

Редакційна колегія

Федоренко Валентин Григорович, головний редактор, член Спілки ректорів Європи, член національної спілки журналістів України, перший віце-президент Спілки будівельників України, професор кафедри теоретичної та прикладної економіки ІПК ДСЗУ, д-р екон. наук, почесний доктор Одеської державної академії будівництва та архітектури, професор, Заслужений діяч науки і техніки України, академік УАН

Федоренко Станіслав Валентинович, заступник головного редактора, доцент кафедри охорони праці і навколишнього середовища КНУБА, академік академії будівництва України, к.т.н., доцент

Кучеренко Ганна Борисівна, відповідальний секретар

Амоша Олександр Іванович, директор інституту Економіки промисловості НАН України, д-р екон. наук, професор, академік НАН України

Андрощук Геннадій Олександрович, головний консультант Верховної Ради України, к-т екон. наук, доцент

Андрющенко Катерина Анатоліївна, професор кафедри економіки підприємств ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», доктор економічних наук, Відмінник освіти України

Бакуменко Валерій Данилович, проректор з наукової роботи Академії муніципального управління, д-р наук з державного управління, професор

Бандур Семен Іванович, професор кафедри управління персоналом та економіки праці ІПК ДСЗУ, д-р екон. наук, професор

Бендасюк Олег Олександрович, головний спеціаліст департаменту атестації кадрів вищої кваліфікації МОН України, д-р екон. наук

Войтович Радмила Василівна, в. о. ректора ІПК ДСЗУ, д-р наук з державного управління, професор

Воронкова Таїсія Євгенівна, професор кафедри бізнес-економіки Київського національного університету технологій та дизайну, к-т екон. наук

Воротін Валерій Євгенович, заступник директора Національного інституту стратегічних досліджень, д-р наук з державного управління, професор

Гайдуцький Андрій Павлович, заступник керівника управління платіжних систем УКР СІБ банку, д-р екон. наук

Гайдуцький Павло Іванович, Радник Президента України, д-р екон. наук, професор, Заслужений діяч науки і техніки України

Грищенко Іван Михайлович, ректор Київського національного університету технологій та дизайну, д-р екон. наук, професор, академік НАПН України, Заслужений працівник освіти України

Гудинський Олексій Дмитрович, професор кафедри менеджменту і маркетингу ІПК ДСЗУ, д-р екон. наук, професор

Даций Олександр Іванович, д-р екон. наук, професор, Заслужений працівник освіти України

Денисенко Микола Павлович, професор кафедри Київського національного університету технологій та дизайну, академік УТА, д-р екон. наук, професор

Козловський Сергій Володимирович, професор кафедри міжнародних економічних відносин Донецького національного університету ім. В. Стуса (м. Вінниця), д-р екон. наук, професор

Криклій Артур Станіславович, завідувач кафедри фінансів Хмельницького економічного університету, доктор економічних наук, професор, дійсний член АЕН України

Кузьмін Олег Євгенович, директор навчально-наукового інституту економіки і менеджменту Національного університету "Львівська політехніка", д-р екон. наук, професор, Заслужений працівник народної освіти України

Кулків Петро Мусійович, ректор КНУБА, д-р екон. наук, професор, лауреат 2х державних премій в галузі науки та техніки, Заслужений працівник освіти України

Курко Микола Несторович, ректор МАУП, доктор юридичних наук, професор, академік Академії наук Вищої школи України, Заслужений юрист України

Кучменко Єлінора Миколаївна, професор кафедри соціології та соціально-гуманітарних дисциплін ІПК ДСЗУ, доктор історичних наук, професор

Маршавін Юрій Миколайович, професор кафедри управління персоналом та економіки праці КНЕУ, д-р екон. наук, професор, Заслужений працівник освіти України

Мігус Ірина Петрівна, головний науковий співробітник Українського науково-дослідного інституту цивільного захисту, д-р екон. наук, професор

Мищенко Катерина Семенівна, доцент кафедри публічного управління та адміністрування ІПК ДСЗУ, кандидат наук з державного управління, доцент

Могильний Олексій Миколайович, д-р екон. наук, професор, ІПК ДСЗУ

Момір Джурович, президент Академії наук та мистецтв Чорногорії

Мордвінов Олександр Григорович, завідувач кафедри, Класичний приватний університет (м. Запоріжжя), д-р наук з державного управління, професор

Ольшанська Олександра Володимирівна, декан факультету економіки та бізнесу Київського національного університету технологій та дизайну, д-р екон. наук, професор

Онищенко Володимир Олександрович, ректор Полтавського національного технічного університету, д-р екон. наук, професор

Патика Наталія Іванівна, проректор з науково-педагогічної роботи ІПК ДСЗУ, к-т екон. наук, доцент

Пяківська Марія Станіславівна, начальник відділу статистики та прогнозування Київського обласного центру зайнятості

Радий Ярослав Федорович, д-р наук з державного управління, професор

Розпутенко Іван Васильович, д-р наук з державного управління, професор

Саблук Петро Трохимович, Почесний директор ННЦ "Інститут аграрної економіки", д-р екон. наук, професор, академік УАН, Заслужений діяч науки і техніки України

Седих Юрій Іванович, Президент Товариства Дружби «Україна - Болгарія», Член Української Ради Миру, академік, доктор філософії, Почесний доктор права, професор

Тимошенко Іван Іванович, ректор Європейського університету, професор

Чапка Мирослав, ректор Вищої школи економіки та адміністрації в м. Битом (Польща), д-р екон. наук, професор, академік Академії економічних наук України

Черкасов Андрій Володимирович, завідувач кафедри управління персоналом та економіки праці ІПК ДСЗУ, д-р екон. наук, доцент

Чорна Людмила Олександрівна, завідувач кафедри фінансів оподаткування і підприємництва Вінницького інституту конструювання одягу та підприємництва, д-р екон. наук, професор

Шаров Юрій Павлович, перший заступник директора ДРІДУ НАДУ при Президентіві України, д-р наук з державного управління, професор

№ 7

липень 2018

Журнал засновано у січні 2003 року.
Виходить щомісяця.

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук з

ЕКОНОМІКИ

(постанова президії ВАК України від 27 травня 2009 р. № 1-05/2, наказ Міністерства освіти і науки України № 1081 від 29.09.2014 р.)

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКО-МЕТРИЧНИХ БАЗАХ:

— SIS;

— Google Scholar.

Свідоцтво КВ № 9144,

від 09.09.2004 року

ISSN 2306-6806

Передплатний індекс: 01751

Адреса редакції:

м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Поштова адреса:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька,

18, к. 29

Телефон: (044) 223-26-28, 537-14-33

Телефон/факс: (044) 458-10-73

E-mail: economy_2008@ukr.net

www.economy.in.ua

Засновники:

Інститут підготовки кадрів державної служби зайнятості

України,

ТОВ "Редакція журналу

"Економіка та держава"

Видавець:

ТОВ "Редакція журналу

"Економіка та держава"

Передрукування дозволяється лише за згодою редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій.

Рекомендовано до друку Вченою Радою

ІПК ДСЗУ 26.07.18 р.

Підписано до друку 26.07.18 р.

Формат 60x84 1/8, Ум. друк. арк. 20,2.

Наклад — 1000 прим.

Папір крейдований, друк офсетний.

Замовлення № 2607/2.

Віддруковано у ТОВ «АКС центр»

м. Київ, пров. Куренівський, 17

Тел. (044) 537-14-34

© Економіка та держава, 2018

У НОМЕРІ:

Економіка та держава № 7/2018

Економічна
наука

<u>Маршавін Ю. М.</u> Імператив політики зайнятості в умовах турбулентного розвитку вітчизняної економіки	4
<u>Бутко М. П., Тульчинський Р. В.</u> Обґрунтування сутності використання методологічних підходів до становлення нового регіоналізму	9
<u>Бондаренко О. С.</u> Організаційно-інституційне регулювання фінансового ринку в Україні	13
<u>Скоцик В. Є.</u> Організаційно-економічні засади формування системи сервісного обслуговування сільськогосподарської техніки	17
<u>Березіна С. Б.</u> Соціальне страхування як інструмент соціального ризик-менеджменту	22
<u>Хомутенко А. В.</u> Імперативи та формально-праксеологічні домінанти управління державними фінансами	30
<u>Іванов С. М.</u> Аналіз переваг використання SMART-технологій в економіці	35
<u>Скорнякова Ю. Б.</u> Загальновиробничі витрати: вибір та обґрунтування бази розподілу	39
<u>Сокіл О. Г.</u> Концепція балансового методу обліково-аналітичного забезпечення звітності про сталий розвиток сільськогосподарських підприємств	44
<u>Лебегенко О. В.</u> Державна підтримка розвитку кооперації аграрних підприємств	50
<u>Шепель Т. П.</u> Методичні підходи до оцінки основних засобів: вітчизняний та зарубіжний досвід	52
<u>Валіулліна З. В.</u> Передумови інституційних перетворень діяльності корпорацій в інформаційному середовищі	56
<u>Вороненко В. И., Бурлакова И. М.</u> Эффекты от использования энергетических природных ресурсов в странах Европейского союза и Украине	61
<u>Гевко В. А.</u> Основні аспекти організації підприємств мережевого типу	67
<u>Зоря О. П., Саєнко М. А.</u> Обліково-аналітичне забезпечення кредитних операцій банківської установи в контексті законодавчих змін	70
<u>Нематли Аяз Вигату оглы</u> Роль банковской системы в создании стабильной финансовой системы в Азербайджане	74
<u>Бабаев Аббасага Агил оглу</u> Современное состояние инновационного предпринимательства в Нахичеванской Автономной Республике	77
<u>Міщенко І. П.</u> Формування регіональної статистичної інформаційно-аналітичної системи	80
<u>Єфремова О. С.</u> Кредитування малого підприємництва в Україні	82
<u>Гарбар Є. С.</u> Системи оцінки фінансової стійкості банків в умовах волатильності ринку	86
<u>Ліфанова М. І.</u> Ретроспективний аналіз формування міжнародних фінансових центрів	90

CONTENTS:

Ekonomika ta derzhava № 7 / 2018

Economy

<u>Marshavin Yu.</u>	
EMPLOYMENT POLICY IMPERATIVE IN A TURBULENT DEVELOPMENT OF THE DOMESTIC ECONOMY	4
<u>Butko M., Tulchinskiy R.</u>	
REASONING THE USING ESSENCE OF METHODOLOGICAL APPROACHES TO FORMATION OF A NEW REGIONALISM	9
<u>Bondarenko O.</u>	
ORGANIZATIONAL AND INSTITUTIONAL FEATURES OF REGULATION OF THE FINANCIAL MARKET IN UKRAINE	13
<u>Skotsyk V.</u>	
ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC PRINCIPLES OF THE FORMATION OF A SYSTEM OF SERVICE OF AGRICULTURAL MACHINERY ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC PRINCIPLES OF THE FORMATION OF A SYSTEM OF SERVICE OF AGRICULTURAL MACHINERY	17
<u>Berezina S.</u>	
SOCIAL SECURITY AS INSTRUMENT OF SOCIAL RISK MANAGEMENT	22
<u>Khomutenko A.</u>	
IMPERATIVES AND FORMAL-PRAXEOLOGICAL DOMINANTS OF PUBLIC FINANCE MANAGEMENT	30
<u>Ivanov S.</u>	
ANALYSIS OF THE ADVANTAGES OF USING SMART TECHNOLOGIES IN THE ECONOMY	35
<u>Skornyakova Yu.</u>	
TOTAL PRODUCTION COSTS: SELECTION AND JUSTIFICATION OF THE DISTRIBUTION BASE	39
<u>Sokil O.</u>	
THE BALANCE METHOD' CONCEPT OF ACCOUNTING AND ANALYTICAL SUPPORT OF THE AGRICULTURAL ENTERPRISES' SUSTAINABLE DEVELOPMENT REPORTING	44
<u>Lebedenko O.</u>	
STATE SUPPORT FOR DEVELOPMENT OF COOPERATION AGRICULTURAL ENTERPRISES	50
<u>Shepel T.</u>	
METHODOLOGICAL APPROACHES TO VALUATION OF FIXED ASSETS: DOMESTIC AND FOREIGN EXPERIENCE	52
<u>Valiullina Z.</u>	
PREREQUISITES FOR INSTITUTIONAL TRANSFORMATIONS OF CORPORATIONS ACTIVITIES IN THE INFORMATION ENVIRONMENT	56
<u>Voronenko V., Burlakova I.</u>	
EFFECTS OF THE ENERGY RESOURCES USE IN THE EUROPEAN UNION COUNTRIES AND UKRAINE	61
<u>Hevko V.</u>	
THE MAIN ASPECTS OF ORGANIZATION OF CHAIN-STYLE ENTERPRISES	67
<u>Zorya O., Saenko M.</u>	
ACCOUNTING AND ANALYTICAL PROVISION OF CREDIT OPERATIONS OF THE BANKING INSTITUTION IN THE CONTEXT OF LEGISLATIVE CHANGES	70
<u>Nematli Ayaz Vidadi</u>	
ROLE OF THE BANKING SYSTEM IN CREATION OF THE STABLE FINANCIAL SYSTEM IN AZERBAIJAN	74
<u>Babayev Abbasagah Adil</u>	
THE CURRENT SITUATION OF INNOVATIVE BUSINESS IN THE NAKHCHYVAN AUTONOMOUS REPUBLIC	77
<u>Mishchenko I.</u>	
FORMATION OF REGIONAL STATISTICAL INFORMATION AND ANALYTICAL SYSTEM	80
<u>Yefremova O.</u>	
SMALL ENTREPRENEURSHIP CREDITING IN UKRAINE	82
<u>Harbar E.</u>	
ASSESSMENT SYSTEMS OF FINANCIAL BANK STABILITY UNDER THE CONDITIONS OF MARKET VOLATILITY	86
<u>Lifanova M.</u>	
RETROSPECTIVE ANALYSIS OF THE FORMATION OF INTERNATIONAL FINANCIAL CENTERS	90

Ю. М. Маршавін,
д. е. н., професор,
професор Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана

ІМПЕРАТИВ ПОЛІТИКИ ЗАЙНЯТОСТІ В УМОВАХ ТУРБУЛЕНТНОГО РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОЇ ЕКОНОМІКИ

Yu. Marshavin,
Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

EMPLOYMENT POLICY IMPERATIVE IN A TURBULENT DEVELOPMENT OF THE DOMESTIC ECONOMY

У статті доведено, що в Україні весь період ринкової трансформації державна політика зайнятості має відверто спрощений характер як за спрямованістю (головною метою вбачається зниження рівня безробіття, особливо зареєстрованого), так й за механізмами та інструментами реалізації (реформування та удосконалення форм роботи державної служби зайнятості). З використанням кореляційного та графічного аналізу показано, що основними причинами кризових явищ у сфері зайнятості є низькі обсяги капітальних інвестицій, ненадійність банківської системи, малі розміри особистого споживання населення та зниження обсягів експорту.

З огляду на те, що ринок праці функціонує під впливом всіх основних чинників економічного середовища, які взаємодіють за принципом сполучених судин, розроблено імператив державної політики зайнятості, сутність якого полягає в її інноваційно-інвестиційному забезпеченні на підставі удосконалення грошово-кредитної політики, особливо в частині підвищення надійності банківської системи, використання такого значного резерву кредитних ресурсів, як кошти населення, застосування перешкод витіканню грошей з кордони України. Доведено необхідність стимулювання експортної активності українських підприємств, яка має базуватися на ІТ-технологіях, виробництві конкурентоспроможної продукції кінцевого споживання. Підкреслено особливе значення для розвитку сфери зайнятості зростання продуктивності праці, узгоджених з нею темпах підвищення оплати праці та покращення соціального забезпечення.

This article proves that during the whole period of market transformation the state employment policy in Ukraine has had a clearly simplified character both as the focus (the main objective is the reduction of the unemployment rate, especially among the registered unemployed), and the implementation mechanisms and tools (reforming and improving the modalities of work of the State Employment Service). The correlation and graphical analysis showed that the main causes of employment crises include low level of capital investments, unreliability of the banking system, small personal consumption of the population, and lower export volumes.

Given the fact that the labor market operates under the influence of all the major factors of the economic environment that interact on the principle of connected vessels, the state employment policy imperative has been designed, the gist of which is its innovation-investment support on the basis of the improvement of monetary policy, particularly in terms of increasing the reliability of the banking system, using such a large reserve of credit resources as funds of the population, the discourage the outflow of money from Ukraine. The article proves the necessity to stimulate the export activity of Ukrainian businesses, the former being based on IT technologies, production of competitive end-use products. The article makes special emphasis on the significance of labor productivity growth for the development of the employment rate, and harmonized with it the increase of wages and social security.

Ключові слова: політика зайнятості, ринок праці, капітальні інвестиції, експорт, споживчі витрати, кредитні ресурси, рівень зайнятості.

Key words: employment policy, labor market, capital investments, exports, consumer spending, credit resources, employment rate.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Протягом усього періоду ринкової трансформації в Україні реалізується відверто спрощена політика на ринку праці, яка в основному зводиться до питань діяльності державної служби зайнятості¹ і мінімізації безробіття,

особливо зареєстрованого. Влада бачить своє основне завдання в тому, щоб "реально боротись з безробіттям" [1]. Треба зазначити, що зовнішньо ця "боротьба" має доволі успішний характер, адже рівень безробіття у нашій країні багато років є одним з найнижчих в Європі. Але

¹ Про це, зокрема свідчить багаторазові спроби її реформування: спочатку в центральний орган виконавчої влади (2012 р.), потім у Національне агентство зайнятості (2014—2015 рр.), перегляд відповідного Положення у 2014 і 2015 рр. тощо.

зводити зміст державної політики зайнятості лише до "боротьби" з безробіттям, оцінювати стан такого багатогранного ринку, як ринок праці, його різноманітні сторони, прояви та властивості лише за рівнем безробіття, є абсолютно необгрунтованим. На переконання автора, сучасний стан ринку праці в Україні можна охарактеризувати як кризовий. Образно його можна уявити як айсберг, бачена частина якого блискає сонячними проміннями, а друга, небачена (що за законами фізики складає майже 90%), скриває у підводному темряві накопичені за десятиріччя криги та пастки.

Насправді: останніми роками постійно падає чисельність зайнятого населення та рівень зайнятості, зокрема кількість зайнятих осіб віком 15—70 років у 2017 р. відносно 2014 р. скоротилася на 2 млн² [2], за 5 останніх років більш ніж у два рази зменшився розмір реальної заробітної плати. Величезних масштабів набули тіньова зайнятість та зовнішня трудова міграція. Ступень зносу основного капіталу давно перевищив критичний рівень і фактично складає понад 80%³ [3, с. 252] при цьому нанівець зведений процес його оновлення (за нинішніх темпів на повне оновлення виробничого апарату потрібно 50 років). У результаті в країні переважає ручна і проста праця: майже 40% робітників зайняті на робочих місцях з переважно ручною працею [4, с. 7]. Низька якість робочих місць обумовлює зниження попиту на кваліфіковану робочу силу та сприяє декваліфікацію працівників, які до того ж роками не підвищують свою кваліфікацію: його середня періодичність становить один раз на 10—12 років. Фізично і морально застаріле обладнання та устаткування, інноваційна і технологічна відсталість виробництв спричиняє низьку продуктивність праці, унеможливають випуск товарів, спроможних на рівних конкуренто не лише на зовнішніх, але й на внутрішньому ринку. Негативні тенденції у сфері зайнятості загострюються через скорочення кількості осіб працездатного віку та їх частки у загальному складі населення.

Розв'язання зазначених та інших проблем потребує модернізації державної політики зайнятості на принципово нових теоретико-методологічних засадах.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Важливі методологічні проблеми змісту державної політики зайнятості досліджуються у працях вітчизняних учених С.І. Бандура, О.А. Гришнєвої, С.П. Калініної, А.М. Колота, Е.М. Лібанової, А.С. Лісогор, І.А. Петрової, А.В. Шаульської та ін. У межах досліджень соціально-економічної сфери зазначені науковці багато уваги приділяють аналізу ринку праці, засобам підвищення ефективності політики зайнятості. Значний внесок у розроблення проблем забезпечення продуктивної зайнятості населення роблять зарубіжні науковці, зокрема лауреати Нобелівської премії П. Кругман (2008 р.), П. Даймонд, Д. Мортенсен, А. Писсардес (2010 р.).

Однак, незважаючи на значущість і цінність напрацювань зазначених та інших авторів, залишаються недостатньо розробленими методологічні основи та інструментарій державної політики зайнятості в умовах турбулентного розвитку економіки та загострення конкуренції на внутрішньому та зовнішніх ринках.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є розвиток теоретичних засад та інструментарію державної політики зайнятості в умовах турбулентного розвитку вітчизняної економіки, за-

гострення конкурентної боротьби товаровиробників на зовнішніх і внутрішньому ринках.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Головними причинами кризи ринку праці на сучасному етапі є не лише витрати значних матеріальних і фінансових ресурсів на ведення бойових дій на Сході України, втрата частини економічного потенціалу в результаті тимчасової окупації Криму, Севастополя, частини Донецької і Луганської області та переміщення величезних мас населення в інші регіони, а багаторічні помилки у змісті державної політики зайнятості. Тривалий час відносинам зайнятості відводиться другорядна роль — пасивно залежними від стану економіки, їх удосконалення не пов'язується і не координується із інвестиційною, соціальною, зовнішньоекономічною, податковою і бюджетною політикою, як вимагає законодавство України [5, ст. 16]. Не приділяється належної уваги розвитку кредитно-грошових та фінансових засад політики зайнятості, яка часто зводиться лише до фінансування допомоги по безробіттю та поточних витрат державної служби зайнятості. У цьому контексті зауважимо, що законом США про Федеральну резервну систему визначено основним завданням Ради директорів Федеральної резервної системи і Федерального комітету з операцій на відкритому ринку забезпечення максимальної зайнятості (виділено автором — Ю. М.), цінової стабільності та помірних довгострокових відсоткових ставок [6].

Однак в Україні багато років в урядових колах панує переконання, що оздоровлення сфери зайнятості слід досягти не макроекономічними, перш за все грошово-кредитними заходами, а прийняттям різноманітних указів, постанов і програм, реальний ефект яких зазвичай наближається до нуля.

Найбільш яскравий приклад відсутності позитивних результатів від заходів, які не забезпечуються засобами грошово-кредитної, фінансово-бюджетної, інвестиційної політики, став План дій Президента України В. Ющенко "Десять кроків назустріч людям". Однією з основних програмних цілей української влади того часу визначалося створення п'яти мільйонів нових робочих місць. Указом Президента України від 11 липня 2005 р. Кабінету Міністрів і регіональним держадміністраціям доручалося створювати щорічно не менш, ніж 1 млн робочих місць, але при цьому не передбачалися конкретні макроекономічні заходи і належні фінансові ресурси [7]. Природним став підсумок цієї програми: кількість зайнятих в Україні за період 2005—2009 рр. не лише збільшилася на 5 млн чол., а скоротилася майже на 0,5 млн чол. (з 20 680 до 20 192 тис. чол.), а чисельність найманих працівників зменшилася більш, ніж на один млн (з 14 005 до 12 949 тис.) [2].

На переконання автора, з врахуванням того, що ринок праці функціонує під впливом всіх основних чинників економічного середовища, які взаємодіють за принципом сполучених судин, удосконалення сфери зайнятості можна досягнути лише шляхом застосування комплексу засобів, причому в основному таких, що знаходяться за межами ринку праці. Вперше цю ідею висловив Дж. М. Кейнс ще у 1930-х рр. Він визнав у певному сенсі вторинну (але не другорядну) роль ринку праці, оскільки його стан визначається процесами, що відбуваються на інших ринках [8, с. 9, 96]. Послідовники цього видатного вченого, виходячи з того, що "праця є ресурсом для виробництва інших товарів", а "попит на працю є похідним попитом" і "визначається рішенням про обсяг виробництва третього товару, який пла-

² Наведено без урахування тимчасово окупованої території АР Крим та м. Севастополя, без частини Донецької та Луганської областей.

³ У зв'язку з прийняттям Постанови Кабінету Міністрів України від 25.06.2014 р. № 200 "Про утворення акціонерного публічного товариства "Українська залізниця" у частини передачі/надходження та оцінки основних засобів" відбулася переоцінка залишкової вартості основних засобів в транспортній галузі у бік зростання у 3,5 рази. У результаті загальний знос основних засобів в економіці статистично значно скоротився і склав у 2015 р. 60,1%.

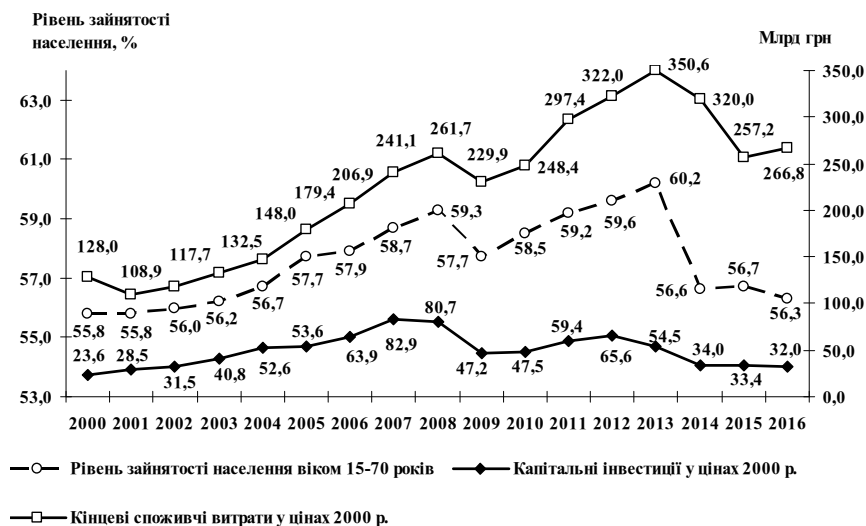

Рис. 1. Динаміка рівня зайнятості населення віком 15–70 років, обсягів капітальних інвестицій та кінцевих споживчих витрат

Джерело: [2; 13; 17].

нується поставити на певний ринок" [9, с. 255], наголошують на необхідності посилення державного впливу на споживання, інвестиції, фіскально-бюджетну і грошово-кредитну сфери.

Особливу актуальність для нашої країни набуває необхідність розвитку інвестиційного базису зайнятості. Капітальні інвестиції за своєю сутністю є витратами на створення і відновлення основних фондів, тобто фізичних робочих місць. Під фізичним робочим місцем зазвичай розуміють сукупність певної частини фізичного простору і розташованих там технічних засобів, що призначаються для виробництва товарів і послуг [10, с. 38]. Оскільки за даними Національного інституту стратегічних досліджень створення одного фізичного робочого місця коштує у середньому 15,4 тис. євро [11], для забезпечення ними лише безробітних (1,5–2,0 млн осіб) потрібно понад 720–950 млрд грн, що у 2–2,5 рази перевищує фактичну величину річних капітальних інвестицій із всіх джерел останнього періоду.

Результати аналізу свідчать, що надії на активізацію інвестиційної діяльності за рахунок іноземних капіталовкладень, які опанували урядовцями і представниками громадськості, не мають серйозного обґрунтування: їх частка у загальному обсягу інвестицій зменшилася до 1,4% [12]. Причиною тут є не лише військові дії, які примушена вести Україна на Сході. Добре відомо, що іноземні інвестори "йдуть слідом" за вітчизняними, які, на жаль, спрямовують кошти за кордон. Так, прями інвестиції з України в економіки інших країн (90% з них — у країни ЄС) перевищили на кінець 2017 р. 7,3 млрд дол. США [13]). Але фактично втрати вітчизняних фінансових ресурсів є набагато більшими. За інформацією організації Global Financial Integrity (GFI), за період 2004—2013 рр. витік коштів з України щорічно складав у середньому 11,6 млрд дол. США [14]. З цими даними корелюється інформація міжнародної неурядової організації Tax Justice Network щодо виведення за 1990–2012 рр. з української економіки в офшори 167 млрд дол. США [15]. Скоріш за все, ці кошти повернути в Україну не вдасться, але створення ефективних перепон проти подальшого витікання коштів за кордон сприятиме зростанню інвестиційного базису зайнятості у нашій країні.

Вітчизняний бізнес не має такого обсягу коштів, який навіть у сприятливих умовах, дасть змогу серйозно посилити інвестиційну активність вітчизняної економіки. Так, щорічні інвестиції за рахунок власних коштів підприємств, хоча й складають майже 70% всіх

інвестицій, але у поточних цінах не досягають 300 млрд грн [16], або 40–45% від потреби. На думку автора, причина пов'язана перш за все з невіправдано низькою часткою у складі інвестицій позикового капіталу, яка до того ж щорічно зменшується: 2014 р. — 8,8%; 2015 р. — 7,3%; 2016 р. — 7,1%, 2017 р. — 5,3% [16]). Звідси випливає, що для подальшого зростання обсягу капітальних інвестицій потрібне удосконалення державної грошово-кредитної політики, спрямованої на зниження відсоткових кредитних ставок, які визначаються співвідношенням попиту і пропозиції на грошовому ринку. У свою чергу, для збільшення пропозиції грошей комерційними банками недостатньо використовується єдиний реальний і одночасно потужний внутрішній ресурс — гроші населення. Незважаючи на те, що останнім часом відбувається інтенсивне вимивання коштів із домогосподарств через підвищення цін на комунальні послуги та енергоресурси, відповідно до інформації НБУ населення зберігало у 2017 р. поза банківською системою 333 млрд грн і 84 млрд дол. США [18], що сумарно перевищує 2,5 трлн грн. Залучення у банківську систему цього фінансового ресурсу могло б вплинути на значне зменшення кредитних ставок і збільшення інвестицій у створення фізичних робочих місць.

Але заощадження коштів у комерційних банках не приваблює для населення через високий ступень ризику. Банківські кризи середини 1990-х рр. і 2008—2009 рр. значно підірвали довіру до неї населення. Особливо сильний удар по авторитету банківської системи нанесла політика так званого її оздоровлення у 2014—2017 рр., у результаті якої ліквідовано понад 90 комерційних банків і багато тисяч громадян втратили свої заощадження. Для відродження довіри до банківської системи державній владі, НБУ треба здійснити конкретні заходи, спрямовані на посилення її привабливості, перш за все щодо забезпечення у плані надійності.

Однак наявність інвестиційних коштів для створення фізичних робочих місць є необхідною, але не достатньою умовою позитивних змін у сфері зайнятості. У ринкових умовах рівень зайнятості визначається також обсягом споживання. У свою чергу, споживання певного товару напряму залежить від платіжної спроможності його потенційних покупців та рівнем конкурентоспроможності товару.

Сьогодні для населення України характерним є надзвичайно низька платоспроможність. І хоча номінальна зарплата, як основа споживчого попиту, постійно зростає, але через високі темпи інфляції це не спричиняє адекватного збільшення фізичного обсягу споживання вітчизняної продукції. Про низький розмір заробітної плати свідчить той факт, що її питома вага у складі ВВП постійно зменшується: 2012 р. — 50,5%, 2013 р. — 50,1%, 2014 р. — 46,3%, 2015 р. — 39,1%, 2016 р. — 36,6%, 2017 р. — 38,9% [17].

Стосовно сучасної економіки України вплив на сферу зайнятості населення внутрішніх капітальних інвестицій та кінцевих споживчих витрат, підтверджується аналізом взаємозалежності рівня зайнятості населення від їх обсягів (рис. 1). Для виключення впливу інфляції розмір капітальних інвестицій та кінцевих споживчих витрат обрахований автором у порівняльних цінах (цінах 2000 р.)⁴.

Як видно, характер кривих, що характеризують динаміку рівня зайнятості населення, капітальних інвестицій та кінцевих споживчих витрат, є досить близьки-

⁴ 2014—2016 рр. — без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції Донецької та Луганської областей.

ми. Окремі випадки асинхронності та різновекторності змін зазначених показників пояснюються дією таких чинників.

Рівень зайнятості визначається взаємодією багатьох економічних та інституційних чинників, демографічних процесів, але результуюча їх комбінація не завжди співпадає з динамікою споживчих витрат і капітальних інвестицій. У даному разі розбіжності також пов'язані з окупацією АР Крим, частини Донецької та Луганської областей, наслідками бойових дій на Сході України, які викликали переміщення великих мас населення, більшість якого не змогла працевлаштуватися на нових місцях проживання; скороченням у складі населення кількості осіб працездатного віку; віднесенням у статистиці частини членів особистих селянських господарств, які вважалися незайнятими особами, до зайнятого населення тощо.

Водночас результати аналізу свідчать, що випадки різновекторності та асинхронності у динаміці зазначених показників пояснюються проявом закономірності, яку умовно можна порівняти з колами на воді від падіння у нею каменя. За авторською концепцією, за рівності і незмінності інших умов, інвестиції відбиваються на сфері зайнятості своєрідними хвилями, кожна із яких має свою природу і довжину впливу. Саме тому періоди від вкладання інвестицій до зміни кількісних та якісних параметрів зайнятості значно відрізняються, у залежності від того, наслідками якої хвилі вони є.

Для подальшого аналізу зробимо два зауваження: перше — хвилі інвестиційного впливу на зайнятість у певних випадках можуть частково накладатися одна на одну; друге — ринок праці є одним із найбільш мінливих ринків і припущення "за рівності і незмінності інших умов" тут зазвичай не витримується, але на короткотермінових проміжках часу за відсутності економічних, соціальних, інших криз та катаклізмів його можна вважати обґрунтованим.

Через хвильовий характер поточні інвестиції повертуються у нові фізичні та економічні робочі місця як одразу (внаслідок дії першої інвестиційної хвилі), так й після певного часу, необхідного для придбання і монтажу обладнання (як результат другої хвилі). Також часове відставання змін у кількості зайнятого населення від періоду інвестиційних внесків пов'язане з необхідністю укладання підприємствами контрактів із постачальниками і споживачами, добору і навчання працівників і т.п.

На стан сфери зайнятості також здійснює значний негативний вплив скорочення українського експорту. Відомі до хрестоматійних положень економічної науки він доповнює внутрішній попит на вітчизняні товари й послуги, стимулюючи розвиток виробництва, а звідси — й зайнятості.

Взаємозалежність рівня зайнятості та обсягу експорту товарів і послуг наочно показана відповідними кривими на рисунку 2.

Як видно, за останні 17 років лише у 4-х зазначена вище залежність не витримана, що пояснюється перш за все дією нееконімічних чинників, про що йшлося вище.

Для розвитку сфери зайнятості важливо значення мають не лише кількісні параметри експорту, а й його структура. На жаль, в українському експорті переважає первинна і проміжна продукція, зокрема у 2015—2017 рр. частка продуктів рослинного походження, мінеральних продуктів і недорогоцінних металів досягла майже 40% всього експорту. Водночас експорт машин, обладнання та електротоварів, одягу, готових харчових продуктів не досягає 20% [19]. У результаті, посилюються негативні тенденції у структурі зайнятого населення, зокрема скоротилася кількість працівників, зайнятих у промисловості, на високотехнологічних підприємствах інших галузей.

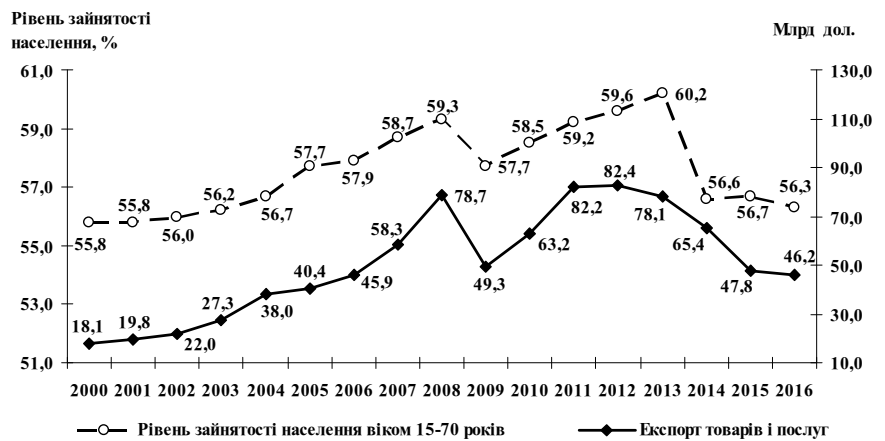

Рис. 2. Динаміка рівня зайнятості населення віком 15–70 років та обсягу експорту товарів і послуг

Джерело: [2; 19].

ВИСНОВКИ

В Україні політика зайнятості вісь період ринкової трансформації має відверто спрощений характер як за спрямованістю, так й за механізмами та інструментами реалізації. Вона не пов'язується із основними напрямками макроекономічної та соціальної політики. Перш за все негативний вплив на стан зайнятості населення спричиняють незначні обсяги капітальних інвестицій через низьку інвестиційну привабливість нашої країни, ненадійність банківської системи, витікання грошей за кордон. Важливою причиною кризових явищ в сфері зайнятості також є низькі обсяги особистого споживання населення як результат малих доходів, а також зниження обсягів експорту, особливо високотехнологічних товарів.

Модернізація державної політики зайнятості потребує перш за все посилення її координації з інвестиційною, грошово-кредитною, податковою політикою, зовнішньоекономічною діяльністю, політикою доходів. Особливого значення для розвитку сфери зайнятості набуває оновлення основного капіталу, ступень зносу якого давно перевищив критичний рівень. Потребує підвищення надійності банківська система, використання комерційними банками такого значного ресурсу кредитування, як кошти населення. Треба стимулювати експортну активність українських підприємств, яка має базуватися не на сприятливій кон'юктурі сировинних ринків (як у перше десятиліття 2000-х рр.), а на виробничій конкурентоспроможності продукції з високою доданою вартістю.

Література:

1. Виступ Прем'єр-міністра України Володимира Гройсмана під час представлення Програми діяльності Кабінету Міністрів України на засіданні Верховної Ради України 14.04.2016 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/248960727>
2. Основні показники ринку праці (2000—2017 рр.) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/rp/ean/ean_u/osp_rik_b_07u.htm
3. Статистичний щорічник України за 2014 рік. — К.: Державна служба статистики України, 2015. — 585 с.
4. Програма гідної праці МОП для України на 2016—2019 роки. — Женева-Київ: Міжнародне бюро праці, 2016 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---sro-budapest/documents/genericdocument/wcms_470684.pdf
5. Про зайнятість населення: Закон України від 5 липня 2012 р. № 5067-VI [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5067-17>
6. Simons H. Economic Policy for Free Society. — Chicago: The University of Chicago Press, 1948. — P. 161.

7. Про вдосконалення державного регулювання у сфері зайнятості населення та ринку праці в Україні: Указ Президента України від 11 липня 2005 р. № 1073/2005 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1073/2005>

8. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег / Дж. М. Кейнс. — М.: Гелеос АРМ, 1999. — 262с.

9. Мэнкью Н. Г. Принципы экономикс / Н. Г. Мэнкью / Пер. с англ.: В. Кузина [и др.]. — 2-е изд. — СПб.: Питер, 2000. — 496 с.

10. Бандур С.І. Стратегия развития рабочих мест в контексте государственной политики занятости // Ринок праці та державна служба зайнятості в епоху глобальних змін і новітніх викликів: матеріали Міжнарод. тристор. наук. практ. конф. // Упорядники М.В. Туленков, О.Ю. Вілкова, А.Г. Новаш. — К.: ІПК ДСЗУ, 2011. — С. 37—45.

11. Створення нових робочих місць в Україні: результати та перспективи: Аналітична записка [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/monitor/october09/15.htm>

12. Капітальні інвестиції за джерелами фінансування 2017 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2017/ibd/kindj/infin_u/infin2017_u.htm

13. Міжнародна інвестиційна позиція (за методологією КПБ6) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=19208377>

14. New Study: Illicit Financial Flows Hit US\$1.1 Trillion in 2013 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.gfintegrity.org/press-release/new-study-illicit-financial-flows-hit-us1-1-trillion-in-2013>

15. За годы независимости из Украины в офшоры вывели 170 миллиардов долларов [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://news.finance.ua/ru/news/-/284141/za-gody-nezavisimosti-iz-ukrainy-v-offshory-vyveli-170-milliardov-dollarov>

16. Капітальні інвестиції за видами активів за 2010—2017 роки [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2013/ibd/ibd_rik/ibd_u/ki_rik_u_bez.htm

17. Валовий внутрішній продукт у 2016—2017 рр. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2003/vvp/vvp_kv/vvp_kv_u/arh_vvp_kv.html

18. Грошово-кредитна та фінансова статистика НБУ [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=2784341

19. Товарна структура зовнішньої торгівлі [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2017/zd/tsztt/tsztt_u/arh_tsztt2017_u.html

References:

1. The official site of The Cabinet of Ministers of Ukraine (2016), "Statement by Prime Minister of Ukraine Volodymyr Groisman during the presentation of the program of activities of the Cabinet of Ministers of Ukraine at the Verkhovna Rada of Ukraine on 14 April 2016", available at: <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/248960727> (Accessed 19 June 2018).

2. The official site of State Statistics Service of Ukraine (2018), "Key labor market indicators (annual data)", available at: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/rp/ean/ean_u/osp_rik_b_07u.htm (Accessed 19 June 2018).

3. State Statistics Service of Ukraine (2015), Statystychnyj schorichnyk Ukrainy za 2014 rik [Statistical yearbook of Ukraine for 2014], Publishing house "Consultant", Kyiv, Ukraine.

4. The official site of International Labour Organization (2016), "Decent work country programme for Ukraine 2016-2019", available at: <http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---sro-budapest/>

documents/genericdocument/wcms_470684.pdf (Accessed 19 June 2018).

5. The Verkhovna Rada of Ukraine (2013), The Law of Ukraine "On public employment", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5067-17> (Accessed 19 June 2018).

6. Simons, H. (1948), Economic Policy for Free Society, The University of Chicago Press, Chicago, USA.

7. Cabinet of Ministers of Ukraine (2012), "Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On approval of the program for promoting employment and stimulating the creation of new jobs for the period until 2017", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1008-2012-p> (Accessed 19 June 2018).

8. Kejns, Dzh.M. (1999), Obschaia teoriya zaniatosti, protsenta y deneh [The General Theory of Employment, Interest and Money], Heleos ARM, Moscow, Russia Federation.

9. Menk'iu, N.H. (2000), Pryntsypy ekonomyky [Principles of Economics], 2nd ed, Pyter, Saint Petersburg, Russia Federation.

10. Bandur, S.I. (2011), "Strategy for the development of jobs in the context of public employment policies", Rynok pratsi ta derzhavna sluzhba zajniatosti v epokhu hlobal'nykh zmin i novitnikh vyklykiv: materialy Mizhnarod. trystor. nauk. prakt. konf. [The Labor Market and the State Employment Service in an era of global change and emerging challenges: International materials. thistory sciences practice conf.], IPK DSZU, Kyiv, Ukraine, pp 37-45.

11. The official site of National Institute For Strategic Studies (2009), "Creation of new work places in Ukraine: results and perspectives (analytical note)", available at: <http://old.niss.gov.ua/monitor/october09/15.htm> (Accessed 19 June 2018).

12. The official site of State Statistics Service of Ukraine (2018), "Capital investment by sources of financing in 2017", available at: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2017/ibd/kindj/infin_u/infin2017_u.htm (Accessed 19 June 2018).

13. The official site of The National Bank of Ukraine (2018), "International investment position (according to the BPM6 methodology)", available at: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=19208377> (Accessed 19 June 2018).

14. The official site of Global Financial Integrity (2015), "New Study: Illicit Financial Flows Hit US\$1.1 Trillion in 2013", available at: <http://www.gfintegrity.org/press-release/new-study-illicit-financial-flows-hit-us1-1-trillion-in-2013> (Accessed 20 June 2018).

15. Finance.ua (2012), "Over the years of independence from Ukraine in the offshore withdrew \$170 billion", available at: <https://news.finance.ua/ru/news/-/284141/za-gody-nezavisimosti-iz-ukrainy-v-offshory-vyveli-170-milliardov-dollarov> (Accessed 20 June 2018).

16. The official site of State Statistics Service of Ukraine (2018), "Capital investment by type of assets for 2010-2017 years", available at: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2013/ibd/ibd_rik/ibd_u/ki_rik_u_bez.htm (Accessed 19 June 2018).

17. The official site of State Statistics Service of Ukraine (2018), "Gross domestic product (in actual prices)", available at: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2003/vvp/vvp_kv/vvp_kv_u/arh_vvp_kv.html (Accessed 19 June 2018).

18. The official site of The National Bank of Ukraine (2018), "Monetary and financial statistics", available at: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=27843415 (Accessed 19 June 2018).

19. The official site of State Statistics Service of Ukraine (2018), "Commodity structure of foreign trade of Ukraine", available at: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2017/zd/tsztt/tsztt_u/arh_tsztt2017_u.html (Accessed 19 June 2018).

Стаття надійшла до редакції 20.06.2018 р.

М. П. Бутко,

д. е. н., професор, завідувач кафедри менеджменту та державної служби,
Чернігівський національний технологічний університет

Р. В. Тульчинський,

к. е. н., доцент, завідувач кафедри менеджменту і публічного адміністрування,
ПВНЗ "Міжнародний науково-технічний університет імені академіка Юрія Бугая"

ОБГРУНТУВАННЯ СУТНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДОЛОГІЧНИХ ПІДХОДІВ ДО СТАНОВЛЕННЯ НОВОГО РЕГІОНАЛІЗМУ

M. Butko,

Doctor of economics, Professor,

Head of the management and civil service department, Chernihiv National technology university

R. Tulchinskiy,

*Candidate of economic sciences, Associate professor, Head of the management and public administration
department PHEI "Academician Yuriy Bugay International scientific and technical university"*

REASONING THE USING ESSENCE OF METHODOLOGICAL APPROACHES TO FORMATION OF A NEW REGIONALISM

Парадигма нового регіоналізму, яка підтверджується досвідом європейських країн, спрямована на нівелювання диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів, подолання інституційних перешкод розвитку тощо. Оскільки новий регіоналізм в Україні вимагає обґрунтування методологічних засад, у статті обґрунтовано підходи до його становлення. Доведено доцільність використання системного, інституціонального, ситуаційного та синергетичного підходів як наукового підґрунтя методології становлення нового регіоналізму.

Обґрунтовано, що системний підхід дає можливість концептуально досліджувати становлення нового регіоналізму із урахуванням взаємодії всіх систем та процесів, розглядати новий регіоналізм як єдиний цілісний організм з притаманними йому специфічними властивостями, якостями, зв'язками, процесами, узгодити цілі та завдання розвитку. Інституціональний підхід зменшує невизначеність при становленні нового регіоналізму шляхом встановлення стійкої структури взаємодії між суб'єктами регіональних суспільних систем. Ситуаційний підхід сприяє виявленню особливостей прийняття управлінських рішень у конкретний момент часу з урахуванням динамічних змін зовнішніх та внутрішніх факторів розвитку. Синергетичний підхід дає можливість обґрунтувати процеси, які відбуваються в регіональних суспільних системах під впливом становлення нового регіоналізму, що можна розглядати як нелінійні зовнішні флуктуації. На основі визначення переваг та недоліків системного, інституціонального, ситуаційного та синергетичного підходів обґрунтовано доцільність використання комплексного підходу щодо становлення нового регіоналізму.

The paradigm of a new regionalism, which is confirmed by the experience of European countries, is aimed at leveling up the disproportions of the regions socio-economic development, overcoming the institutional obstacles to development, etc. Because of a new regionalism in Ukraine requires the justification of the methodological principles, the article substantiates the approaches to its formation. The expediency of using systemic, institutional, situational and synergetic approaches as a scientific basis for the methodology of a new regionalism formation is proved.

It is substantiated that the systematic approach enables to conceptually investigate the formation of a new regionalism, taking into account the interaction of all systems and processes, to consider new regionalism as a single holistic organism with its specific properties, qualities, connections, processes, to coordinate the goals and objectives of development. Institutional approach reduces uncertainty in the formation of a new regionalism by establishing a stable structure of interaction between actors of regional social systems. Situational approach helps to identify the peculiarities of making managerial decisions at a particular time point, taking into account the dynamic changes of external and internal factors of development. The synergetic approach provides an opportunity to substantiate the processes taking place in regional social systems under the influence of a new regionalism formation, which can be considered as nonlinear external fluctuations.

The feasibility of using an integrated approach to a new regionalism formation based on the identification of the advantages and disadvantages of systemic, institutional, situational and synergetic approaches has been substantiated.

Ключові слова: новий регіоналізм, методологія, комплексний підхід, системний підхід, інституціональний підхід, ситуаційний підхід, синергетичний підхід.

Key words: new regionalism, methodology, complex approach, system approach, institutional approach, situational approach, synergetic approach.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Під впливом глобалізаційних та інтеграційних процесів в європейських країнах формується парадигма нового регіоналізму, що підтверджується функціонуванням відповідних інституцій, які сприяють регіональній інтеграції та співробітництву регіонів, що утворені поза межами державних кордонів з іншими країнами, а також, модифікацією ролі регіонів не тільки в межах держав, а й всієї інституційної архітектониці європейської спільноти, в якій регіони виступають суб'єктами соціально-економічних та політичних процесів.

Світовий економічний розвиток характеризується збільшенням масштабів регіоналізації, що виявилось у збільшенні автономності й підвищенні ролі окремих регіонів у розвитку національних економік у цілому та як наслідок, виникненням феномену "нового регіоналізму" [1, с. 101]. Регіоналізацію можна розглядати, як зміцнення економічних, соціальних, науково-технічних та інших зв'язків між територіями або державами, виникнення регіональних об'єднань держав [2, с. 52].

Новий регіоналізм як явище знаходиться у постійній трансформації під впливом глобалізації, економічної лібералізації, політичних сил та соціально-економічної політики на різних рівнях, у тому числі, самих регіонів, оскільки існують різні напрями та бачення регіонів щодо обрання заходів їх соціально-економічного розвитку та різних принципи формування регіональних утворень.

Типологія процесів регіоналізації європейських країн за ознаками самоврядності, закріпленими інституційними правами, тенденціями політико-правового розвитку та іншими факторами доводить відсутність уніфікованості та багатогранності процесу регіоналізації в цілому. Але при цьому новий регіоналізм має певні спільні тенденції, а саме:

— зменшення впливу держав та адміністративного ресурсу на регулювання економічних процесів в регіонах та створення нових зон регіонального впливу;

— формування нових інформаційних зв'язків та взаємодії суб'єктів регіонів через взаємодію не на державному, а на регіональному горизонтальному рівні, що в умовах глобалізаційних процесів сприяє входженню регіонів у світові структурні процеси;

— регіональна взаємодія як у межах окремих країн, так і поза нею, що зумовлена економічною доцільністю, а не адміністративними ресурсами;

— створення інтернаціонального комунікаційного середовища із креативними суспільними та управлінськими практиками тощо.

Парадигма нового регіоналізму, яка підтверджується досвідом європейських країн, спрямована на нівелювання диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів, подолання інституційних перешкод розвитку тощо.

У свою чергу, становлення нового регіоналізму в Україні вимагає пошуку інституціональних та управлінських детермінант, спроможних сприяти вирішенню складних соціально-економічних проблем, забезпечити сталий розвиток регіональних суспільних систем та національної економіки в цілому. Також становлення нового регіоналізму в Україні вимагає обґрунтування його методологічних засад.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Проблемам становлення нового регіоналізму в умовах глобалізації та інтеграції, осмисленню теоретико-методологічних засад присвячено праці вітчизняних дослідників, а саме: А. Амоши, Б. Бураковського, С. Вовканича, А. Власюка, В. Гейця, А. Гриценка, Б. Данилишина, В. Загорського, І. Зварич, В. Кравцова, Є. Лібанової, С. Пирожкова, С. Романюка, В. Сиденка, А. Семіва, А. Чернюк та ін.

Серед іноземних дослідників, які досліджують питання нового регіоналізму, необхідно відмітити: В. Барнза, М. Кітінга, П. Кука, А. Ледебура, Дж. Лонгліна, Дж. Луфліна, Дж. МакКомби, Ч. Ф. Сейбла, М. Сеттерфілда, М. Сторпера, А. Харрелла, Б. Хеттне Д. Цейтлін та інших [1; 4—6; 8—13].

Відаючи належне науковому доробку вчених, необхідно зазначити, що методологія становлення нового регіоналізму, у тому числі, обґрунтування підходів щодо становлення нового регіоналізму, залишається недостатньо розробленою та вимагає подальших досліджень.

ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

Становлення нового регіоналізму в Україні вимагає прийняття рішень владними структурами різного рівня із урахуванням методологічного підґрунтя, що сприятиме модернізації економіки регіонів та країни в цілому. Це та інше зумовлює необхідність розроблення методологічного підґрунтя становлення нового регіоналізму, а саме визначення підходів, принципів, функцій тощо. Це, у свою чергу, сприятиме розробленню концептуальних, методичних та практичних рекомендацій щодо становлення нового регіоналізму в Україні.

МЕТА РОБОТИ

Метою даної роботи є обґрунтування методологічних підходів щодо становлення нового регіоналізму. Для досягнення поставленої мети було вирішено такі завдання:

— доведено доцільність використання системного, інституціонального, ситуаційного та синергетичного підходів як наукового підґрунтя методології становлення нового регіоналізму;

— на основі визначення переваг та недоліків методологічних підходів обґрунтовано доцільність використання комплексного підходу щодо становлення нового регіоналізму.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

На погляд авторів науковим підґрунтям щодо становлення нового регіоналізму повинен виступати комплексний підхід, що включає у себе системний, інституціональний, ситуаційний та синергетичний підходи (див. рис. 1).

Отже, розглянемо складові, які входять до комплексного підходу більш детально. Оскільки системний підхід виступає одним із головних способів наукового пізнання, та він стає методологічною основою дослідження нового регіоналізму. Системний підхід як інструмент наукового пізнання та міждисциплінарна методологія особливого типу, яка об'єднує в єдину систему різні методи (індукції,

аналізу, синтезу, дедукції тощо) наукового дослідження, виконує евристичну функцію, дозволяє забезпечити інтеграцію наукових знань, системно сприймати та впорядковувати інформацію та знання, сприяти вивченню такого складного явища різноманітної природи та складності як регіоналізм [4, с. 78].

Використання системного підходу дає можливість:

- узгодити цілі та завдання систем різного рівня, у тому числі вищого порядку, із завданнями нового регіоналізму, спрямувати методи, процедури, важелі та їх досягнення, а також розкрити функціональну цілісність нового регіоналізму щодо потреб регіональних суспільних систем;

- змодельовати оптимальний сценарій розвитку та оцінити ефективність становлення нового регіоналізму, прогнозувати подальший розвиток регіонів з урахуванням впливу факторів та процесів різної природи тощо.

Використання системного підходу щодо нового регіоналізму дає можливість розглядати його як єдиний цілісний організм з притаманними йому специфічними властивостями, якостями, зв'язками, процесами, узгодити цілі та завдання розвитку, виокремити інституціональні та управлінські детермінанти його становлення, оцінити його ефективність, запропонувати заходи щодо досягнення поставлених цілей та завдань тощо.

Але необхідно зауважити, що методології системного підходу притаманні певні недоліки, вигоди яких полягають у загальній теорії систем, зокрема: нівелювання якісної специфіки різних системних об'єктів та елементів, внаслідок відокремлення їх за формальними ознаками подібності, а також зосередження уваги на функціональних й структурних зв'язках системи тощо. Усуненню цих та інших недоліків сприятиме використання інституціонального, ситуаційного та синергетичного підходів.

Методологія інституціонального підходу дає можливість з високим ступенем підпорядкованості та логічності досліджувати процеси та явища становлення нового регіоналізму, визначати інституціональні та управлінські детермінанти становлення нового регіоналізму, що сприятиме окресленню пріоритетних інституціональних напрямів щодо оптимізації процесу становлення нового регіоналізму.

За методологією інституціонального підходу основна увага спрямована на функціонування інститутів та їхню роль у становленні нового регіоналізму, до складу яких відносяться:

- формальні правила — офіційно закріплені у нормативно-законодавчих актах;
- неформальні обмеження — у вигляді договорів та угод різного рівня, історично закріплені традиції, звичаї;
- механізми примусу — забезпечуючи дотримання встановлених правил у вигляді судових та правоохоронних органів тощо.

За інституціональним підходом щодо нового регіоналізму вагоме значення надається не тільки суспільним та державним інститутам, а й регіональним різнофункціональним інститутам, що виступають базисом становлення нового регіоналізму та розвитку регіонів, утворюючи певну інституційну сукупність.

Використання методології інституціонального підходу щодо становлення нового регіоналізму обумовлюється тим, що модернізаційні зміни у регіональних суспільних системах неможливі без інституціональних змін соціально-економічної сфери, оскільки під їх впливом формується більш ефективно використання ресурсів та формування потенціалу регіонів задля досягнення цілей підвищення якості життя населення, отримання конкурентних переваг на світовому ринку тощо.

Становлення нового регіоналізму зумовлює розроблення змін до законодавчо-нормативної бази, яка визначає правові, економічні та організаційні умови функціонування суб'єктів регіонів, здійснення регулювання відносин між ними тощо. Роль інститутів полягає у

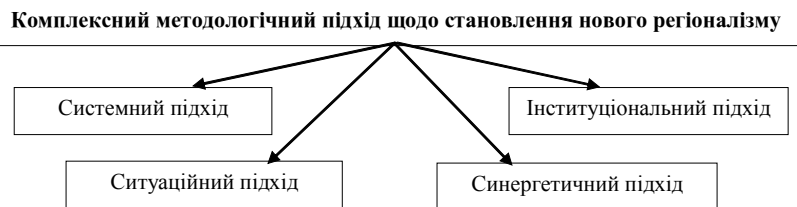

Рис. 1. Комплексний методологічний підхід щодо становлення нового регіоналізму

Джерело: запропоновано авторами.

зменшенні невизначеності при становленні нового регіоналізму шляхом встановлення стійкої структури взаємодії між суб'єктами регіональних суспільних систем.

Методологія використання інституціонального підходу враховує не тільки зміни правових інститутів, а також зміни глобалізаційних економічних процесів, процеси самоідентифікації регіонів щодо історико-культурних устоїв, оголошених суспільством цілей, завдань тощо. При цьому необхідно зауважити, що методологія інституціонального підходу не позбавлена недоліків, а саме:

- обмежує системність поглядів щодо становлення нового регіоналізму;
- не враховує отримання синергетичного ефекту від становлення нового регіоналізму та розвитку регіонів;
- не розкриває структурні функціональні зв'язки між суб'єктами регіональних суспільних систем;
- не враховує специфічні та структурні особливості регіональних суспільних систем при становленні нового регіоналізму.

Ці та інші недоліки інституціонального підходу нівелюються системним, а також ситуаційним та синергетичним підходами щодо становлення нового регіоналізму.

Методологія ситуаційного підходу дозволяє усунути недоліки системного та інституціонального підходів, обґрунтування використання якого полягає у тому, що існуючий світ знаходиться у безперервному динамічному русі і цю обставину необхідно враховувати при дослідженні, розробленні та прийнятті рішень щодо становлення нового регіоналізму. Прийняття управлінських рішень щодо процесів, суб'єктів, об'єктів нового регіоналізму повинно враховувати зміни внутрішнього і зовнішнього оточення, що постійно відбуваються під впливом динамічних процесів. Певна конкретна сукупність обставин та умов у конкретний період часу спричиняють вагомий вплив на становлення нового регіоналізму. Це зумовлює те, що одне і те ж саме управлінське рішення, запроваджений захід тощо спричиняють неоднаковий ефект по відношенню до регіонального розвитку у різних територіальних умовах та періодах часу. Підтверджується теза о неможливості існування універсального заходу та отримання однакового ефекту для різних регіональних суспільних систем внаслідок прийняття одного і того ж управлінського рішення, запровадження заходів, важелів, методів з певним часовим лагом.

Використання ситуаційного підходу забезпечує можливість:

- сконцентруватися на ситуаційних особливостях становлення нового регіоналізму;
- встановити очікувану ефективність управлінських рішень на різних шаблях управління з урахуванням впливу різнопланових факторів та часу на розвиток регіональних суспільних систем;
- за результатами діагностування розвитку регіональних суспільних систем, урахуванням векторів розвитку глобального середовища та на основі визначення тенденцій та перспективних прогнозів встановити інституціональні та управлінські детермінанти становлення нового регіоналізму.

Використання ситуаційного підходу, незважаючи на досить великі обмеження щодо дослідження нового регіоналізму, доповнює системний та інституціональний підходи, обґрунтовуючи диференціацію розвитку регіональних суспільних систем, залежність їх функціону-

вання та ефективність прийняття управлінських рішень від впливу динамічних змін зовнішніх та внутрішніх факторів розвитку із часовим лагом.

Таким чином, системний підхід дає можливість концептуально досліджувати становлення нового регіоналізму із урахуванням взаємодії всіх систем та процесів; інституціональний підхід — зменшує невизначеність при становленні нового регіоналізму, шляхом встановлення стійкої структури взаємодії між суб'єктами регіональних суспільних систем; ситуаційний підхід — сприяє виявленню особливостей прийняття управлінських рішень у конкретний момент часу з урахуванням динамічних змін зовнішніх та внутрішніх факторів розвитку. Але для дослідження такого складного та багатогранного явища як новий регіоналізм, на наш погляд, необхідно також використувувати синергетичний підхід.

Синергетичний підхід дає можливість обґрунтувати процеси, які відбуваються в регіональних суспільних системах під впливом становлення нового регіоналізму, що можна розглядати як нелінійні зовнішні флуктуації. А також, долаючи стереотипи лінійного мислення, визначити синергетичний ефект становлення нового регіоналізму для регіонів, відповідно до якого сукупний вплив детермінант становлення нового регіоналізму визначається не простою сумою окремих показників результативності, а є набагато більшим за рахунок мультиплікаційного ефекту, що може проявитися у: зміні продуктивності ресурсів; використанні та формуванні інтелектуального та ресурсного потенціалів регіонів; зростанні конкурентоспроможності регіонів тощо. Але необхідно зазначити, що отримання синергетичного ефекту також залежить від впровадження інституціональних та управлінських детермінант становлення нового регіоналізму. При цьому синергетичний підхід не позбавлений певних недоліків, а саме, він, на противагу системному підходу, не розкриває функціональні особливості кожного з елементів та підсистем системи в цілому, не виявляє особливостей прийняття управлінських рішень з урахуванням певного лагу часу тощо.

ВИСНОВКИ

Отже, з урахуванням специфіки досліджуваного об'єкту, на наш погляд, становлення нового регіоналізму необхідно розглядати з позицій комплексного підходу, що включає в себе системний, інституціональний, ситуаційний та синергетичний підходи, використання яких одночасно не суперечить їх методології, а також допомагає нівелювати недоліки один одного та отримати більш цілісне комплексне уявлення про становлення нового регіоналізму та процеси, які його супроводжують.

Література:

1. Барнз В. Нові регіональні економіки / В. Барнз, А. Ледебур / Пер. з англ. — Львів: Літопис, 2003 — 196 с.
2. Бутко М.П. Архітектоніка конкурентоспроможності регіонів України в контексті євроінтеграції: монографія / М.П. Бутко. — К.: АМУ, 2016. — 452 с.
3. Бутко Н.П. Бифуркационное состояние ядра государственного созидания Украины в условиях реализации евроинтеграционного курса / П. Бутко // Экономика Украины. — 2017. — № 10 (663). — С. 49—64.
4. Тульчинська С.О. Органічність функціонування інтелектуально-інноваційної системи регіонів: монограф. / С.О. Тульчинська. — Херсон: Ви-во "ПП Вишемирський В.С.", 2012. — 400 с.
5. Cooke P. The Associational Economy: Firms, Regions and Innovation / P. Cooke, K Morgan // Oxford: Oxford University Press. — 1998. — 256 p.
6. Hettne B. Beyond the "New Regionalism" / B. Hettne // New Political Economy. — 2005. — No 10/4.
7. Hettne B. EU as Global Actor in the South / B. Hettne, F. Soderbaum, P. Stalgren // Swedish Institute for European Policy Studies. — 2008. — № 8 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://theorytalks.fileave.com/EU%20as%20global%20actor.pdf>

8. Hnat Pavel. European subregionalism in the process of Eastern Enlargement / Pavel Hnat // University of Tartu Official Site [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ceeisaconf.ut.ee/109100>

9. Hurrell, A. Regionalism in Theoretical Perspective / Regionalism in World Politics: Regional Organizations and International Order / Ed. by L. Fawcett, A. Hurrell. — Oxford: Oxford University Press, 1995. — P. 37—73.

10. Keating M. The European Union and the Regions / Michael Keating, James Barry Jones. — Oxford: Clarendon Press, 1995. — 306 p.

11. McCombie J. Productivity Growth and Economic Performance: Essays on Verdoorn's Law / J. McCombie, M. Pugno, B. Soro // Hound mills: 2002. — Palgrave. 296 p.

12. Setterfield M.A. A model of Kaldorian traverse: cumulative causation, structural change and evolutionary hysteresis / M.A. Setterfield. — 2002. — 233 p.

13. Storper M. The regional world: territorial development in a global economy / M. Storper. — New York: Guilford Press, 1997. — 326 pp.

14. Storper M. 'The resurgence of regional economies, ten years later: the region as a nexus of untraded interdependencies' / M. Storper. European Urban and Regional Studies. — 1995. — V. 2, p. 191—221.

References:

1. Barnz, V. and Ledebur, L. (2003), *Novi rehional'ni ekonomiky [New regional economies]*, Litopys, L'viv, Ukraine.
2. Butko, M.P. (2016), *Arkhitektonika konkurentospro-mozhnosti rehioniv Ukrainy v konteksti ievrointehratsii [Architectonics of the competitiveness of Ukrainian regions in the context of eurointegration]*, AMU, Kyiv, Ukraine.
3. Butko, N.P. (2017), "The bifurcation state of the state building of Ukraine in the conditions of implementation of the core of the European integration course", *Economy of Ukraine*, vol. 10 (663), pp. 49—64.
4. Tul'chyn's'ka, S. O. (2009), *Intelektual'no-innova-tijsna modernizatsiia ekonomiky Ukrainy: teoretyko-metodolohichni aspekty [Intellectual and innovative modernization of the Ukrainian economy: theoretical and methodological aspects]*, NTUU "KPI", Kyiv, Ukraine.
5. Cooke, P. and Morgan, K. (1998), *The Associational economy: firms, regions and innovation*, Oxford University Press, Oxford, UK.
6. Hettne, B. (2005), "Beyond the "New regionalism". *New Political Economy*. № 10/4.
7. Hettne, B. Soderbaum, F. and Stalgren, P. (2008), "EU as Global actor in the south", *Swedish Institute for European Policy Studies* [Online], no. 8, available at: <http://theorytalks.fileave.com/EU%20as%20global%20actor.pdf> (mode of access: 20.05.2018).
8. Hnat, Pavel, "European subregionalism in the process of Eastern Enlargement", [Online], University of Tartu Official Site. — available at: <http://www.ceeisaconf.ut.ee/109100>
9. Hurrell, A. and Fawcett, L. (1995), *Regionalism in World Politics: Regional Organizations and International Order*, Oxford University Press, Oxford, UK.
10. Keating, M. and Jones, J.B. (1995), *The European Union and the regions*, Clarendon Press, Oxford, UK.
11. McCombie, J. Pugno, M. and Soro, B. (2002), *Productivity Growth and Economic Performance: Essays on Verdoorn's Law*, Hound mills, Palgrave, UK.
12. Setterfield, M.A. (2002), *A model of Kaldorian traverse: cumulative causation, structural change and evolutionary hysteresis*, Oxford University Press, Oxford, UK.
13. Storper, M. (1995), "There surgence of regional economies, ten years later: the region as a nexus of untraded interdependencies", *European Urban and Regional Studies*, vol. 2, pp. 191—221.
14. Storper, M. (1997), *The regional world: territorial development in a global economy*, Guilford Press, New York, USA.

Стаття надійшла до редакції 11.07.2018 р.

УДК 658.14

О. С. Бондаренко,
 д. е. н., доцент, професор кафедри фінансів,
 Київський національний торговельно-економічний університет, м. Київ

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ІНСТИТУЦІЙНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ФІНАНСОВОГО РИНКУ В УКРАЇНІ¹

О. Bondarenko,
 Ph. D., Professor of Department of Finance, Kyiv National Trade and Economic University, Kyiv

ORGANIZATIONAL AND INSTITUTIONAL FEATURES OF REGULATION OF THE FINANCIAL MARKET IN UKRAINE

У статті досліджено інституційне забезпечення формування ефективних механізмів функціонування різних секторів економіки та доведено необхідність реалізації інституційних змін у діяльності фінансового ринку. Визначено роль фінансових інститутів у забезпеченні ефективного функціонування фінансового ринку та розкрито напрями підвищення ефективності його регулювання. Обґрунтовано склад зовнішнього інституційного середовища фінансового ринку, розглянуто механізм державного регулювання, виокремлено переваги та недоліки. Розкрито сутність внутрішньої інституційної структури, доведено необхідність її удосконалення, визначено можливості запровадження організаційно-інституційного підходу до регулювання фінансового ринку в Україні, охарактеризовано умови формування організаційно-інституційного механізму. Представлено пріоритетні завдання держави щодо зміцнення організаційно-інституційних положень регулювання фінансового ринку з метою сприяння фінансовій стабільності.

The article analyzes the institutional support for the formation of effective mechanisms of functioning of various sectors of the economy and proves the necessity of implementing institutional changes in the activity of the financial market. The role of financial institutions in ensuring the effective functioning of the financial market and the ways of increasing the efficiency of its regulation are revealed. The structure of the external institutional environment of the financial market is substantiated, the mechanism of state regulation is considered, advantages and disadvantages are outlined. The essence of the internal institutional structure is revealed, the necessity of its improvement is proved, the possibilities of introduction of organizational-institutional approach to the regulation of financial market in Ukraine are determined, the conditions of formation of organizational-institutional mechanism are described. Present the priority tasks of the state to strengthen the institutional and institutional provisions of financial market regulation in order to promote financial stability.

Ключові слова: фінансовий ринок, інституційний підхід, державне регулювання, організаційно-інституційний механізм регулювання, фінансові інститути.

Key words: financial market, institutional approach, state regulation, organizational and institutional regulation mechanism, financial institutions.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В умовах функціонування економіки України під впливом світових кризових явищ зростає необхідність вдосконалення діяльності фінансового ринку, який виступає вагомим інструментом активізації економічних процесів у державі. Стабільне функціонування фінансового ринку є одним із чинників сприяння та стимулювання динамічного розвитку як учасників фінансових операцій, так і країни в цілому.

Розвиток фінансового ринку залежить від дієвості механізмів його регулювання, які мають відповідати напрямом реалізація державою фінансової політики, спрямованої на підтримання ринкової довіри, сприяння конкуренції, захист інтересів учасників фінансових операцій та забезпечення раціонального використання зростаючого потенціалу фінансового ринку. На сучасному етапі розвиток фінансового ринку залежить від того, якою є його інституційна структура та наскільки чітко визначено завдання організаційно-інституційного регулювання. Тому удосконалення механізму регулювання фінансового ринку має носити сис-

темний характер і базуватися на стійкій методологічній інституційному підходу.

Впровадження механізму організаційно-інституційного регулювання спроможне реалізовувати комплексний підхід до використання різних методів, засобів, інших регуляторів для впливу на процеси ефективного формування та використання фінансових ресурсів з метою забезпечення координованості та відповідності їх руху стратегічним пріоритетам розвитку держави.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Вагомий внесок у розвиток механізмів функціонування та регулювання фінансового ринку відображають праці В.Д. Базилевича, А.І. Даниленка, Р.С. Квасницької, В.С. Лук'янова, І.О. Лютого, А.М. Мороза, М.І. Савлука, Ю.М. Уманців, І.Я. Чугунова, А.А. Чухна [1—9]. Найбільш поширеними залишаються дві моделі регулювання фінансових ринків — секторальна модель та модель мегарегулятора. У секто-

¹ Роботу виконано в межах фундаментальної науково-дослідної роботи (№ 645/20 "Архітектура фінансової системи як інструмент суспільного розвитку" 0117U000506).

ральній моделі функції державних органів розподіляють відповідно до трьох секторів фінансового ринку (банківського, страхового, фондового). Мегарегулятор фінансового ринку визначає особливості створення єдиного органу, за яким закріплюються функції нагляду й регулювання фінансового ринку. Найдосконалішою вважається модель мегарегулятора британської системи, за якої об'єднано функції нагляду і контролю за інвестиційними, банківськими, іпотечними і страховими послугами. У Франції банківський нагляд і нагляд над небанківськими фінансовими організаціями розділено між Банком Франції і спеціально створеним регулятором. У Німеччині модель регулювання є подібною до французької, проте в сфері регулятора знаходяться банки.

На сучасному етапі в Україні основні методи і форми державного регулювання фінансового ринку визначаються прямим (розробка та прийняття нормативно-правових актів, ліцензування діяльності, проведення наглядової діяльності та впровадження заходів впливу нагляду за діяльністю фінансових установ) та опосередкованим (зміни обсягів готівкових ресурсів, емісія цінних паперів, регулювання відсоткових ставок, забезпечення гарантій щодо виконання зобов'язань за цінними паперами окремих емітентів, стимулювання зовнішніх зв'язків з міжнародними фінансовими організаціями) впливом. Регулювання фінансового ринку здійснюється за секторальною моделлю, де банківська діяльність підпорядковується Національному банку України; діяльність на ринку цінних паперів регламентується Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку; діяльність інших фінансових посередників і фінансових компаній регулюються Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг.

Світова фінансова криза довела необхідність перегляду особливостей функціонування регуляторів фінансових ринків, оскільки виявила їх слабкість в упередженні кризових явищ на фінансових ринках

Водночас інституціональні особливості еволюції та становлення фінансового ринку України визначають необхідність подальшого дослідження функцій та ролі організаційно-інституційного регулювання фінансового ринку, а також розробки дієвих механізмів його реалізації.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є обґрунтування особливостей організаційно-інституційного регулювання фінансового ринку в Україні, обґрунтування напрямів та практичних рекомендацій щодо його вдосконалення.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Фінансовий ринок забезпечує ефективний перерозподіл капіталу в межах економічної системи, формування матеріального базису економічного зростання і відіграє визначальну роль у розширеному відтворенні суспільного виробництва.

На сучасному етапі функціонування економіки України розвиток фінансового ринку визначається досконалістю системи його регулювання. Адже з урахуванням механізмів регулювання фінансового ринку утворюються регулятори, які мають узгоджувати дії стосовно регулювання та контролю діяльності інфраструктурних суб'єктів фінансового ринку та наявності і відповідності міжнародним нормам інших елементів інфраструктури [10, с. 7].

Розвиток фінансового ринку залежить від ефективності взаємовідносин у системі "держава — учасники фінансового ринку". Реалізація таких взаємовідносин з боку держави має здійснюватися через організаційно-інституційний механізм, який базується на поєднанні ринкових законів та адміністративних засад державного регулювання задля досягнення певної мети. Поєднання головної мети функціонування фінансового ринку з досягненням стратегічних орієнтирів державної політики, вимагає формування належного організаційно-інституційного регулювання. Механізми організаційно-інституційного регулювання фінансового ринку повинні стосуватися не лише раціонального формування, розподілу та використання фінансових ресурсів між його елементами, але й слугувати засобом формування організаційно-інституційного середовища, що сприятиме послідовним змінам законодавчої бази, поліпшенню правового поля, розвитку фінансових інститутів.

Сучасний фінансовий ринок є певною макроекономічною цілісністю, стимулює фінансові потоки та зменшує витрати при формуванні попиту і пропозиції на фінансові по-

слуги, сприяє розподілу та перерозподілу активів. Він є системою економічно-правових відносин між інститутами, що діють в певному економічному просторі, з приводу купівлі-продажу фінансових ресурсів, уречевлених у відповідних фінансових активах. Вбачаючи в понятті "інститути фінансового ринку" ширший, аніж просто фінансові інститути, спектр складових самих інститутів, Квасницькою Р.С. аргументовано доцільність його розгляду як організаційної структури, що функціонує на засадах певних інституційних правил та норм з метою акумулювання фінансових ресурсів, здійснення їх перерозподілу та/або створення організаційно-регулятивних умов функціонування ринку [3, с. 11].

В Україні триває період інституційного забезпечення формування ефективних механізмів функціонування економіки. Створюються організаційні, правові й економічні інститути ринкового спрямування. За роки існування інституціональний напрям здобув різні підходи науковців до його розкриття:

1) ранній (старий) інституціоналізм — його засновники Т. Веблен, Дж. Коммонс, Дж. Гобсон, У. Мітчелл та послідовники А. Берлі, Г. Мінз, Р. Тагвелла та ін. Для інституціональних поглядів Т. Веблена характерним є те, що учені виходили із теорії еволюції природи Ч. Дарвіна, принципу взаємозв'язку і взаємозумовленості усіх суспільних відносин, у тому числі економічних і соціально-психологічних; 2) традиційна (ортодоксальна) інституціональна теорія — еволюційно-генетичне продовження та спадкоємний розвиток вебленівської наукової традиції (Дж. Ходжсон, Е. Скрепанті та ін.); 3) нова інституціональна економічна теорія (неоінституціоналізм) із численними структурними розгалуженнями — теорія трансакційних витрат (Р. Коуз, О. Вільямсон), теорія прав власності (А. Алчіан, Р. Коуз, Г. Демсен та ін.), теорія суспільного вибору (Дж. Б'юкенен, Д. Мюллер, М. Олсон), нова економічна історія (Д. Норт, Р. Фогель, Дж. Уолліс) тощо. За змістом їх теорії являють собою міждисциплінарний напрям досліджень, у межах якого об'єднуються економіка, право, теорія організації, соціологія і антропологія; 4) еволюційний інституціоналізм — дослідження еволюції інституціонального середовища в часі та впливу цієї еволюції на соціально-економічний розвиток всіх складових економічної системи (Р. Нельсон, С. Вінтор, Дж. Ходжсон, Д. Норт) [11, с. 265—267].

Інституційну структуру на фінансовому ринку утворюють вихідні, базові, суттєві зв'язки між учасниками фінансових інститутів, які забезпечують інтеграцію структури в процесі його функціонування й розвитку. Вона формується за наявності об'єктивних фінансових відносин, які визначаються впливом домінуючих у суспільстві інститутів. Це означає, що відповідні особливості функціонування інституційних структур визначаються політичними й економічними інтересами.

Найважливішими інституціями, що формують зовнішнє інституційне середовище фінансового ринку, є:

- інституція права, що регламентує правові взаємовідносини у секторах фінансового ринку;
- інституція ринку, що регламентує взаємодії, які виникають між учасниками в процесі купівлі-продажу фінансових активів;
- інституція податків, що визначає взаємовідносини між фінансовими інститутами і державою, які виникають за справляння податків;
- інституція суспільного вибору, що регулює процес прийняття макроекономічних рішень в умовах представницької демократії;
- інституція освіти, що формує для сучасного фінансового ринку відповідний рівень компетенцій фахівців;
- інституція зовнішньоекономічних відносин, що регулює процеси взаємодії вітчизняних фінансових інститутів зі світовою фінансовою системою.

Застосування інституційного підходу до фінансового ринку дозволяє комплексно розглядати можливості його функціонування, а організаційно-інституційне регулювання спроможне посилити здатності учасників до плідної взаємодії. Основним елементом регулювання фінансового ринку, який потребує подальших досліджень науковців є внутрішня інституційна структура, яка відображає сукупність фінансових інститутів, що мобілізують фінансові ресурси приватних власників капіталу та трансформують їх у інвестиції в реальний сектор економіки, створюючи матеріальний базис прискорення темпів економічного зростання та підвищення конкурентоспроможності національної економіки. Доцільно зазначити, що існує точка зору, згідно з якою

інституційну структуру фінансового ринку формують не лише фінансові інститути, адже покупцями та продавцями фінансових ресурсів на фінансовому ринку можуть виступати ці інститути, а також підприємства, держава, домогосподарства та інші інституційні одиниці різних секторів економіки [3, с. 12]. Одними з основних елементів інфраструктури регулювання та моніторингу діяльності фінансового ринку є судово-правові інстанції, які забезпечують інформативність прав власності, контрактних прав та обов'язків; органи банківського нагляду; комісія з регулювання ринків фінансових послуг; система незалежного та ефективного аудиторського контролю; приватні аналітичні установи; професійні організації та установи, що встановлюють стандарти на норми поведінки.

Поняття "фінансові інститути" дає можливість інкорпорувати в системний аналіз нелінійні підходи, багато важливих і загальноновизнаних особливостей фінансових явищ і процесів (у т. ч. роль суб'єктивних факторів, цілепокладання, різноманітність багатьох інститутів і розмістів їхніх меж, специфіку фінансових біфуркацій і трансформацій тощо), які в такому аналізі не враховуються або відіграють незначну роль [12, с. 19]. Інститутам як важливим, раніше не враховуваним, самостійним факторам дедалі частіше приділяється увага в суспільних дослідженнях, що зумовлює виникнення нової термінології, понятійного апарату і напрямів аналізу ("інституційні передумови", "інституціоналізовані зобов'язання" (пенсії, соціальне забезпечення тощо)). Вони стали невід'ємним компонентом досліджень як організаційно-інституційних аспектів економічного розвитку, так і більшістю підходів до проблем фінансів: відбувається всеосяжна інституціоналізація фінансових відносин. Крім того, фондові ринки, банківська і страхова справа, пенсійна система, фінансова діяльність корпорацій, державні фінанси — це ті інститути, які сьогодні не тільки перебувають у постійній взаємодії та взаємозалежності, а й зазнають істотного впливу інституційних підходів.

Фінансові інститути, що формують інституційну структуру фінансового ринку, класифікують за різними ознаками. З приводу різновидів фінансових інститутів науковцями виокремлено два підходи:

1) фінансові інститути визначаються у якості фінансових посередників між інвесторами та споживачами інвестицій та 2) фінансові інститути поділяються на фінансових посередників і системи забезпечення (інфраструктура фінансового ринку) [13, с. 58]. Також існує підхід, де розрізняють фінансових посередників, міжнародні фінансові інститути, фінансові інститути-регулятори [14] або депозитні (універсальні комерційні банки, спеціалізовані ощадні, іпотечні й інвестиційні комерційні банки, емісійні банки, кредитні спілки і ощадно-кредитні асоціації) та недепозитні фінансові інститути (страхові й інвестиційні компанії, пенсійні фонди, інвестиційні банківські фірми, лізингові компанії та довірчі товариства [15, с. 22]).

При цьому постійно виникають проблеми регуляторного характеру, особливо в межах інституційної структури фінансового ринку та механізмів їх реалізації. Фінансові інститути виконують основні завдання у структурі фінансового ринку — забезпечують переміщення фінансових ресурсів між учасниками фінансових відносин та формують базис фінансового забезпечення інвестиційного процесу. Рівень розвитку національного фінансового ринку, сукупність фінансових інституцій та інструментів визначають інституційні обмеження соціального-економічного розвитку країни. В результаті фінансова політика визначається як вагома складова системи інститутів суспільства. В її межах активна діяльність на фінансовому ринку фінансових інститутів сприятиме посиленню результативності здійснення інституційних змін.

Зростання масштабів фінансового ринку супроводжується модифікацією інституційної структури його регулювання. Ефективне функціонування інститутів фінансового ринку має реалізуватися на засадах державного регулювання фінансового ринку на основі формальних норм, правил, вимог, критеріїв та стандартів з упорядкування системи взаємовідносин між інститутами фінансового ринку та контролю їх виконання. Це обумовлено зростаючою потребою в координуванні зусиль регуляторів, що працюють у різних сегментах фінансового ринку, ускладненням операцій, що здійснюються фінансовими посередниками, розширенням транскордонної діяльності, посиленням тенденцій до формування фінансових конгломератів [7, с. 79]. Тому пріоритетним завданням на фінансовому ринку Ук-

раїні є зміцнення організаційно-інституційних положень регулювання фінансового ринку з метою сприяння фінансовій стабільності. У цьому напрямі важливим є реалізація таких завдань:

- впровадження механізмів "інтегрованого нагляду" та уніфікація вимог і стандартів з метою гармонізації системи управління фінансовими інститутами з міжнародними стандартами;

- забезпечення високого ступеня інституційної спроможності органів нагляду за функціонуванням інституційних складових фінансового ринку та удосконалення підходів до фінансування їх діяльності;

- визначення пріоритетів фінансової політики держави щодо розвитку інституційної структури фінансового ринку;

- обґрунтування орієнтирів та завдань стратегії розвитку інститутів фінансового ринку;

- забезпечення надійності, достовірності та повноти інформації про результати функціонування фінансових інститутів;

- удосконалення нормативно-правового регулювання діяльності фінансових інститутів з метою уніфікації відповідних процедур і методів;

- удосконалення системи підготовки кадрів та формування відповідних компетенцій для фахівців фінансового ринку;

- підвищення рівня стійкості та прозорості роботи фінансового ринку.

Розробка та впровадження комплексної системи регулювання фінансового ринку, використання мікро- та макропродуманого нагляду як єдиного механізму впливу на діяльність фінансових інститутів покликані вирішити проблеми фінансової системи країни [9, с. 67].

Важливим кроком щодо підвищення ефективності регулювання вітчизняного фінансового ринку є підписання угоди про Асоціацію між Україною та Європейським Союзом [16]. Окремим пунктом в Угоді прописана важливість наближення законодавства України до законодавства ЄС. Зокрема наша країна повинна забезпечити поступове приведення у відповідність до норм Євросоюзу низку нормативно-правових актів і чинних законів. Перелік Директив ЄС, які необхідно імплементувати протягом 5 років стосуються розвитку банківської сфери, страхування, ринку цінних паперів, спільного інвестування, ринкової інфраструктури, заходів щодо запобігання відмиванню коштів, забезпечення вільного руху коштів і капіталів.

Так, з усього переліку нормативних актів у банківській сфері, які Україна має впровадити найближчими роками, одним із основних документів є Директива № 2006/48/ЄС Європейського Парламенту та Ради Європи від 14 червня 2006 року щодо започаткування та здійснення діяльності кредитної уста нови. У сфері страхування необхідно імплементувати Директиву № 2009/138/ЄС Європейського Парламенту та Ради Європи від 25 листопада 2009 р. про початок і ведення діяльності у сфері страхування і перестрахування. На фінансовому ринку впровадити Директиву № 2004/39/ЄС Європейського Парламенту та Ради Європи від 21 квітня 2004 р. щодо ринків фінансових інструментів, а на ринку спільного інвестування — Директиву № 2009/65/ЄС Європейського Парламенту та Ради Європи від 13 липня 2009 р. про узгодження законів, підзаконних і адміністративних положень, які стосуються інститутів спільного інвестування в цінні папери, що підлягають обігу.

На основі цих положень 18.06.2015 р. було прийнято Комплексну програму розвитку фінансового сектору України до 2020 року. Вона включає в план регуляторної роботи, що передбачає перелік заходів, які планується реалізувати, план дій щодо досягнення таких цілей, часові рамки й відповідальних за реалізацію цих положень. З метою досягнення її мети та реалізації завдань, передбачається реалізація програми співробітництва з інституціями ЄС, МВФ, Світовим банком, ЄБРР, ЄІВ, BIS, IOSCO, IAIS та іншими міжнародними фінансовими організаціями, асоціаціями та регуляторами у сфері фінансових ринків та послуг. Реалізація Програми передбачає три етапи:

- очищення фінансового сектору — виведення із ринку недобросовісних гравців, розкриття власників учасників фінансового сектору;

- перезавантаження фінансового сектору — забезпечення прозорості та рівноправності в ланцюжку "акціонер-менеджмент-клієнт", скасування усіх обумовлених кризою адміністративних обмежень, підвищення капіталізації учас-

ників фінансового сектору, посилення захисту прав позичальників, кредиторів та інвесторів;

— створення передумов для довгострокового сталого розвитку фінансового сектору — забезпечення стійкості та надійності фінансового сектору в довгостроковій перспективі, наблизення стандартів регулювання платоспроможності та ліквідності банків до рекомендацій Базельського комітету, запровадження накопичувального пенсійного забезпечення, стимулювання ринку страхових та інших фінансових послуг і розвитку інфраструктури та інструментів фінансового сектору, створення додаткових гарантій фінансової надійності на випадок економічної рецесії, підвищення надійності системно важливих банків, підвищення інституційної спроможності регуляторів [17].

Відповідно до визначених завдань, організаційно-інституційне регулювання фінансового ринку має включати заходи, направлені на узгодження інтересів учасників фінансових операцій та об'рунтування визначених обмежень у їх взаємовідносинах через непряме втручання. У цьому напрямку важливим є підтримка функціонування інституційної структури на основі розробки єдиного підходу до регулювання діяльності фінансових інститутів і здійснення фінансових операцій.

ВИСНОВКИ

Ефективний розвиток фінансового ринку вимагає розробки нових підходів стосовно покращення дієвості системи організаційно-інституційного його регулювання. Реалізація розкритих організаційно-інституційних особливостей регулювання фінансового ринку має відбуватись на основі розроблення та виконання конкретних програм за напрямками державної фінансової політики. Подальші наукові дослідження доцільно присвятити розробці та практичній реалізації дієвих організаційно-інституційних механізмів регулювання фінансового ринку.

Література:

1. Базилевич В.Д. Современная экономическая теория: в поисках новой парадигмы / В.Д. Базилевич // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Сер.: Економіка. — 2013. — № 4 (145). — С. 11.
2. Фіскально-бюджетна та грошово-кредитна політика в Україні: проблеми та шляхи посилення взаємозв'язку: монографія / А.І. Даниленко, О.І. Береславська, М.І. Савлук та ін.; за ред. А.І. Даниленка; НАН України, Ін-т економіки та прогнозування. — К., 2010. — 456 с.
3. Квасницька Р.С. Формування та використання інвестиційного потенціалу інститутів фінансового ринку України: автореф. дис. д. екон. наук: 08.00.08 / Р.С. Квасницька; ДВНЗ "Університет банківської справи". — К., 2016. — 42 с.
4. Лук'янов В.С. Сучасні фінансові ринки: монографія / В.С. Лук'янов. — К.: Знання, 2013. — 479 с.
5. Національна фінансова система в умовах глобалізації: монографія / І.О. Лютий, А.Ф. Павленко, Т.Є. Оболенська та ін.; за заг. ред. І.О. Лютого. — Івано-Франківськ: Галицька Акад., 2008. — 308 с.
6. Державне фінансове регулювання економічних перетворень: монографія / І.Я. Чугунов, А.В. Павелко, Т.В. Канєва та ін.; за заг. ред. А.А. Мазаракі. — К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2015. — 376 с.
7. Уманців Ю. (у співавторстві) Фінансовий ринок у системі економічних відносин / Ю. Уманців, О. Міняйло // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. — 2015. — № 5. — С. 72—82.
8. Чугунов І.Я., Пасічний М.Д. Фінансова політика України в умовах глобалізації економіки // Вісник КНТЕУ. — 2016. — № 5. — С. 5—18.
9. Чугунов І.Я., Макогон В.Д. Бюджетна політика в умовах економічних перетворень // Економічний часопис-XXI. — 2016. — № 3—4 (2). — С. 66—69.
10. Рекуненко І.І. Інфраструктура фінансового ринку України: сучасний стан та перспективи розвитку: монографія. — Суми: ДВНЗ "УАБС НБУ", 2013. — 411 с.
11. Войтович С. О. Соціальні інститути суспільства: рід, влада, власність / С. О. Войтович. — К.: Ін-т соціології НАН України, 1998. — 120 с.
12. Базилевич В.Д., Осецький В.А. Інституційний концепт модернізації фінансових інститутів / В.Д. Базилевич, В.А. Осецький // Фінанси України. — 2013. — № 5. — С. 19—30.
13. Власенко М.О. Сучасний підхід до визначення інституційної структури фінансового сектору / М.О. Вла-

сенко // Фінанси, учет, банки — 2014. — № 1 (20). — С. 56—62.

14. Варналії З.С. Фінансові інститути та їх значення у розвитку сучасного фінансового ринку України / З.С. Варналії // Економіка і регіон. — Полтава: ПолтНТУ, 2016. — № 4 (59). — С. 18—25.

15. Цінні папери: підручник / В.Д. Базилевич, В.М. Шелудько та ін. — К.: Знання, 2011. — 1095 с.

16. Закон України "Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони" // Відомості Верховної Ради України. — 2014. — № 40. — Ст. 2021.

17. Комплексна програма розвитку фінансового сектору України до 2020 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=43352266>

References:

1. Bazylevych, V.D. (2013), "Modern economic theory: in search of a new paradigm", *Visnyk Kyivs'koho natsional'noho universytetu imeni Tarasa Shevchenka*. Ser.: ekonomika, vol. 4 (145), pp. 11.
2. Danylenko, A.I. Bereslavs'ka, O.I. and Savluk, M.I. (2010), *Fiskal'no-biudzhetna ta hroshovo-kredytna polityka v Ukraini: problemy ta shliakhy posylennia vzaiemozv'iazku* [Fiscal and Monetary Policy in Ukraine: Problems and Ways to Enhance Interconnection], NAN Ukrainy, In-t ekonomiky ta prohnozuvannya, Kyiv, Ukraine.
3. Kvasnyts'ka, R.S. (2016), "Formation and use of investment potential of financial market institutions of Ukraine", Ph.D. Thesis, Economy, DVNZ Universytet bankiv's'koi spravy, Kyiv, Ukraine.
4. Luk'ianov, V.S. (2013), *Suchasni finansovi rynky* [Modern financial markets], Znannia, Kyiv, Ukraine.
5. Liutyj, I.O. Pavlenko, A.F. and Obolens'ka, T.Ye. (2008), *Natsional'na finansova systema v umovakh hlobalizatsii* [National financial system in the conditions of globalization], Halyts'ka Akad., Ivano-Frankiv's'k, Ukraine.
6. Chuhunov, I.Ya. Pavelko, A.V. and Kanieva, T.V. (2015), *Derzhavne finansove rehuliuвання ekonomichnykh peretvoren'* [State financial regulation of economic transformations], Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t, Kyiv, Ukraine.
7. Umantsiv, Yu. and Miniailo, O. (2015), "Financial market in the system of economic relations", *Visnyk Kyivs'koho natsional'noho torhovel'no-ekonomichnoho universytetu*, vol. 5, pp. 72—82.
8. Chuhunov, I.Ya. and Pasichnyj, M.D. (2016), "The financial policy of Ukraine in a globalized economy", *Visnyk KNTEU*, vol. 5, pp. 5—28.
9. Chuhunov, I.Ya. and Makohon, V.D. (2016), "Budget policy in the context of economic transformation", *Ekonomichnyj chasopys-XXI*, vol. 3—4 (2), pp. 66—69.
10. Rekuenko, I.I. (2013), *Infrastruktura finansovoho rynku Ukrainy: suchasnyj stan ta perspektyvy rozvytku* [Infrastructure of the financial market of Ukraine: the current state and prospects of development], DVNZ UABS NBU, Sumy, Ukraine.
11. Vojtovych, S.O. (1998), *Sotsial'ni instytuty suspil'stva: rid, vlada, vlasnist'* [Social institutions of society: race, power, property], In-t sotsiolohii NAN Ukrainy, Kyiv, Ukraine.
12. Bazylevych, V.D. and Oset's'kyj, V.L. (2013), "Institutional Concept of Modernization of Financial Institutions", *Finansy Ukrainy*, vol. 19—30.
13. Vlasenko, M.O. (2014), "Modern approach to the definition of the institutional structure of the financial sector", *Fynansy, uchet, banky*, vol. 1 (20), pp. 56—62.
14. Varnalij, Z.S. (2016), "Financial Institutions and their Importance in the Development of the Modern Financial Market of Ukraine", *Ekonomika i rehion*, vol. 4 (59), pp. 18—25.
15. Bazylevych, V.D. and Shelud'ko, V.M. (2011), *Tsinni papery* [Securities], Znannia, Kyiv, Ukraine.
16. Verkhovna Rada of Ukraine (2014), *The Law of Ukraine "On ratification of the Association Agreement between Ukraine, on the one hand, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their Member States, on the other hand"*, *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, vol. 40.
17. National Bank of Ukraine (2017), "Comprehensive program of development of the financial sector of Ukraine till 2020" <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=18563297>, available at: <https://www.bank.gov.ua/> (Accessed 05 July 2018).

Стаття надійшла до редакції 12.07.2018 р.

УДК 338.2:631.173.6

В. Є. Скоцик,
д. е. н., доцент,

Національний університет біоресурсів і природокористування України

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ СЕРВІСНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ТЕХНІКИ

V. Skotsyk,

doctor of economics, associate professor,

National University of Bioresources and Natural Resources of Ukraine

ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC PRINCIPLES OF THE FORMATION OF A SYSTEM
OF SERVICE OF AGRICULTURAL MACHINERY ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC PRINCIPLES
OF THE FORMATION OF A SYSTEM OF SERVICE OF AGRICULTURAL MACHINERY

Важливе місце в інфраструктурному забезпеченні досліджуваному ринку відводиться розвитку підприємствами-виробниками техніки дилерських структур. Зазначимо, що в індустріально розвинутих країнах світу такий підхід до сервісного забезпечення не використовується. Щоб забезпечити свого дилера необхідними запасними частинами, створюється мережа з метою надання сервісу продукції — спеціалізовані центри.

Для проведення технічного сервісу сучасної сільськогосподарської техніки обґрунтовано більш ефективну порівняно з традиційною організацію системи регіонального технічного сервісу за дворівневою системою. Крім безпосереднього регіонального дилерського центру (1-й рівень), така система передбачає наявність мережі опорних пунктів (2-й рівень), розташованих у зонах найбільш інтенсивного розміщення сільськогосподарських підприємств.

Дієвим напрямом модернізації технічної бази сільськогосподарських товаровиробників є використання програми Trade in — системи взаємозаліку, за якої вживану техніку можна використовувати як засіб для часткової оплати нового обладнання.

Невирішеним нині є питання щодо відповідної підготовки кадрів, насамперед механізаторів, тому що в сільськогосподарському виробництві використовуються інноваційні складні технічні системи. На нашу думку, при придбанні технічно складної техніки важливого значення набуває також надання документа про допуск до роботи на ній механізаторів, що може стати однією із гарантій її ефективного використання, а також здійснення підготовки й перепідготовки інженерно-технічного та агротехнічного персоналу аграрних підприємств.

An important place in the infrastructure provision of the market under study is the development of enterprises-manufacturers of equipment dealerships. It should be noted that in the industrially developed countries of the world such an approach to service provision is not used. In order to provide its dealer with the necessary spare parts, a network is created to provide service products — specialized centers.

The technical service of modern agricultural machinery is substantiated more effectively than the traditional organization of the regional technical service system in a two-tier system. In addition to a direct regional dealer center (1st level), this system implies the availability of a network of reference points (level 2) located in the zones most intensive placement of agricultural enterprises.

The effective direction of modernization of the technical base of agricultural producers is the use of the program Trade in — a system of offsets, in which the used technique can be used as a means for the partial payment of new equipment.

Unresolved issues concerning the appropriate training of personnel, first of all mechanizers, are currently being discussed, as innovative complex technical systems are used in agricultural production. In our opinion, when acquiring technically complicated machinery, it also becomes important to provide a document on the admission to operation of its machinery, which can become one of the guarantees of its effective use, as well as the training and retraining of engineering, technical and agrarian personnel of agricultural enterprises.

Ключові слова: сільськогосподарське підприємство, сервіс, сільськогосподарська техніка, модернізація, якість.
Keywords: agricultural enterprise, service, agricultural machinery, modernization, quality.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

На сучасному етапі, залежно від виду технічних ресурсів, що постачаються сільськогосподарським підприємствам, доцільно виділити три форми ринків. Першу форму представляє первинний — ринок нової техніки, учасниками якого є заводи-виробники сільськогосподарської техніки і технічних ресурсів; дилерські організації-посередники як товаропровідна ланка між промисловими підприємствами та покупцями матеріально-технічних ресурсів, тобто безпосередньо сільськогосподарськими підприємствами. Система агропостачання, які склалася в Україні, охоплює мережу торговельних організацій, що виконують основний обсяг робіт у торгово-посередницькій діяльності дилерської служби: виявляють платоспроможний попит споживачів на техніку, формують зведені замовлення, організують поставки і розрахунки за продукцію, висувають матеріальні санкції постачальникам за низьку якість машин, забезпечують сервісне обслуговування нової техніки, надають кваліфіковану технічну допомогу у виправленні браку і усуненні дефектів машин, поставляють запасні частини для проведення капітальних і поточних ремонтів сільськогосподарської техніки. Заводи-постачальники, як правило, фінансують дилерську діяльність через надання знижок на ціни машин, запасних частин і вузлів, забезпечують технічною документацією та необхідним обладнанням, надають допомогу в навчанні кадрів дилерських підприємств і підприємств, покупців. Однак як недолік дилерської форми обслуговування слід вважати велику кількість посередників у ланцюзі руху товарів, внаслідок чого необґрунтовано завищуються ціни на матеріально-технічні ресурси для сільськогосподарських виробників.

Складові виробничо-технічного сервісу включають у себе матеріально-технічне постачання сільськогосподарських товаровиробників; ремонт і технічне обслуговування техніки та обладнання; транспортне, агрохімічне, технологічне, енергетичне й меліоративне обслуговування сільського господарства; наукове, інформаційне та інші види забезпечення цієї галузі. Водночас необхідністю є лізинг технічних засобів, дилерське обслуговування машин та обладнання в гарантійний період експлуатації, роздрібна та оптова торгівля продукцією виробничо-технічного призначення, маркетингова діяльність, закупівля, відновлення і продаж засобів механізації, які були у використанні тощо.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питанням оцінки й підвищення ефективності використання машинно-тракторного парку приділяли увагу багато зарубіжних та вітчизняних науковців. Різні аспекти використання технічних ресурсів та організації системи технічного забезпечення сільськогосподарського виробництва розглядалися у працях: В.Г. Андрійчука, В.М. Баутіна, В.Г. Більського, П.І. Гайдучького, М.І. Грицишина, Т.С. Івашківа, М.В. Краснощоківа, В.А. Левченко, М.Г. Лобаса, М.М. Малиша, М.М. Могилової, А.В. Непочатенко, В.І. Пастухова, П.П. Руснака, П.Т. Саблука, В.П. Ситника, А.М. Стельмашука, В.Л. Товстопята, В.С. Шебаніна та ін. Ними розроблено теоретичні засади і науково-практичні рекомендації щодо створення та функціонування технічного потенціалу сільськогосподарського виробництва. Зокрема нині постає потреба у дослідженні таких невирішених про-

блем: ремонтно-технічного агросервісу, а також вимагають додаткового вивчення можливості конкуренції як механізму саморегулювання ринків сільськогосподарських машин та ремонтно-технічних послуг, зниження цін і тарифів, підвищення якості продукції та послуг; вирішення проблеми технічного забезпечення та інноваційного розвитку техніко-технологічного потенціалу сільськогосподарського виробництва в умовах послаблення державного впливу на функціонування ринку

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження є розробка практичних рекомендацій щодо розвитку сервісного обслуговування сільськогосподарської техніки.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Аналіз інформаційних матеріалів переконує, що за кордоном простежується тенденція до модернізації техніки, що була в експлуатації. Наприклад, повна модернізація застарілої техніки широко практикується на підприємствах американської військової промисловості. За оцінкою Т.В. Спірідонов Пентагон щорічно витрачає на повну модернізацію літаків, танків, бронетранспортерів та іншої військової техніки близько 15 млрд доларів [1]. У США є компанії, які займаються відновленням і модернізацією зношеної техніки цивільного призначення, в тому числі тракторів. В основному при ремонті модернізації підлягають електрообладнання, дизельні двигуни, компресори. У великих обсягах цією роботою займається компанія "Caterpillar" (США), чий консолідований оборот у 2012 р. становив 36 млрд доларів. Відновлювальний ремонт дизельних двигунів здійснюється на її заводі в м. Корінф, шт. Міссісіпі. Сюди щодня прибуває понад 15 великовантажних автомобілів зі зношеними дизельними двигунами та їх агрегатами. При повній модернізації на заводі намагаються максимально використовувати зношені деталі шляхом їх відновлення. Якщо врахувати, що 70% вартості нового дизельного двигуна припадає на комплектуючі та матеріали і лише 30% — на зарплату робітникам, то у відновленому двигуні (ціна на який становить близько половини ціни нового) на частку деталей і матеріалів припадає 40% вартості. Слід зазначити, що в середньому тільки 20% деталей машин, що потребують капітального ремонту, підлягають відбракуванню, 25—40% придатні для подальшої експлуатації, а інші можна відновлювати. У процесі відновлення спрацьованої техніки кількість операцій скорочується в 5—8 разів порівняно з виготовленням нових деталей, а собівартість не перевищує 40—70% вартості при ресурсі відновлених деталей 80—90% нового виробу.

Доходи від капітального ремонту і модернізації дизельних двигунів настільки високі, що керівництво компанії створило нове відділення модернізації техніки, виручка від якого в 2014 р. досягла 1 млрд доларів. Для розширення діяльності з модернізації техніки у тому ж році компанія за 1 млрд дол. придбала корпорацію, що обслуговує залізничні вагони. Зарубіжні експерти вважають, що швидке зростання цін на природні ресурси та їх вичерпання, а також прийняття законів з охорони навколишнього середовища будуть сприяти подальшому кількісному збільшенню компаній, які займатимуться модернізацією зношеної техніки.

Важливе місце в інфраструктурному забезпеченні досліджуваному ринку відводиться розвитку підприємствами-виробниками техніки дилерських структур. Зазначимо, що в індустріально розвинутих країнах світу такий підхід до сервісного забезпечення не використовується. Щоб забезпечити свого дилера необхідними запасними частинами, створюється мережа з метою надання сервісу продукції — спеціалізовані центри [2].

Очевидно, що дилерські підприємства виконують функцію з'єднувальної ланки між фірмами-виробниками сільськогосподарської техніки та споживачами техніки і запчастин, які здійснюють продаж техніки та займаються маркетинговою, інформаційно-консультаційною та рекламною діяльністю. Другою функцією дилерських підприємств є допродажне обслуговування та регулювання техніки, а після продажу — технічний сервіс у гарантійний період, заміна окремих деталей у разі виявлення їх дефектів, а також надання інформації фірмі-виробнику [3].

Нині в Україні найбільшого поширення набула система організації фірмового технічного сервісу, за якої завод-виробник сільськогосподарської техніки створює мережу дилерських центрів, завданням яких є реалізація машин і обладнання з обов'язковою їх передпродажною підготовкою, обслуговуванням у гарантійний і післягарантійний періоди, а також контролем за якістю пропонованої до продажу техніки та запасних частин до неї. Зазначимо, що ця система має ряд недоліків. Здебільшого фірмовий технічний сервіс організовано за однорівневою системою, при якій обслуговування певної зони здійснюється виключно регіональною дилерським центром. При цьому крайні відстані сервісної зони можуть перевищувати 300 км, а розташування дилерського центру не завжди відповідає найбільш інтенсивному розміщенню продуктивних сил сільськогосподарського виробництва. Значне віддалення споживачів від регіонального дилерського центру призводить до збільшення часу на усунення несправностей, що особливо негативно позначається в умовах проведення комплексу польових робіт.

Для проведення технічного сервісу сучасної сільськогосподарської техніки обґрунтовано більш ефективну порівняно з традиційною організацією системи регіонального технічного сервісу за дворівневою системою. Крім безпосереднього регіонального дилерського центру (1-й рівень), така система передбачає наявність мережі опорних пунктів (2-й рівень), розташованих у зонах найбільш інтенсивного розміщення сільськогосподарських підприємств.

Опорні пункти, що становлять 2-й рівень організації сервісної служби, являють собою ремонтні майстерні зі складськими приміщеннями. Залежно від кількості обслуговування техніки в кожному опорному пункті є певна кількість діагностичних мобільних сервісних бригад, які виконують технічне обслуговування і поточний ремонт.

Описана система дасть можливість вирішити основне завдання виробника техніки — забезпечити стабільну продуктивність її роботи за рахунок максимального скорочення кількості зупинок і простоїв машин з технічних причин, швидкого усунення цих причин, належної експлуатації машини на всіх стадіях виробничого процесу, своєчасне забезпечення запасними частинами і матеріалами. Дотримання перелічених вимог та виконання гарантійного ремонту створюють можливість тривалої експлуатації техніки без погіршення експлуатаційних параметрів і продуктивності машин, що забезпечує їх достатню надійність.

Надійність характеризується безвідмовністю, довговічністю, ремонтпридатністю, передбачає мінімальну кількість зупинок з технічних причин, швидке усунення причин, що їх зумовили, правильний вибір машини, грамотну технічну експлуатацію і високу якість технічного обслуговування [4].

На швидкість усунення відмов сільськогосподарської техніки з технічних причин впливає швидке зна-

ходження несправностей, з'ясування їх причин, зручність проведення ремонту і його висока якість, що передбачає своєчасне постачання запасних частин.

Такий комплексний підхід дозволить планувати підвищення надійності машин на стадії технічної експлуатації [5]. Тому фірми-виробники сільськогосподарської техніки приділяють велику увагу підготовці технічного персоналу та навчанню операторів. З тією ж метою вони забезпечують своїх дилерів необхідною документацією всіх процесів обслуговування техніки, переносним діагностичним обладнанням і оснащенням, мастильними матеріалами та запасними частинами.

Діагностичні мобільні сервісні служби повинні визначати технічний стан елементів машини. Мета таких перевірок — виявлення відмов до того, як вони стануть причиною зупинки техніки. Від якості проведеного технічного сервісу більшою мірою залежить і характер несправностей та відмов, що виникають у процесі технічної експлуатації. Тому з метою обґрунтування оптимального варіанта організації дворівневої системи регіонального технічного сервісу необхідно виявити характер розподілу несправностей і відмов за рівнем їх усунення. Відповідно до класифікації, наведеної в роботі, несправності сільськогосподарської техніки можуть бути усунені в умовах опорного пункту, регіонального дилерського центру, а в особливих випадках — в умовах заводу-виробника.

У процесі проведених досліджень визначені основні параметри несправностей сільськогосподарської техніки. Отриману сукупність емпіричних даних розподілено за критерієм рівня системи технічного сервісу, на якому проводиться усунення несправності, згідно з наведеною в роботі методикою (табл. 1).

На підставі одержаних результатів, можна зробити висновок, що більшість несправностей сільськогосподарської техніки (79,6% для зернозбиральних комбайнів і 87,7% для тракторів) можна усунути в умовах опорних пунктів без залучення виробничих потужностей регіональних дилерських центрів та заводу-виробника. Таким чином, дворівнева система регіонального технічного сервісу сприяє зниженню витрат на ремонт сільськогосподарської техніки і скороченню часу її простою внаслідок несправності, що обґрунтовує актуальність пропонованої системи функціонування дилерських служб.

На основі дослідження діяльності дилерських центрів їх було розподілено за видами несправностей функціонального елементу сільськогосподарської техніки (табл. 2).

За даними таблиці 2 можливо сформулювати перелік необхідного обладнання, запасних частин і комплектуючих, оптимальний запас яких повинен бути опорному пункті. На основі ймовірного розподілу Парето встановлено, що обов'язковою є наявність набору запасних частин і комплектуючих, а також обладнання для усунення конкретної несправності в опорному пункті, у разі якщо ймовірність її виникнення становить не нижче 0,03%. Якщо ж ймовірність виникнення певної несправності менше заданої величини, то запас необхідних комплектуючих доцільно тримати в регіональному дилерському центрі [6].

Формувати складський запас для проведення ремонту в опорних пунктів слід з урахування обсягу машинно-тракторного парку, що знаходиться в обслуговуваній зоні, його складу за марками і видами техніки, а також спеціалізації сільськогосподарських підприємств і специфіки виконуваних МТП робіт.

Відповідно до обсягу матеріального потоку запасних частин здійснюється оптимізація параметрів мережі опорних пунктів і визначається їх місцезнаходження.

Один з ефективних напрямів модернізації технічної бази сільськогосподарських товаровиробників передбачає використання програми Trade in — це система взаємозаліку, за якої вживану техніку можна використовувати як засіб для часткової оплати нового обладнання [7]. Техніка, що була в експлуатації і викуплена у клієнтів за схемою Trade in, проходить передпродажну

підготовку із заміною всіх дефектних вузлів і агрегатів, а потім пропонується на продаж.

На українському ринку цю послугу почали пропонувати відносно недавно, але вона вже знайшла широке використання в деяких галузях. Ця послуга пропонується з метою зробити процес продажу вживаної техніки безпечним і максимально спростити придбання техніки нового покоління, захищаючи покупців від всіляких ризиків, на які вони можуть наразитися при самостійному продажу. Ця схема відкриває нові можливості для підприємств, які розширюють своє виробництво, впроваджують нові технології або дбають про заміну техніки, навіть якщо на той момент у них немає вільних коштів.

У компанії "Агротек" (офіційного дилера сільськогосподарської техніки JohnDeere Україна) відзначають, що для українського ринку trade-in — не новий, але дуже перспективний напрямок. Однією з останніх угод компанії став обмін вживаних комбайнів JOHNDEERE 9660 STS 2006 і 2007 років випуску на новий трактор JohnDeere 9510R і кукурудзяну жатку JOHNDEERE 612C для АВПП "Украгротехнологія" Кіровоградської області.

Компанія АМАКО також співпрацює з аграріями за програмою Trade-in, яка дозволяє придбати нову техніку натомість вартості старої техніки, доплативши при цьому різницю в ціні [8].

Існують певні відмінності між trade-in і виставлення автомобіля на комісію. По-перше, по системі trade-in дилер купує транспортний засіб у клієнта. Беручи автомобіль на комісію, салон фактично лише надає торговий майданчик і виступає посередником між продавцем і покупцем, отримуючи за свої послуги комісійну винагороду. По-друге, суму, яку дилерський центр готовий віддати власнику технічного засобу, викуповуючи його в межах програми trade-in, клієнт сприймає тільки віртуально: гроші йдуть на часткову оплату нової машини у цього ж дилера. У разі здачі на комісію клієнт може забрати гроші. Крім того, працюючи за trade-in, дилер знижує вартість прийнятого засобу на 10—15% порівняно з ринковою ціною. Це відбувається тому, що згодом, продаючи його іншому клієнту, він змушений сплачувати з цієї угоди ПДВ. За умовами комісійної угоди додаткового оподаткування не виникає, тому 90% дилерських центрів працює саме за цією схемою.

При прийманні транспортного засобу на комісію з клієнтом укладається договір, на підставі якого в подальшому його реалізують. Після його продажу власник отримує задалегідь обумовлену суму. Але якщо техніку не вдається продати протягом певного часу, ця сума буде поступово знижуватися. Це створює передумови для зловживань з боку менеджерів дилерських центрів.

Однієї з причин слабкої популяризації трейд-ін в Україні до недавнього часу було небажання дилерів займатися цією справою. Крім того, чинне законодавство вимагало від фізичних осіб-продавців сплачувати 15% податку на доходи фізичних осіб, а з юридичних осіб вилучалося 20% ПДВ з кожної угоди купівлі-продажу. До того ж сума, в яку оцінювався вживаний транспортний засіб, заморожувалася до тих пір, поки не знайдеться покупець.

З 1 січня 2011 р. набула чинності нова редакція Податкового кодексу України, в якому ст. 189 регулюється схема оподаткування при купівлі-продажу вживаних транспортних засобів. Тепер продавець-фізична особа платить у бюджет держави 1% від суми договору, якщо це перша угода в поточному році, і 5% — з кожної наступної. Покупців-юридичних осіб обкладають податком тільки на отриману різницю.

Таблиця 1. Групування несправностей сільськогосподарської техніки за рівнем їх усунення в системі регіонального технічного сервісу

Показники	Кількість несправностей, %		Частка в структурі, %	
	зернозбиральні комбайни	трактори	зернозбиральні комбайни	трактори
Опорні пункти	74	93	79,6	87,7
Дилерські центри	17	4	18,3	10,4
Завод-виробник	9	3	2,2	1,9
Всього	100	100	100	100

Джерело: розробка автора на підставі даних компанії "АМАКО".

Як показує практичний досвід, ця програма вигідна як для сільськогосподарських товаровиробників, які мають можливість своєчасно оновлювати свій машинно-тракторний парк при суттєво нижчих витратах на її придбання, так і дилерам, які мають можливість наростити обсяги реалізації сучасної сільськогосподарської техніки.

Одним із суб'єктів ринку сільськогосподарської техніки та технічного сервісу є консалтингові компанії, які за замовленнями клієнтів займаються дослідженням ринків товарів, ліцензій, розробляють маркетингові програми, проводять аудит, оцінку ринкової вартості нової та техніки, що була у використанні, прогнозують кон'юнктуру ринку. Перспективним напрямом діяльності консалтингових фірм є сертифікація (запровадження системи менеджменту якості, екологічного менеджменту, безпеки та охорони праці, соціальної та корпоративної відповідальності за вимогами таких стандартів, як ISO 9001, ISO 14001, ISO 22001, OHSAS 18001 і спеціальних галузевих стандартів, а також надання навчальних послуг суб'єктам ринку.

Вважаємо, що розвиток інфраструктури ринку сільськогосподарської техніки має здійснюватися у напрямі створення агротехнологічних центрів (дод. Н.2). Агротехнологічні центри за організаційно-правовою формою можуть бути представлені у вигляді кооперативних (міжгосподарських) структур, приватних, господарюючих товариств.

Вони можуть спеціалізуватися на вирощуванні окремих сільськогосподарських культур, бути комплексними — виробництво та переробка продукції рослинництва і тваринництва та багатofункціональними з технічного сервісу й наданням агротехнологічних послуг у виробництві та переробці сільськогосподарської продукції; виконання механізованих робіт; надання транспортних послуг; організації матеріально-технічного забезпечення; технологічної налагодки машин і обладнання; надання дорадчих послуг. На нашу думку, агротехнологічні центри доцільно створювати на рівні регіону, а також інтегрованих підприємств та окремих суб'єктів господарювання.

Основними функціями агротехнологічних центрів повинні стати:

1. Технічний огляд — послуги з оцінки техніки та стану МТП.
2. Технічний сервіс — діагностичні роботи, технічне обслуговування, ремонт сільськогосподарської техніки і обладнання.

Таблиця 2. Розподіл несправностей основних видів сільськогосподарської техніки, %

Причина несправності	Зернозбиральні комбайни			Трактори		
	Опорний пункт	Дилерський центр	Завод-виробник	Опорний пункт	Дилерський центр	Завод-виробник
Технічне обслуговування	97,4	2,6	0	95,1	4,9	0
Відмова ходової частини	63	24,9	12,1	71,9	21,8	6,3
Відмова трансмісії	67,5	27,9	4,6	56,7	31,2	12,1
Несправність двигуна	44,8	31,7	23,5	48,8	33,3	17,9
Несправність навісного обладнання	-	-	-	67,3	32,7	

3. Технологічний сервіс — виконання на договірних засадах за заявками сільськогосподарських товаровиробників механізованих робіт і послуг при виробництві сільськогосподарської продукції.

4. Матеріально-технічне забезпечення — постачання запчастин, торгівля добривами, засобами захисту рослин та ін.

5. Ведення сільськогосподарської діяльності — виробництво сільгосппродукції за прогресивними технологіями, здійснення демонстраційно-пропагандистських заходів.

6. Інформаційний супровід — поширення інформації про новітні технології, зміни в законодавстві та нормативному забезпеченні, маркетинг, надання консультацій.

7. Торгово-виставкова діяльність — пропаганда сучасної техніки, продаж техніки, вивчення ринку та формування замовлень.

Дослідження свідчать, що зміни на ринку сільгосптехніки відбуваються як від впливу зовнішніх факторів, так і обставин, які ініціюються безпосередньо товаровиробниками всередині ринку. Базовим є положення, за яким зміни всередині ринку як системи відбуваються внаслідок розбалансування основних і допоміжних процесів. Вони можуть стимулювати негативні або позитивні наслідки. Останні пов'язані з посиленням насамперед синергетичних ефектів.

Маркетингова діяльність на ринку сільгосптехніки вимагає вивчення потреб споживачів, формування каналів збуту, які створюють нову вартість і налагоджування зворотних зв'язків між виробниками та споживачами щодо якості та перспективних потреб.

Результативність фінансової діяльності в основному зводиться до можливості формувати у рамках стратегічного розвитку МТП необхідні грошові кошти, які залежить від багатьох факторів, зокрема прибутковості сільськогосподарського виробництва, вартості позичкового капіталу, тощо. Однак незадовільні можливості залучення інвестицій суб'єктами ринку завжди будуть чинити негативний вплив на кон'юнктуру. Саме тому слід проводити аналіз потреби в інвестиціях, умов їх ефективного використання; залучати інвестиції із різних джерел та в різноманітних формах, які забезпечують зниження ризиків інвестиційних проектів.

Виробничу діяльність суб'єктів ринку сільськогосподарської техніки характеризують такі показники, як якість, затратність, рентабельність, перспективність. Узагальнюючи зазначене, необхідно наголосити, що інфраструктура повинна сприяти ефективному використанню і пошуку фінансових ресурсів для здійснення підприємницької діяльності в одній із зазначених сфер, підвищенню якості підприємницької діяльності у цих сферах та запровадженню в них інноваційних та прогресивних технологій із точки зору розвитку ринку.

ВИСНОВКИ

Зазначимо, що елементів інфраструктури по веденню бенчмаркінгу на ринку сільгосптехніки не мають поширення. Основною причиною є відсутність інформації. Цей підхід не дозволяє нарощувати конкурентні переваги підприємству як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринку.

Доведено, що дієвим напрямом модернізації технічної бази сільськогосподарських товаровиробників є використання програми Trade in — системи взаємозаліку, за якої вживану техніку можна використовувати як засіб для часткової оплати нового обладнання.

Невирішеним нині є питання щодо відповідної підготовки кадрів, насамперед механізаторів, тому що в сільськогосподарському виробництві використовуються інноваційні складні технічні системи. На нашу думку, при придбанні технічно складної техніки важливого значення набуває також надання документа про допуск до роботи на ній механізаторів, що може стати однією

із гарантій її ефективного використання, а також здійснення підготовки й перепідготовки інженерно-технічного та агротехнічного персоналу аграрних підприємств.

Література:

1. Спиридонов Т.В. Инфраструктура системы создания военной техники в США [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.viek.ru/18/85-95.pdf>
2. Білоусько Я.К. Формування ринків матеріальних ресурсів АПК / Я.К. Білоусько, Л.М. Будняк, М.І. Герун, А.Г. Данчук, П.А. Денисенко. — К.: Ін-т аграр. економіки, 2001. — 427 с.
3. Іванишин В.В. Вторинний ринок сільськогосподарської техніки та перспективи його розвитку в Україні / В.В. Іванишин // Агросвіт. — 2011. — № 9. — С. 12—14.
4. Єрмаков О.Ю. Ресурсно-технічне забезпечення ефективного господарювання у сільськогосподарському виробництві: стан та шляхи вирішення / О.Ю. Єрмаков, Н.І. Труш, М.М. Жибак // Інвестиції: практика та досвід. — 2013. — № 2. — С. 22—26.
5. Демчак І.М. Інженерно-технічне забезпечення АПК та важелі державного впливу на нього в Україні / І.М. Демчак, В.М. Івченко, Ю.В. Шишкін // Продуктивність агропромислового виробництва. — 2017. — № 29. — С. 3—17.
6. Прокопишин О. Технічне забезпечення як складова підвищення ресурсного потенціалу фермерських господарств / О. Прокопишин // Вісник Львівського національного аграрного університету. Сер.: Економіка АПК. — 2017. — № 24 (1). — С. 134—138.
7. Дивнич О.Д. Технічне забезпечення виробництва сільськогосподарської продукції підприємств України / О.Д. Дивнич, А.В. Дивнич, Д.І. Статівка // Причорноморські економічні студії. — 2016. — Вип. 5. — С. 95—99.
8. Захарчук О.В. Матеріально-технічне забезпечення сільськогосподарських підприємств України та їх модернізація / О.В. Захарчук // Економіка АПК. — 2016. — № 7. — С. 72—79.

References:

1. Spyridonov, T.V. (2012), "Infrastructure of the system for the creation of military equipment in the United States", available at: <http://www.viek.ru/18/85-95.pdf> (Accessed 05 July 2018).
2. Bilousko, Ya.K. Budniak, L.M. Herun, M.I. Danchuk, A.H. and Denysenko, P.A. (2001), Formuvannia rynkiv material'nykh resursiv APK [Formation of markets for the material resources of the agroindustrial complex], In-t ahrar. ekonomiky, Kyiv, Ukraine.
3. Ivanyshyn, V.V. (2011), "Secondary market of agricultural machinery and prospects for its development in Ukraine", Ahrosvit, vol. 9, pp. 12—14.
4. Yermakov, O.Yu. Trush, N.I. and Zhybak, M.M. (2013), "Resource-technical support of effective management in agricultural production: the state and ways of solving", Investytsii: praktyka ta dosvid, vol. 2, pp. 22—26.
5. Demchak, I.M. Ivchenko, V.M. and Shyshkin, Yu.V. (2017), "Engineering and technical support of the AIC and levers of state influence on it in Ukraine", Produktyvnist' ahropromyslovoho vyrobnytstva, vol. 29, pp. 3—17.
6. Prokopyshyn, O. (2017), "Technical support as a component of increasing the resource potential of farms", Visnyk L'vivskoho natsional'noho ahrarnoho universytetu. Seriya: Ekonomika APK, vol. 24 (1), pp. 134—138.
7. Dvynych, O.D. Dvynych, A.V. and Stativka, D.I. (2016), "Technical support of production of agricultural products of enterprises of Ukraine", Prychornomors'ki ekonomichni studii, vol. 5, pp. 95—99.
8. Zakharchuk, O.V. (2016), "Material and technical support of agricultural enterprises of Ukraine and their modernization", Ekonomika APK, vol. 7, pp. 72—79.

Стаття надійшла до редакції 06.07.2018 р.

*С. Б. Березіна,
к. е. н., доцент, доцент кафедри страхування, банківської справи та фінансово-менеджменту,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ*

СОЦІАЛЬНЕ СТРАХУВАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ СОЦІАЛЬНОГО РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТУ

*S. Berezina,
PhD, Associate Professor of the Department of Insurance,
Banking and Risk Management, Kyiv National Taras Shevchenko University*

SOCIAL SECURITY AS INSTRUMENT OF SOCIAL RISK MANAGEMENT

Представлено соціальну та економічну сутність страхування як одну із моделей соціального захисту населення. Розглянуто існуючі системи соціальних гарантій взагалі і соціального захисту зокрема.

Феномен соціального страхування розглянуто в філософській і юридичній площині, наведені визначення спеціальних термінів соціального страхування. Соціальне страхування представлено як відношення між суб'єктом дії і об'єктом його цілей. Наведено визначення і показано роль суб'єктів і об'єктів у соціальному страхуванні.

Систематизовано загальний перелік існуючих у світі видів соціального страхування, здійснено поглиблений аналіз особливостей основних видів соціального страхування, які запроваджені в Україні. Показано, що основою національної страхової системи є обов'язкове державне страхування. Розглянуто добровільне приватне страхування як соціальне та юридичне явище.

Social and economic essence of insurance is presented, as one of models of social defence of population. The existent systems of social guarantees are considered in general and social defence in particular.

The phenomenon of social security is considered in a philosophical and legal plane, the brought determinations over of the special terms of social security. Social security is presented as a relation between the subject of action and object of his aims. It is resulted determination and shown role of subjects and objects in social security.

Systematized general list of existing in the world types of social security, the deep is carried out analysis of features of basic types of social security, that is entered in Ukraine. It is shown that basis of the national insurance system is obligatory state insurance. Voluntarily private insurance as social and legal phenomenon is considered.

*Ключові слова: соціальне страхування, ризики, соціальний фінансово-менеджмент, соціальний захист.
Key words: social security, risks, social risk-management, social defence.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Важливішою подією в соціальній політиці економічно-розвинених країн сучасного всесвіту є формування національних систем соціального страхування як протидії соціальним ризикам. Їх поява була пов'язана із становленням індустріальної моделі розвитку і появою нових проблем у соціально-трудових відносинах суспільства. Виникла нагальна потреба в організації ефективних систем захисту найманих робітників від соціальних ризиків втрати заробітної плати, у зв'язку з нещасним випадком на виробництві, хворобами, старістю, інвалідністю, втратою годувальника, безробіттям. Це складна і специфічна тема, яка потребує детального аналізу і своєчасного вдосконалення на систематичній основі. Актуальність теми впливає з відомого феномену тенденції підвищення соціальної ризикованості у світі взагалі і в Україні зокрема.

ПРЕДМЕТ ДОСЛІДЖЕННЯ

Предметом дослідження є економічні відносини, що виникають при розподілі та перерозподілі грошового доходу громадян з метою забезпечити соціальний захист людини на випадок постійної чи тимчасової втрати працездатності, каліцтва на виробництві, безробіття, підтримки материнства, охорони здоров'я та інших соціальних ризиків.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Зазначена тема широко висвітлюється національними і іноземними вченими [1—6]. У цих роботах показані теоретичні основи і механізм практичної реалізації методів соціального страхування. Також з цього питання існує чимало нормативно-правових актів. Роботи вчених можна умовно поділити на теоретичні дослідження і опис прак-

тики функціонування системи соціального захисту взагалі і страхової системи зокрема. Так, питання соціальної допомоги висвітлюють П.В. Тархов та інші [7]. Принципи і види загальнообов'язкового державного соціального страхування висвітлені в роботі [8] і нормативно-правових актах України. Теорією обов'язкового державного страхування займався О.П. Коваль [9]. Питанню страхової медицини присвячена постанова Кабміну [10], а також робота [11]. Питанням, пов'язаним з впровадженням в Україні єдиного соціального внеску займався П. Боровик. Питанню страхової статистики присвячена дисертація М.О. Горної [12].

Як бачимо, передічена літера має, переважно, інформаційний характер. Їй бракує комплексності і систематичності, заглиблення в соціальну, економічну й правову природу предмету — саме того, що є метою цього дослідження.

МЕТА ТА ЗАВДАННЯ РОБОТИ

Мета роботи — дослідити феномен соціальних, економічних і правових відносин страхування населення взагалі і в Україні зокрема. Ціль роботи — дослідити практику і теорію ризик-менеджменту у вузькій сфері соціального захисту. При цьому мається на меті досягти такого рівня дослідження і викладення матеріалу, щоб він міг бути придатний для подальшої розробки керівних документів державного і громадського значення, на потребу бізнесу тощо.

При цьому розв'язуються такі завдання:

1. Дослідити соціальну та економічну сутність страхування в контексті соціального ризик-менеджменту.
2. З'ясувати правовий статус соціального страхування: суб'єкти та об'єкти страхування, нормативно-правові акти тощо.
3. Дослідити особливості існуючих видів соціального страхування.

МЕТОД ДОСЛІДЖЕННЯ

У дослідженні використовується метод логічного зіставлення. Йдеться про цілеспрямоване розширення потоку інформації для аналізу шляхом виділення логічних ланок, яких не доставає у логіці соціального ризик-менеджменту.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Аналітична оцінка систем соціальних гарантій

У світі використовуються три основні форми забезпечення соціальних гарантій.

1. Страхові (резервні) фонди знаходяться в розпорядженні уряду. Джерелом фінансування інститутів соціального захисту виступає державна казна, яка поповнюється за рахунок податків. Відповідно формуються державні запаси в натуральній формі.

2. "Самострахування" як система використання грошових коштів і натуральних запасів тими самими суб'єктами, які їх накопичували. Накопичення призначені для подолання тимчасових труднощів у діяльності товаровиробника або окремої людини. Основним джерелом формування накопичень слугують доходи підприємства або фізичної особи. Особливість самострахування полягає в тому, що за необхідністю суб'єкт не здатний витрати більше, ніж встиг накопичити.

3. Власне страхування (приватне чи державне, добровільне або обов'язкове) як система створення і використання страхових фондів. Фонди створюють за рахунок страхових внесків зацікавлених (або зобов'язаних) сторін. Використання коштів цих фондів здійснюється для відшкодування шкоди, яка виникає в страховому випадку.

Соціальні гарантії забезпечує інститут соціального захисту, який протидіє наслідкам ризикових негараздів. Поняття соціального захисту має такі складові:

- соціальну допомогу;
- соціальне забезпечення;
- соціальне страхування.

Соціальна допомога — це спосіб захисту незаможних і водночас непрацездатних громадян, незалежно від їх внесків у державну казну чи страховий фонд [13]. Джерелом соціальної допомоги виступає державна казна (бюджет), яка поповнюється податками. Система соціальної допомоги відрізняється від системи страхування як на рівні фінансування, так і на рівні витрат.

Так, система оподаткування безпосередньо не залежить від фонду оплати праці (на відміну від системи страхових внесків). Бюджет у плані розподілення витрат не має цільового призначення (на відміну від страхового фонду). Спрямування видатків державного бюджету кожний рік переглядається парламентом. Ще одна відмінність від страхової системи полягає в тому, що соціальну допомогу спрямовують "не стільки фізичним особам, скільки підприємствам і організаціям як компенсація недоотриманих доходів" [7]. У кінцевому вигляді допомога надається тим громадянам, які опинались у скрутному становищі. Отже, допомога надається у формі житлових субсидій, різного роду пільг тощо.

Щодо інших пільг, міжнародна організація праці (МОП) виділяє такі види соціальної допомоги:

- медичне обслуговування;
- допомога за умови хвороби, безробіття, старості, у зв'язку з нещасними

- випадками на виробництві;
- родинна допомога;
- допомога за умови вагітності та пологів;
- допомога за інвалідністю;
- допомога у разі втрати годувальника.

Соціальне забезпечення — це спосіб захисту населення, за яким держава здійснює соціальні витрати (на освіту, культуру, охорону здоров'я, соціальне забезпечення у вузькому сенсі) без огляду на рівень потреби в цих коштах їх отримувача. Таким чином, соціальне забезпечення стосується не окремої людини, а певних верств населення. Виплати надходять з державної казни (бюджету). Накопичення коштів здійснюються шляхом збирання податків, сума яких безпосередньо не пов'язана з розмірами фонду заробітної плати.

Соціальне страхування призначається винятково для населення, яке знаходиться в певних відносинах з державою або спеціалізованими приватними компаніями. Одержувачами страхових виплат можуть бути лише ті громадяни, котрі робили (або за них робили) страхові внески.

Зазначимо, що середній рівень соціального забезпечення залежить від стану економіки в контрольний період і в цілому не залежить від рівня минулих внесків. Тому головним є не спосіб соціального захисту, а соціальна готовність і економічна спроможність усього суспільства. Так, після розпаду СРСР державний страховик відмовився від виконання договорів страхування тощо.

Страхування як одна із моделей соціального ризик-менеджменту

Соціальне страхування безпосередньо пов'язано з соціальними ризиками, які можна поділити на: невідворотні, яким не можливо запобігти і одночасно не можна мінімізувати негативні наслідки; невідворотні, яким не можливо запобігти, але можна мінімізувати негативні наслідки; відворотні, яким можна частково запобігти і мінімізувати негативні наслідки.

Задача страхування — мінімізувати негативні наслідки соціальних ризиків (шляхом надання грошової компенсації потерпілим фізичним і юридичним особам) і, за можливостю, запобігти їх появі.

Функціонування системи страхування ґрунтується на двох китах.

По-перше, страхування діє як каса взаємодопомоги: гроші збирають усі гуртом, а розподіляють їх лише деяким членам каси. Звідси окремі члени мають змогу отримати значні кошти.

По-друге, враховується різниця в ймовірності настання ризиків для страхової фірми і для окремої особи. Що це означає?

Оскільки страховий фонд має справу одразу з великою кількістю ризиків, то, згідно з законом великих чисел [14], ймовірність їх настання є стійкою у часі величиною. Це дозволяє розрахувати величину страхових внесків і дохід страхової інституції.

Навпаки, кожний окремих клієнт має справу з обмеженою кількістю ризиків. Отже, для окремого клієнта довірка ймовірність низька, тому ймовірність настання ризиків є величиною невизначеною. Це означає, що з одним клієнтом нещасні випадки можуть з'являтися часто, а з іншим — рідко. Якби не дія закону великих чисел, ризики розподіялися б рівномірно серед клієнтів, кожний із них міг би накопичувати гроші самостійно.

Зазначимо, що саме по причині нерівномірного розподілу ризиків зазвичай банкрутують малі страхові фірми. На ці обставини першим звернув увагу Даніель Бернуллі у 18 ст. [15]. Однак при спробі вирішити задачу Даніель не скористався законом, винайденим його родичом Якобом, а зробив припущення, що вигідність або невигідність страхування залежить від розміру багатства певного клієнта: одна і та сама втрата має різну цінність для багатого і бідного клієнта тощо.

Будь-який негаразд, що може трапитись у майбутньому, для окремої людини становить страховий випадок. Навпаки, для страхових фондів це безперервний акт управління ризиками. Адже ризики погіршення соціального становища людини виникають не тільки в наслідок надзвичайних ситуацій, але завжди присутні в звичайних умовах існування суспільства. Страхові агентства безперервно отримують кошти і безперервно виплачують їх; держава безперервно стягує страхові внески і здійснює страхові виплати; також безперервно будують греблі, вирощують ліси, накопичують продовольчі запаси, лікують, тощо.

Контингент здорових і працездатних осіб зараз щось оплачує, щоб покрити витрати на охорону здоров'я та інші життєві потреби тих, хто тимчасово виведений з ладу внаслідок хвороби або припинив роботу в наслідок інвалідності, вагітності, догляду за дитиною тощо.

Аналіз поширених методів управління ризиками в сфері соціального захисту населення дозволяє вичленити комплекс атрибутів, притаманних саме страхуванню. До них потрібно віднести:

- 1) грошову форму відносин між страхувальниками і страховиками. (Страховики — геть фінансові установи);
- 2) цільовий спосіб збирання і накопичення внесків, тобто окремо на кожний вид ризиків;
- 3) виплату страхової суми (за потреби) персонально тим особам, які робили внески в страхові фонди або за яких робили внески треті особи;
- 4) виплату страхової суми тільки в страховому випадку, який відповідає меті страхування;
- 5) вимогу, за якої виплату по певній категорії ризиків здійснюють саме з того фонду накопичення, який склався з внесків відповідної категорії осіб;
- 6) вимогу, за якої централізоване накопичення внесків роблять тільки по тих категоріях ризиків, які підкоряються закону великих чисел, що дозволяє постраждалій особі отримати грошову допомогу в сумі, що перевищує суму її внесків, не знижуючи при цьому стійкість системи страхування;
- 7) вимогу, за якої постраждалим громадянам у сукупності повертають все, але не більше того, що раніше було вилучено, за відсутності страхового випадку страхові внески застрахованій особі (страхувальнику) не повертаються ні повністю, ні частково);
- 8) вимогу, за якої відносини між страхувальниками і страховиками створюються добровільно.

Зазначимо, що ми надали теоретичний (ідеальний) перелік атрибутів, котрий одночасно є визначенням страхових відносин як таких. Але економіка не відноситься до категорії точних наук. Отже, не існує і не може існувати жодної вимоги, яка б на практиці не порушувалась з тих чи інших причин.

Наприклад, нечітко виконується і пункт 5. Страхові фонди зазвичай багатодільові, отже в них накопичення різнодільових внесків здійснюється не по окремим видам страхування, а назагал.

Принцип так званого єдиного внеску, що впроваджений у системі обов'язкового державного страхування, порушує пункт 2.

У системі обов'язкового державного страхування не виконується пункт 8. Особливість державного страхування (на відмінність від інших форм соціального захисту) полягає в тому, що внески сплачує не застрахована особа, а її роботодавець. При цьому обсяг внесків обраховується пропорційно фонду заробітної плати. Слід зазначити, що з боку роботодавців (бізнесу) і робітників існує активна протидія обов'язковому державному страхуванню. Для мінімізації страхових внесків зазвичай практикують відхід у тінь, аутсорсинг, аутстафінг та лізинг персоналу (так зване "запозичення праці").

Таким чином, невпевненість у майбутньому виступає головним чинником поповнення страхових фондів — інституту управління соціальними ризиками.

Страхові фонди (державні і приватні) виконують чотири функції:

1. Соціальний захист. У межах цієї функції здійснюється частковий перерозподіл між страхувальниками на користь тих, хто явно потребує допомоги. Ця функція віддзеркалює головне призначення страхування — зменшення ризикових наслідків.

Внески учасників не є єдиним джерелом дохідної частини системи соціального страхування. До альтернативних джерел зазвичай відносяться:

- додаткове бюджетне фінансування;
- інвестиційний дохід;
- дохід від застосування заходів примусу (штрафи, пені);
- благодійні внески тощо.

2. Інвестування народного господарства. Джерелом інвестування виступають тимчасово вільні страхові резерви. Інвестування здійснюють шляхом придбання цінних паперів, депозитних вкладів у банки тощо.

Обсяг страхових інвестицій, здійснених в світовому масштабі страховими фондами складає більше 24 трильйонів доларів. Вже в другій половині 20 ст. в країнах з розвинутою системою страхування дохід від інвестування став переважати над доходом, отриманим від страхової діяльності. (Наведені дані суперечливі. За іншими відомостями страховий сектор являє собою світову індустрію в 7.3 трлн дол. [16]).

3. Попередження страхових випадків шляхом зменшення страхового ризику (наприклад, фінансування протипожежних заходів тощо).

4. "Накопичення і зберігання" внесків страхувальника на персональному рахунку в страховому фонді на кшталт банківських депозитів. Ця функція виконується фондами при деяких видах страхування, наприклад "страхування життя" тощо. (Зазначимо, що "зберігання" коштів відбувається тільки у вигляді запису на певному рахунку. У дійсності кошти безперервно обертаються, а виплату здійснюють з поточних залишків, яких не буває багато).

Визначення і роль суб'єктів і об'єктів у соціальному страхуванні

Розподілення страхових понять на дві протилежні категорії — об'єкти і суб'єкти — має різне визначення з філософської і правової точки зору.

— З філософської точки зору суб'єктами страхування є ті, хто надає страхову послугу, а саме страховики.

— Об'єктами страхування виступають ті, на кого спрямовані страхові послуги — застраховані особи, бенефіціари.

— Посередниками між ними виступають платники страхових внесків — страхувальники. При цьому страхувальник може одночасно бути бенефіціаром.

У юридичній площині суб'єктами страхування виступають фізичні і юридичні особи, що беруть участь у відносинах страхування: страховики, страхувальники й бенефіціари.

Об'єктом страхування виступає абстрактне моральне поняття — майнові інтереси бенефіціара, на задоволення яких спрямована страхова послуга, зокрема:

- нерухоме і рухоме майно бенефіціара;
- його здоров'я;
- життя;
- працездатність;
- цивільно-правова відповідальність;
- підприємницький дохід тощо.

Не можуть бути об'єктами страхування майнові інтереси, пов'язані із збитками від ігор, лотерей, витратами на викуп заручників тощо.

Використані тут спеціальні терміни мають такі значення:

Страховик — державна або приватна організація, що за певну плату бере на себе зобов'язання відшкодувати страхувальникові або вказаним ним особам нанесену страховою подією шкоду, або сплатити страхову суму [17].

Страхувальник — фізична або юридична особа, яка сплачує страховий внесок за себе або за третю особу — бенефіціара.

Застрахована особа (вигодонабувач, бенефіціар) — фізична або юридична особа, яка має право на отримання страхового відшкодування в страховому випадку.

Страховий фонд — сукупність фінансових резервів, призначених для відшкодування збитків, завданих стихійними лихами, нещасними випадками та іншими нега-

раздами. Також — інститут обов'язкового державного або приватного страхування, де ці резерви зосереджені.

Страхова сума — межа грошових зобов'язань страховика щодо компенсації збитків бенефіціару. Страхова сума за майновим страхуванням не повинна перевищувати вартості об'єкта. При добровільному страхуванні життя страхова сума не обмежується.

Страховий тариф — ставка страхових платежів з одиниці страхової суми за певний період. Страховий тариф складається з нетто-ставки (з неї формуються страхові резерви) і навантаження (з якого сплачуються агентські та брокерські комісії, здійснюються витрати на ведення справи, формується прибуток тощо). Їх сума дорівнює так званій бутто-ставці.

Страховий внесок (страхова премія, брутто-премія) — сума, яку страхувальник сплачує страховикові за зобов'язання відшкодувати збитки, завдані застрахованій особі в страховому випадку, або сплатити страхову суму при настанні зумовлених подій у житті застрахованого. Розмір страхового внеску розраховують у залежності від страхової суми і брутто-ставки страхового тарифу. Страховий внесок може сплачуватись одноразово або в кілька строків, обумовлених законом чи договором страхування.

Страховий випадок — стихійне лихо, нещасний випадок або настання іншої події, при якій виникає зобов'язання страховика сплатити бенефіціару страхове відшкодування або страхову суму. Це подія, з настанням якої виникає право застрахованої особи на отримання матеріального забезпечення або соціальних послуг, окремих видів соціального страхування, передбачених нормативно-правовими актами. Юридичне поняття страхового випадку не слід плутати з соціальним поняттям страхового ризику.

Страховий ризик — це обставини, внаслідок яких люди можуть втратити засоби до існування і тому потребують матеріальної підтримки або соціальних послуг.

Потік страхових випадків — юридична гілка від потоку страхових ризиків [18].

Страхова компанія — юридична особа в формі акціонерного, повного, командитного товариства чи товариства з повною відповідальністю, яка має ліцензію на право брати на себе обов'язки страховика. В Україні більшість страхових компаній мають форму акціонерного товариства.

Соціальне забезпечення — система розподільних відносин, у процесі яких створюються й використовуються матеріальні і фінансові ресурси для матеріального забезпечення громадян у страхових випадках.

Соціальне страхування розглядається як система гарантованого матеріального забезпечення людей у страхових випадках за рахунок коштів спеціальних фондів, що акумулюються державою або страховою компанією з внесків страховиків.

Дослідження особливостей існуючих видів соціального страхування

Як відомо, соціальне страхування підрозділяється на загальнообов'язкове державне, обов'язкове недержавне і добровільне недержавне. Окремо стоїть екологічне страхування і електронне страхування "рівний-рівному".

У системі обов'язкового державного страхування перелік ризиків визначений законом. Як зменшити (оптимізувати) ризик і зменшити його наслідки — усе це теж прописано в законах та інших нормативно-правових актах.

Навпаки, у системі приватного страхування ці питання залишаються відкритими. Отже, ця система здається більш гнучкою і здатною оновлюватись.

Закон України "Про страхування" [19] визначає 40 видів обов'язкового страхування та 23 види добровільного страхування, допускаючи, до того ж, розширення переліку.

Основні соціальні ризики, охоплені страховою системою України, це:

- ризик захворювання;
- ризик виробничого травматизму;
- ризик втрати працездатності;
- ризик старості;
- ризик безробіття;
- ризик сирітства;
- ризик вдовства;
- ризик втрати годувальника;
- ризик пожежі (природної і техногенної);

ризик техногенного походження;

транспортний ризик;

ризик стихійного лиха.

Кожний з перелічених напрямів складається з декількох більш вузьких видів [20]. Так, страхування з тимчасової втрати працездатності передбачає отримання соціальних послуг (грошових виплат) у таких випадках:

захворювання загального генезу;

догляд за хворою дитиною, дитиною-інвалідом або іншим хворим членом сім'ї;

вагітність та пологи;

смерть робітника;

смерть члена сім'ї робітника;

поховання.

При цьому на поховання пенсіонерів, безробітних і осіб, які померли від нещасного випадку на виробництві кошти не виділяють. Допомога у цих випадках надається за іншими статтями страхування.

Добровільне недержавне страхування підрозділяється на особисте і корпоративне.

Окремо в системі соціального захисту стоїть екологічне страхування юридичних осіб.

Екологічне страхування визначають як страхування відповідальності підприємств — джерел підвищеної екологічної небезпеки — щодо захисту майнових інтересів страхувальників, які постраждали внаслідок аварійного забруднення навколишнього природного середовища, а також відповідальності власників раніше забруднених природних об'єктів, які несуть потенційну екологічну загрозу.

В Україні екологічне страхування вважається обов'язковим і складається із страхування цивільно-правової відповідальності [19]:

оператора ядерної установки — за шкоду, яка може бути заподіяна внаслідок ядерного інциденту;

суб'єктів господарювання — за шкоду, яка може бути заподіяна пожежами і аваріями на об'єктах підвищеної небезпеки, включаючи пожежонебезпечні об'єкти та об'єкти, господарська діяльність на яких може привести до аварій екологічного й санітарно-епідеміологічного характеру;

інвестора — за шкоду, заподіяну навколишньому середовищу, здоров'ю людей, за згодою про розподіл продукції;

експортера і особи, яка відповідає за утилізацію (або видалення) небезпечних відходів, — щодо відшкодування шкоди, яка може бути заподіяна здоров'ю людини, власності й навколишньому природному середовищу при транскордонній перевезенні небезпечних відходів;

суб'єктів перевезення небезпечних вантажів — на випадок настання негативних наслідків.

У XXI ст. фінансові ринки почали позбуватись посередників у вигляді банків і страхових фондів. З розвитком мережі Інтернет на базі інноваційних технологій типу "блокчейн" виник новий інструмент страхування. Воно здійснюється за принципом "peer-to-peer insurance", тобто "рівний-рівному" [16]. Найбільш відома "платформа р2р страхування InsurePal". Це децентралізований і саморегульований електронний майданчик, де реалізується новітня модель вибору і оцінки ризику на ринку страхування. У Інтернет-мережі вельми поширилися відносини типу "краудсорсинг", тобто залучення на добровільних засадах до інноваційної виробничої діяльності, пов'язаної із страхуванням, широкого кола осіб, які мають творчі здібності, знання і досвід. Усю необхідну роботу роблять неоплачувані або низькооплачувані фахівці і аматори, що витрачають свій вільний час на створення контенту, проведення досліджень і розробку програмного забезпечення. Система страхування "рівний-рівному" на 20—30% дешевша за традиційну і поступово витісняє її з ринку добровільного страхування.

Теоретичні основи обов'язкового державного страхування

Загальнообов'язкове державне соціальне страхування "представляє систему прав, обов'язків і гарантій, яка передбачає надання соціального захисту у вигляді матеріального забезпечення громадян у разі хвороби, повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття тощо з незалежних від них обставин за рахунок накопичення грошових фондів, що формуються шляхом сплати страхових внесків, а також бю-

джетних та інших джерел" [9]. Існує чітка залежність між витратами страхувальників на фінансування системи страхування і рівнем страхових виплат, які приходяться на той самий проміжок часу.

— В Україні законодавством передбачені такі види загальнообов'язкового державного соціального страхування:

- у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням;
- від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності;
- на випадок безробіття;
- сільськогосподарської продукції, виробленої за державною підтримкою.

Найперше, що додатково стало визнаватися обставиною, яка вимагала державної підтримки, це народження, виховання та утримання дітей. Отже, вагітність і пологи, догляд за малолітніми дітьми, догляд за хворими дітьми, додаткові витрати на утримання, виховання та освіту дітей тощо стали визнаватися соціальними ризиками. Низький рівень народжуваності зменшує тягар державного страхування на ці цілі, однак великий рівень захворюваності серед дітей збільшує його.

Організаційно-адміністративне забезпечення страхової діяльності здійснюється відповідними державними установами, які діють на підставі профільних законів. До них відносяться:

1. Фонд соціального страхування України [20], який об'єднав раніше засновані:

Фонд соціального страхування з тимчасової втрати працездатності;

Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України.

2. Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття.

Фонд соціального страхування має власний статут. Статут фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття наразі не існує або не оприлюднений.

Згідно статуту, фонд соціального страхування України "є органом, який здійснює керівництво та управління загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням від нещасного випадку, у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та медичним страхуванням, провадить акумуляцію страхових внесків, здійснює контроль за використанням коштів, забезпечує фінансування виплат за цими видами загальнообов'язкового державного соціального страхування та здійснює інші функції згідно з цим статутом... Фонд є некомерційною організацією, що діє на підставі статуту, який затверджується його правлінням". Для реалізації своїх обов'язків фонд має "укладати угоди з лікувально-профілактичними закладами та окремими лікарями на обслуговування потерпілих на виробництві...".

Керує страховим фондом правління і виконавча дирекція, яка забезпечує виконання рішень правління. Правління складається з представників держави, які призначаються урядом, представників застрахованих осіб, що делегуються всеукраїнськими об'єднаннями профспілок, і представників роботодавців, які обираються на з'їзді всеукраїнських об'єднань роботодавців. Державний нагляд у сфері загальнообов'язкового державного соціального страхування здійснює Міністерство соціальної політики України.

Джерелами формування коштів фонду є: страхові внески страхувальників та застрахованих осіб;

суми фінансових санкцій; суми, не прийнятих до зарахування витрат страхувальника;

доходи від розміщення тимчасово вільних коштів, у тому числі резерву коштів Фонду;

капіталізовані платежі, що надійшли при ліквідації страхувальників;

доходи від реалізації майна, придбаного за рахунок коштів Фонду;

добровільні внески та інші надходження;

дивіденди, отримані від діяльності юридичних осіб, засновником яких є Фонд;

асигнування з державного бюджету.

Кошти фонду мають використовуватися тільки за цільовим призначенням. З чого складається "цільове призначення" і на що слід спрямувати надлишки, вирішує сам

Фонд, який складає страховий бюджет, котрий затверджує Кабмін. Оплата працівників виконавчої дирекції та матеріально-технічне забезпечення Фонду, включаючи будівництво і придбання службових приміщень, здійснюються за рахунок коштів Фонду. Однак як визначено статутом, "отримані Фондом доходи або їх частини не розподіляються серед засновників, працівників (крім оплати їхньої праці, нарахування єдиного соціального внеску), членів органів управління та інших пов'язаних з ними осіб".

(Існують і інші державні фонди соціального захисту, але вони не послугуються методом страхування. Прикладом може слугувати Фонд соціального захисту інвалідів, котрий є неприбутковою бюджетною установою, діяльність якої спрямовується, координується та контролюється Міністерством соціальної політики України тощо).

Фонд загальнообов'язкового державного медичного страхування наразі не створено. Замість нього створено так звану Національну службу здоров'я України (НСЗУ) — центральний орган виконавчої влади, підпорядкований Міністерству охорони здоров'я України, що реалізує державну політику у сфері державних фінансових гарантій медичного обслуговування населення за програмою медичних гарантій [10]. НСЗУ має укладати договори із закладами охорони здоров'я на послуги з медичного обслуговування населення та реімбурсації (компенсація витрат на лікарські препарати). НСЗУ контролює дотримання умов договорів та робить прямі виплати закладам за надані послуги. Отже, відшкодування збитків бенефіціара здійснюється не грошима, а медичними послугами.

Соціальний захист хворих здійснюється на засадах державних гарантій і фінансується з державного бюджету. Голова НСЗУ призначається на посаду Кабінетом Міністрів України. Таким чином, Національна служба здоров'я не є страховою організацією.

(Зазначимо, що державне медичне страхування на теренах царської Росії і СРСР проіснувало з 1912 по 1921 роки. Зараз в Україні пріоритетним видом страхування стало добровільне медичне страхування в приватних страхових фондах. Медичні заклади укладають угоду із страховими компаніями).

Що стосується державних страхових фондів, соціальний захист надається за рахунок сум, що формуються шляхом сплати страхувальниками страхових внесків, а також надходять з бюджетних і інших джерел [8]. Надлишок коштів, які не були використані для виплати страхового відшкодування, інвестуються для отримання додаткового доходу. Частина отриманого доходу, в свою чергу, реінвестується в бізнес. Розмір реінвестицій законодавчо не врегульований. Нестачу коштів на діяльність фонду компенсують з бюджету.

Розміри внесків на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, залежно від його виду, щорічно встановлюються Верховною Радою України окремо для роботодавців і застрахованих осіб у відсотках від фонду заробітної плати одночасно із затвердженням Державного бюджету України.

Відповідно до Основ законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування, соціальний захист має надаватися громадянам у разі:

хвороби; повної, часткової або тимчасової втрати працездатності;

втрати годувальника; безробіття з незалежних від них обставин; інших випадках.

Розподіл коштів для виплат не зовсім цільовий (як це має бути за ідеєю страхування). По-перше, внески не диференційовані за видами страхування, оскільки в Україні впроваджено єдиний соціальний внесок. По-друге, адміністрування внеску здійснює Державний фонд фіскальної служби, а його розподілення між державними страховими фондами здійснює Кабінет Міністрів. (При цьому приблизно 85.6% від загалу отримує пенсійний фонд, що складає приблизно 17% ВВП). По-третє, кожний фонд щорічно складає власний бюджет, тобто плановий документ по залученню коштів і їх перерозподілу на власний розсуд за вузькими напрямками страхування, як-то на:

- покриття страхових випадків;
- попередження ризиків;
- навчання страхувальників і навчання персоналу фонду;

адміністративні потреби;
розслідування страхових випадків;
управління майном;
наукові дослідження з питань страхування тощо.

Розмір єдиного внеску варіює від класу професійного ризику виробництва. У законі наведено 67 таких класів. Метод розрахунку не узаконений і не оприлюднений. Тут зазначимо, що введення єдиного соціального внеску поставило "під сумнів доцільність подальшого існування державних цільових фондів, що функціонують в сфері соціально-пенсійного страхування, оскільки в жодного з них не залишилось важелів впливу на платників єдиного соціального внеску [22].

— До функцій держави в області соціального захисту належить також здійснення страхової статистики [12]. У цьому руслі Державна служба статистики України випускає щорічник: "Національні рахунки соціального захисту (НРСЗ) в Україні". "Рахунки" виконані за рекомендаціями Європейської системи інтегрованої статистики соціального захисту (ESSPROS), розробленої Євростатом ще у 70-х роках минулого сторіччя. Це має, в принципі, дозволити порівняння обсягів надходжень і видатків на сферу соціального захисту в Україні з аналогічними показниками країн Заходу. Порівняння охоплює певні статті державного бюджету і державних цільових позабюджетних фондів. Бюджети недержавних фондів соціального страхування цей документ не торкається.

Однак цих заходів Держстату недостатньо для цілей соціального страхування. Повнота і якість відкритої статистичної інформації не відповідають ні вимогам практиків, ні вимогам наукового аналізу. Зокрема, геть відсутні показники динаміки страхових внесків і розподілені страхових виплат, які б ураховували інфляцію; відсутні статистичні дані щодо співвідношення фактичних показників сукупного внеску і сукупного фонду заробітної плати; відсутнє порівняння України з іншими країнами, виражене в абсолютних грошових одиницях (міжнародних доларах, розрахованих за ПКС) тощо.

Одночасно зафіксуємо таке.

Згідно бюджету Фонду соціального страхування України на 2018 рік, надходження коштів (разом із залишком на початок року) мають становити 22884,5 тис. грн, а видатки — 22038,9 тис. грн.

Згідно з бюджетом Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття на 2018 рік, надходження коштів (разом із залишком на початок року) мають становити 13221,0 тис. грн, а видатки — 12062,7 тис. грн.

Порівняти ці цифри з даними бюджетів минулих років безпосередньо неможливо, оскільки вони не враховують інфляцію.

Обов'язкове недержавне страхування

Обов'язкове недержавне страхування поширюється на сферу цивільно-правової відповідальності володарів наземного автотранспорту за шкоду, заподіяну третім особам [21].

Обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності здійснюється на підставі договорів власників автотранспортних засобів із приватними страховими компаніями — страховиками. Для координації дій страхових компаній створено Моторне (транспортне) страхове бюро (МТСБУ) — об'єднання страховиків, котрі здійснюють обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності володарів наземного транспорту за шкоду, завдану третім особам. МТСБУ також здійснює взаєморозрахунки з уповноваженими організаціями іншої країн у галузі страхування цивільно-правової відповідальності. Зараз страхове бюро налічує в своєму складі 58 страхових компаній.

Обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності має право здійснювати страховик, який: має ліцензію на здійснення даного виду страхування і є членом МТСБУ.

Підставами для отримання ліцензії на здійснення обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності є відповідність ліцензійним умовам, що встановлюються Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері ринкових фінансових послуг (Нацкомфінпослуг), та містять вимоги щодо розміру статутного фонду, досвіду роботи на ринку добровільного страхування цивільної відповідальності власників транспортних за-

собів, сформованих страхових резервів, наявності кваліфікованого персоналу та можливостей опрацювання претензій на всій території України.

Особливості добровільного недержавного страхування
Добровільне недержавне страхування підрозділяється на особисте і корпоративне.

Особисте страхування — вид страхування, при якому фізична особа (працююча чи непрацююча) може за власним бажанням укласти із страховою компанією договір страхування. Договір укладається на умовах, які виставляє страховик. Загальні права і обов'язки сторін встановлює закон та інші нормативно-правові акти.

Корпоративне страхування — це вид колективного страхування працівників підприємства, посередником у якому виступає само підприємство. Частково суму внеску сплачує робітник, частково — роботодавець. Вартість корпоративного страхування, як правило, на 20—30% нижча за вартість особистого.

Для страхової компанії певні види страхування вигідніші на корпоративній основі, ніж на особистій. Це, перш за все, стосується медичного страхування, що пов'язано з тим, що при корпоративному страхуванні, договір укладають і здорові, і хворі люди, а самостійно за страховкою звертаються, в основному, ті, хто потребує лікування [11].

Добровільне недержавне страхування фізичних і юридичних осіб здійснюють акціонерні страхові компанії (національні, іноземні, змішані) і їх об'єднання. В Україні таких компаній налічує близько 170: 70 — загального призначення і ще 100 пропонують медичне страхування під час подорожі за кордон. Страхові фонди загального призначення носять комплексний характер, тобто кожна компанія здійснює страхування по багатьом видам.

В Україні приватні страхові фонди забезпечують усі відомі види страхування.

Добровільне страхування завжди обмежено по термінах страхування. У договорі страхування позначаються дати початку і закінчення терміну договірних відносин. Безперервність добровільного страхування можна забезпечити тільки шляхом повторного (іноді автоматичного) переукладання договору на новий термін.

Добровільне страхування діє тільки при сплаті разового або періодичних страхових внесків. Несплата веде до припинення договору.

Правові основи страхових відносин визначені законами України "Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування" [18] і "Про страхування" [19].

Добровільна участь в страхуванні повною мірою визначена тільки для страхувальників. Наприклад, при укладанні договорів особистого страхування страховик не має права відмовитися від страхування об'єкта, якщо волевиявлення страхувальника не суперечить умовам страхування. Це гарантує укладення договору страхування на першу вимогу страхувальника. Разом з тим, страховик не зобов'язаний укладати договір страхування на умовах, запропонованих страхувальником.

Економічні засади комерційного соціального страхування

Розповсюджений погляд, за яким страховик справедливо отримує винагороду за те, що ризикує (а не тому, що "винагорода" становить мету підприємницької діяльності), оманливий. Він ідентичний думці про підвищену ризиковість грального бізнесу. Як вважає автор книги "Чорний либідь" Н. Талеба (США) такі види бізнесу відносяться до найбільш передбачуваних (неризикових). Стійкість бізнесу ґрунтується на точних математичних розрахунках страхових тарифів [25]. А там, де виникає непередбачувана загроза тимчасового зменшення прибутку, там діють передбачувані і важко контрольовані заходи обману клієнтів.

Окрім обґрунтованих страхових тарифів, фінансова стійкість страхової компанії забезпечується:

- статутним капіталом;
 - страховими резервами;
 - системою перестрахування.
- Основними джерелами формування фінансів страхової компанії є:
- власний капітал;
 - страхова премія (страхові внески);
 - дохід від інвестиційної діяльності.

Власний капітал (акціонерний капітал, чисті активи) — це розділ бухгалтерського балансу, що відображає залишкову вимогу засновників акціонерного товариства до створеної ними компанії. Він може зменшуватися або збільшуватися залежно від додаткових інвестицій в компанію (емісійний дохід при випуску акцій, безоплатно отримані цінності та інше) і результатів власної діяльності (чистий дохід, переоцінка основних засобів тощо). Іншими словами, власний капітал дорівнює різниці між сукупними активами (валюта балансу) і сукупними обов'язками компанії.

Грошові кошти страхового фонду, які страховик формує з страхових внесків, що поступають згідно договору страхування, називають страховими резервами. У покриття страхових резервів, окрім страхових внесків, додатково приймаються такі види активів [11]:

- державні цінні папери;
- векселі банків;
- акції;
- облігації;
- житлові сертифікати;
- інвестиційні паї пайових інвестиційних фондів;
- банківські вклади (депозити);
- сертифікати пайової участі в загальних фондах банківського управління;
- частки в статутному капіталі товариств;
- нерухоме майно;
- частка перестраховальників в страхових резервах;
- депо премій по ризиках, прийнятим у перестраховуванні;
- дебіторська заборгованість страхувальників, страховиків і страхових посередників;
- готівка;
- кошти на рахунках в банках;
- іноземна валюта на рахунках у банках;
- дорогоцінні метали.

У покриття страхових резервів не приймаються акції, вклади і частки в спільному або статутному капіталі страховиків.

Зростання ціни об'єктів страхування і можлива кумуляція ризиків у наслідок нерівномірного розподілення в часі ймовірності їх настання, здатні порушити стійкість окремих страхових фондів (особливо невеликих). Завадити краху окремих компаній здатний міжнародний страховий ринок. Для участі в ринку послуговуються відносинами співстрахування і перестраховування, чим забезпечується розподіл частини зобов'язань окремої страхової компанії серед багатьох інших компаній, що спеціалізуються на аналогічних проектах.

Отже, співстрахування — одна з форм комерційного співробітництва страхових компаній.

Це страхування великих страхових ризиків за одним договором страхування кількома страховиками. При цьому страховики можуть видати страхувальнику або один спільний поліс, або декілька окремих полісів від кожного страховика. Кожен страховик відшкодовує збиток пропорційно своїй частці. Недоліком системи співстрахування є те, що при оформленні договорів страхування страхувальнику доводиться мати справу з декількома страховиками. При цьому, якщо один із страховиків виявиться неплатоспроможним, інші страховики не зобов'язані відшкодовувати його частку збитку. Цей недолік купірується організацією співстрахування в формі страхового пулу.

Страховий пул є добровільним об'єднанням страховиків, яке має статус юридичної особи і створюється з метою підвищення фінансової стійкості страхових операцій на основі солідарної відповідальності учасників угоди за виконання зобов'язань за договорами страхування. Договори страхування від імені учасників страхового пулу укладаються за єдиними умовами та єдиними страховими тарифами. В договорі страхування вказується компанія, до якої бенефіціар повинен звернутися за страховою виплатою.

Інша форма забезпечення фінансової стійкості страхових компаній — перестраховування. При цьому прямий страховик певну частину відповідальності і премій по страховим ризикам залишає на власному утриманні, а решту передає на узгоджених умовах іншим страховикам. Перестраховування дозволяє страхової компанії приймати ризики клієнтів, які були б занадто великі для одного страховика. Система перестраховування, на відміну від страхового пулу, не утворює нову юридичну особу. Компанія-перестраховик безпосередньо не вступає у відно-

сини зі страхувальником і не несе перед ним жодних зобов'язань. Прийняті в перестраховування ризики, за необхідності, можуть бути знову передані в перестраховування. Таким чином, відбувається безперервний обмін перестраховальними частками з метою створення збалансованих страхових портфелів.

З економічної точки зору перерозподіл ризиків між страховими компаніями різних країн є різновидом зовнішньої торгівлі, де товаром виступають страхові гарантії.

ВИСНОВКИ

1. За соціальною та економічною сутністю соціальне страхування представляється, як одна із моделей соціального ризик-менеджменту. Його діяльність пов'язана з перерозподілом або зниженням ризиків між громадянами і спеціалізованими організаціями. Тобто соціальне страхування у контексті ризик-менеджменту представляє інструментарій виявлення, врахування, оцінювання і управління ризиком, який відображає характерні особливості відносин між суб'єктами і об'єктами ризику, котрі обтяжені можливими загрозами, невизначеністю і невикористаними можливостями.

2. У процесі дослідження виявлена подвійна сутність соціального страхування — розподільна і ймовірнісна. Розподільна сутність полягає в можливості сконцентрувати розпорощені в суспільстві кошти на потребу тим, хто їх найбільш потребує. Ймовірнісна сутність полягає у використанні статистичних законів (закон великих чисел), які мають різне навантаження з точки зору страхового фонду і окремого страхувальника.

3. Акцентовано, що для страхового фонду число страхових випадків у рік — величина практично незмінна (величина довірчої ймовірності сягає 85—95%), а для окремої людини це цілкова невизначеність (довірча ймовірність менша за 20%). (Все це при одній і тій самій ймовірності настання соціальних ризиків). Отже, страхові фонди діють безперервно, мінімізуючи негативні наслідки соціальних ризиків (шляхом надання грошової компенсації потерпілим фізичним і юридичним особам) і, за можливістю, запобігти їх появі.

4. З основних атрибутів соціального страхування, як окремої моделі соціального захисту, виділяються такі:

коло отримувачів винагороди обмежене колом осіб, які регулярно роблять страхові внески (або за яких роблять внески треті особи: фізичні чи юридичні);

зокрема, при обов'язковому державному страхуванні 1) коло вигодонабувачів обмежене працюючими особами (або тими, хто працював до виникнення страхового випадку); 2) фонд страхування складається переважно із страхових внеском (а не податків); 3) розмір страхових внесків обчислюється пропорційно фонду заробітної плати.

5. Економічна особливість системи страхування полягає в інвестуванні страховими фондами (насправді страхувальниками) народного господарства. При цьому дохід від інвестування може переважати дохід, отриманий від страхової діяльності. Окремо стоїть здатність страхових фондів накопичувати і зберігати внески страхувальників на персональних рахунках у страховому фонді на кшталт банківських депозитів.

6. В юридичному розподіленні сторін на суб'єкти і об'єкти має місце деяка асиметрія. У юридичній площині суб'єктами страхування виступають фізичні і юридичні особи, що беруть участь у відносинах страхування: страховики, страхувальники й бенефіціари. Об'єктом страхування виступає абстрактне моральне поняття — майнові інтереси бенефіціара, на задоволення яких спрямована страхова послуга. Отже, в юриспруденції реальні суб'єкти протиставляються абстрактним об'єктам, що ставить під сумнів правомірність подібного теоретизування. Такі відносини слід, скоріше, віднести до категорії епістемології. Тим не менш, відносини суб'єктивно-об'єктивного характеру притаманні страховій справі, але, на такий вигляд: суб'єктами страхування є ті, хто надає страхову послугу, а саме страховики; об'єктами страхування виступають ті, на кого спрямовані страхові послуги — застраховані особи, бенефіціари.

7. Що стосується юридичної сторони, то страхова справа ніколи не має розвинене правове підґрунтя. Так, Закон України "Про страхування" визначає 40 видів обов'язкового страхування та 23 види добровільного страхування, допускаючи, до того ж, розширення переліку. Всього за-

раз діє 8 профільних законів. Однак з правової точки зору головним нормативним актом слід вважати 67 статтю Цивільного кодексу України "Страховання".

Література:

1. Соціальне страхування: навч. посіб. / І.Г. Благун, Ю.М. Кушнірчук, Р.П. Підлипна; Львів, держ. ун-т внутр. справ. — Львів: СПОЛОМ, 2015. — 270 с.
2. Страхові послуги: підручник. — у 2 част. / За ред. В.Д.Базилевича. — К.: Лотос, 2014. — 496 с.
3. Юрій С.І., Шаваріна М.П., Шаманська Н.В. Соціальне страхування: підр. — К.: Кондор. — 2004. — 464 с.
4. Болотіна Н.Б. Право соціального захисту в Україні. — К.: Знання, 2008. — 663 с.
5. Людський розвиток в Україні. Модернізація соціальної політики: регіональний аспект (колективна монографія) / За ред. Е.М. Лібанової; Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України. — К., 2015. — 356 с.
6. Надрага В.І. Соціальні ризики в трудовій сфері. — К.: Інститут демографії та соціальних досліджень, 2015. — 471 с.
7. Тархов П.В. та ін. Соціальне страхування: конспект лекцій. — Суми: СумДУ, 2009. — 164 с. — URL: essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/2628/1/Socialne_strah.doc
8. Поняття, принципи й види загальнообов'язкового державного соціального страхування. — URL: buklib.net/books/23406
9. Коваль О.П. Модернізація системи соціального страхування в Україні. Аналіз. доп. — К.: НІСД, 2014. — 38 с. — URL: www.niss.gov.ua/.../socstrah_Ukr-0b6f2.pdf
10. Постанова Кабінету Міністрів України "Про утворення Національної служби здоров'я України" від 27.12.2017 № 1101.
11. Методики расчета тарифных ставок по рисковим видам страхования. 1993. — URL: www.consultant.ru
12. Горна М.О. Статистичне забезпечення управління фондами соціального страхування. — URL: kneu.edu.ua/.../Статистичне%20забезпечення%20уп...
13. Соціальна допомога і соціальне страхування — самостійні соціальні інститути. 2017. — URL: stud.com.ua/.../sotsialna_dopomoga_sotsialne_strahuvannya...
14. Бернулі Я. О законе больших чисел. — М.: Наука, 1986. — 176 с.
15. Бернулли Д. Опыт новой теории измерения жребия. — СПб.: 2008. — 27 с.
16. Как распределенные технологии изменят индустрию страхования // URL: forklog.com/kak-raspredeleenyetechnologii-izmenyat-industriyu-strahovaniya/
17. Словник страхових термінів. — К.: Страхова компанія "Мега-Поліс", 2018. — URL: webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:SbbLsQ-41y0J
18. Закон України "Основні законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування" // URL: <http://opcb.kpi.ua/?p=2039>
19. Закон України "Про страхування". — URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80>
20. Статут фонду соціального страхування від 08.02.2017. — URL: <http://komspir.rada.gov.ua/uploads/documents/30443.pdf>
21. Закон України "Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів". — URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1961-15>
22. Боровик П. Проблеми виконання бюджетів вітчизняних соціально-пенсійних фондів. — URL: oldconf.neasmo.org.ua/node/1729
23. Казмерчук М.Т. Єдиний соціальний внесок: Міжнародний та вітчизняний досвід. — URL: repository.hneu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/4314/
24. Національні рахунки соціального захисту (НРСЗ) в Україні у 2016 році: Статистичний збірник / Державна служба статистики України. // URL: https://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2016/vvp/kvznr/arh_kvznr_2016_u.htm
25. Таліб Н. Черний лебедь. Под знаком непредсказуемости. — URL: bookz.ru/authors/nassim-nikolas-taleb/4ernii-1_783/1-4ernii-1_783.html/ 2007. — 360 с.

References:

1. Blahun, I.H. Kushnirchuk, Yu.M. and Pidlypna, R.P. (2015), Sotsial'ne strakhuvannia [Social insurance], SPOLOM, L'viv, Ukraine.

2. Bazylevych, V.D. (2014), Strakhovi posluhy [Insurance services], Lotos, Kyiv, Ukraine.
3. Yurij, S.I. Shavarina, M.P. and Shamans'ka, N.V. (2004), Sotsial'ne strakhuvannia [Social insurance], Kondor, Kyiv, Ukraine.
4. Bolotina, N.B. (2008), Pravo sotsial'noho zakhystu v Ukraini [The right to social protection in Ukraine], Znannia, Kyiv, Ukraine.
5. Libanova, E.M. (2015), Liuds'kyj rozvytok v Ukraini. Modernizatsiia sotsial'noi polityky: rehional'nyj aspekt [Human development in Ukraine. Modernization of social policy: regional aspect], In-t demohrafii ta sotsial'nykh doslidzhen' im. M.V. Ptukhy NAN Ukrainy. K., Kyiv, Ukraine.
6. Nadraha, V.I. (2015), Sotsial'ni ryzyky v trudovij sferi [Social risks in the labor sphere], Instytut demohrafii ta sotsial'nykh doslidzhen', Kyiv, Ukraine.
7. Tarkhov, P.V. (2009), Sotsial'ne strakhuvannia: Konспект lektsij [Social insurance: A summary of lectures], SumDU, Sumy, Ukraine.
8. Yaroshenko, I.S. (2005), "Concept, principles and types of compulsory state social insurance", available at: buklib.net/books/23406 (Accessed 05 May 2018).
9. Koval', O.P. (2014), Modernizatsiia systemy sotsial'noho strakhuvannia v Ukraini [Modernization of the social insurance system in Ukraine], NISD, Kyiv, Ukraine.
10. Cabinet of Ministers of Ukraine (2017), Resolution "About the formation of the National Health Service of Ukraine", available at: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1101-2017-%D0%BF> (Accessed 05 May 2018).
11. consultant.ru (1993), "Methods of calculating tariff rates for risky types of insurance", available at: www.consultant.ru (Accessed 05 May 2018).
12. Horna, M.O. (2016), "Statistical provision of management of social insurance funds", Abstract of Ph.D. dissertation, Economy, KNEU, Kyiv, Ukraine.
13. Sharyn, V.Y. (2017), "Social assistance and social insurance - independent social institutions", available at: stud.com.ua/.../sotsialna_dopomoga_sotsialne_strahuvannya... (Accessed 05 May 2018). // URL:
14. Bernuly, Ya. (1986), O zakone bol'shykh chysel [On the law of large numbers], Nauka, Moscow, Russia.
15. Bernully, D. (2008), Opyt novoy teoryy yzmereniya zhebya [The Experience of a New Theory of Measuring Lot], St.Petersburg, Russia.
16. InsurePal (2018), "How distributed technologies will change the insurance industry", available at: forklog.com/kak-raspredeleenyetechnologii-izmenyat-industriyu-strahovaniya/ (Accessed 05 May 2018).
17. Meha-Polis (2018), "Glossary of insurance terms", available at: webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:SbbLsQ-41y0J (Accessed 05 May 2018).
18. Verkhovna Rada of Ukraine (1999), The Law of Ukraine "On Mandatory State Social Insurance", available at: <http://opcb.kpi.ua/?p=2039> (Accessed 05 May 2018).
19. Verkhovna Rada of Ukraine (1996), The Law of Ukraine "On Insurance", available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80> (Accessed 05 May 2018).
20. Social Insurance Fund of Ukraine (2017), "Statute", available at: <http://komspir.rada.gov.ua/uploads/documents/30443.pdf> (Accessed 05 May 2018).
21. Verkhovna Rada of Ukraine (2004), The Law of Ukraine "On Mandatory Civil and Legal liability Insurance for Motor Vehicles Owners", available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1961-15> (Accessed 05 May 2018).
22. Borovyk, P. (2013), "Problems of implementation of budgets of domestic social-pension funds", available at: oldconf.neasmo.org.ua/node/1729 (Accessed 05 May 2018).
23. Kazmerchuk, M.T. (2013), "Single social contribution: International and national experience", available at: repository.hneu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/4314/ (Accessed 05 May 2018).
24. State Statistics Service of Ukraine (2017), "National Accounts of Social Protection (NRCP) in Ukraine in 2016", available at: https://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2016/vvp/kvznr/arh_kvznr_2016_u.htm (Accessed 05 May 2018).
25. Taleb, N. (2007), "Black Swan. Under the sign of unpredictability", available at: bookz.ru/authors/nassim-nikolas-taleb/4ernii-1_783/1-4ernii-1_783.html (Accessed 10 May 2018).

Стаття надійшла до редакції 13.05.2018 р.

А. В. Хомутенко,

к. е. н., доцент кафедри фінансів, Одеський національний економічний університет, м. Одеса

ІМПЕРАТИВИ ТА ФОРМАЛЬНО-ПРАКСЕОЛОГІЧНІ ДОМІНАНТИ УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНИМИ ФІНАНСАМИ

A. Khomutenko,

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of Finance Department,
Odessa National Economic University, Odessa

IMPERATIVES AND FORMAL-PRAXEOLOGICAL DOMINANTS OF PUBLIC FINANCE MANAGEMENT

У статті обґрунтовано необхідність встановлення імперативів управління державними фінансами та запропоновано авторське бачення їх переліку і змісту. Для досягнення поставленої мети було проведено дослідження існуючих наукових напрацювань, яке продемонструвало відсутність у сфері управління державними фінансами комплексних концептуальних положень. За рахунок логічного узагальнення було сформовано імперативи управління державними фінансами. Визначено, що частину таких імперативів, зокрема компетентність та відповідальність, варто встановити безпосередньо до осіб, що здійснюють управлінську діяльність. Натомість стверджується, що такі основоположні принципи, як: науковість, системність, законність, плановість, відкритість, ефективність — повинні стати підґрунтям системи управління в цілому. Крім того, за результатами дослідження з'ясовано концептуальні системні властивості управління державними фінансами, урахування яких дозволить краще зрозуміти механізм її функціонування. З метою підвищення ефективності управлінської діяльності аргументовано важливість урахування формально-праксеологічних домінант. Доведено, що встановлення імперативів управління державними фінансами сприятиме досягненню його головної мети — задоволення змінних у часі суспільних інтересів.

The necessity of establishing imperatives of public finance management was substantiated and an author's vision of their list and content were proposed in the article. To achieve this goal, a study of existing scientific developments was conducted, which demonstrated the lack of comprehensive researches of public finance management. At the expense of logical generalization, imperatives of public finance management were formed. It has been determined that some of these imperatives, in particular, competence and responsibility, should be established directly to those involved in management activities. Instead, it is argued that such basic principles as science, systemicity, legitimacy, planning, openness and efficiency should be the basis of a management system as a whole. In addition, according to the results of the study, the conceptual system properties of public finance management were found out, which will allow a better understanding of its functioning mechanism. In order to increase the efficiency of management activity, the importance of considering formal-praxeological dominants has been substantiated. It is proved that the establishment of imperatives in the management of public finances will contribute to achieve its main goal — satisfaction variables in time of public interest.

Ключові слова: управління, державні фінанси, суспільні інтереси, система, суб'єкти управління, принципи.

Key words: management, state finances, public interests, system, subjects of management, principles.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ

Погіршення економічної ситуації та соціальні збурення в Україні, у значній мірі, пов'язані з наявністю проріх у вітчизняній системі загальнодержавного управ-

ління. Це обумовлює необхідність модернізації системи державного управління взагалі та системи управління державними фінансами зокрема [1]. Водночас підходити до таких процесів варто осмислено, що дозволить урахувати досягнення економічної науки і практики та

закономірності суспільного розвитку. З цією метою, в першу чергу, необхідно удосконалити теоретико-методологічні засади управління державними фінансами, які встановлюватимуть понятійно-категоріальний апарат, цілі, завдання та імперативи такого управління, формально-праксеологічні домінанти та механізм функціонування цієї системи.

АНАЛІЗ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

За останнє десятиріччя надзвичайно активізувалася наукова та законотворча діяльність, спрямована на удосконалення, реформування, модернізацію системи управління державними фінансами. Серед вітчизняних науковців, які досліджують державні фінанси та проблеми управління ними, можна назвати: Р.А. Балакіна, І.В. Богдан, С.С. Гасанова, А.І. Даниленко, Т.І. Єфименко, І.О. Луніну, М.І. Карліна, В.П. Кудряшова, О.О. Молдована, Н.Р. Нижник, А.М. Соколовську, Л.Л. Тарангул, І.І. Уманського, І.Я. Чугунова, В.М. Федосова, С.І. Юрія та ін. Державні фінанси у цілому та як частина публічних фінансів були предметом досліджень таких відомих зарубіжних вчених: Дж.М. Б'юкенен, Дж. Грубер, П. Джейн, Дж. Стігліц, Р. Майгрейв та ін. Віддаючи належне науковому доробку зазначених вчених відмітимо, що, на наш погляд, теоретико-методологічні засади управління державними фінансами потребують удосконалення у напрямку формування категоріально-понятійного апарату та організаційних засад.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є вдосконалення теоретико-методологічних засад управління державними фінансами за рахунок визначення імперативів та формально-праксеологічних домінант.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Оскільки управління державними фінансами характеризується наявністю, так званого, людського фактора, необхідним є встановлення імперативів, тобто загальнозначимих приписів, обов'язкових об'єктивних принципів [2]. Їх формування та пропагування через інститути культури і науки сприятиме підвищенню рівня соціальної відповідальності управлінців та дасть можливість поставити суспільне благо над особистим, хоча й через призму суб'єктивізму. Крім того, вважаємо, що частина імперативів має бути націлена безпосередньо на особистість, тобто на конкретну особу, що здійснює управлінську діяльність. До таких імперативів, на нашу думку, слід відносити:

— компетентність управлінців, яка передбачає наявність в окремих осіб, що представляють той чи інший суб'єкт управління, спеціальних знань, умінь та навичок. Задля цього, як відомо, спершу необхідно перевірити відповідність особи посаді, на яку вона претендує у певному органі управління державними фінансами, шляхом формальної перевірки поданих документів, проведення співбесіди, тестування. Водночас вже на цьому етапі нерідко виникають різні інсинуації, які особливо простежуються на рівні керівних посад (прикладом можна назвати конкурс на посаду керівництва Державного бюро розслідувань [3]). Наразі нівелювати лобіювання чийхось інтересів та неформальні форми взаємодії у короткостроковому періоді не вийде, адже, на нашу думку, для цього необхідно формувати відповідний рівень політичної культури та громадської свідомості в суспільстві, що здійснюється протягом декількох поколінь. Крім того, вважаємо, що усі допущені до конкурсу особи в обов'язковому порядку повинні проходити спеціальні професійні та психологічні тренінги, а переможців таких конкурсів варто призначати на посаду з випробним терміном. Усе це, на нашу думку, в кінцевому підсумку сприятиме якісному підвищенню особистого складу відповідних органів управління державними фінансами;

— відповідальність управлінців — усвідомлення посадовими та/або залученими (експерти, аудитори) особами невідворотності притягнення їх до відповідальності перед законом та суспільством у випадку порушення законодавства та/або неефективної управлінської діяльності. Крім того, необхідно законодавчо встановити адекватний розмір штрафних санкцій (нагадаймо, що сьогодні, наприклад, за порушення бюджетного законодавства накладається адміністративний штраф, розмір якого встановлюється від неоподаткованого податком мінімуму — 17 грн [4, ст. 164]).

Слід зазначити, що до основоположних принципів, на яких повинна ґрунтуватися система управління державними фінансами, крім зазначених вище, віднесено: науковість, системність (комплексність, послідовність, безперервність), законність, плановість, відкритість, ефективність. Ці принципи можуть бути імперативами, що встановлюються для системи управління державними фінансами в цілому, адже вони не відносяться до окремої особи.

Закладання в управління державними фінансами такого імперативу як науковість, передбачає, перш за все, необхідність базування економічної політики держави на певних економічних теоріях (монетаризм, кейнсіанство, інституціоналізм та ін. [5]). Наприклад, академік НАН України, колишній міністр економіки України Б.М. Данилишин обґрунтовує необхідність закладання у вітчизняну економічну політику ідей некейнсіанства, з одночасним використанням "планових методів у економіці та інструментів стимулювання нашого промислового зростання в межах промислової протекціоністської політики" [6]. Таким чином, використання напрацьованих вітчизняної та світової економічної науки і практичного досвіду їх застосування сприятиме розробці та реалізації виваженої економічної політики взагалі та фінансової політики зокрема.

Відмітимо, що основні засади та напрями економічної політики знаходять своє відображення у нормативно-правових актах. Наприклад, напрями економічної політики на перспективу встановлюються у затверджених відповідними органами державної влади стратегіях на кшталт Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2017—2020 роки, Стратегії сталого розвитку "Україна-2020" та ін. Водночас застосування наукових підходів при розробці стратегічних напрямів реформування як держави у цілому, так і окремих інститутів, зокрема інституту управління державними фінансами, зумовлює необхідність закладання у методологічну основу кожної нової стратегії, наприклад, системного (будь-яке явище розглядається як система) та синергетичного (враховує особливості розвитку системи) підходів. Це дозволить врахувати властивості системи управління державними фінансами як цілеспрямованої системи, яка здатна до самостійного розвитку, та побудувати дерево цілей як інструмент визначення пріоритетів її модернізації.

Крім того, ґрунтування системи управління державними фінансами на принципах науковості та системності сприяє виділенню концептуальних властивостей такого управління. До яких зокрема можна віднести:

— внутрішню організацію, що обумовлена взаємодією елементів системи, як-от: суб'єкт, об'єкт, предмет, управлінська діяльність;

— ієрархічність системи — рівні та способи впорядкованості системи. Наприклад, ієрархія залежно від рівня суб'єкта управління державними фінансами дозволяє розділити сферу компетенцій та відповідальності за прийняті управлінські рішення;

— цілеспрямованість системи — орієнтація на реалізацію певних функцій та досягнення поставлених цілей. Зауважимо, що Стратегією сталого розвитку "Україна-2020" встановлено, що "пріоритетом в управлінні публічними фінансами має стати підвищення прозорості та ефективності їх розподілу та витрачання" [7]. Разом

з тим, ми не можемо повністю погодитися із поставленою метою, адже, по-перше, — уповноважені органи влади здійснюють управління публічними фінансами не лише в частині їх розподілу та витрачання, а й у частині формування, а по-друге, ефективність формування, розподілу та використання (витрачання) державних фінансів є проміжною ціллю, а не самоціллю управлінської діяльності [1]. На нашу думку, основною метою управління державними фінансами, як вже відмічалось, є задоволення змінних у часі суспільних інтересів, досягнення якої потребує від відповідних уповноважених органів державної влади формування поточних та перспективних завдань з урахуванням макроекономічної ситуації та фінансових прогнозів;

— емерджентність системи, яка характеризується зміною властивостей системи під впливом екзогенних факторів [8]. Суттєвий вплив на трансформації вітчизняної системи управління державними фінансами здійснюють, зокрема, глобалізаційні процеси, настрої на зовнішніх фінансових ринках, політичні тенденції у розвинутих країнах світу та інші зовнішні фактори. Наприклад, МВФ, будучи кредитором України, диктує власне бачення розвитку як окремих суспільних інститутів, так і держави в цілому (зокрема, станом на травень 2018 року особливо гостро МВФ поставлене питання щодо необхідності створення в Україні Антикорупційного суду [9]);

— самоорганізація, тобто здатність системи до відновлення та підтримання стійкості, що здійснюється за рахунок ендогенних факторів (наприклад зміна нормативно-правового регулювання окремих сфер, що належать до сфери управління державними фінансами, зокрема податкової; зміна методів управління та ін.). Це досягається шляхом застосування своєчасних і доцільних методів та інструментів управління державними фінансами;

— незвідність характеристик та властивостей усієї системи до суми властивостей та характеристик її елементів (синергетичний ефект взаємодії) передбачає, що при здійсненні модернізації системи управління окремо враховуються як атрибути кожного з елементів системи, так і описані вище властивості самої системи управління державними фінансами [1].

Таким чином, закладання у систему управління державними фінансами таких імперативів як науковість та системність дозволить вдосконалити її організаційні засади, за умови внесення відповідних змін у нормовано-правові акти. Водночас формування найдосконалішої правової бази не матиме ефекту без забезпечення належного дотримання принципу законності в усіх сферах господарської діяльності, в тому числі й у сфері управління державними фінансами. Саме тому ще одним імперативом, на нашу думку, є законність.

Закладання принципу "законності" в систему управління державними фінансами передбачає необхідність формування якісного нормативно-правового забезпечення та застосування дієвих заходів контролю за його дотриманням усіма учасниками управлінської діяльності. Це сприятиме зменшенню правопорушень, про які відмічають як відповідні контролюючі органи (Рахункова палата, Державна аудиторська служба України, Державна казначейська служба України), так і громадськість.

Ще одним імперативом управління державними фінансами повинна стати його плановість. Оскільки система управління державними фінансами є складною, а процес управління включає значну кількість етапів, які залежать від стадії управління, вважаємо, що при здійсненні планування необхідно враховувати як системні атрибути управління державними фінансами, так і особливості кожного етапу такого цілеспрямованого впливу. Яскравими прикладами планів, що складаються у сфері управління державними фінансами являються закони про державний бюджет на відповідний рік, які

регламентують напрямки формування, розподілу та використання коштів однієї з складових державних фінансів — державного бюджету. Питання управління державними фінансами також розглядаються у Плані пріоритетних дій Уряду на 2018 рік [10]. Крім того, відповідно до Наказу Міністерства економічного розвитку і торгівлі України "Про затвердження Порядку складання, затвердження та контролю виконання фінансового плану суб'єкта господарювання державного сектору економіки" "державні комерційні та казенні підприємства, а також господарські товариства, у статутному капіталі яких більше 50 відсотків акцій (часток, паїв) належать державі" зобов'язані складати річні фінансові плани своєї діяльності [11]. Таким чином, видно, що в управлінні державними фінансами України планування здійснюється як за окремими складовими державних фінансів, так і за відповідними уповноваженими суб'єктами управління. Це, на нашу думку, свідчить про фрагментарний підхід до планування управлінської діяльності, що пов'язана з державними фінансами. Більш того, дослідження показало, що плани здебільшого тактичні — на один рік, однак й у них уповноважені органи протягом року вносять неодноразові зміни, що ускладнює можливість достовірного визначення показників виконання планів. Саме тому, вважаємо, що такий основоположний принцип управління державними фінансами, як планування потребує чіткого регламентування в частині застосування єдиного комплексного підходу до процесу планування на рівні усіх складових державних фінансів (державний бюджет, державні позабюджетні фонди, фонди коштів підприємств державного сектору економіки [12]), встановлення чітких строків затвердження планів та заборони коригування їх показників (виняток становлять середньострокові та стратегічні плани).

Слід зазначити, що імперативом системи управління державними фінансами повинна бути її відкритість, яка полягає у тому, що всі результати виконання планів управління — від операційних до стратегічних, повинні оприлюднюватися. Це дасть змогу громадянському суспільству здійснювати моніторинг результатів управлінської діяльності.

Проведене дослідження показало, що не всі суб'єкти управління державними фінансами дотримуються норм Закону України "Про доступ до публічної інформації" [13], наприклад ДКСУ нерідко не відповідає на запити, що надсилають на її електронну адресу громадяни України. Крім того, через не встановлення чітких строків оприлюднення звітів про результати діяльності органів управління, зацікавлені особи та громадськість не мають можливості своєчасно отримувати інформацію про стан розподілу та перерозподілу суспільних фінансових ресурсів. Так, зокрема Рахункова палата, будучи органом фінансового контролю, звіт про свою діяльність за 2014 р. оприлюднила лише у січні 2016 р. Саме тому вважаємо, що необхідно вдосконалити норми діючого законодавства в частині відкритості діяльності органів публічного управління.

Встановлення та дотримання усіх зазначених імперативів управління державними фінансами дозволить підвищити ефективність його здійснення за умови, що імператив ефективності закладатиметься в основу як кожного окремого елементу системи управління (наприклад, організації суб'єктів управління або управлінської діяльності), так і механізму такого цілеспрямованого впливу на державні фінанси (наприклад, визначення найбільш оптимального набору методів та інструментів для реалізації поставлених завдань).

Імператив ефективності обумовлює необхідність визначення формально-праксеологічних домінант (основ) системи управління державними фінансами, до яких нами віднесено [14]:

— координація — застосування суб'єктами управління послідовного комплексу дій для досягнення по-

ставленої мети; розмежування повноважень як органів управління, так і окремих осіб з визначенням чіткого порядку їх взаємодії. Усе це регламентується відповідними положеннями та інструкціями;

— програмування — складання програм на довгостроковий, середньостроковий та короткостроковий періоди, які міститимуть напрями та етапи управлінської діяльності, а також строки реалізації поставлених завдань та перелік відповідальних осіб;

— налаштування — здійснення підготовчих дій, що сприятиме послідовності та системності управління державними фінансами;

— активізація / автоматизація — суб'єкти управління державними фінансами повинні уникати пасивності та зобов'язані своєчасно творчо реагувати на зміну ендогенних та екзогенних факторів впливу. Водночас, у стандартних ситуаціях управлінські процеси повинні бути доведені до автоматизму;

— інструменталізація — виконання управлінської діяльності як цілеспрямованої вимагає від інституцій управління інструменталізації дій, тобто використання певного найбільш оптимального інструментарію;

— потенціалізація — оперування можливостями управління без їх втрат за рахунок кунтації, тобто здійснення дій, які дозволять досягнути мети при збереженні потенціалу управління (наприклад, рівень кадрового потенціалу органу управління обумовлює повноту, якість та швидкість досягнення поставленої мети; тобто при високому рівні такого потенціалу ефективність досягнення мети значно вища, однак сам кадровий потенціал не витрачається).

Враховання зазначених формально-праксеологічних доміант сприятиме тому, що управління державними фінансами буде перспективним, стійким, поетапним, комплексним, системним та зважатиме на реальні можливості як господарської системи країни в цілому, так і окремих суб'єктів [1].

Як відомо, ефективність є комплексною характеристикою, показником, що об'єднує [15]: результативність — досягнення запланованих результатів; економічність — забезпечення максимальних результатів при найменших витратах; якість — ступінь задоволення громадян наданими суспільними благами та послугами та ін. Усі ці показники впливатимуть на рівень задоволення суспільних інтересів, які, відповідно вітчизняного законодавства, включають: "безпеку життя та здоров'я людей, безпечні умови праці, захист прав споживачів (користувачів), захист довкілля" [16, ст. 1]. Водночас, на нашу думку, цей перелік не є вичерпаним, адже за Конституцією України громадяни мають більше прав, а отже держава в особі органів державної влади — відповідних зобов'язань. Наприклад, ст. 29 основного Закону встановлено, що "кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність" [17]. Таким чином, це положення також можна назвати суспільним інтересом, який повинен бути задоволений в результаті діяльності органів управління державними фінансами, адже вони приймають рішення про виділення певних обсягів грошових коштів з державного бюджету на забезпечення виконання таких зобов'язань.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ НАУКОВИХ РОЗРОБОК

Проведене дослідження дозволило:

1. Визначити дефініцію терміну "імператив" як загальнозначимий припис, основоположний принцип.
2. Обґрунтувати необхідність встановлення імперативів управління державними фінансами та пропагування їх через інститути науки і культури, що, на нашу думку, позитивно вплине на досягнення мети такого цілеспрямованого впливу.
3. Виділити та охарактеризувати імперативи, що повинні бути встановлені до управлінців, зокрема компетентність та відповідальність, та такі, які відносяться до

управлінської діяльності в цілому, а не до конкретної особи: науковість, системність, законність, плановість, відкритість, ефективність.

4. Запропонувати ряд формально-праксеологічних доміант, практичне урахування яких сприятиме проведенню ефективною управлінської діяльності, а саме: координація, програмування, налаштування, активізація / автоматизація, інструменталізація, потенціалізація.

Підсумовуючи результати проведеного дослідження, зазначимо, що встановлення імперативів управління державними фінансами сприятиме підвищенню рівня задоволення суспільних інтересів за умови застосування доцільних та ефективних інструментів цілеспрямованого впливу. Це й буде напрямом подальших наукових досліджень.

Література:

1. Хомутенко А.В. Науковий підхід до удосконалення системи управління публічними фінансами України / А.В. Хомутенко, М.А. Зінченко // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції "От Балтики до Причерноморья: национальные модели экономических систем", 25 марта 2016 г., Рига (Латвия). — С. 311—314.
2. Философская энциклопедия [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_philosophy/2339/%D0%98%D0%9C%D0%9F%D0%95%D0%A0%D0%90%D0%A2%D0%98%D0%92
3. Братущак О. "Фарс". Як Порошенко з Турчиновим розписали Бюро розслідувань [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.pravda.com.ua/articles/2017/11/17/7162408>
4. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. № 8073-Х [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/80731-10/print1509615416430932>
5. Несененко П.П. Сучасні економічні теорії: навчальний посібник / П.П. Несененко, О.А. Артеменко, О.Є. Патлатой. — Одеса: ОНЕУ, 2017. — 326 с. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/5443/1/%D0%A1%D1%83%D1%87%D0%B0%D1%81%D0%BD%D1%96%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%96%D1%87%D0%BD%D1%96%D0%D1%82%D0%B5%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%97.pdf>
6. Данилишин Б. Співробітництво з МВФ: проблеми і перспективи / Б. Данилишин [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zn.ua/macrolevel/sotrudnichestvo-s-mvf-problemy-i-perspektivy-.html>
7. Указ Президента "Про стратегію сталого розвитку "Україна-2020" від 12.01.2015 р. № 5/2015 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>
8. Муратов А.С. Синергизм и эмерджентность: генезис их гармонизации в экономике и управлении / А.С. Муратов, И.П. Поварич. — Научная библиотека КиберЛенинка [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://cyberleninka.ru/article/n/sinergizm-i-emerdzhentnost-genezis-ih-garmonizatsii-v-ekonomike-i-upravlenii#ixzz3aJc2Vwmmr>
9. Романюк Р. Нова сесія переговорів з МВФ і Венеційкою не мала успіху — джерела / Р. Романюк [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.pravda.com.ua/news/2018/05/23/7181117/>
10. Розпорядження КМУ "Про затвердження плану пріоритетних дій Уряду на 2018 рік" від 28.03.2018 р. № 244-р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-zatverdzhennya-planu-prioritetnih-dij-uryadu-na-2018-rik>
11. Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України "Про затвердження Порядку складання, затвердження та контролю виконання фінансового

плану суб'єкта господарювання державного сектору економіки" від 2.02.2015 р. № 205 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0300-15>

12. Хомутенко А.В. Прагматика та семантика термінів фінансової науки "суспільні фінанси", "публічні фінанси" та "державні фінанси" / А.В. Хомутенко // Фінанси України. — № 1. — 2017. — С. 1—16.

13. Закон України "Про доступ до публічної інформації" від 13.01.2011 р. № 2939-VI [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2939-17>

14. Льовкіна О.Г. Принципи і методи організації раціональної діяльності у праксеології Т. Котарбінського / О.Г. Льовкіна // Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв. — № 2. — 2011. — С. 17—21.

15. Рішення Рахункової палати "Звіт про результати аудиту ефективності використання коштів державного бюджету, виділених Міністерству охорони здоров'я України для лікування громадян України за кордоном" від 26.01.2016 р. № 1—2 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ac-rada.gov.ua/doccatalog/document/16748153/Zvit_1-2.pdf?subportal=main

16. Закон України "Про загальну безпечність нехарчової продукції" від 02.12.2010 р. № 2736-VI [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2736-17>

17. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/page3>

References:

1. Khomutenko, A. Zinchenko, M. (2016), "A scientific approach to improving the public finance management system in Ukraine", *Materialy mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoy konferencii "Ot Baltiki do Prichernomor'ya: nacional'nye modeli ehkonomicheskikh sistem"*, Riga (Latviya), pp. 311—314.

2. Philosophical Encyclopedia, available at: http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_philosophy/2339/%D0%98%D0%9C%D0%9F%D0%95%D0%A0%D0%90%D0%A2%D0%98%D0%92 (Accessed 11 June 2018).

3. Bratushchak, O. (2018), "Farce". As Poroshenko and Turchinov painted the Bureau of Investigations, available at: <https://www.pravda.com.ua/articles/2017/11/17/7162408> (Accessed 11 June 2018).

4. Verkhovna Rada (1984), "Code of Ukraine on Administrative Offenses", available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/80731-10/print15096154-16430932> (Accessed 11 June 2018).

5. Nesenenko, P. P. Artemenko, O. A. Patlatoi, O. Ye. (2017), "Modern Economic Theories: A Manual", available at: <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/5443/1/%D0%A1%D1%83%D1%87%D0%B0%D1%81%D0%BD%D1%96%20%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%96%D1%87%D0%BD%D1%96%20%D1%82%D0%B5%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%97.pdf> (Accessed 11 June 2018).

6. Danylyshyn B. (2016), Cooperation with the IMF: problems and prospects, available at: <https://zn.ua/macrolevel/sotrudnichestvo-s-mvf-problemy-i-perspektivy-.html> (Accessed 11 June 2018).

7. President of Ukraine (2015), "About the Strategy of Sustainable Development "Ukraine-2020", available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5/2015> (Accessed 11 June 2018).

8. Muratov, A. S. Povarych, Y. P. (2012), "Synergism and emergence: the genesis of their harmonization in economics and management", available at: <http://cyberleninka.ru/article/n/sinergizm-i-emerdzhentnost-genezis-ih-garmonizatsii-v-ekonomike-i-upravlenii#ixzz3aJC2Vwvr> (Accessed 11 June 2018).

9. Romaniuk, R. (2018), "The new session of the talks with the IMF and Venice did not succeed — the sources", available at: <https://www.pravda.com.ua/news/2018/05/23/7181117/> (Accessed 11 June 2018).

10. Cabinet of Ministers of Ukraine (2018), "On Approval of the Plan of Priority Actions of the Government for 2018", available at: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/prozatverdzhennya-planu-prioritetnih-dij-uryadu-na-2018-rik> (Accessed 11 June 2018).

11. Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine (2015), "On Approval of the Procedure for the Formulation, Approval, and Control of the Implementation of the Financial Plan of the Business Entity of the Public Sector of the Economy", available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0300-15> (Accessed 11 June 2018).

12. Khomutenko, A. (2017), "Pragmatics and semantics of financial science terms "Community Finance", "Public Finance" and "State Finance", *Finance of Ukraine*, № 1, pp. 1—16.

13. Verkhovna Rada (2011), "About access to public information", available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2939-17> (Accessed 11 June 2018).

14. Lovkina, O. H. (2011), "Principles and methods of organization of rational activity in the practice of T. Kotarbinsky", *Bulletin of the State Academy of Leaders of Culture and Arts*, № 2, pp. 17—21.

15. Accounting Chamber (2016), "Report on the results of the audit of the effectiveness of the use of state budget funds allocated to the Ministry of Health of Ukraine for the treatment of Ukrainian citizens abroad", available at: http://www.ac-rada.gov.ua/doccatalog/document/16748153/Zvit_1-2.pdf?subportal=main (Accessed 11 June 2018).

16. Verkhovna Rada (2010), "About the general safety of non-food products", available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2736-17> (Accessed 11 June 2018).

17. Verkhovna Rada (1996), "Constitution of Ukraine", available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/page3> (Accessed 11 June 2018).

Стаття надійшла до редакції 14.06.2018 р.

www.dy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвитку

Виходить 12 разів на рік

Видання включено до переліку
наукових фахових видань України
з ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

С. М. Іванов,
к. е. н., викладач кафедри економічної кібернетики,
Запорізького національного університету, м. Запоріжжя

АНАЛІЗ ПЕРЕВАГ ВИКОРИСТАННЯ SMART-ТЕХНОЛОГІЙ В ЕКОНОМІЦІ

S. Ivanov,
PhD in Economics, Zaporizhzhya National University

ANALYSIS OF THE ADVANTAGES OF USING SMART TECHNOLOGIES IN THE ECONOMY

У роботі проведено ґрунтовний аналіз визначення SMART-технологій, яке посідає важливе місце в процесі обґрунтування й вибору можливих варіантів розвитку бізнесу. Досліджено використання SMART-технологій в менеджменті та проектному управлінні для побудови цілей та управлінських задач. Виділено визначення SMART-технологій як навчального комплексу, який значно збільшує можливості використання інформації у освітянській діяльності. Також проаналізовано характеристики навчального комплексу за SMART-технологіями. Дано визначення SMART-технологій як комплексу інформаційних систем, які використовуються в управлінні соціально-економічними об'єктами. Висвітлено нові можливості для управління містом, які розкривають застосування технології SMART. Проаналізовано признаки притаманні SMART-технологіям на прикладах системи Smart City. На основі дослідження виділено переваги від застосування SMART-технологій для управління економічними об'єктами.

This research analyzes of the definition SMART technologies has been conducted, which plays an important role in the process of substantiating and selecting possible business development options. The use SMART technologies in management and project management for purposes and management tasks is explored. The definition SMART technologies as a training complex is highlighted, which significantly increases the possibilities of using information in educational activities. The characteristics of the training complex for SMART technologies are also analyzed. The definition SMART technologies as a complex of information systems used in the management of socio-economic objects is given. New possibilities for city management are highlighted, which reveal the application of SMART technology. Characteristics SMART technologies on examples of Smart City system are analyzed. Based on the research, the advantages of using SMART technologies for managing economic objects are highlighted.

Ключові слова: SMART-технології, проектне управління, інтерактивний навчальний комплекс, інформаційні системи, Smart city.

Key words: SMART Technology, Project Management, interactive educational complex, Information Systems, Smart City.

ЗАГАЛЬНА ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сьогодні вже не можливо уявити професіональну діяльність без інформаційних технологій. Застосування комп'ютерів, інформаційних систем та інтелектуальних комплексів Smart дозволяє економіці вирішувати питання управління складними соціально економічними системами.

Тільки у 2015 році створений обсяг інформації, рівний 92,5 млн Бібліотек Конгресу США; корпоративний IP-трафік згенерує близько 100 ексабайт; ще 100 ексабайт згенерують завантаження фільмів і ad hoc для користувача обмін файлами; відеокommунікації і віртуальні світи згенерують близько 400 ексабайт [4].

Досягнення в галузі інформаційно-комунікаційних технологій (Інтернет, гіперреальність, мультимедіа) швидко змінюють умови функціонування в сучасному світі (рис. 1). Змінюється реальність тягне за собою необхідність зміни управлінського менеджменту, парадигми освіти та принципи використання інформаційних технологій SMART у функціонуванні економічних об'єктів.

Таким чином, роль людини в Smart-суспільстві сильно трансформується. По-перше, необхідно фокусуватися на вирішенні глобальних соціальних проблем суспільства, знаходячи компроміс між усіма аудиторіями стейкхолдерів, інтереси яких можуть бути конкуруючими. По-друге, інформація надходить у великих обсягах, вона різномірна і фрагментована, кількість інформаційних джерел зростає з кожним днем і охопити їх усі не представляється можливим. Тому здатність відбирати найбільш релевантні інформаційні джерела, вбирати величезний обсяг різномірної інформації і самостійно знаходити рішення, є невід'ємною властивістю людини Smart-суспільства. Споживачі сьогодні чудово розуміють маркетингові зусилля бізнесу в соціальних мережах і в інтернеті, тому вони вимагають релевантності інформації про бізнес або товари / послуги компанії, представленої в повідомленнях [6]. Тому дослідження застосування SMART-технологій в економіці набуває особливої актуальності.

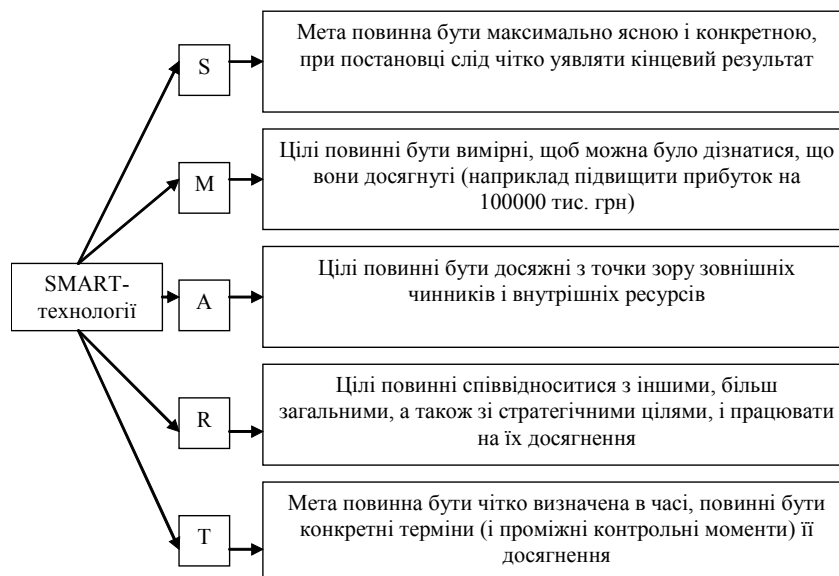

Рис. 1. Означення літер абрєвіатури SMART

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Вагомим внеском у аналіз SMART-технологій є наукові праці таких вчених: Соколовська О.О., Риждова І.С., Соснова М.А. та ін.

Проблемою використання інформаційно-комунікаційних технологій у місцевому самоврядуванні, аналізом технологій "розумне місто" займалися такі вітчизняні науковці: О.Б. Ганин, І.О. Ганин [1], В.Г. Воронкова [2] Т.П. Романенко, П.С. Клімушин [3], А.В. Діденко [4], Е. Смерічевський [6], Н. Кунанець, В. Пасічник, Г. Химич та ін.

Але аналізу переваг та вектору використання SMART-технологій приділено недостатньо уваги. Тому дослідження SMART-технологій, їх особливості використання в умовах сучасної економіки є актуальним завданням.

ФОРМУЛЮВАННЯ МЕТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Аналіз переваг використання SMART-технологій в економіці, враховуючи особливості використання Інформаційних систем.

ВИКЛАД РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ

Є декілька підходів до трактування визначення SMART-технологій. За думкою експертів, серед визначень можна виділити три основних:

1. Технологія SMART (Specific, Measurable, Achievable, Relevant, Time bound) — це мнемонічна абрєвіатура, використовується в менеджменті та проектному управлінні для визначення цілей і постановки завдань [2].

Система постановки смарт-цілей дозволяє на етапі створення цілей узагальнити всю наявну інформацію, встановити прийнятні терміни роботи, визначити достатність ресурсів, надати всім учасникам процесу ясні, точні, конкретні завдання.

За визначенням SMART-технологій як підходу до створення цілей кожна літера слова SMART має окреме значення (рис. 1).

2. SMART-технології — це інтерактивний навчальний комплекс, що дає змогу створювати, редагувати та поширювати мультимедійні навчальні матеріали, як в аудиторний так і в позааудиторний час (рис. 2) [4].

Технології SMART-education є концепцією, яка передбачає комплексну модернізацію всіх освітніх процесів, а також методів і технологій, що використовуються в цих процесах. Концепція SMART в освітньому розрізі тягне за собою появу таких технологій, як розумна дошка, розумні екрани, доступ в Інтернет з будь-якої точки. Кожна з цих технологій дозволяє по-новому побудувати процес розробки контенту, його доставки і актуалізації. Навчання стає можливим не тільки в класі, але і вдома і в будь-якому місці: громадських місцях, таких як музеї чи кафе. Основним же елементом, що зв'язує освітній процес, стає активний освітній контент, на базі якого створюються єдині репозиторії, що дозволяють зняти часові та просторові рамки.

В умовах постійного зростання і оновлення знань безперервний розвиток компетенцій протягом всієї кар'єри стає найбільш актуальним в системі сучасної освіти.

Для розвитку освіти вже недостатньо впливу людського капіталу. Необхідно змінювати саму освітнє середовище, не просто нарощувати обсяги утворення трудових ресурсів, має якісно змінитися сам зміст освіти, його методи, інструменти та середовища, необхідний перехід до SMART-утворення.

Необхідно розвивати такі компетенції, як аналітичні, навички вирішення комплексних проблем, інноваційність — здатність до розвитку нових ідей і їх впровадження, навички міжкультурних комунікацій.

Концепція SMART в освіті виникла слідом за проникненням в наше життя різноманітних розумних пристроїв, що полегшують процес професійної діяльності

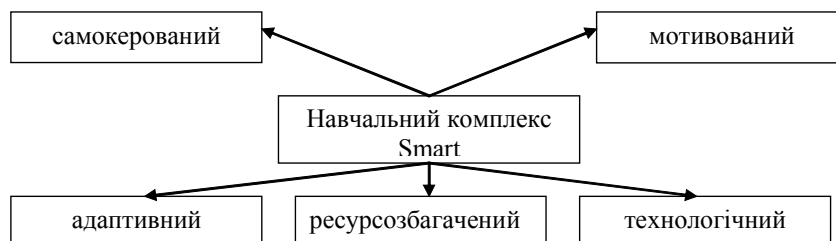

Рис. 2. Характеристики навчального комплексу за SMART-технологіями

Рис. 3. Ознаки SMART-технологій

та особистому житті (смартфон, розумний будинок, смарткар — інтелектуальний автомобіль, смартборди — інтерактивна інтелектуальна електронна дошка, SMART-система самодіагностики жорсткого диска комп'ютера). SMART має на увазі підвищення рівня інтелектуальності пристроїв, які формують навколишнє середовище для того чи іншого виду діяльності. Перенесення такої концепції на освіту знаходиться в початковій стадії, терміни і основні поняття проходять процес формування. Розуміння SMART стосовно сфері освіти коливається від використання смартфонів і інших аналогічних пристроїв для доставки знань учням до формування інтегрованої інтелектуальної віртуального середовища навчання, в тому числі з використанням пристроїв категорії SMART [3].

Інтелектуальні SMART-технології вимагають зміни платформ, що використовуються для передачі знань і широкого використання SMART-пристроїв. Професійна освіта має стати однією з найбільш швидко оновлюваних галузей як з точки зору змісту, так і з точки зору технологій і методів навчання. Швидкість оновлення знань і технологій повинна розглядатися як критерій якості системи освіти.

3. SMART-технології — це комплекс інформаційних систем та технологій призначених для оптимізації управління на основі принципів відкритості, доступності та актуальності інформації [1; 5].

Одним з яскравих прикладів SMART-технологій в управлінні є інформаційна система Smart city (це технології які інтегруються в структури управління містом, щоб підвищити якість надання послуг, зменшити вартість і споживання ресурсів і поліпшити комунікацію і взаєморозуміння з жителями міста, в якому використовуються сучасні технології для поліпшення якості життя) [1].

Експерти виділяють такі признаки SMART-технологій в управлінні містом (рис. 3).

Але також розумними містами зараз називають гігантські проекти створення нових міст з нуля, найчастіше в країнах Азії, наприклад, в Єгипті та Індії. Правда, жоден з них ще не реалізований повністю, але такі інвестиційні проекти є результатом великих міждержавних угод — людська цивілізація намагається вирішувати проблеми масової урбанізації, тренда останнього століття, спільними зусиллями і ресурсами. Однак мова в цій статті піде про інформаційні тех-

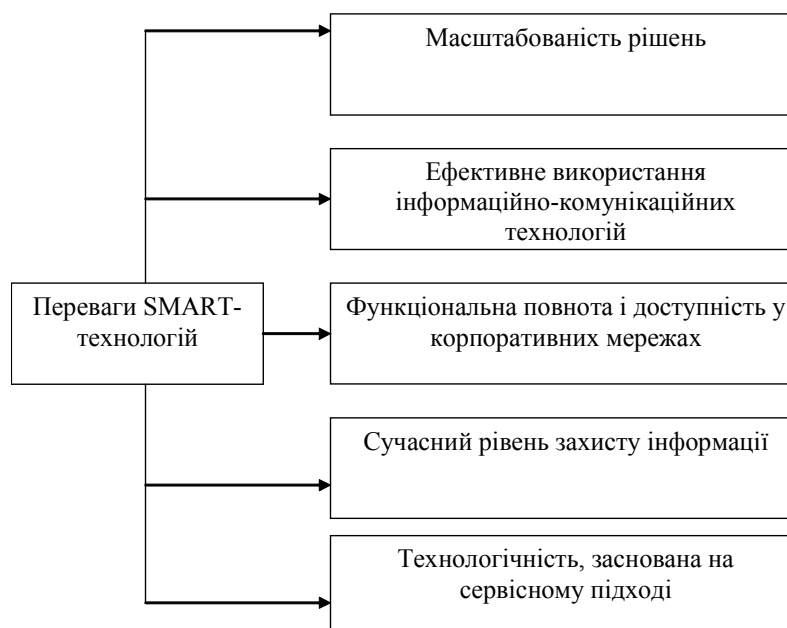

Рис. 4. Переваги смарт-технологій

нології, а не масштабних і амбітних проектах авторитарних держав Азії.

Тому зрозуміло, що розумне місто — це певна сукупність інформаційно-цифрових технологій, які полегшують, здешевлюють і роблять більш комфортним життя в сучасному місті.

Розробки Smart city можуть використовуватися в багатьох секторах управління містом: це і транспорт, і так зване "електронний уряд", і енергетика, і охорону здоров'я, і будівництво, і суспільне життя. У кожній з цих галузей можуть бути впроваджені інноваційні розробки, які знизять вартість і оптимізують використання ресурсів. До створення таких систем підключаються гіганти software і hardware галузей, такі як IBM, Microsoft, Cisco і ін. [5].

Цей комплекс автоматизованих і комп'ютеризованих процесів призводить до поліпшення якості життя в містах, не вимагаючи дешевої робочої сили, знижуючи рівень забруднення і в режимі реального часу контролюючи важливі комунікаційні вузли.

У розумному місті технології працюють на благо суспільства і майбутнього. Тому технології Smart city пов'язані зі стійким розвитком, мета якого — керувати майбутнім заради якості життя майбутніх поколінь [1].

Застосування технології SMART розкриває нові можливості в усіх сферах функціонування економіки. Спеціалісти виділяють наступні переваги (рис. 4).

Технології SMART забезпечують масштабованість рішень, починаючи від невеликої сільської адміністрації до централізованої роботи всіх учасників бюджетного процесу системи. SMART дозволяє співвіднести і виконати такі вимоги, як простота обслуговування в сільському поселенні і цілісне управління соціально значимими показниками економічної системи в цілому [6].

Ефективне використання інформаційно-комунікаційних технологій засноване на використанні Інтернет-технологій є рішеннями для автоматизації різних етапів бюджетного процесу від моменту проектування бюджету до формування бюджетної звітності. Зберігаючи гнучкість застосування в локальній мережі і Інтернеті, технології SMART забезпечують реалізацію програм в варіантах настільного застосування і у вигляді мобільних рішень, враховує реалії сучасних засобів зв'язку у віддалених районах і має відмінний потенціал подальшої модернізації проектів у міру розвитку інфокомунікаційних технологій.

Функціональна повнота і доступність в корпоративних мережах реалізується на основі повнофункціональних можливостей технології SMART у великих розподілених мережах. Ступінь віддаленості учасників процесу від інформаційної бази втрачає своє значення: він завжди може виконати повний перелік покладених на нього повноважень в будь-який момент часу. На даному, конкретному робочому місці застосовується саме той функціональний набір, який потрібен, причому адміністрування перенесено в більшій мірі на центральний сервер додатків.

Сучасний рівень захисту інформації заснований на особливих підходах до організації захисту інформації та розмежування доступу. Технології SMART містять у собі вбудовані засоби захисту і адаптери для підключення сертифікованих засобів криптографії.

Технологічність, заснована на сервісному підході, забезпечує в сукупності велику швидкість обчислень, досить зручна в застосуванні і володіє найсучаснішими аналітичними можливостями у виконанні прикладних проектів. Принцип побудови програмних комплексів — сервісний, в їх склад входять сервіс централізованих оновлень, сервіс кешування, сервіс інтеграції і сервіс друку, що дозволяє досягти максимальної технологічності застосування, мінімізації проблем із сумісністю, а в кінцевому підсумку — розширення можливостей.

ВИСНОВКИ

Проведено дослідження щодо визначення SMART-технологій та місця їх використання в економіці. Виділено систему з трьох визначень для якої описано признаки, характеристика та зміст SMART-технологій.

На основі зробленого аналізу виділено систему переваг при використанні SMART-технологій. Використання переваг як цілі застосування інформаційних інтелектуальних технологій значно підвищує якість управління економічним об'єктом через підвищення якості використання інформації. Використання системи переваг дозволяє врахувати зміни в умовах функціонування соціально-економічного об'єкту, що підвищує ефективність його управління.

Література:

1. Ганин О.Б., Ганин І.О. "Умный город": перспективы и тенденции развития [Электронный ресурс]: журнал "ArsAdministrandi". — 2014. — № 1. — URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/umnyy-gorod-perspektivy-i-tendentsii-razvitiya>
2. Воронкова В.Г., Романенко Т.П., Андриякайтене, Регина. Концепция развития проектно-ориентированного бизнеса в условиях цифровой трансформации до smart-суспільства/ В.Г. Воронкова, Т.П. Романенко, Андриякайтене Регина // Гуманитарний вісник Запорізької державної інженерної академії. — 2016. — № 67. — С. 122—134.
3. Клімушин П.С. Інформаційні системи та технології в економіці: навч. посіб. / П.С. Клімушин, О.В. Орлов, А.О. Серенок. — Х.: Вид-во ХарПІ НАДУ "Магістр", 2011. — 448 с.
4. Діденко Л.В. Засновки: SMART-країна / Л.В. Діденко, В.І. Кондрашова-Діденко // Гілея: науковий вісник: збірник наукових праць / Гол. ред. В.М. Башкевич. — К.: "Гілея", 2016. — Вип. 107 (4). — 484 с.
5. Мизрахи М.В. "Умный город": эволюция концепта. Инициативы городских сообществ в развитии города // Ученые записки Таврического национального университета имени В.И.Вернадского. Серия "Философия. Культурология. Политология. Социология". Т. 24 (65). — 2013. — № 3. — С. 217.
6. Смерічевський Е. Проблема віртуальної реальності в суспільному розвитку: техніко-економічний і соціальний аспект // Схід-2001. — № 6. — С. 54—62.

References:

1. Ganin, O.B. and Ganin, I.O. (2014), "Smart City": prospects and trends of development", *ArsAdministrandi*, vol.1, <http://cyberleninka.ru/article/n/umnyy-gorodperspektivy-i-tendentsii-razvitiya> (data obrascheniya 24.12.2014).
2. Voronkova, V.G. Romanenko, T.P. and Andrukaityene, R. (2016), "The concept of the development of project-oriented business in the conditions of the digital transformation to a smart-society", *Humanitarian Bulletin of Zaporizhzhya State Engineering Academy*, vol. 67, pp. 122—134.
3. Klimushyn, P. S. (2011), *Informacijni systemy ta tekhnologhiji v ekonomici* [Information systems and technology in the economy], *Vyd-vo KharRI NADU "Magistr"*, Kharkiv, Ukraine.
4. Didenko, L. V. and Kondrashova-Didenko, V. (2016), "Zasnovki: Smart country", *Gileia*, vol. 107 (4).
5. Mizrahi, M.V. (2013), "Smart City": the evolution of the concept. Initiatives of urban communities in the development of the city", *Uchenye zapiski Tavricheskogo natsionalnogo universiteta imeni V.I.Vernadskogo. Seriya "Filosofiya. Kulturologiya. Politologiya. Sotsiologiya"*, vol. 24 (65), no. 3.
6. Smericevskij, E. (2001), "Problem of virtual reality in social development: tehniko-social and economic aspect", *East*, vol. 6, pp. 54—62.

Стаття надійшла до редакції 18.06.2018 р.

УДК 338.512:330.133:338.32

Ю. Б. Скорнякова,
к. е. н., доцент, доцент кафедри обліку і оподаткування,
Запорізький національний університет, м. Запоріжжя

ЗАГАЛЬНОВИРОБНИЧІ ВИТРАТИ: ВИБІР ТА ОБГРУНТУВАННЯ БАЗИ РОЗПОДІЛУ

Yu. Skornyakova,
Ph.D., associate professor, associate professor of accounting and taxation chair,
Zaporizhzhya National University, Zaporizhzhya

TOTAL PRODUCTION COSTS: SELECTION AND JUSTIFICATION OF THE DISTRIBUTION BASE

У статті проведено критичне дослідження представлених в економічній літературі поглядів щодо вибору та обґрунтування бази розподілу загальновиборничих витрат. Встановлено, що поширений підхід щодо вибору бази розподілу накладних витрат виробництва з огляду на ті витрати, що відрізняються найбільшою питомою вагою у структурі прямих витрат, не є логічно обґрунтованим. Доцільним визнаний альтернативний підхід, що ґрунтується на дослідженні специфіки виробництва щодо формування та поведінки накладних витрат. Критерієм якості бази розподілу накладних витрат виробництва визнано те, наскільки за умов її застосування собівартість кожного з об'єктів калькулювання наближена до реальної собівартості виключного виробництва.

За підсумками дослідження поведінки загальновиборничих витрат і особливостей методики їх розподілу доведено, що за базу розподілу можуть бути прийняті лише ті одиниці, які певним чином характеризують обсяг виробництва, тобто виробничу потужність. Такими одиницями визнано обсяг виробництва у натуральних (або умовно-натуральних) одиницях, фізичний обсяг переробленої сировини, години праці виробничого обладнання, години праці виробничих працівників, а також в окремих випадках площа виробничих приміщень і кількість виробничих працівників.

Презентовано розроблений автором порядок розподілу загальновиборничих витрат пропорційно часткам освоєння нормальної виробничої потужності. Такий порядок визнано доцільним до застосування у випадках, коли інші бази розподілу, що відображають виробничу потужність, не можуть бути використані з тієї чи іншої причини.

Визначено також, що логічно обґрунтована база розподілу накладних витрат виробництва має бути якісно оцінена методами статистичного аналізу, адже у будь-якому випадку орієнтуватися слід на мінімальний вплив змін структури виробництва на собівартість окремих об'єктів калькулювання.

The article presents a critical study of the views expressed in the economic literature on the choice and justification of the base of distribution of total production costs. It is established that a widespread approach to the choice of the base of distribution of overhead production costs is not logically justified, taking into account those costs, which differ in the largest share in the structure of direct costs. An alternative approach based on the study of the specifics of production in relation to the formation and behaviour of overhead costs is worthwhile. The criterion for the quality of the base of the distribution of overhead production costs is the extent to which the cost of each of the objects of calculation is close to the real cost of the exclusive production.

According to the results of the study of the behaviour of general production costs and the features of the method of their distribution, it is proved that only the units that can characterize the production volume, that is, production capacity, can be taken as the basis for distribution. Such units recognize the volume of production in natural (or conditionally-natural) units, the physical volume of processed raw materials, hours of labour of production equipment, hours of labour workers, as well as in some cases the area of production premises and the number of production workers.

The author developed the order of distribution of total production costs in proportion to the share of development of normal production capacity. This procedure is considered appropriate for use in cases where other distribution bases reflecting production capacity can not be used for one reason or another.

It is also determined that the logically justified base of distribution of overhead costs of production should be evaluated qualitatively by methods of statistical analysis. Because, in any case should be guided by the minimal impact of changes in the structure of production on the cost of individual objects of calculation.

Ключові слова: собівартість, непрямі витрати, загальновиборничі витрати, об'єкт обліку витрат, база розподілу загальновиборничих витрат, потужність виробництва.

Key words: prime cost, indirect costs, general production costs, object of cost accounting, base of distribution of total production costs, production capacity.

ВСТУП

Розподіл непрямих витрат між об'єктами витрат є однією із принципових методичних проблем економіки підприємства. Такий розподіл є ключовим елемен-

том управління витратами, які є важливою економічною категорією для будь-якого підприємства. Витрати є об'єктом планування, обліку, контролю та аналізу, адже від рівня витрат суттєво залежить фінансо-

вий результат діяльності будь-якого підприємства, метою функціонування якого є отримання прибутку. На стадії планування і обліку витрат виникає принципове питання щодо методики розподілу непрямих витрат, тобто витрат, які в момент їх визнання неможливо безпосередньо, без додаткових математичних дій віднести до конкретного об'єкту витрат, адже їх поява логічно пов'язана одночасно із певною групою об'єктів витрат.

У практиці управління виробничими підприємствами особливої актуальності набуває питання адекватного розподілу між об'єктами витрат загальновиробничих витрат, тобто витрат, які пов'язані із функціонуванням та управлінням окремими виробничими структурними підрозділами (цехами, ділянками тощо) і які у момент їх визнання безпосередньо не можуть бути віднесені до конкретного об'єкту витрат. Методика розподілу загальновиробничих витрат у підсумку суттєво впливає на витрати на виробництво окремих об'єктів витрат і на собівартість окремих об'єктів калькулювання. Варто також зазначити, що чим більшою є питома вага непрямих витрат у загальній сумі витрат виробництва в цілому (а в умовах підвищення рівня автоматизації виробництва питома вага загальновиробничих витрат у виробничій собівартості, зазвичай, збільшується), тим більшим є вплив методики розподілу непрямих витрат виробництва на собівартість окремих видів продукції (об'єктів калькулювання). В подальшому саме собівартість окремих об'єктів калькулювання є принципово важливою інформацією для прийняття управлінських рішень щодо формування виробничої програми та ціноутворення. Прийняття помилкових рішень означає втрату ефективності — саме тому надзвичайно важливим для управління виробничим підприємством є формування максимально можливо коректної інформації щодо собівартості кожного окремого об'єкта калькулювання, що у свою чергу залежатиме від обраної до застосування методики розподілу загальновиробничих витрат.

Одним із ключових елементів методики розподілу загальновиробничих витрат є вибір та обґрунтування бази розподілу загальновиробничих витрат, адже цей елемент суттєво впливає на витрати на виробництво окремих об'єктів витрат і на собівартість окремих об'єктів калькулювання.

ПОСТАНОВКА ЗАДАЧІ

Метою дослідження є систематизація наявних в економічній літературі підходів щодо вибору бази розподілу загальновиробничих витрат та вивчення економічної сутності проблеми обґрунтування бази розподілу таких витрат з метою формування пропозицій щодо вибору оптимальної бази розподілу непрямих витрат виробництва за конкретних умов.

РЕЗУЛЬТАТИ

Проблема вибору обґрунтованої бази розподілу загальновиробничих витрат, незважаючи на її надзвичайну актуальність, не є новою для економічної науки та практики. Так, ще у 1931 році радянський економіст В.І. Стоцький розглядав використання у якості бази розподілу накладних витрат виробництва вартості, кількості або ваги основної сировини, виробничої заробітної плати, кількості машино-годин роботи [1, с. 68—71]. Згадані В.І. Стоцьким варіанти бази розподілу загальновиробничих витрат широко застосовуються і сьогодні. Звичайно, їх сучасний перелік може бути дещо розширений. Так, у монографії, цілком присвяченій управлінню загальновиробничими витратами, П.О. Куцук і О.М. Мазуренко вказують на можливість застосування у кондитерському виробництві таких баз розподілу, як заробітна плата основних виробничих працівників, витрати основних сировини й матеріалів, години роботи обладнання, години роботи основних виробни-

чих робітників, прямі витрати, чисельність працівників, балансова вартість виробничого обладнання, корисна площа, яку займає виробниче обладнання, кількість виготовленої продукції [2, с. 103—104]. Додатково варто згадати також розподіл загальновиробничих витрат пропорційно кошторисним (нормативним) ставкам [3, с. 32; 4, с. 198]. Згадуються можливі варіанти бази розподілу загальновиробничих витрат і на нормативному рівні, зокрема норми П(с)БО 16 "Витрати" передбачають застосування у якості бази розподілу годин праці, заробітної плати, обсягу діяльності, прямих витрат тощо [5], але жодних принципів щодо вибору бази розподілу для конкретного виробництва не вказується.

Поширеною практикою наукової літератури варто визнати порівняння результатів застосування різних баз розподілу накладних витрат виробництва. Так, у науковій статті О.І. Чернишенко, М.І. Ларки виконане порівняння результатів застосування для машинобудівного виробництва таких баз розподілу, як основна заробітна плата основних виробничих робітників, вартість основних матеріалів і сума прямих витрат [3, с. 34], але висновки обмежуються констатацією факту, що застосування різних баз розподілу загальновиробничих витрат суттєво впливає на собівартість, а також пропонується розраховувати виробничу собівартість за кількома методиками одночасно з метою розширити інформаційну базу для прийняття оптимальних управлінських рішень. Тут, на нашу думку, варто зазначити, що застосування альтернативних баз розподілу може обґрунтовувати протилежні управлінські рішення, що залишає проблему не вирішеною. В іншій науковій статті А.О. Коваль та Т.Ю. Редзюк порівнюють результати застосування для конкретного виробництва розподілу загальновиробничих витрат пропорційно обсягам випуску, прямим матеріальним витратам і заробітній платі робітників. За підсумками формується висновок, що "вибір бази розподілу є важливим, адже від цього залежить розмір списання змінних загальновиробничих витрат на рахунок № 23, тобто на формування виробничої собівартості конкретного виду продукції" [6, с. 8]. Далі автори статті стверджують, що вибір у якості бази розподілу "саме матеріальних витрат... є раціональним вибором і є ефективним саме для цього виду діяльності. Адже в собівартості одиниці продукції матеріальна складова займає найбільшу частку витрат" [6, с. 8]. Що стосується двох інших розглянутих баз розподілу, то їх застосування визнається недоречним лише тому, що воно призводить до однакового або майже однакового за сумою розподілу загальновиробничих витрат на одиницю продукції, а це є, на думку авторів статті, недоречним лише тому, що вироби мають різну вартість.

У цілому ж думка, що база розподілу непрямих витрат виробництва має орієнтуватися на ті прямі витрати, що відрізняються найбільшою питомаю вагою у загальній сумі прямих витрат є поширеною. Така теза є вирішальною у рекомендаціях щодо вибору бази розподілу загальновиробничих витрат відповідно до виду виробництва, розроблених А. Дундою та Ю. Подмешальською [7, с. 37]. П.О. Куцук і О.М. Мазуренко, презентуючи сферу застосування різних баз розподілу загальновиробничих витрат, зазначають, що розподіл пропорційно вартості сировини й основних матеріалів є доцільним у виробництвах, "де у собівартості виробів витрати сировини та матеріалів складають значну питому вагу", розподіл пропорційно годинам роботи обладнання — у виробництвах, "де значні капіталовкладення і загальновиробничі витрати пов'язані із використанням устаткування і техніки", а розподіл пропорційно прямих витратам — "у виробництвах, де значну питому вагу складають прямі витрати" [2, с. 103—104]. Певне підтвердження озвученій думці можна знайти й у Т.Ю. Бондаренко, а саме "питома вага фонду оплати праці не може слугувати оптимальною базою розподілу загальновиробничих витрат (на гірничо-збагачуваль-

них підприємствах — Ю.Б.) через її низьку питому вагу в структурі загальних витрат" [8, с. 152].

Альтернативним підходом щодо вибору бази розподілу накладних витрат виробництва варто визнати логічний підхід, який передбачає дослідження специфіки виробництва щодо формування та поведінки накладних витрат. Так, Д.Т. Декостер, Е.А. Шайфер і М.Т. Зібел з метою вибору бази розподілу накладних витрат поділяють фірми на дві категорії — високоавтоматизовані та малоавтоматизовані, тобто з великою витратою робочої сили (трудомісткістю). "У високоавтоматизованих фірмах накладні витрати складаються головним чином з витрат на використання обладнання (електроенергія, технічне обслуговування, амортизація). Вибір часу роботи машин на виготовлення продукції є доброю базою для розподілу накладних витрат. У малоавтоматизованих фірмах з великою витратою робочої сили сума накладних витрат тісно пов'язана з оплатою праці. В таких виробництвах обґрунтованою базою розподілу накладних витрат є кількість витраченого робочого часу або сума прямої заробітної плати" [9, с. 235]. Окремо вчені зазначають, що "більшість непрямих витрат більш тісно пов'язана із годинами затраченої працівниками праці на виробництво продукції, ніж із сумою заробітної плати робітників" [9, с. 235].

Окремої уваги заслуговує наявна у науковій літературі теза про те, що "база розподілу повинна враховувати причинно-наслідковий взаємозв'язок між непрямыми витратами і об'єктами, які є основою для їх розподілу" [10], або як формулюють цю думку П.О. Куцик і О.М. Мазуренко — "при пошуку оптимальної бази розподілу для кожної статті загальновиробничих витрат потрібно чітко дослідити її кореляційну залежність із базою розподілу" [2, с. 102]. Водночас, на нашу думку, варто стверджувати, що спочатку база розподілу непрямих витрат виробництва має бути обрана та обґрунтована логічно, а вже потім її якість та відповідно до речливості застосування має бути перевірена методами статистичного аналізу.

Таким чином, у сучасній економічній науці та господарській практиці практично відсутнє системне вирішення такої надзвичайно важливої проблеми управління витратами, якою є вибір та обґрунтування бази розподілу загальновиробничих витрат, що й актуалізує доцільність подальших наукових пошуків у цьому напрямі.

Вирішення проблеми вибору та обґрунтування ставки розподілу загальновиробничих витрат, незважаючи на її практичне значення та залежність від умов конкретного виробництва, слід, на нашу думку, розпочати із теоретичних, суто абстрактних питань. Саме цього вимагає системність і комплексність. А саме: чого ми чекаємо від розподілу? Яка база розподілу буде ідеальною? Навіть, якщо досягти ідеального результату на практиці не можливо, відповідь на це питання буде дуже корисною.

"Ідеальною", на нашу думку, доцільно визнати таку базу розподілу загальновиробничих витрат, яка фактично не викривлює витрат на виробництво окремих об'єктів витрат і відповідно собівартості окремих об'єктів калькулювання, тобто не призводить до неадекватного перерозподілу витрат від одного об'єкту калькулювання до іншого. Ідеальна ситуація, як це не дивно, можлива. Вона наявна у випадках, коли виробничий підрозділ протягом певного періоду часу виробляє лише один вид продукції; саме за таких умов не виникає проблеми розподілу і собівартість об'єкта калькулювання формується максимально адекватно. В умовах, коли виробничий підрозділ виробляє кілька видів продукції, "ідеальною" базою розподілу накладних витрат виробництва варто визнати таку базу розподілу, за використання якої собівартість окремих об'єктів калькулювання не змінюється при зміні структури виробництва. Тобто, якщо виробничий структурний підрозділ здатен ви-

робляти продукцію А і продукцію В, то в умовах, коли протягом місяця виробляється лише продукція А, формується реальна виробнича собівартість продукції А, а коли протягом місяця виробляється лише продукція В — формується реальна собівартість продукції В. В умовах, коли виробничий структурний підрозділ здійснює виробництво протягом місяця і продукції А, і продукції В, найкращою базою розподілу накладних витрат виробництва буде та база розподілу, за якої собівартість кожного з видів продукції буде максимально наблизитися до рівня собівартості виключного виробництва, мінімізуючи викривлення розподілу, яке на практиці, скоріше за все, матиме місце, але має бути мінімізоване.

Наступним логічним питанням є зв'язок загально-виробничих витрат із обсягами виробництва. Загально-визнаною і цілком доречною є класифікація загально-виробничих витрат на змінні та постійні. Так, відповідно до п. 16 П(с)БО 16 "Витрати" "до змінних загально-виробничих витрат належать витрати на обслуговування і управління виробництвом (цехів, дільниць), що змінюються прямо (або майже прямо) пропорційно до зміни обсягу діяльності" [5]. Якщо ми приймаємо цю тезу на практиці, то маємо визнати, що значна частина загальновиробничих витрат прямо залежить від обсягу діяльності і на одиницю цього обсягу є фіксованою за будь-якої структури виробництва щодо різних об'єктів витрат. Таким чином, варто встановити, в яких одиницях визначати обсяг виробництва і саме ці одиниці мають бути базою розподілу змінних загальновиробничих витрат. Із постійними загальновиробничими витратами справа є складнішою, адже якщо вони не пов'язані із обсягом діяльності, то скоріше за все вони не пов'язані із структурою діяльності; принаймні виявити та врахувати цей зв'язок складніше. Водночас п. 16 П(с)БО 16 "Витрати" передбачає розподіл постійних загальновиробничих витрат пропорційно обраній базі розподілу за нормальної потужності, тобто за певного нормального обсягу діяльності. Саме в одиницях бази розподілу загальновиробничих витрат має бути визначена нормальна потужність виробничого структурного підрозділу, інакше дотриматися логіки розподілу, яку передбачено нормативним документом, неможливо. Таким чином, непрямі витрати виробництва як змінні, так і постійні мають розподілятися пропорційно одиницям, що певним чином відображають обсяг виробництва або, іншими словами, потужність виробничого структурного підрозділу.

Розглянемо, які з наявних баз розподілу загальновиробничих витрат пов'язані із потужністю виробництва, а які ні.

Так, із потужністю виробництва жодним чином не пов'язані такі бази розподілу загальновиробничих витрат як вартість спожитої сировини й матеріалів або загальна сума прямих витрат. Суми прямих матеріальних витрат або суми прямих витрат у цілому залежать не лише від обсягу виробництва, а і від вартості одиниць матеріалів, від цін, тарифів, тарифних ставок; підвищення таких цін, тарифів, ставок не відображає зміни обсягу виробництва, відповідно визначати таким чином обсяг виробництва не є коректним. Аналогічні зауваження є й до такої поширеної бази розподілу, якою є прямі витрати на оплату праці, адже на відміну від годин праці (що скоріше за все може відобразити обсяг виробництва) прямі витрати на оплату праці можуть змінюватися внаслідок якісної зміни тарифних ставок і відрядних розцінок, що заперечує можливість визначати таким чином обсяг виробництва.

Потенційна потужність виробничого структурного підрозділу залежить від того, якими ресурсами забезпечене виробництво. У класичній ситуації йдеться про сировину й матеріали, обладнання і працю людей. Який з цих факторів є жорстко обмеженим у певному періоді часу, тим й визначається виробнича потужність. В окремих випадках можливі ситуації, коли на ринку наявний

дефіцит сировини або кваліфікованих кадрів і виробнича потужність обмежується цими факторами (у натуральному вимірі, а не у вартісному), але в більшості випадків у короткостроковому періоді саме наявне виробниче обладнання визначає потужність виробничого структурного підрозділу. Окремо варто зазначити, що й значна частина загальновиробничих витрат пов'язана саме із виробничим обладнанням — це ресурси, що споживає обладнання (електроенергія, вода, допоміжні матеріали, запасні частини), а також інші витрати на утримання та поточний ремонт виробничого обладнання і виробничих приміщень, у яких це обладнання розміщене.

Якщо прийняти, що виробнича потужність обумовлена обмеженням ресурсом обладнання, то варто визначити, якими одиницями це варто оцінити і таким чином обрати базу розподілу загальновиробничих витрат. Так, якщо вся продукція в однакових натуральних (або умовно-натуральних) одиницях і час обробки (навантаження на обладнання) різних видів продукції є однаковим, то потужність обладнання може бути визначена в таких натуральних одиницях. Відповідно базою розподілу загальновиробничих витрат доцільно обрати фізичний обсяг виробленої продукції. Якщо процес виробництва полягає у переробці одного виду сировини (або певної стандартної сировини) і максимальний обсяг діяльності обмежується фізичним обсягом такої сировини до переробки, то саме фізичний обсяг спожитої сировини може бути обраний за базу розподілу загальновиробничих витрат. Години роботи обладнання також можуть дуже вдало відображати виробничу потужність і, за умови, що облік годин роботи обладнання здійснюється, виконувати роль бази розподілу загальновиробничих витрат.

За певних умов й години праці основних виробничих працівників можуть відображати потужність виробництва і відповідно використовуватися як база розподілу загальновиробничих витрат.

Водночас, на практиці поширеною є ситуація, коли продукція відрізняється різним часом обробки (навантаженням на обладнання), вимірюється у різних одиницях, у виробництві використовуються різні види сировини й матеріалів, а облік годин роботи обладнання не здійснюється, адже це практично не можливо організувати або потребуватиме значних додаткових витрат. Години праці не можуть бути обрані базою розподілу загальновиробничих витрат. Причиною є або різний рівень трудомісткості і автоматизації виробництва різних видів продукції в межах одного виробничого підрозділу, або те, що в умовах високої автоматизації виробництва працівники обслуговують обладнання і неможливо розділити години праці між окремими об'єктами обліку витрат і калькулювання. У таких випадках, на нашу думку, може бути використаний порядок розподілу загальновиробничих витрат пропорційно часткам освоєної виробничої потужності.

Задля розподілу загальновиробничих витрат пропорційно часткам освоєної виробничої потужності для кожного виду продукції, що випускається даним виробничим структурним підрозділом, має бути визначений нормальний у розрахунку на місяць обсяг виробництва за наявного виробничого обладнання за умови нормального режиму роботи та якого протягом місяця структурний підрозділ буде випускати виключно цей вид продукції. В подальшому кожен місяць за кожним видом продукції шляхом ділення реального обсягу виробництва на нормальний за виключного виробництва обсяг виробництва будуть визначені частки освоєння виробничої потужності. Саме пропорційно розрахованим часткам освоєння виробничої потужності і буде здійснюватися розподіл загальновиробничих витрат. Для організації розподілу постійних загальновиробничих витрат визначається нормальна потужність, яка, слідуючи

логіці запропонованої бази розподілу загальновиробничих витрат, буде дорівнювати одиниці.

Розглянемо приклад застосування презентованої бази розподілу загальновиробничих витрат. Так, виробничий структурний підрозділ може виробляти чотири види продукції. Нормальний обсяг виключного виробництва і реальний обсяг виробництва за окремий місяць представлені нижче. Сума загальновиробничих витрат до розподілу за даний місяць становить 93220,00 грн, у тому числі 54850,00 грн змінні загальновиробничі витрати і 38370,00 грн постійні загальновиробничі витрати. Постійні загальновиробничі витрати за нормальної потужності нормовані на рівні 38500,00 грн на місяць. Приклад розподілу загальновиробничих витрат із застосуванням у якості бази розподілу часток освоєної виробничої потужності представлений в таблиці 1.

Коментуючи розподіл постійних загальновиробничих витрат, варто звернути увагу, що розподіл здійснюється в межах ставки розподілу за нормальної потужності, тобто в межах 38500,00 грн (постійні загальновиробничі витрати за нормальної потужності) на одиницю освоєної (тобто освоєної в повному обсязі) нормальної потужності. У відповідному місяці частка освоєння нормальної потужності склала 0,94, відповідно максимальна сума постійних загальновиробничих витрат до розподілу складає $38500,00 \text{ грн} * 0,94 = 36190,00 \text{ грн}$. Сума перевищення — $38370,00 \text{ грн} - 36190,00 \text{ грн} = 2180,00 \text{ грн}$ визнається нерозподіленими загальновиробничими витратами і долучається до витрат поточного періоду у складі собівартості реалізованої готової продукції.

Презентований варіант використання у якості бази розподілу часток освоєння виробничої потужності є доцільним у випадках, коли інші бази розподілу, що відображають виробничу потужність, не можуть бути використані з тієї чи іншої причини.

Також варто зазначити, що обрана та логічно обгрунтована зв'язком із визначенням виробничої потужності база розподілу загальновиробничих витрат має бути перевірена на практиці шляхом статистичного дослідження. Необхідно встановити щільність зв'язку між динамікою загальної суми бази розподілу і суми змінних загальновиробничих витрат, а також перевірити наскільки суттєво змінюються змінні загальновиробничі витрати, долучені до собівартості різних видів продукції при змінах структури виробництва.

ВИСНОВКИ

Стратегічно метою вибору найкращої в конкретних умовах бази розподілу загальновиробничих витрат має бути вибір такої бази розподілу, за умови застосування якої найбільш адекватно визначаються витрати на виробництво кожного з об'єктів витрат і відповідно собівартість кожного з об'єктів калькулювання. Саме за таких умов буде мінімізуватися неадекватний перерозподіл накладних витрат виробництва між окремими об'єктами калькулювання, і собівартість кожного з таких об'єктів буде максимальною наближена до її реального розміру, який формується у випадку виключного виробництва (тобто у випадку, коли структурний підрозділ протягом місяця здійснює виробництво лише даного об'єкту калькулювання).

Вибір оптимальної бази розподілу загальновиробничих витрат не може бути орієнтованим на ті витрати, що відрізняються найбільшою питомою вагою у структурі прямих витрат, а має бути обгрунтований специфікою виробництва щодо формування та поведінки накладних витрат. Прийняття того факту, що певна частина загальновиробничих витрат залежить прямо (або майже прямо) від змін обсягу виробництва, а також дотримання принципів розподілу постійних загальновиробничих витрат пропорційно обраній базі розподілу за нормальної потужності, дозволяє ствер-

дживати, що у якості бази розподілу можуть бути прийняті лише ті одиниці, які певним чином характеризують обсяг виробництва, тобто виробничу потужність. Такими одиницями є обсяг виробництва у натуральних (або умовно-натуральних) одиницях, фізичний обсяг переробленої сировини, години праці виробничого обладнання, години праці виробничих працівників, а також в окремих випадках площа виробничих приміщень і кількість виробничих працівників. Застосування таких поширених баз розподілу накладних витрат виробництва, як загальна сума прямих матеріальних витрат (вартість спожитих сировини й матеріалів), загальна сума прямих витрат, заробітна плата виробничих працівників, вартість обладнання, не є логічно обгрутованим.

У випадках, коли інші бази розподілу, що відображають виробничу потужність, не можуть бути використані з тієї чи іншої причини, пропонується застосувати розроблений та презентований автором порядок розподілу загально-виробничих витрат пропорційно часткам освоєння нормальної виробничої потужності. Розроблений порядок ґрунтується на визначенні для кожного з об'єктів витрат нормального у розрахунку на місяць обсягу виробництва за наявних виробничих ресурсів (насамперед виробничого обладнання) за умови нормального режиму роботи та якщо протягом місяця структурний підрозділ буде виробляти виключно цей об'єкт обліку витрат.

Наступним етапом обгрунтування бази розподілу загально-виробничих витрат має бути практична перевірка якості логічно обгрунтованої бази розподілу методами статистичного аналізу, адже у будь-якому випадку орієнтуватися слід на мінімальний вплив змін структури виробництва на собівартість окремих об'єктів калькулювання.

Література:

1. Стоцкий В.И. Теория и практика калькуляции / В.И. Стоцкий. — Л.: Госнаучтехиздат, 1931. — 149 с.
2. Куцик П.О. Обліково-аналітична концепція управління загально-виробничими витратами підприємства: монографія / П.О. Куцик, О.М. Мазуренко. — Львів: Видавництво "Растр-7", 2014. — 288 с.
3. Чернишенко О.І. Вибір оптимального розподілу непрямих витрат на промислових підприємствах / О.І. Чернишенко, М.І. Ларка // Вісник НТУ "ХПІ". Сер.: Технічний прогрес і ефективність виробництва. — Х.: НТУ "ХПІ". — 2013. — № 67 (1040). — С. 29—35.
4. Кодимська Т.Ю. Шляхи покращення обліку та розподілу загально-виробничих витрат на підприємствах / Т.Ю. Кодимська // Економіка: реалії часу. — 2013. — № 1 (6). — С. 196—200.
5. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 "Витрати": Наказ Міністерства фінансів України від 31.12.1999. № 318 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0027-00>
6. Беренда Н. Загально-виробничі витрати як складова операційних витрат, сутність та особливості їх розподілу / Н. Беренда, А. Коваль // Ukrainian food journal. — 2013. — Volume 2, Issue 2. — С. 245—252.
7. Подмешальська Ю. Актуальні аспекти обліку загально-виробничих витрат / Ю. Подмешальська, А. Дунда // Схід. — 2014. — № 2 (128). — С. 35—40.
8. Бондаренко Т.Ю. Теоретичні та практичні аспекти розподілу загально-виробничих витрат / Т.Ю. Бондаренко // Економіка Крима. — 2010. — № 2 (31). — С. 150—153.

Таблиця 1. Розподіл загально-виробничих витрат пропорційно часткам освоєння виробничої потужності

Вид продукції, одиниця виміру	Нормальний обсяг виключного виробництва	Реальний обсяг виробництва	Частка освоєння виробничої потужності	Розподілені загально-виробничі витрати, грн.	
				змінні	постійні
А, шт.	2500	875	0,35	$\frac{54850}{0,94} * 0,35 = 20422,87$	$38500 * 0,35 = 13475,00$
В, кг	3750	937,5	0,25	$\frac{54850}{0,94} * 0,25 = 14587,77$	$38500 * 0,25 = 9625,00$
С, кв. м	8000	1040	0,13	$\frac{54850}{0,94} * 0,13 = 7585,64$	$38500 * 0,13 = 5005,00$
Д, шт.	4700	987	0,21	$\frac{54850}{0,94} * 0,21 = 12253,72$	$38500 * 0,21 = 8085,00$
Усього	x	x	0,94	54850,00	36190,00

9. DeCoster Don T., Schafer Eldon L., Ziebel Mary T. Management accounting: a decision emphasis. — 4th ed. — New York etc.: Wiley, 1988. — 681 p.

10. Сук П.А. Облік загально-виробничих витрат та їх розподіл в сільськогосподарських підприємствах / П.А. Сук, О.Г. Криворот // Облік і фінанси АПК. — 01.08.2006. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://magazine.faaf.org.ua/content/view/272/35/>

References:

1. Stotskyj, V.Y. (1931), *Teoryia y praktyka kal'kuliatsyy [Theory and Practice of Costing]*, Hosnauchtekhizdat, Leningrad, USSR.
2. Kutsyk, P.O. and Mazurenko, O.M. (2014), *Oblikovo-analitychna kontseptsiia upravlinnia zahal'novyrobnychymy vytratamy pidpryemstva [Accounting and analytical concept of management of total production costs of the enterprise]*, Vydavnytstvo "Rastr-7", L'viv, Ukraine.
3. Chernyshenko, O.I. and Larka, M.I. (2013), "Choosing the optimal distribution of indirect costs for industrial enterprises", *Visnyk NTU "KhPI". Seria: Tekhnichnyj prohres i efektyvnist' vyrobnystva*, vol. 67 (1040), pp. 29—35.
4. Kodyms'ka, T.Yu. (2013), "Ways to improve accounting and distribution of total manufacturing costs at enterprises", *Ekonomika: realii chasu*, vol. 1 (6), pp. 196—200.
5. Ministry of Finance of Ukraine (1999), "Regulation (standard) of accounting 16 "Expenses"", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0027-00> (Accessed 05 June 2018).
6. Berenda, N. and Koval', A. (2013), "Total production costs as a component of operating expenses, the nature and features of their distribution", *Ukrainian food journal*, vol. 2, no. 2, pp. 245—252.
7. Podmeshal's'ka, Yu. and Dunda, A. (2014), "Current aspects of accounting for total production costs", *Skhid*, vol. 2 (128), pp. 35—40.
8. Bondarenko, T.Yu. (2010), "Theoretical and practical aspects of distribution of total production costs", *Ekonomyka Kryma*, vol. 2 (31), pp. 150—153.
9. DeCoster Don, T. Schafer, E.L. and Ziebel, M.T. (1988), *Management accounting: a decision emphasis*, 4th ed., Wiley, New York, USA.
10. Suk, P.L. and Kryvorot, O.H. (2006), "Accounting for total production costs and their distribution in agricultural enterprises", *Oblik i finansy APK*, available at: <http://magazine.faaf.org.ua/content/view/272/35/> (Accessed 05 June 2018).

Стаття надійшла до редакції 19.06.2018 р.

О. Г. Сокіл,
к. е. н., доцент, доцент кафедри обліку і оподаткування,
Таврійський державний агротехнологічний університет

КОНЦЕПЦІЯ БАЛАНСОВОГО МЕТОДУ ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗВІТНОСТІ ПРО СТАЛИЙ РОЗВИТОК СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

O. Sokil,
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of Accounting and Taxation Department, Tavria State Agrotechnological University

THE BALANCE METHOD' CONCEPT OF ACCOUNTING AND ANALYTICAL SUPPORT OF THE AGRICULTURAL ENTERPRISES' SUSTAINABLE DEVELOPMENT REPORTING

Автором проведено дослідження з метою розроблення концепції балансового методу обліково-аналітичного забезпечення для подальшого застосування у практичній реалізації формування звітності про сталий розвиток сільськогосподарських підприємств.

Розкриття інформації про сталий розвиток для аграрного підприємництва, за нових реалій та трендів сучасного світу, вимагає позитивних зрушень в удосконаленні та імплементації нетрадиційного обліку, що є реєстратором процесів сталого розвитку в сільському господарстві. Облік сталого розвитку потребує стандартизації та регламентації процесів завершального етапу формування систематизованої інформації у вигляді розширених документів річної фінансової звітності.

З використанням таких методів, як спостереження та порівняння визначено структуру та характеристику об'єктів обліку сталого розвитку за екологічною складовою у розрізі активів, зобов'язань та власного капіталу. За допомогою абстрактно-логічного методу узагальнено процес відтворення екологічних та соціальних активів та запропоновано використання двох варіантів відображення об'єктів обліку у звітності про сталий розвиток сільськогосподарських підприємств для різних аграрних підприємств за їх розмірами.

За допомогою графічного методу узагальнено об'єкти та їх методи обліку, що в поєднанні формують два варіанти формування звітності про сталий розвиток: баланс та звіт про фінансові результати сталого розвитку з таксономією екологічних і соціальних статей активу та пасиву (доходів та витрат).

Подальшими кроками нашого дослідження є розроблення для мікро- та малих сільськогосподарських підприємств практичних зразків балансу та звіту про фінансові результати з доповненням таксономією результатів екологічної та соціальної діяльності.

The author conducted a study to develop a concept of the balance method of accounting and analytical support for further application in the practical implementation of the agricultural enterprises' sustainable development reporting.

Disclosure of the agrarian entrepreneurship's sustainable development information, in new realities and trends of the modern world, requires positive changes in the improvement and implementation of non-traditional accounting, is the registrar of sustainable development in agriculture. "Sustainability Accounting" requires processes' standardization and regulation of the final stage of the systematized information formation in the form of annual financial reporting extended documents.

The structure and characteristics of the Sustainability Accounting objects for the environmental component in terms of assets, liabilities and equity have been determined by using methods such as observation and comparison. With the help of the abstract-logical method, the process of reproduction of ecological and social assets is generalized and it is proposed to use two variants of mapping accounting objects in the reports on the agricultural enterprises' sustainable development for various agricultural enterprises depending on their size.

Objects and their accounting methods are combined to form two options for generating sustainable development reporting: a Balance Sheet and a report on the Statement of Financial Results of sustainable development with a taxonomy of environmental and social assets and liabilities (income and expenditure) by using the graphical method.

The further steps of our research is the development of practical models of Balance Sheet and a Statement of Financial Results for micro and small agricultural enterprises with the additional taxonomy of the results of environmental and social activities.

Ключові слова: обліково-аналітичне забезпечення, звітність, сталий розвиток, баланс, звіт про фінансові результати, сільськогосподарське підприємство.

Key words: accounting and analytical support, reporting, Sustainable Development, Balance Sheet, Statement of Financial Results, agricultural enterprise.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Еволюційна зміна українського законодавства, зокрема й в обліково-аналітичному регулюванні, нові вимоги суспільства до інформації та приписи Європейсь-

кого Парламенту та Ради ЄС у зв'язку з євроінтеграцією спричинюють позитивні зрушення в удосконаленні та імплементації обліку, що є реєстратором процесів сталого розвитку в сільському господарстві. Тому облік

Таблиця 1. Структурування об'єктів обліку сталого розвитку за екологічною складовою

Група	Об'єкт	Синтетичний рахунок	Оцінка
Господарські засоби	Природно-ресурсний потенціал	10, 11, 12, 01	Справедлива вартість Облікова вартість
	Генетично модифіковані організми	20, 21, 23, 26, 27	
	Відходи виробництва	206, 209	
	Необоротні активи природоохоронного призначення	10, 11, 12, 13, 01	
Джерела утворення господарських засобів	Екологічні зобов'язання	63, 64, 68	Договірна, розрахункова
Результати діяльності	Екологічні доходи	70, 719	Облікова оцінка
	Екологічні витрати	15, 23, 91, 92, 93, 94	
	Фінансові результати від екологічної діяльності	44	

Джерело: [6, с. 7].

сталого розвитку потребує стандартизації та регламентації процесів завершального етапу формування систематизованої інформації у вигляді розширених документів річної фінансової звітності.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Ознаки корпоративної соціальної відповідальності, а також особливості соціального та екологічного обліку й нефінансової звітності досліджували вітчизняні і зарубіжні вчені Н.І. Беренда, Н.В. Остапенко, О.І. Гриценко, В.А. Дерій, М.В. Дерій, В.М. Жук, І.В. Замула, О.В. Кантаєва, О.В. Кузнецова, О.І. Коблянська, О.А. Лаговська, С.О. Левицька, П.М. Майданевич, А.А. Мункуєв, Л.М. Пелинь, Л.А. Попов, В.А. Пшеничний, Ю. Саєнко, В.А. Фостолович, М.В. Агапова та інші. Проте на сьогодні приділяється мало уваги звітності про управління (звітності про сталий розвиток), що дає нам підстави продовжувати дослідження у даному напрямку.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Розробити концепцію балансового методу обліково-аналітичного забезпечення для подальшого застосування у практичній реалізації формування звітності про сталий розвиток сільськогосподарських підприємств.

Для досягнення поставленої мети дослідження визначено такі наукові завдання:

1. Визначити структуру та характеристику об'єктів обліку сталого розвитку за екологічною складовою у розрізі активів, зобов'язань та власного капіталу.

2. Запропонувати використання двох варіантів відображення об'єктів обліку у звітності про сталий розвиток сільськогосподарських підприємств.

Відповідно до мети використано методи дослідження: спостереження, порівняння, емпіричний метод, монографічний метод, індукції та дедукції, метод узагальнення при моніторингу позицій науковців щодо структурування та визначення характеристики об'єктів обліку сталого розвитку за екологічною складовою; графічний метод для теоретичних узагальнень, наукового представлення процесу відтворення капіталу та варіанти відображення об'єктів обліку у звітності зі сталого розвитку сільськогосподарських підприємств; абстрактно-логічний метод для теоретичних узагальнень і формулювання висновків.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Зміни до Закону України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні" [1] у 2018 році чітко встановлюють класифікацію підприємств за їх розмірами, за якими мікропідприємства та малі підприємства

звільняються від подання звіту про управління. Середні підприємства мають право не відображати у звіті про управління нефінансову інформацію. Найважливішим наданням Закону є визначення звіту про управління, як документу, що містить не тільки фінансову, а й нефінансову інформацію, яка характеризує стан і перспективи розвитку підприємства, розкриває основні ризики та невизначеності його діяльності. Тобто звітом про управління можна ототожнити зі звітністю про сталий розвиток.

Для українських агрохолдингів, що підлягають обов'язковому поданню не тільки консолідованої звітності, а й звітності про управління, питання у формуванні звітності про сталий розвиток вирішується в першу чергу достатніми потенційними економічними й кадровими можливостями. Ці підприємства належать до категорії середніх і великих підприємств. З іншого боку, мікро- та малі сільськогосподарські підприємства через брак таких можливостей для формування

комплексних показників сталого розвитку можуть скористатися таксономією обов'язкових, але за дозволом скорочених балансу й звіту про фінансові результати.

Традиційна обов'язкова фінансова звітність сільськогосподарського підприємства, як і будь-якого підприємства України, повністю задовольняє потребу зовнішніх користувачів і менеджерів у фінансово-економічній частині обліково-аналітичного забезпечення сталого розвитку. Тоді як, соціальна складова недостатньо розкрита, а екологічна — повністю відсутня. Як результат — необхідність ґрунтовного розгляду питання про групування у складі методики формування таксономії фінансової звітності показниками екологічної та соціальної складової сталого розвитку та діяльності сільськогосподарських підприємств. Першим етапом дослідження буде вивчення особливостей обліку й відображення екологічних активів та зобов'язань у розширеній таксономії формування статей балансу та звіту про фінансові результати.

Об'єкти обліку сталого розвитку, що також є базою формування звітності зі сталого розвитку, складаються з активів, пасивів, витрат та доходів (результатів) економічної, екологічної та соціальної діяльності сільськогосподарських підприємств.

З економічними об'єктами бухгалтерського обліку сільськогосподарських підприємств більш зрозуміло на противагу обліку сталого розвитку, що містить як екологічну, так і соціальну складову. Розглянемо класифікацію об'єктів обліку, пов'язаного з екологічною діяльністю, за видами екологічних активів, їх оцінкою та синтетичними рахунками обліку, розробленою І.В. Замулою [6] (табл. 1).

З цією класифікацією об'єктів екологічного обліку можна погодитись у загальному розумінні — на рівні синтетичних рахунків. Якщо використати розгалуження аналітичних рахунків, то виникає неабияке навантаження на обліковця, якому необхідно вести аналітичний облік усіх екологічних активів і пасивів. Це може призвести до значної імовірності виникнення помилок, навіть при використанні автоматичної системи обліку. До того ж, як було зазначено вище, існують різні методи оцінки активів. На наш погляд, найбільш практичною й виправданою є оцінка природних активів за вартістю їх відновлення або заміщення.

П.М. Майданевич узагальнює три основні найбільш ефективні методи оцінки, які можуть бути використані в екологічному обліку: ринкова оцінка природних ресурсів; оцінка екологічних ресурсів на основі компенсаційних витрат; умовна оцінка при оцінці гіпотетичних витрат [11]. Ми вважаємо, що за наявністю достатньої

Таблиця 2. Характеристика об'єктів екологічного обліку

Об'єкт	Вид обліку	Оцінка
Активи	Аналітичний другого та третього порядку	Облікова вартість
Зобов'язання	Відображення теперішніх та майбутніх результатів	Первинна оцінка
Доходи	Аналітичний та синтетичний	Справедлива вартість
Витрати	Оперативний, інвестиційний, фінансовий, аналітичний	Облікова вартість
Фінансовий результат	Статистичний, оперативний	Облікова оцінка

Джерело: [17, с. 142—143].

методично-нормативної бази та варіантів оцінки активів і пасивів екологічної та соціальної діяльності, перевага надається методу оцінки за справедливою вартістю для екологічних активів та методу дисконтованої вартості (теперішньої вартості майбутніх платежів) — для зобов'язань.

Розширений метод класифікації об'єктів екологічного обліку використано В.А. Фостолович та М.В. Агаповою [17], які визначають екологічний облік як елемент інноваційного підходу еколого-економічної системи управління підприємством. Така характеристика принципів відображення надає користувачам більший спектр можливостей у відображенні результатів екологічної діяльності й впливу підприємства (табл. 2).

Усвідомлення важливості та змісту екологічного обліку не обмежується лише його визначенням. Складові екологічного обліку ґрунтовно розкриваються у роботах В.М. Жука та О.І. Гриценка. В.М. Жук встановлює, що облік екологічної діяльності повинен включати чотири складові: облік екологічних витрат, облік екологічних зобов'язань, звітність про природоохоронну діяльність та аудит відповідної інформації, кожна з яких має економічний вплив [5, с. 22].

О.І. Гриценко диференціював об'єкти екологічного обліку на витрати, доходи та фінансові результати в контексті екологічної діяльності, що згруповані за їх цільовим призначенням (видами продукції, замовленнями, процесами, стадіями виробництва, агрегатами, сферами діяльності, регіонами збуту тощо) [3, с. 681]. Автором підкреслюється, що "екологічний бухгалтерський облік підприємств повинен діяти як цілісна система і бути спрямований на складання екологічної складової інтегрованої звітності".

О.В. Кантаєва та О.В. Кузнєцова [7, с. 106], Н.І. Беренди, Н.В. Остапенко [2] наголошують на вагомому внеску бухгалтерського обліку в систему управління соціальною та екологічною відповідальністю бізнесу, та пропонують групувати об'єкти в системі управління стійким розвитком підприємств у розрізі плану рахунків бухгалтерського обліку, приєднуючи до кожного класу назву екологічного/соціального призначення (до активів та джерел їх утворення), діяльності (до доходів і витрат) та введенням нових субрахунків.

А.М. Пелиньо [13, с. 71] в структурі еколого-економічного обліку на підприємстві встановлює взаємозв'язок складових частин фінансового та управлінського обліку, водночас із зарахуванням екологічної звітності до останнього. Проте підіймає сумніву можливість оприлюднення екологічної звітності, якщо вона побудована на внутрішньому обліку. До того ж автором пропонується окрім формування традиційних звітів фінансової діяльності формування п'яти балансів на основі фінансового екологічного обліку та екологічної (внутрішньої) звітності: сировини, "витрати-випуск", процесів, продукції та місця розташування виробництва. В цьому контексті, є безпідставним та економічно невігідним при формуванні звітності складання додаткових звітів, особливо, які ґрунтуються виключно на управ-

лінському обліку, який практично не піддається перевірці. На нашу думку, актуальним є розширення існуючих форм звітності, що особливо доречно для малих і мікропідприємств, які не володіють достатніми ресурсами забезпечення формування додаткових звітностей. Для спрощення їх сприйняття навколишньою спільнотою (стейкхолдерами) найкращим варіантом є таксономія фінансової звітності екологічними та соціальними результатами діяльності.

Такі автори, як О.І. Коблянська [8, с. 213], О.А. Лаговська [9, с. 19—20] приділяють особливої уваги екологічним зобов'язанням, які виникають в частині потенційних або незавершених, пов'язані з відновленням та усуненням негативних наслідків: 1) нарахування плати за використання природних ресурсів; 2) невиконання вимог чинного екологічного законодавства, що призводить до необхідності компенсації завданої шкоди, виплати штрафів; 3) усунення негативних наслідків впливу підприємств на навколишнє середовище. При дослідженні праць П.М. Майданевича [11], В.А. Пшеничного [15, с. 10—11], А.А. Мункуєва [12, с. 10] та А.А. Попова [14, с. 21] та результатів попередніх досліджень здійснено спробу узагальнити принципи виокремлення та уточнення об'єктів сталого розвитку у розрізі екологічної діяльності:

— зосередження на безпосередньому використанні природних ресурсів, тобто обліку результатів впливу (доходу, витрат), а не їх вартості як активу;

— специфічне застосування можливе не для всіх підприємств та галузей діяльності;

— пріоритет надається екологічним витратам серед усіх інших об'єктів.

Важливим чинником, що визначає розмір витрат на природокористування, є соціальний. Виробнича діяльність підприємств істотно впливає на соціальні елементи навколишнього природного середовища, в т.ч. і на людину. Негативний вплив на них у межах, що перевищують офіційно допустимі нормативи, завдає прямий і непрямий матеріальні збитки [5, с. 21]. Другим етапом дослідження є оцінка та дослідження соціальної складової об'єктів обліку сталого розвитку сільськогосподарської підприємств.

С.О. Левицька [10, с. 259] з урахуванням змісту показників "соціальної відповідальності бізнесу" [16] виокремила сукупність таких блоків: забезпечення здоров'я; розвиток корпоративної культури; навчання, підвищення кваліфікації; відпочинок та розваги; мотивація праці, з одночасним відображенням у фінансовій, статистичній, податковій та соціальній звітності підприємств. Автор наголошує на відсутності значної частини інформації, що стосується соціальної діяльності й обліку сталого розвитку. С.О. Левицька пропонує запровадити систему кількісних та якісних показників оцінки соціальної відповідальності з урахуванням економіко-екологічної збалансованості підприємницької діяльності; запровадження механізму подання соціальної звітності у комплексі з показниками існуючих форм звітності або у формі створеної інтегрованої звітності

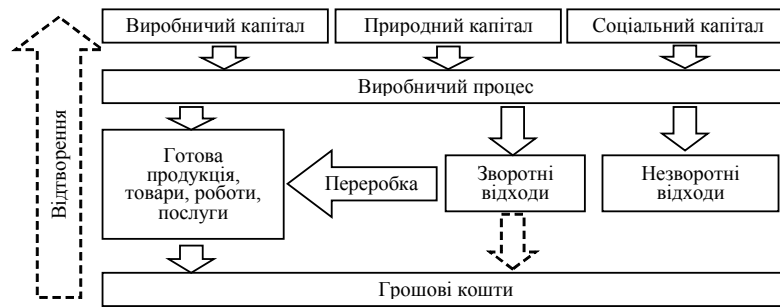

Рис. 1. Процес відтворення капіталу сталого розвитку сільськогосподарських підприємств

Джерело: складено автором.

Таблиця 3. Варіанти відображення об'єктів обліку у звітності сталого розвитку сільськогосподарських підприємств

ВАРІАНТ 1: Комплексний облік з додаванням нових позицій і рядків (таксономія)	ВАРІАНТ 2: Комплексний бухгалтерський облік з додаванням допоміжних звітів
Інтегрований баланс. Інтегрований звіт про фінансові результати. Інтегрований звіт про рух грошових коштів. Інтегрований звіт про власний капітал. Розширені примітки до річної звітності екологічними та соціальними результатами діяльності	Варіація корпоративних звітів: – Соціальний звіт. – Екологічний звіт. – Еко-баланс. Звіт матеріальних вхідних/вихідних потоків (у вартісному/грошовому виразі)

Джерело: складено автором.

оприлюднюють звітність про сталий розвиток за правилами GRI та іншими стандартами (агрохолдинги "Астарт", "Кернел" та ПАТ "Миронівський хлібопродукт"). Визначальні фактори суперечливі: з одного боку, розкриття будь-якої інформації про екологічну діяльність містить загрози й потенційні конфлікти; з іншого боку, є чинники, які спонукають організації публікувати ці дані.

Поєднання типології запропонованих різними дослідниками методів відображення результатів екологічної та соціальної діяльності, зокрема й сільськогосподарськими підприємствами, із загальним планом рахунків бухгалтерського обліку вхідних-вихідних по-

[10, с. 261—262]. Проте при всій важливості та значущості робіт науковців, що досліджують відображення соціальних й екологічних об'єктів обліку, вони не вирішують всебічно проблему, а ускладнюють ведення бухгалтерського обліку додатковими аналітичними рахунками третього і четвертого порядку. З метою підвищення еко-соціальної відповідальності невеликих сільськогосподарських підприємств ефективним вважається розширення необхідних екологічних і соціальних показників для покращення якісних характеристик регламентованих балансу й звіту про фінансові результати. Безперечно, аналітичний облік не повинен відійти на другий план, проте він повинен бути економічно виправданим та мінімальним.

Досліджуючи фінансову звітність, В.А. Дерій докладно описує всі її статті, що включають інформацію про соціальну діяльність підприємства, при цьому встановлює, що соціальна звітність за нинішніх умов є до певної міри "відірваною" від фінансової та частина економічних показників в автоматизованому режимі могла б використовуватись водночас із фінансовою звітністю, оскільки містить низку показників, що частково стосуються соціального ефекту [4, с. 98]. Автором також визначено, що відсутність стандартної форми нефінансової звітності є перевагою. З цим твердженням ми не погоджуємося через низку причин, головною з яких є можливі ухиляння підприємств від своїх соціальних й екологічних зобов'язань, або умисне приховування негативного впливу на зовнішнє оточення.

Серед матеріальних потоків біорізноманіття як складової частини природних активів вирізняють, наприклад, нереалізовані відходи біорізноманіття: тверді й рідкі відходи, викиди в атмосферу й у водні ресурси (розчинні хімічні речовини). Виходячи з вищевикладеного, для більшої наочності, можна проілюструвати місце природних та соціальних активів у процесі відтворення на рисунку 1.

Як правило, підприємства несуть фінансову відповідальність за забруднення навколишнього середовища й за використання природних ресурсів, але вони не звітують про наслідки та вплив цієї відповідальності. Дійсно, частина великих компаній в Україні вже публікує дані про свою екологічну та соціальну діяльність, й лише три сільськогосподарські підприємства України

токів може бути важливим кроком у напрямку визнання всіх основних переваг для аграрного підприємства (табл. 3).

Таким чином, метою обліку сталого розвитку щодо екологічних об'єктів є надання користувачу релевантної інформації про активи, їх джерела утворення, витрати на екологічну безпеку та доходи від екологічних заходів. Визначення такого підходу до дослідження дозволяє обґрунтувати п'ять основних складових системи обліку сталого розвитку у сільськогосподарському підприємстві:

- облік активів, та джерел їх утворення;
- облік екологічних та соціальних зобов'язань;
- облік екологічних та соціальних витрат та доходів;
- звітність сталого розвитку;
- аудит (контроль) еко-соціальної діяльності.

У процесі дослідження здійснено класифікацію ідентифікованих об'єктів бухгалтерського обліку за можливістю їх відображення в обліково-аналітичній системі сталого розвитку та звітності сільськогосподарських підприємств (рис. 2).

Об'єктами обліку сталого розвитку є факти господарської діяльності, активи, зобов'язання, джерела фінансування діяльності сільськогосподарського підприємства, доходи, витрати та інші об'єкти пов'язані з економічною та еко-соціальною сферами діяльності. Відповідний вплив на вищенаведені об'єкти, їх взаємодію та характеристику здійснюють методи документування та інвентаризації, оцінки й калькуляції, бухгалтерські рахунки й подвійний запис, бухгалтерський баланс та звітність (рис. 2).

Документування та інвентаризація головним чином підтверджують факт наявності, місце знаходження, стан та кількість. Хоча, за внесеними змінами до Закону України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні" [1], що набули чинності з січня 2018 року первинний документ більше не підтверджує факт здійснення операції. Власне, відтепер первинні документи не фіксують факти здійснення господарських операцій та можуть бути складені не тільки під час здійснення господарської операції але й безпосередньо після її закінчення.

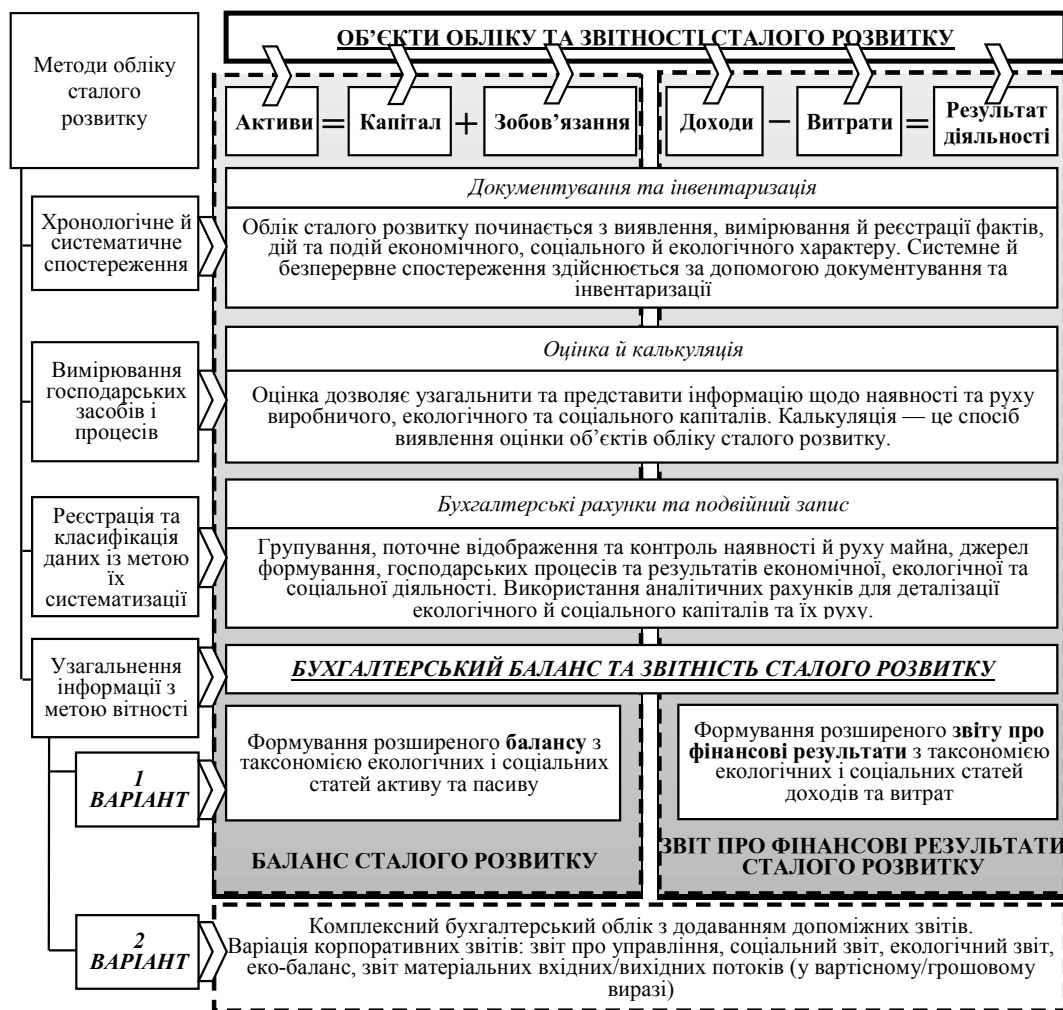

Рис. 2. Об'єкти обліку сталого розвитку за можливістю їх відображення в обліково-аналітичній системі та звітності сільськогосподарських підприємств

Джерело: складено автором.

Оцінка й калькуляція мають досить розгалужену систему методик, що були встановлені на законодавчому рівні чи запропоновані провідними вченими світу як альтернативи-доповнення. Залежно від виду екологічних та соціальних об'єктів їм властиві оцінки за обліковою, первісною, справедливою, дисконтованою (приведеною), залишковою, відновною, переоціненою та ліквідаційною вартості. Ускладнюють процес оцінки умовні екологічні та соціальні зобов'язання, активи та джерела, що не може обмежуватися звичайними методами. Отже, облікова політика сільськогосподарських підприємств повинна відображати дані процеси у реальних вимірах та оцінках, наприклад, найбільш практичною й виправданою є оцінка природних активів за вартістю їх відновлення або заміщення. Альтернативою оцінки є калькуляція, яка переважно використовується для оцінки витрат. Вітчизняні сільськогосподарські підприємства завчасно використовують стандартні методи калькуляції (простий, попередільний, нормативний, позамовний, метод розподілу витрат пропорційно обгрунтованій базі), рідше зарубіжні методи "стандарт-кост", "директ-костинг", "таргет-костинг" та "кайзен-костинг", ABC-метод тощо.

Бухгалтерські рахунки й подвійний запис є найбільш регламентованими методами, що не варіюються за конкретними умовами чи прикладами. Але сільськогосподарські підприємства вправі формувати власні робочі плани рахунків з деталізацією синтетичних рахунків відповідно до потреб. Перспективою для вирішення даної проблеми є застосування аналітичного обліку з

подальшим формуванням розширених таксономією фінансових звітів чи окремих звітів зі сталого розвитку (варіант 1, 2 рисунка 2).

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШОГО РОЗВИТКУ

У досліджуваній проблематиці стрижневим не тільки методом, але й головною метою обліку сталого розвитку є баланс сталого розвитку сільськогосподарського підприємства — це конститутивний документ фінансової звітності та звіту про управління, інформаційна база про соціо-еколого-економічні відносини та результати сільськогосподарської діяльності, засіб для аналізу, нормування, планування, організації виробництва, управління та контролю внутрішніми й зовнішніми користувачами-стейкхолдерами в інноваційному спрямуванні вектору сталого розвитку.

Звіт про фінансові результати сталого розвитку сільськогосподарського підприємства є джерелом інформації не тільки про результати операційної, фінансової, інвестиційної діяльності, але й екологічної та соціальної.

Подальшим кроком нашого дослідження є розроблення для мікро- та малих сільськогосподарських підприємств практичних зразків балансу та звіту про фінансові результати з доповненням таксономією результатів екологічної та соціальної діяльності.

Література:

1. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: закон України від 16.07.1999 р. № 996-XIV.

Дата оновлення: 05.10.2017 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/996-14>

2. Беренда Н.І., Остапенко Н.В. Розвиток екологічного обліку в Україні з врахування світового досвіду // Теоретичні та практичні аспекти стійкого розвитку фінансової системи України: кол. моногр. — Умань: Візаві, 2013. — Ч. 2. — С. 205—214.

3. Гриценко О.І. Екологічний облік: визначення перспектив та основних засад впровадження // Економіка і суспільство. — 2016. — Вип. — № 2. — С. 678—683.

4. Дерій В.А., Дерій М.В. Облікові та аналітичні компоненти нефінансової звітності та їх роль в економічній системі // Збірник наукових праць ВНАУ. Сер.: Економічні науки. — 2014. — № 2. — С. 95—103. URL: <http://econjournal.vsau.org/files/pdfa/2326.pdf>

5. Жук В.М. Екологічні аспекти бухгалтерського обліку в агропромисловому виробництві // Агроекологічний журнал. — 2012. — № 2. — С. 18—23.

6. Замула І.В. Бухгалтерський облік екологічної діяльності: теорія та методологія: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук: 08.00.09. — Житомир, 2010. — 40 с.

7. Кантаєва О.В., Кузнєцова О.В. Місце бухгалтерського обліку в системі управління соціальною відповідальністю бізнесу // Вісник ЖДТУ. Сер.: Економічні науки. — 2012. — № 4 (62). — С. 103—106.

8. Коблянська О.І. Актуальні аспекти обліку екологічних зобов'язань. Вісник Університету банківської справи НБУ. — 2014. — № 2 (20). — С. 212—214.

9. Лаговська О.А. Розвиток бухгалтерського обліку та аналітичного забезпечення вартісно-орієнтованого управління: теорія, методологія, організація: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук: 08.00.09. Житомир, 2012. — 40 с.

10. Левицька С.О. Соціальний облік: методичний підхід та організаційне забезпечення. Менеджмент та підприємство в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. — 2014. — № 797. — С. 255—262. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNULPM_2014_797_36

11. Майданевич П.М. Екологічний облік як інформаційний інструмент управління сільськогосподарською діяльністю підприємства // Економічні науки. Сер.: Облік і фінанси. — 2013. — Вип. 10 (1). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnof_2013_10%281%29_46

12. Мункуев А.А. Развитие методов эколого-экономического обоснования управленческих решений на предприятии: автореферат дис. канд. экон. наук: 08.00.05 — Экономика и управление народным хозяйством. Улан-уде, 2005. — 22 с.

13. Пелиньо Л.М. Місце екологічного обліку в сучасній системі бухгалтерського обліку та його важливе значення в сфері охорони довкілля // Науковий вісник НЛТУ України. — 2008. — Вип. 18.2. — С. 70—75.

14. Попов Л.А. Развитие бухгалтерского учета и отчетности в коммерческих организациях в условиях устойчивого развития экономики: автореферат дис. докт. экон. наук: 08.00.12. — Ростов н/Д, 2015. — 25 с.

15. Пшеничный В.А. Учетно-аналитическое обеспечение экологического менеджмента предприятий газовой отрасли: автореферат дис. канд. экон. наук: 08.00.12. — Ставрополь. — 2012. — 20 с.

16. Саєнко Ю. Соціальна відповідальність бізнесу: розуміння та впровадження: монографія. — К., 2005. 30 с.

17. Фостолович В.А., Агапова М.В. Екологічний облік як елемент інноваційного підходу еколого-економічної системи управління сільськогосподарських підприємств // Інноваційна економіка. — 2013. — № 1. — С. 141—144.

References:

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (2012), The Law of Ukraine "Accounting and Financial Reporting in Ukraine",

available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/996-14> (Accessed 15 November 2017).

2. Berenda, N.I. and Ostapenko, N.V. (2013), Teoretichni ta praktichni aspekty stijkogo rozvytku finansovoi' systemy Ukrainy [Theoretical and practical aspects of sustainable development of financial system of Ukraine], Visa, Uman, Ukraine.

3. Grycenko, O.I. (2016), "Environmental accounting: definition of the prospects and main principles of implementation, Ekonomika i suspil'stvo, vol. 2, pp. 678—683.

4. Derij, V.A. and Derij, M.V. (2014), "Accounting and analytical components of non-financial reporting and their role in the economic system", Zbirnyk naukovykh prac' Vinnyckogo nacional'nogo agrarnogo universytetu, Ser. Ekonomichni nauky, vol. 2, pp. 95—103.

5. Zhuk, V.M. (2012), "Environmental aspects of accounting in agroindustrial production", Agroekologichnyj zhurnal, vol. 2, pp. 18—23.

6. Zamula, I.V. (2010), "Environmental accounting: theory and methodology", Sc.D. Thesis, Accounting, analysis and audit, Zhytomyr National Agroecological University, Zhytomyr, Ukraine.

7. Kantajeva, O.V. and Kuznjecova, O.V. (2012), "Place of accounting in the system of social responsibility management of business", Visnyk ZhDTU / Serija: Ekonomichni nauky, vol. 4 (62), pp. 103—106.

8. Kobljans'ka, O.I. (2014), "Actual aspects of accounting of ecological obligations", Visnyk Universytetu bankivs'koi' spravy NBU, vol. 2 (20), pp. 212—214.

9. Lagovs'ka, O.A. (2012), "Problems of the theory and methodology of accounting, control and analysis: theory, methodology, organization", Sc.D. Thesis, Accounting, analysis and audit, Zhytomyr National Agroecological University, Zhytomyr, Ukraine.

10. Levyc'ka, S.O. (2014), "Social accounting: methodological approach and organizational support". Visnyk Nacional'nogo universytetu "L'vivs'ka politehnika". Menedzhment ta pidpryjemnyctvo v Ukraini: etapy stanovlennja i problemy rozvytku, vol. 7 (97), pp. 255—262.

11. Majdanevych, P.M. (2013), "Ecological accounting as an information tool for managing the agricultural activity of the enterprise", Ekonomichni nauky. Ser: Oblik i finansy, [Online], vol. 10 (1). available at: URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnof_2013_10%281%29_46 (Accessed 02 Nov. 2017).

12. Munkuev, A.A. (2005), "Development of methods of environmental and economic justification of management decisions in the enterprise", Ph.D. Thesis, Economy and management of national economy, The Baikal Institute of Nature Management, Ulan-ude, Russian Federation.

13. Pelyn'o, L.M. (2008), "The place of environmental accounting in the modern accounting system and its importance in the field of environmental protection", Naukovyj visnyk NLTU Ukrainy, vol. 18.2, pp. 70—75.

14. Popov, L.A. (2015), "Development of accounting and reporting in commercial organizations in the conditions of sustainable economic development", Sc.D. Thesis, Accounting and statistics, Rostov State University of Economics, Rostov on Don, Russian Federation.

15. Pshenychnj, V.A. (2012), "Accounting and analytical support of environmental management of gas industry enterprises", Ph.D. Thesis, Accounting and statistics, Stavropol State University, Stavropol, Russian Federation.

16. Sajenko, Ju. (2005), Sotsial'na vidpovidal'nist' biznesu: rozuminnia ta vprovadzhennia [Social Responsibility for Business: Understanding and Implementation], Naukova dumka, Kyiv, Ukraine.

17. Fostolovych, V.A. and Agapova, M.V. (2013), "Environmental accounting as an element of the innovative approach of the ecological-economic system of management of agricultural enterprises", Innovacijna ekonomika, vol. 1, pp. 141—144.

Стаття надійшла до редакції 27.06.2018 р.

О. В. Лебеденко,
к. е. н., доцент, доцент кафедри менеджменту та публічного управління,
Дніпровський державний аграрно-економічний університет, м. Дніпро

ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА РОЗВИТКУ КООПЕРАЦІЇ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

О. Lebedenko,
Ph.D. in Economics, Associate Professor, Dnepr State Agrarian and Economic University

STATE SUPPORT FOR DEVELOPMENT OF COOPERATION AGRICULTURAL ENTERPRISES

Розглянуто чинники, які обумовлюють необхідність кооперації аграрних підприємств. Досліджено роль обслуговуючої кооперації в забезпеченні ефективної діяльності аграрних підприємств: усунення торговельних посередників, збільшення доходів, посилення конкурентних позицій. Проаналізовано динаміку розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації в Україні. Виявлено чинники, що стримують поширення кооперації в Україні: недосконалість законодавства; нестабільність політичних та соціально-економічних умов; слабка матеріальна база аграрних виробників; відсутність кваліфікованих кадрів; недостатній рівень знань селян про переваги кооперації. Визначено необхідність державної підтримки розвитку сільськогосподарських кооперативів. Обґрунтовано основні напрями державної підтримки розвитку сільськогосподарської кооперації: вдосконалення законодавства у сфері сільськогосподарської кооперації; популяризація кооперативної діяльності; фінансово-кредитна підтримка становлення і розвитку сільськогосподарських кооперативів; інформаційно-консультативне забезпечення функціонування сільськогосподарських кооперативів; підготовка аграрними навчальними закладами фахівців зі створення та розвитку кооперативних підприємств.

The factors that determine the necessity of cooperation of agrarian enterprises are considered. The role of service cooperation in providing effective activity of agrarian enterprises is investigated: elimination of trade intermediaries, increase of incomes, strengthening of competitive positions. The dynamics of agricultural servicing cooperation in Ukraine is analyzed. The factors hindering the spread of cooperation in Ukraine are found: imperfection of legislation; instability of political and socio-economic conditions; weak material base of agrarian producers; lack of skilled personnel; insufficient knowledge of peasants about the benefits of cooperation. The necessity of state support for the development of agricultural cooperatives has been determined. The main directions of state support for the development of agricultural co-operation are grounded: improvement of legislation in the field of agricultural co-operation; promotion of cooperative activity; financial and credit support for the formation and development of agricultural cooperatives; informational and advisory support for the functioning of agricultural cooperatives; preparation by agricultural educational institutions of specialists for the creation and development of cooperative enterprises.

Ключові слова: кооперація, сільськогосподарська обслуговуюча кооперація, кооперативи, аграрні підприємства, державна підтримка.

Key words: cooperation, agricultural servicing cooperation, cooperatives, agrarian enterprises, state support.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

На сучасному етапі розвитку аграрного сектора економіки актуальним питанням є формування умов для ефективної діяльності сільськогосподарських кооперативів. В європейських країнах кооперативний рух серед дрібних і середніх виробників є одним із дієвих інструментів їх сталого розвитку. Кооперація є засобом підвищення ефективності функціонування аграрних підприємств та покращення умов життєдіяльності сільського населення. Тому одне з центральних місць у системі сучасних пріоритетів розвитку сільського господарства України має відводитись кооперації.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженням питань державного регулювання кооперації займалися В.В. Зіновчук, М.І. Малік, А.В. Молдаван, П.Т. Саблук, Г.В. Черевко, Ю.В. Ушкаренко, В.В. Юрчишин та інші вчені. Однак багато аспектів зазначених питань залишаються невирішеними, що потребує подальших досліджень, зокрема, визначення напрямів державної підтримки розвитку кооперації аграрних підприємств.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження чинників, які обумовлюють необхідність кооперації в аграрній сфері, вияв-

лення проблем, які заважають її поширенню в Україні та обґрунтування напрямів державної підтримки розвитку кооперації аграрних підприємств.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Кооперація полягає в економічних взаємовідносинах між суб'єктами господарювання, що виникають у процесі їх співпраці для досягнення спільної мети на основі взаємної вигоди і за менших затрат ресурсів. Особливе значення розвиток кооперації має для аграрних підприємств, що обумовлено наступними чинниками:

— недоступність ринку для аграрних підприємств внаслідок його монополізації;

— диспаритет цін на промислову та сільськогосподарську продукцію, поширення діяльності посередницьких структур, які не враховують інтереси суб'єктів аграрного господарювання;

— потреба аграрних підприємств в дешевих кредитах, яку могли б задовольняти кредитні кооперативи [3].

Важливу роль у забезпеченні ефективної діяльності аграрних підприємств відіграють сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи.

Сільськогосподарська обслуговуюча кооперація сприяє:

— зменшенню витрат сільськогосподарських виробників при придбанні необхідних засобів виробництва;

Таблиця 1. Динаміка розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації в Україні, 2009—2016 рр. (станом на 1 січня)

Роки	Кількість обслуговуючих кооперативів	Ланцюговий абсолютний приріст, +, -	Ланцюговий темп приросту, %
2009	496	-	-
2010	645	+149	+30,0
2011	583	-62	-9,6
2012	774	+191	+32,8
2013	885	+111	+14,3
2014	1017	+132	+14,9
2015	1022	+5	+0,5
2016	1026	+4	+0,4

Джерело: за даними Міністерства аграрної політики та продовольства України.

— реалізації сільськогосподарської продукції за більш вигідними умовами;
 — отриманню більш дешевих і якісних агросервісних послуг, порівняно з тими, які надають комерційні фірми;
 — розвитку сільських територій та покращенню умов життя селян.

Велике значення сільськогосподарська обслуговуюча кооперація має для усунення торговельних посередників, діяльність яких зумовлює відтік фінансових ресурсів з аграрної сфери і посилює проблему диспаритету цін на промислову та сільськогосподарську продукцію. Завдяки обслуговуючій кооперації аграрні виробники можуть отримувати прибутки не лише внаслідок сільськогосподарського виробництва, а й на послідовних етапах руху сільськогосподарської продукції. Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив дозволяє сільськогосподарським виробникам обирати як канали матеріально-технічного забезпечення, так і канали збуту продукції, впливати на ціну завдяки формуванню великих партій товару. В кінцевому підсумку сільськогосподарська обслуговуюча кооперація сприяє посиленню конкурентних позицій сільськогосподарських товаровиробників.

Динаміку розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації в Україні можна простежити в таблиці 1.

Як показують дані таблиці 1, протягом досліджуваного періоду простежується тенденція росту кількості сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів. Так, у 2016 р. кількість кооперативів порівняно з 2009 р. зросла більше, ніж у 2 рази. Однак, незважаючи на позитивну динаміку, кількість сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів в Україні є недостатньою для задоволення потреб аграрних товаровиробників, що обумовлює необхідність подальшого розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації.

Поширення кооперації в Україні стримується такими чинниками:

— нестабільність політичних та соціально-економічних умов;
 — недосконалість законодавства;
 — слабка матеріальна база аграрних виробників;
 — відсутність кваліфікованих кадрів;
 — недостатній рівень знань селян про переваги кооперації тощо [4].

Зазначені проблеми не можуть бути вирішені власними силами аграрних виробників, що вказує на необхідність державної підтримки розвитку сільськогосподарських кооперативів. Зарубіжний досвід свідчить про різноманітність форм державної підтримки сільськогосподарської кооперації та їх важливу роль у підвищенні ефективності функціонування аграрних підприємств. Основними складовими такої підтримки є: кредитна форма підтримки шляхом відшкодування (відстрочення) платежів основного боргу, фінансова підтримка, наукове, кадрове й інформаційне забезпечен-

ня кооперативних організацій та їх соціальна підтримка [1].

Державна підтримка розвитку сільськогосподарської кооперації в Україні має здійснюватися шляхом розробки та реалізації спеціальних державних програм. На нашу думку, головними складовими таких програм і, відповідно, напрямками державної підтримки, мають бути:

— вдосконалення законодавства у сфері сільськогосподарської кооперації, зокрема, з питань реєстрації, та оподаткування сільськогосподарських кооперативів;
 — популяризація кооперативної діяльності, роз'яснення її переваг та перспектив розвитку;
 — фінансово-кредитна підтримка становлення і розвитку сільськогосподарських кооперативів;
 — інформаційно-консультативне забезпечення функціонування сільськогосподарських кооперативів;
 — підготовка аграрними навчальними закладами фахівців зі створення та розвитку кооперативних підприємств.

ВИСНОВКИ

Через специфіку своєї діяльності кооперативи потребують підтримки з боку держави. При реалізації державою комплексу відповідних заходів і забезпеченні відповідних умов для створення і діяльності кооперативів, кооперація може стати основою для розв'язання економічних і соціальних проблем аграрних підприємств та покращення умов життя в сільській місцевості.

Література:

1. Абрамова І.В. Стан та перспективи державної підтримки сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів [Електронний ресурс] / І.В. Абрамова // Вісник Житомирського національного університету. — 2014. — № 1—2 (2). — С. 65—71. — Режим доступу: irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe?
2. Клокар О.О. Сільськогосподарська кооперація в Україні: ретроспективний та перспективний аналіз ефективного розвитку / О.О. Клокар // Сталій розвиток економіки. Міжнародний науково-виробничий журнал. — 2013. — № 6. — С. 16—23.
3. Лебеденко О.В. Актуальні аспекти розвитку кооперації в аграрній сфері / О.В. Лебеденко // Розвиток кооперативного руху в Україні: Міжн. наук.-практ. конф., 24—25 травня 2016 р.: тези доп. — К., ЦП "Компринт", 2016. — С. 31—33.
4. Програма розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів України на 2013—2020 роки (проект на обговорення доопрацьований) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://coop-union.org.ua>

References:

1. Abramova, I.V. (2014), "State and prospects of state support for agricultural service cooperatives", *Visnyk Zhytomyrs'koho natsional'noho universytetu*, [Online], vol. 1—2 (2), available at: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe? (Accessed 4 Dec 2014).
2. Klokar, O.O. (2013), "Agricultural cooperation in Ukraine: a retrospective and prospective analysis of effective development", *Stalyy rozvytok ekonomiky. Mizhnarodnyy naukovo-vyrobnychyy zhurnal*, vol. 6, pp. 16—23.
3. Lebedenko, O.V. (2016), "Actual aspects of development of cooperation in the agrarian sphere", *Tezy dopovidey Mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi [Abstracts of the International Scientific and Practical Conference]*, *Rozvytok kooperatyvnoho rukhu v Ukraini: Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiya [Development of Cooperative Movement in Ukraine: International scientific and practical conference]* Kiev, Ukraine, pp. 31—33.
4. The Program for the Development of Agricultural Service Cooperatives of Ukraine for 2013—2020 (draft for further discussion), [Online], available at: <http://coop-union.org.ua>. (Accessed 15 August 2013).

Стаття надійшла до редакції 03.07.2018 р.

Т. П. Шепель,
к. е. н., доцент, Національний університет "Львівська політехніка"

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ: ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

T. Shepel,
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, National University "Lviv Polytechnic"

METHODOLOGICAL APPROACHES TO VALUATION OF FIXED ASSETS: DOMESTIC AND FOREIGN EXPERIENCE

Реальність оцінки основних засобів відповідно до ринкової ситуації забезпечить формування необхідних обсягів амортизаційних відрахувань, які відображають витрати основного капіталу в процесі сільськогосподарського виробництва з метою їх відшкодування. Необхідність достовірної оцінки основних засобів відповідно до їх стану і ринкових цін зумовлена інформаційними потребами власників підприємств, інвесторів, державних органів щодо фінансово-майнового стану товаровиробників.

Отже, нині існує потреба в об'єктивній оцінці основних засобів сільськогосподарських товаровиробників як на макро-, так і мікрорівнях.

Аналіз даних обліку підприємств, опитування керівників і бухгалтерів свідчать, що переоцінка основних засобів здійснюється зазвичай при створенні підприємства та на вимогу банків при передачі майна під заставу. Переоцінка основних засобів для внутрішніх потреб підприємства має характер індексації відповідно до норм Податкового кодексу України.

Економічна сутність, порядок, підходи і методи визначення цих видів вартості регламентовані нормативно-правовими актами з експертної оцінки: Законом України "Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні", Національним стандартом № 1 "Загальні засади оцінки майна і майнових прав", Національним стандартом № 2 "Оцінка нерухомого майна". Отже, хоча чинна нормативно-законодавча база України не дає повною мірою реалізувати всі переваги переоцінки основних засобів, вже сьогодні кваліфіковано проведено їх переоцінку, що дає змогу (особливо для прибуткових сільськогосподарських підприємств) отримати реальні й досить відчутні вигоди.

The reality of the valuation of fixed assets in accordance with the market situation will ensure the formation of the necessary volumes of depreciation deductions, which reflect the costs of fixed capital in the process of agricultural production with a view to their reimbursement. The need for a reliable assessment of fixed assets in accordance with their condition and market prices is determined by the information needs of owners of enterprises, investors, and state bodies regarding the financial and material condition of commodity producers.

Consequently, there is now a need for an objective assessment of the basic assets of agricultural commodity producers both at macro and micro levels.

Analysis of enterprise accounting records, surveys of managers and accountants indicate that the revaluation of fixed assets is usually carried out when creating an enterprise and at the request of banks when transferring bail. Revaluation of fixed assets for internal needs of the enterprise has the character of indexation in accordance with the norms of the Tax Code of Ukraine.

The economic essence, order, approaches and methods for determining these types of costs are regulated by normative and legal acts on expert evaluation: the Law of Ukraine "On valuation of property, property rights and professional appraisal activity in Ukraine", National Standard No. 1 "General principles of valuation of property and property rights", National Standard No. 2 "Estimation of Real Estate". Thus, although the current legislative and regulatory framework of Ukraine does not fully realize all the benefits of revaluation of fixed assets, today their skilled revaluation makes it possible (especially for lucrative agricultural enterprises) to obtain real and rather tangible benefits.

*Ключові слова: основний засіб, оцінка, переоцінка, облік, стандарт.
Key words: main means, estimation, revaluation, accounting, standard.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Формування реальних джерел простого та розширеного відтворення основних засобів передбачає здійснення відповідної економічної ситуації цінової, амортизаційної, кредитної й інвестиційної політики.

При розробці дієвого механізму економічного регулювання з метою забезпечення умов для розширеного відтворення у виробництві доцільно враховувати об'єктивну оцінку основних засобів товаровиробників.

Реальність оцінки основних засобів відповідно до ринкової ситуації забезпечить формування необхідних обсягів амортизаційних відрахувань, які відображають витрати основного капіталу в процесі сільськогосподарського виробництва з метою їх відшкодування. Необхідність достовірної оцінки основних засобів відповідно до їх стану і ринкових цін зумовлена інформаційними потребами власників підприємств, інвесторів, державних органів щодо фінансово-майнового стану товаровиробників.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблеми обліку і оцінки основних засобів на протязі тривалого часу переймалися: С.Ф. Голов, Ю. Волотковська, Н. Глушко, С. Касаткін, К. Тесля, В. Свіцельська, І. Чалий та ін. Як стверджували В.Ф. Палій і Я.В. Соколов, без оцінки і калькуляції втрачаються основні характеристики бухгалтерського обліку як системи, що формує інформацію про найважливіші вартісні узагальнені показники.

Основні засоби є для організації однієї з найбільш істотних статей фінансової звітності. У зв'язку з цим значимість оцінки основних засобів важко переоцінити: від того наскільки об'єктивно вона визначена, залежить достовірність фінансової звітності організації. Однак методика оцінки цих активів в вітчизняному обліку нині далека від ідеалу, містить безліч проблемних і невирішених питань і потребує серйозного доопрацювання.

Залишилися невирішеними проблеми методологічного характеру, до яких, зокрема, слід віднести питання обліку та оцінки основних засобів за МСФЗ у контексті застосування справедливої вартості.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою дослідження є розробка теоретичних, методологічних положень і практичних рекомендацій щодо оцінки та переоцінки основних засобів підприємства.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Нині існує потреба в об'єктивній оцінці основних засобів сільськогосподарських товаровиробників як на макро-, так і мікрорівнях. У макроекономічному вимірі оцінка галузевого основного капіталу необхідна для вироблення дієвої державної політики в частині технічного переоснащення аграрного виробництва. Оперування достовірною інформацією дасть можливість у національних масштабах визначити потребу в інвестиціях для формування сучасної матеріально-технічної бази сільського господарства в частині основних виробничих засобів. Об'єктивна оцінка потреби в інвестиціях стане інформаційною основою для обґрунтування та реалізації амортизаційної, інвестиційної, кредитної й технічної політики в державі, які забезпечують умови відтворення й оновлення основних.

На мікрорівні реальна вартість основних засобів товаровиробників сприятиме об'єктивній оцінці авансованого основного капіталу та його періодичних витрат у формі амортизаційних відрахувань з метою аналізу виробничої діяльності й визначення рівня беззбитковості.

Достовірність вартості основного капіталу надто важлива при оцінюванні фінансово-майнового стану підприємств, який є основою для прийняття рішень власниками, інвесторами й кредиторами.

Цей стандарт не передбачає вартісної межі визнання основних засобів. Така класифікація здійснюється на підставі судження управлінського персоналу при застосуванні критеріїв визнання відповідно до облікової політики суб'єкта господарювання.

Тобто фактично, встановлення вартісної межі визнання основних засобів в розмірі не менше 6000 гривень (з 1 вересня 2015 року), передбачений пунктом 14.1.138 Податкового кодексу України, не суперечить вимогам міжнародних стандартів фінансової звітності, за умови, що зміна облікових оцінок (а зміна вартісної межі

визнання основних засобів є зміною саме облікового оцінки, а не облікової політики) буде відображено в наказі про облікову політику суб'єкта господарювання [1].

Після визнання активу, витрати на його обслуговування не визнаються в складі балансової вартості об'єкта основних засобів. Ці витрати є витратами періоду. До таких витрат, як правило, відносяться витрати на оплату праці, витратні матеріали, незначні деталі.

Запасні частини, устаткування, агрегати деяких об'єктів основних засобів підлягають заміні через регулярні проміжки часу.

Метою такого ремонту, як правило, є збільшення терміну служби об'єкта основних засобів. Собівартість заміної запчастини (обладнання, агрегату), при такому ремонті, включається до балансової вартості об'єкта. При цьому вартість заміної запасної частини виключається з балансової вартості об'єкта. Іншими словами, міжнародні стандарти вимагають, щоб запасні частини, які мають значну вартість і підлягають регламентним замінам, амортизувалися відповідно до термінів регламентних замінів.

Об'єкт основних засобів, який відповідає критеріям визнання (тобто принесе економічні вигоди і його вартість не враховується для достовірної встановлена) повинен бути оцінений за собівартістю.

Собівартість об'єкта основних засобів складається з: витрат на виплати працівникам (відповідно до МСБО 19 "Виплати працівникам"), які виникають безпосередньо при спорудженні або придбанні об'єкта основних засобів; витрат на упорядкування території; витрат на доставку та розвантаження; витрат на установку і монтаж; витрат на перевірку відповідного функціонування активу (наприклад, витрати на проведення пусканалагоджувальних та випробувальних робіт) після вирахування чистих надходжень від продажу виробів, вироблених в процесі доставки активу в місце призначення і приведення його в робочий стан (наприклад, зразків, вироблених під час перевірки обладнання); гонорарів фахівцям.

Основні витрати на формування собівартості основних засобів збігаються з основними витратами на формування собівартості запасів і бухгалтера, як правило, не відчують жодних проблем при визначенні собівартості основних засобів. Разом з тим, існують не цілком стандартні витрати, які беруть участь у формуванні собівартості основних засобів.

Концепція справедливої вартості ґрунтується на вартості, по якій одні і ті ж товарно-матеріальні цінності можна обміняти між незалежними і зацікавленими учасниками ринку, однак більшість підприємств суб'єктивно підходить до встановлення цієї вартості, усвідомлено завищуючи або занижуючи вартість своїх активів. У результаті цього порушується один з базових принципів обліку — обчотності.

На нашу думку, вирішення цієї проблеми повинно ґрунтуватися на розробці конкретного П(С)БО або нормативного акту, який би чітко визначав критерії і рамки визначення активних ринків, на яких формується справедлива вартість того чи іншого активу.

Окрім цього, здійснення об'єктивної переоцінки основних виробничих фондів має дуже важливе значення, насамперед — для простого і розширеного відтворення. В умовах високої інфляції переоцінка основних фондів аграрних і промислових підприємств дозволяє: об'єктивно оцінювати реальну вартість виробничих фондів; більш точно визначити величину амортизаційних відрахувань, достатню для простого відтворення основних фондів; більш правильно й точно визначити витрати на виробництво і реалізацію продукції; ефективно встановлювати продажні ціни на реалізовані підприємством основні фонди, а також плату в разі здачі їх в оренду. Проведення переоцінки основних засобів, у першу чергу, відбивається на показниках балансу.

При дооцінці основних засобів збільшується як їх залишкова вартість, так і показник власного капіталу підприємства. Відповідно до п. 6 Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 7 "Основні засоби" підприємство може переоцінювати об'єкт основних засобів, якщо залишкова вартість цього об'єкта суттєво відрізняється від його справедливої вартості на дату балансу [2].

У п. 34 розділу 7 Методичних рекомендацій з бухгалтерського обліку основних засобів зазначено, як поріг суттєвості для проведення переоцінки може прийматися величина в розмірі 1% чистого прибутку (збитку) підприємства, або величина, що дорівнює 10-відсотковому відхиленню залишкової вартості об'єктів основних засобів від їх справедливої вартості [3].

Для обґрунтування періодичності переоцінок можна послатися на МСБО 16 "Основні засоби", де у п. 29 зазначено, що переоцінки повинні проводитися регулярно, щоб балансова вартість суттєво не відрізнялася від справедливої вартості на дату оцінки, а п. 32 визначає, що частота проведення переоцінок залежить від змін у справедливій вартості основних засобів. Справедлива вартість деяких категорій основних засобів може досить відчутно коливатися, тому вони потребують щорічної переоцінки [4].

Відповідно до даних інвентарних карток та інвентарних списків у сільськогосподарських підприємствах досліджуваної області, облікова вартість основних засобів у кілька разів відрізняється від ринкової. Унаслідок такої ситуації розмір амортизаційних відрахувань не відповідає тій сумі, необхідній для простого відтворення основних засобів — придбання аналогічного об'єкта за поточними ринковими цінами.

Підтвердженням того, що переоцінка основних засобів у підприємствах не проводиться, є той факт, що аналогічні об'єкти в одному й тому ж підприємстві обліковуються за різною первісною (переоціненою) вартістю. Внаслідок цього навіть при застосуванні прямолінійного методу нарахування амортизації її розмір істотно різний по однакових об'єктах, що суперечить економічній суті амортизації.

Аналіз даних обліку підприємств, опитування керівників і бухгалтерів свідчать, що переоцінка основних засобів здійснюється зазвичай при створенні підприємства та на вимогу банків при передачі майна під заставу. Переоцінка основних засобів для внутрішніх потреб підприємства має характер індексації відповідно до норм Податкового кодексу України. За даними опитувань керівників сільськогосподарських підприємств, які є платниками фіксованого сільськогосподарського податку і на які не поширюється дія норм Податкового кодексу, облік, оцінка, переоцінка та амортизація основних засобів у них здійснюються відповідно до зазначеного Закону. Це пояснюється нестабільністю податкового законодавства й переважанням податкових органів як користувачів облікової інформації.

Як зазначає Могилова М.М., у результаті проведення дооцінки основних засобів відбувається наступне: по-перше, власники підприємства та інші користувачі фінансової звітності отримують адекватну інформацію про стан активів; по-друге, збільшується балансова вартість активів підприємства, що буде вигідно, якщо воно вирішить брати банківський кредит, оскільки при прийнятті рішення про надання кредиту аналізуються показники балансу [5].

У свою чергу, проведення уцінки об'єкта основних засобів першої групи позитивно вплине на податкові наслідки в разі прийняття рішення про ліквідацію об'єкта або його переведення до групи невиробничих основних фондів. Відповідно до п. 4.9 Податкового кодексу така ліквідація чи переведення розглядаються для цілей податкового обліку як поставка. Податкові зобов'язання по ПДВ для основних фондів першої групи в цьому випадку визначаються виходячи із звичайних цін, але не нижче балансової вартості.

У працях В. Якубів [6] підкреслюється, що для П(с)БО 7 характерним є недолік, що в ньому наведено

досить укрупнену класифікацію груп, наприклад, група будівлі, споруди, передавальні пристрої. Якщо не виважено підходити до розуміння груп, то виходить, що за необхідності переоцінки, наприклад, адміністративних будівель, потрібно переоцінювати і всі виробничі будівлі, склади, а крім того, всі споруди та передавальні пристрої підприємства, отже, варто зробити висновок, що при переоцінці одного об'єкта основних засобів згідно з П(с)БО 7 потрібно переоцінювати й інші об'єкти, що входять до цієї групи, однак групування основних засобів має бути проведено не за укрупненими групами Стандарту, а за більш детальною класифікацією, прийнятою в обліковій політиці підприємства.

Нині підходи до переоцінки основних засобів у народному господарстві регламентують П(с)БО 7, Податковий кодекс та інші нормативно-правові акти". Аналіз основних положень цих нормативно-правових актів свідчить про різні підходи до переоцінки основних засобів підприємств аграрного сектору.

По-перше, у нормативно-правових актах застосовуються різні терміни щодо вартості, яка є базою переоцінки: згідно з П(с)БО 7 — це справедлива вартість; за Законом України "Про систему інженерно-технічного забезпечення агропромислового комплексу України" — реальна ринкова вартість технічних засобів.

По-друге, в нормативно-правових актах різні значення зміни вартості, що дають змогу проводити переоцінку основних засобів: бухгалтерські норми — при різниці справедливої та облікової вартості об'єктів у 10%, незалежно від періоду, впродовж якого відбулися ці зміни; податкові норми за основу для переоцінки встановлюють річний індекс інфляції понад 110%, ігноруючи зростання цін безпосередньо на певні види основних засобів упродовж усього періоду їх використання; Закон України "Про систему інженерно-технічного забезпечення агропромислового комплексу України" такої норми не передбачає.

По-третє, у названих документах рекомендовані різні підходи до порядку переоцінки: за П(с)БО 7 і Законом України "Про оцінку майна, майнових прав і професійну оціночну діяльність" переоцінку основних засобів в основному здійснюють за результатами проведення незалежної експертної оцінки, згідно із Законом України "Про систему інженерно-технічного забезпечення агропромислового комплексу України" — шляхом поєднання щорічної індексації відповідно до рівня інфляції та періодичної централізованої систематичної переоцінки, за Податковим кодексом — індексація основних фондів здійснюється безпосередньо підприємствами з використанням відкоригованого індексу інфляції.

По-четверте, за П(с)БО 7 і Законом України "Про систему інженерно-технічного забезпечення" можливі як дооцінка, так і уцінка основних засобів, тоді як згідно із Законом України "Про оподаткування прибутку підприємств" проводиться лише їхня дооцінка.

По-п'яте, наведені нормативно-правові акти різняться щодо періодичності переоцінки основних засобів: за Законом України "Про систему інженерно-технічного забезпечення агропромислового комплексу України" — щорічно й додатково раз на 5—7 років; П(с)БО 7 та Податковим кодексом — чіткої періодичності не визначено.

Виходячи з вищевикладеного, названі нормативно-правові акти потребують узгодження щодо регламентації переоцінки основних засобів у сільському господарстві на макrorівні для забезпечення об'єктивного виміру основного капіталу та його витрат у процесі аграрного виробництва на мікрорівні.

Застосування опосередкованого індексу інфляції без урахування зростання споживчих цін на конкретний вид матеріально-технічних ресурсів призводить до викривлень у переоцінці основних засобів та їх необ'єктивної оцінки. Використання коефіцієнта індексації, що розраховується відповідно до Податкового кодексу, зумовлює

зменшення бази нарахування амортизації і, відповідно, суми амортизаційних відрахувань [7—8].

Більш економічно привабливими у частині переоцінки технічних засобів є положення Закону України "Про систему інженерно-технічного забезпечення агропромислового комплексу України". Статтею 17 передбачено розраховувати амортизаційні відрахування на основі реальної ринкової вартості технічних засобів, що визначається проведенням централізованої систематичної переоцінки (раз на 5—7 років) та щорічної її індексації відповідно до інфляції. Тобто передбачається щорічна індексація технічних засобів із використанням саме індексу інфляції, а не заниженого коефіцієнта, що встановлений Податковим кодексом. Недоліком є те, що за основу приймається індекс інфляції як усереднений показник зміни споживчих цін у цілому, а не індекс зміни цін саме на сільськогосподарську техніку, який щороку визначається статистичними органами. Хоча це частково може компенсуватися в процесі централізованої систематичної переоцінки, яку рекомендується проводити раз у 5—7 років. Крім того, норми даного Закону поширюються лише на один вид основних засобів — машини та обладнання.

ВИСНОВКИ

У частині переоцінки основних засобів досконалішими є норми П(с)БО 7. Із метою достовірності відображення інформації про основні засоби у звітності й визначення амортизаційних нарахувань, які б забезпечували їх відтворення, пунктом 16 передбачено переоцінку об'єктів основних засобів, якщо їх залишкова вартість суттєво відрізняється від справедливої вартості. Критерії суттєвості для переоцінки основних засобів при порівнянні залишкової та справедливої вартості об'єктів визначені Методичними рекомендаціями щодо застосування суттєвості в бухгалтерському обліку. Суттєвою різницею між справедливою і балансовою залишковою вартістю об'єкта основних засобів вважається різниця у 10%.

У цьому виявляється основна відмінність норм бухгалтерського і податкового законодавств у частині переоцінки основних засобів. Переоцінка за П(с)БО 7 здійснюється з урахуванням зміни цін на конкретний вид основних засобів, а не на основі узагальненого індексу інфляції. Індекс переоцінки основних засобів за П(с)БО 7 визначається як відношення справедливої вартості аналогічних об'єктів до їх поточної облікової вартості. На відміну від податкового законодавства, де за основу індексації приймається індекс, що відображає зміну споживчих цін між поточним та попереднім роками, П(с)БО 7 передбачає переоцінку, що враховує зміну цін на об'єкти основних засобів і за періоди більше року.

Позитивним моментом для підприємств у частині спрощення процедури переоцінки є те, що за П(с)БО 7 у разі переоцінки певного об'єкта основних засобів на ту саму дату здійснюється переоцінка всіх об'єктів відповідної групи, до якої належить даний об'єкт. Основою для переоцінки за П(с)БО 7 є справедлива вартість. Аналіз П(с)БО 7, Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 191 й Закону України "Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні" дає підстави для висновку, що визначення справедливої вартості здійснюється шляхом експертної оцінки основних засобів. Для цього необхідно узгодити названі вище нормативно-правові акти на предмет категорії "справедлива вартість" і порядку її визначення.

Справедливою вартістю об'єктів, що встановлюється шляхом експертної оцінки, може бути ринкова, відносна й залишкова відносна вартість. Економічна сутність, порядок, підходи і методи визначення цих видів вартості регламентовані нормативно-правовими актами з експертної оцінки: Законом України "Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні", Національним стандартом № 1 "Загальні за-

сади оцінки майна і майнових прав", Національним стандартом № 2 "Оцінка нерухомого майна". Отже, хоча чинна нормативно-законодавча база України не дає повною мірою реалізувати всі переваги переоцінки основних засобів, вже сьогодні кваліфіковано проведена їх переоцінка дає змогу (особливо для прибуткових сільськогосподарських підприємств) отримати реальні й досить відчутні вигоди.

Література:

1. Податковий кодекс України від 2.12.2010 р. № 2755-17 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
2. ПСБО 7 "Основні засоби" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0288-00>
3. Скрипник Н.В. Облік основних засобів: порівняльна характеристика національних підходів і вимог міжнародних стандартів фінансової звітності / Н.В. Скрипник // Вісник Одеського національного університету. Сер.: Економіка. — 2014. — Т. 19, Вип. 1 (2). — С. 178—180.
4. МСБО 16 "Основні засоби" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: buhgalter911.com/Res/MSBO/MSBO1
5. Могилова М.М. Оцінка основних засобів сільського господарства в контексті інформаційного забезпечення обґрунтування державної політики / М.М. Могилова // Економіка АПК. — 2013. — № 9. — С. 20—25.
6. Якубів В.М. Облік основних засобів: національний та міжнародний аспекти / В.М. Якубів, Д.І. Шеленко, А.С. Сас // Актуальні проблеми економіки. — 2015. — № 11. — С. 375—379.
7. Одношєвна О. Концепт управління процесом обліку основних засобів / О. Одношєвна // Економіка природокористування і охорони довкілля. — 2017. — 2017. — С. 130—137.
8. Косович Б.І. Облік основних засобів і витрат підприємств за міжнародними та національними стандартами / Б.І. Косович, Т.Д. Півень // Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Економічні науки. — 2017. — Вип. 52. — С. 95—99.

References:

1. Verkhovna Rada of Ukraine (2010), "Tax Code of Ukraine", available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (Accessed 01 July 2018).
2. Ministry of Finance of Ukraine (2000), "Regulation (standard) of accounting 7 "Fixed assets", available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0288-00> (Accessed 01 July 2018).
3. Skrypnyk, N. V. (2014), "Accounting for fixed assets: a comparative characteristic of national approaches and requirements of international financial reporting standards", *Visnyk Odes'koho natsional'noho universytetu. Serii: Ekonomika*, vol. 19, no. 1(2), pp. 178—180.
4. IASB (2012), "International Accounting Standard 16 (IAS 16). Fixed assets", available at: buhgalter911.com/Res/MSBO/MSBO1 (Accessed 01 July 2018).
5. Mohylova, M. M. (2013), "Assessment of basic agricultural products in the context of providing information support for state policy", *Ekonomika APK*, vol 9, pp. 20—25.
6. Yakubiv, V. M. Shelenko, D. I. and Sas, L. S. (2015), "Main assets accounting: national and international aspects", *Aktual'ni problemy ekonomiky*, vol. 11, pp. 375—379.
7. Odnoshevna, O. (2017), "Concept of management of accounting of fixed assets", *Ekonomika pryrodokorystuvannia i okhorony dovkillia*, pp. 130—137.
8. Kosovych, B. I. and Piven', T. D. (2017), "Accounting for fixed assets and expenses of enterprises according to international and national standards", *Visnyk L'viv'skoho torhovel'no-ekonomichnoho universytetu. Ekonomichni nauky*, vol. 52, pp. 95—99.

Стаття надійшла до редакції 06.07.2018 р.

*З. В. Валіулліна,
к. е. н., доцент кафедри міжнародних економічних відносин,
Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне*

ПЕРЕДУМОВИ ІНСТИТУЦІЙНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ ДІЯЛЬНОСТІ КОРПОРАЦІЙ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

*Z. Valiullina,
Ph.D., Associate Professor of the Department of International Economic Relations
National University of Water and Environmental Engineering, Rivne*

PREREQUISITES FOR INSTITUTIONAL TRANSFORMATIONS OF CORPORATIONS ACTIVITIES IN THE INFORMATION ENVIRONMENT

У статті досліджено передумови інституційних перетворень діяльності корпорацій в інформаційному середовищі, визначено основні напрями національних стратегій з побудови цифрової економіки країн-лідерів світового господарства. Виявлено, що створення інституційного середовища діяльності корпорацій в інформаційній сфері є природним механізмом передачі інформації, знань та технологій. Систематизовано основні технологічні тренди в сучасній економіці, які пов'язані з сучасними проявами та конкретними формами реалізації розвитку економіки знань. Доведено, існування пріоритету корпоративних форм організації сучасного бізнесу та пріоритет сфери розвитку корпорацій в світі. Встановлено, що найбільш стрімко зростаючою сферою діяльності корпорацій є сфера застосування ІТ-технологій. Запропоновано з точки зору організаційно-економічних основ формування інституційного середовища діяльності корпорацій в умовах інформатизації такі підходи: економічні фактори зовнішнього середовища; політичні та нормативно-правові фактори; соціально-культурні фактори; науково-технологічні фактори; демографічні фактори та природно-географічні фактори.

In the article are investigated the preconditions for institutional transformations of corporations activity in the information environment, the main directions of national strategies for building the digital economy of the countries-leaders of the world economy are determined. It was revealed that the creation of an institutional environment for corporations in the information sphere is a natural mechanism for the transfer of information, knowledge and technologies. The main technological trends in the modern economy are systematized, which connected with modern manifestations and concrete realization forms of knowledge economy development. There is a priority of corporate forms of organization of modern business is proved and the priority of the sphere of corporations development in the world. The most rapidly growing sphere of corporations' activity is the sphere of application of IT technologies, it is proved. From the point of view of the organizational and economic basis of the formation of the institutional environment of corporations' activity in the conditions of informatization are the following approaches, in particular: economic factors of the environment; political and regulatory factors; socio-cultural factors; scientific and technological factors; demographic factors and natural-geographical factors.

Ключові слова: глобалізація, корпорація, інституційні перетворення, інформатизація, інформаційне середовище.

Key words: globalization, corporation, institutional transformation, informatization, information environment.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

На сьогодні активізація інноваційного розвитку діяльності корпорацій і модернізація української економіки ускладнюється багатьма чинниками, зокрема, технологічним та інноваційним відставанням, що в першу чергу зумовлено неефективними інституційними перетвореннями в сучасному інформаційному середовищі.

Сьогодні склалися інституціональні утворення, які демонструють свою недостатньо ефективну роботу, що пов'язано насамперед з швидкістю впровадження ре-

форм і копіюванням інституційних структур із Заходу, без врахування специфіки вітчизняної економіки [1, с. 395].

Безсумнівно, розвиток сучасної економіки залежить від активної діяльності корпорацій, а відповідно практика формування таких відносин ґрунтується на інституційних перетвореннях в інформаційному середовищі. Саме неврахування таких перетворень гальмує можливості розвитку національних економік, оскільки формується неадекватне уявлення щодо реальних умов ведення бізнесу для корпорацій.

Включення української економіки до транснаціональних процесів світового економічного простору в інформаційному середовищі надають новій якості процесу розвитку вітчизняних корпорацій. Відповідно до цього, виявлення передумов інституційних перетворень діяльності корпорацій в інформаційному середовищі сприятиме ефективному функціонуванню діяльності корпорацій.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Аналізуючи передумови інституційних перетворень діяльності корпорацій в інформаційному середовищі необхідно відзначити, що методологічні підходи до визначення моделей розвитку транснаціоналізації базуються на наукових роботах класиків економічної науки та провідних вчених інших галузей знань. Завдяки українським науковим школам та провідним вченим нашої країни було імplementовано основні наукові підходи сучасного розвитку корпорацій до реалії України, зокрема, І. Сазонець [2], В. Вергун [3], А. Михайлишин, Т. Орехова та інші вчені. Виявлення пріоритетних форм та напрямів діяльності корпорацій в інформаційному середовищі розглядали у своїх працях А. Маслов [4], А. Ткач [5], О. Сазонець [6; 9], які сприяли встановленню пріоритету корпоративних форм організації сучасного бізнесу та пріоритету сфер розвитку корпорацій в світі.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Дослідження умов розвитку корпорацій за допомогою створення адекватних інституційних перетворень, для умов ведення сучасного бізнесу зумовлює постановку таких цілей дослідження:

- визначення основних напрямів національних стратегій з побудови цифрової економіки країн-лідерів світового господарства;
- обґрунтування передумов інституційних перетворень діяльності корпорацій в інформаційному середовищі;
- розкриття передумов інституційних перетворень діяльності корпорацій в інформаційному середовищі.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Передумови інституційних перетворень діяльності корпорацій в інформаційному середовищі, за думкою Маслова А.О., базуються на тому, що [4, с. 96—97]:

- 1) будь-який індивід, група осіб або організація в будь-якій точці країни й у будь-який час можуть одержати за плату або безкоштовно на основі автоматизованого доступу будь-яку інформацію й знання, необхідні для їхньої життєдіяльності;
- 2) у суспільстві виробляється й доступна будь-якому індивіду, групі або організації сучасна інформаційна технологія;
- 3) наявна розвинена інфраструктура, що забезпечує створення національних інформаційних ресурсів в обсязі, який відповідав би постійно прискорюваному науково-технологічному й соціально-історичному прогресу;
- 4) відбувається процес прискоренної автоматизації й роботизації всіх сфер і галузей виробництва й управління;

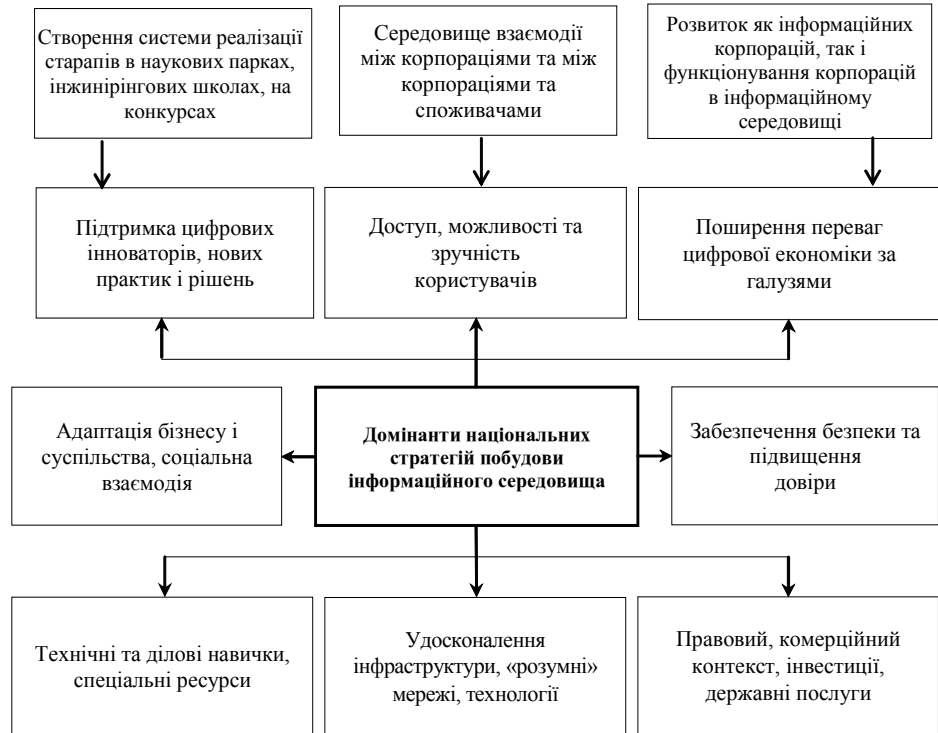

Рис. 1. Основні напрями національних стратегій з побудови цифрової економіки країн-лідерів світового господарства

Джерело: розроблено автором.

5) відбуваються радикальні зміни соціальних структур, наслідком чого виявляється розширення сфери інформаційної діяльності й послуг.

Широка база передумов інституційних перетворень в сфері діяльності корпорацій зумовлює велику кількість інститутів, що регулюють цей процес. Так, за думкою Вергуна В.А., "це субординована сукупність формальних... і неформальних... суспільних інститутів, що тісно взаємодіють. Такими інститутами... в міжнародному бізнесі виступають міжнародні та національні нормативно-правові акти, корпорація, держава, конкуренція, міжнародний менеджмент і маркетинг, стратегія, міжнародні, регіональні та національні організації, різноманітні союзи, спілки та об'єднання бізнесменів (підприємців), дипломатичні інституції, а також звичаї, традиції, кодекси поведінки, морально-етичні норми, прийняті у практиці ведення міжнародного бізнесу" [3, с. 94].

У зв'язку, з таким широким трактуванням інституційного середовища діяльності корпорацій в умовах інформатизації, дослідження пріоритетів та передумов інституційних перетворень діяльності корпорацій в інформаційному середовищі, доцільно розпочати з дослідження основних стратегій розвитку інформаційного середовища в національних економіках провідних країн світу. На рисунку 1 узагальнено уявлення щодо домінант національних стратегій побудови цифрової економіки. За думкою автора, з рисунка 1 слідує, що до таких домінант відносяться: підтримка цифрових інноваторів, нових практик і рішень, доступ, можливості та зручність користувачів, поширення переваг цифрової економіки за галузями, адаптація бізнесу і суспільства, соціальна взаємодія в умовах нових викликів інформаційного середовища, забезпечення безпеки та підвищення довіри суб'єктів корпоративних відносин один до одного, розвиток технічних та ділових навичок, мобілізація спеціальних ресурсів, удосконалення інфраструктури діяльності корпорацій, формування "розумних" мереж та технологій, вдосконалення правового, комерційного контексту діяльності корпорацій, нових форм залучення інвестицій, розвитку системи державних послуг.

Таблиця 1. Основні технологічні тренди в сучасній економіці

Тренд	Характеристика
1. Штучний інтелект і машинне навчання	Включає такі технології, як глибоке навчання, нейронні мережі та обробку природної мови; дозволяє створювати комп'ютерні системи, здатні розпізнавати образи, передбачити певні зміни, адаптуватися і потенційно працювати автономно
2. «Інтелектуальні» додатки	Електронні додатки будуються на можливостях штучного інтелекту; базуються на розширеній аналітиці та спрямовані на забезпечення автономності різних бізнес-процесів
3. «Розумні речі»	Входять три категорії речей: роботи, дрони і автономні транспортні засоби; розвиток таких речей спрямований не тільки на їх автономність, але й на взаємодію без участі людини; застосування таких речей часто обмежується правовими та соціальними аспектами
4. Віртуальна і доповнена реальність	Віртуальна реальність і доповнена реальність покликані змінити взаємодію індивідів, створити ефект присутності; розвиток таких технологій направлений на розширення меж візуального занурення, підключення всіх органів почуттів людини
5. Цифровий «блізнюк»	Передбачається, що речі будуть представлені цифровими двійниками, які представляють собою динамічну модель програмного забезпечення речей; це може бути використано для аналізу та моделювання реальних умов, поліпшення технологічних процесів, адаптації речей до змін; технологія може дозволити поєднувати фахівця і пристрій; двійники фізичних речей в поєднанні з цифровими зображеннями об'єктів та середовищ, а також людей, підприємств і процесів дозволять більш докладно деталізувати цифрове відображення реального світу для моделювання, аналізу та контролю
6. Blockchain	Являє собою розподілену систему, в якій угоди мінової вартості послідовно згруповані в блоки; технології пропонують моделі для додавання довіри в ненадійних середовищах і зниження розбіжності, забезпечуючи прозорий доступ до інформації в мережі
7. Діалогові системи	Можуть варіюватися від простого неформального, двонаправленого тексту або голосових даних до більш складних взаємодій; переходять від моделі, де людина пристосовується до комп'ютерів, до моделі, де комп'ютер «чує» і адаптується до бажаного результату людини; розмовні системи не використовують текст/голос в якості ексклюзивного інтерфейсу, але включають людей і машини для використання різних методів щоб комунікувати через шифровані пристрої
8. Mesh App і архітектура обслуговування (додатки і сервіси)	Передбачається створення «інтелектуальних» цифрових систем, що забезпечують роботу обладнання (інструментів); системи включають багатоканальну архітектуру, яка використовує «хмару» і обчислювальну техніку, контейнери і мікросервіси, а також спеціальні додатки; системи покликані підтримувати кількох користувачів в кількох ролях з використанням кількох пристроїв та обмін даними за кількома мережами; системи передбачають зміни в обладнанні та інструментах, а також нові практики
9. Цифрові технологічні платформи	Є «будівельними» блоками для цифрового бізнесу; кожна організація буде мати деяку суміш з п'яти цифрових технологічних платформ: інформаційних систем, обслуговування клієнтів, аналітики та інтелекту, Інтернету речей та бізнес-екосистеми
10. Архітектура безпеки, яка пристосовується	Еволюція цифрових мереж, платформ і архітектур додатків означає, що безпека повинна стати рухомою і адаптивною. Питання безпеки враховуються при розробці інформаційних систем, додатків і рішень для інтернету речей; забезпечується багаторівневий захист, залучення користувачів, постійний аналіз поведінки користувачів

Джерело: [7; 8].

Провідний вітчизняний науковець Ткач А.А. в своїй роботі "Інституціоналізація ринкової інфраструктури в посттрансформаційній економіці" пов'язує активізацію процесів інформатизації з процесами економічної комунікації між суб'єктами господарювання: "...будь-яка спеціалізація об'єктивно передбачає необхідність обміну, будь-який просторовий розподіл потребує наявної можливості переміщення, будь-яка диференціація властивостей зумовлює встановлення зв'язків, передачу інформації" [5, с. 215]. Саме тому створення інституційного середовища діяльності корпорацій в інформаційній сфері є природним механізмом передачі інформації, знань та технологій.

Перелічені напрями та особливості, можна ще трактувати як форми створення передумов для розвитку корпорацій в інформаційній сфері. Безпосередньо перспективні напрямки розвитку діяльності корпорацій в ІТ-сфері за висновками Gartner — дослідницької та консалтингової компанії, що спеціалізується на дослідженні ринків інформаційних технологій та "Goldman Sachs Group" — одного з найбільш великих в світі інвестиційних банків, що є фінансовим конгломератом, який досліджує та інвестує в сфері банкінгу, торгівлю цінними паперами, інвестиційним менеджментом та іншими фінансовими послугами та працює перш за все з великими інституційними клієнтами представлено в таблиці 1.

Проаналізовані в таблиці 1 основні технологічні тренди в сучасній економіці, є сучасними проявами та конкретними формами реалізації розвитку економіки знань. Економіка знань, теоретичні положення інформаційної економіки, теорії корпоративної економіки тісно переплітаються, тому не дарма один з провідних фахівців-науковців в сфері інформаційної економіки Сазонець О.М. досліджуючи проблеми економіки знань виокремила основні функції корпорації в сфері економіки знань:

- формування стратегії та політики управління знаннями;
- придбання, засвоєння, передача знань (навчання персоналу);
- отримання або створення власними силами нових знань;
- оцінка (облік, моніторинг) знань і процесів їх виробництва;
- включення нових знань до складу об'єктів інтелектуальної власності, нематеріальних активів;
- захист знань (забезпечення інформаційної безпеки [9, с. 77]).

Ці функції практично всі будуються на використанні інформаційних систем, тому інституційне середовище, яке створюється для управління знаннями, одночасно адаптується і під управління інформаційними технологіями. Достатньо проаналізувати функції та напрями діяльності Міністерства освіти і науки України, для того щоб зрозуміти, що рішення задач в сфері набути знань та розвитку інформаційних технологій є спорідненими. Ще одним прикладом, є діяльність Державного агентства

з питань електронного урядування. Агентство було утворене 4 червня 2014 року шляхом перейменування Державного агентства з питань науки, інновацій та інформатизації України.

Слід зазначити, що державне агентство з питань електронного управління України є відповідальним координатором в Україні, який займається впровадженням електронного управління або електронного уряду. Відмітимо, що електронне управління (е-урядування, e-government, e-gov) відноситься до нової форми державного управління, заснованої на широкому використанні сучасних інформаційних технологій (ІТ). Вагомим органом державного регулювання в сфері економіки знань є Національна академія наук України, яка, не дивлячись на свій академічний статус, має сучасні інноваційні розробки та напрацювання в сфері економіки знань та інформаційної економіки.

Інформаційні корпорації та корпорації, що активно використовують у своїй діяльності ІТ-технології працюють в умовах обмеженості технічних ресурсів. Для створення передумов інституційного розвитку середовища діяльності ІТ-корпорацій, необхідно проаналізувати технічні параметри цього питання. Актуальність створення інституційного середовища щодо запровадження інформаційних технологій корпораціями підтверджується прогнозами

Таблиця 2. Глобальний IP-трафік за типом, сегментами та регіонами (2017–2021 рр. — прогнозування)

Показник	Роки						Середньорічний темп зростання
	2016	2017	2018	2019	2020	2021	
1	2	3	4	5	6	7	8
IP-трафік за типом (Петабайт на місяць)							
Фіксований Інтернет	65942	83371	102960	127008	155121	187386	23 %
Керована IP-адреса	22911	27140	31304	35226	38908	42452	13 %
Мобільні дані	7201	11183	16646	24220	34382	48270	46 %
За сегментом (Петабайт на місяць)							
Споживач	78250	99777	124689	154935	190474	232655	24 %
Бізнес	17804	21917	26220	31518	37937	45452	21 %
За регіонами (Петабайт на місяць)							
Азіатсько-Тихоокеанський регіон	33505	43169	54402	68764	86068	107655	26 %
Північна Америка	33648	42267	51722	62330	73741	85047	20 %
Західна Європа	14014	17396	21167	25710	30971	37393	22 %
Центральна і Східна Європа	6210	7451	8940	11016	13781	17059	22 %
Латинська Америка	5999	7502	9141	10861	12909	15464	21 %
Середній Схід і Африка	2679	3910	5538	7773	10941	15490	42 %
Всього (Петабайт (PB) на місяць)							
Загальний IP-трафік	96054	121694	150910	186453	228411	278108	24 %

Джерело: складено автором за [10].

корпорації Cisco у її налітничому звіті Zettabyte Era: Trends and Analysis [10].

З проведеного дослідження можна зробити висновки, що глобальний IP-трафік за типом, сегментами та регіонами впродовж 2017–2021 рр. буде розвиватися так: середньорічний темп зростання фіксованого Інтернету буде складати 23 %, тоді як мобільні дані 46 %. Широко-смуговий доступ до інтернету, або Broadband Internet Access — Broadband доступ до Інтернету, з високою швидкістю передачі даних за кількома каналами одночасно. Найближчим часом широко-смуговий доступ повністю замінить комутований доступ абонентів, клієнтів один до одного з використанням модему та телефонної мережі загального користування. Значно більший обсяг зростання мобільних даних зумовлений об'єктивними причинами. Мобільні дані містять у собі комплекс послуг доступу до мобільного Інтернету. Під мобільним інтернетом розуміють сукупну назву бездротових новітніх технологій для доступу до глобальної мережі Інтернет. Зазначимо, що він може використовуватись як мобільними пристроями, так і стаціонарними, оскільки знижуються витрати на прокладання фізичного доступу через кабелі. Мобільний Інтернет стає все більш поширеним у зв'язку з розвитком науково-технічного прогресу в сфері передачі інформації, створення мереж та розробки нових пристроїв для користування Інтернетом.

Більшість нововведень та інвестицій в розвиток інформаційних технологій буде припадати на ринок спо-

живачів — фізичних осіб. Це необхідно враховувати корпораціям при формуванні маркетингової та конкурентної стратегії розвитку.

За регіональною ознакою IP-трафік у країнах Центральної і Східної Європи, зазначимо, що саме до цього регіону в цій класифікації відноситься Україна, буде зростати високими темпами. Це зростання буде складати 22%, що вище ніж у Північній та в Південній Америці, проте нижче середньосвітового рівня.

Значно вищими темпами у порівнянні зі середньосвітовими, в країнах Центральної та Східної Європи буде зростати середня кількість пристроїв і з'єднань на душу населення у розрахунку до 2021 р. (табл. 3).

Як видно з даних таблиці 3, прогнозоване зростання середньої кількості пристроїв і з'єднань на душу населення в Центральній і Східній Європі складе 9,1%, у той час як у світі в цілому 8,5 %, Середній Схід і Африка — 5,4 %, Латинська Америка — 7,0 %, Азіатсько-Тихоокеанський регіон — 8,3 %. Варто відмітити, що в той же час обмеженість людських ресурсів в країнах Центральної і Східної Європи призводить до незначних абсолютних показників поширення цього процесу, так у країнах Центральної і Східної Європи показник кількості інтернет-користувачів складає 356 млн, у той час як у світі в цілому 4,6 млрд, Середній Схід і Африка — 477 млн, Латинська Америка — 446 млн, Азіатсько-Тихоокеанський регіон — 2,6 млрд.

Таблиця 3. Середня кількість пристроїв і з'єднань на душу населення (прогнозування — 2021 р.)

	2016 р.	2021 р. (прогноз)	Середньорічний темп зростання	Кількість інтернет-користувачів (% від населення регіону)
Азіатсько-Тихоокеанський регіон	1,9	2,9	8,3%	2,6 млрд (62 %)
Центральна і Східна Європа	2,5	3,8	9,1%	356 млн (72 %)
Латинська Америка	2,1	2,9	7,0%	446 млн (66 %)
Середній Схід і Африка	1,1	1,4	5,4%	477 млн (28 %)
Північна Америка	7,7	12,9	11,0%	334 млн (89 %)
Західна Європа	5,3	8,9	10,9%	365 млн (87 %)
Світ в цілому	2,3	3,5	8,5%	4,6 млрд (58 %)

Джерело: складено автором за [10].

Що стосується якісних показників розповсюдження інформаційних технологій, то в країнах Центральної і Східної Європи вони нижче ніж в інших регіонах світу. Для покращання дослідження проведено аналіз швидкості фіксованого широкопозвоного доступу в Інтернет у період 2017–2021 рр. (табл. 4), як показав аналіз даних таблиці 4 показник 9 % є самим низьким у порівнянні з іншими регіонами світу. Оскільки значний сегмент ринку складають послуги для фізичних осіб, найімовірнішою причиною цього показника є низька купівельна спроможність населення в Україні та в інших країнах цього регіону. Середній показник у світі складає 14 %.

ВИСНОВКИ

Таким чином, дослідивши передумови інституційних перетворень діяльності корпорацій в інформаційному середовищі ми визначили, що існує пріоритет корпоративних форм організації сучасного бізнесу та пріоритет сфери розвитку корпорацій в світі. Крім того, нами було встановлено, що найбільш стрімкозростаючою сферою діяльності корпорацій є сфера застосування ІТ-технологій. Основні технологічні тренди в сучасній економіці є сучасними проявами та конкретними формами реалізації розвитку економіки знань. Економіка знань, теоретичні положення інформаційної економіки, теорії корпоративної економіки тісно пов'язані. З точки зору когнітивно-наукових основ формування інституційного середовища діяльності корпорацій, в умовах інформатизації ми виокремили технічну, інноваційну та наукову складову цього процесу. З точки зору організаційно-економічних основ формування інституційного середовища діяльності корпорацій в умовах інформатизації, нами були визначені такі підходи в цьому питанні: економічні фактори зовнішнього середовища; політичні та нормативно-правові фактори; соціально-культурні фактори; науково-технологічні фактори; демографічні фактори; природно-географічні фактори.

Література:

1. Шемякіна Н.В. Інституціональні передумови удосконалення фінансової системи забезпечення інноваційного розвитку України / Н.В. Шемякіна, А.А. Пономаренко // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". — 2013. — № 776: Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. — С. 395—403.
2. Сазонєць І.А. Державно-інституційне регулювання концентрації капіталу міжнародних та національних корпорацій / І.А. Сазонєць, М.М. Лещенко. — Рівне: Волин. обереги, 2017. — 164 с.
3. Міжнародний бізнес: підручник / За ред. проф. В.А. Вергуна. — К.: ВАДЕКС, 2014. — 810 с.
4. Маслов А.О. Інформаційна економіка: становлення, структура та теоретичне осмислення: монографія / А.О. Маслов. — К.: Аграр Медіа Груп, 2012. — С. 432.
5. Ткач А.А. Інституалізація ринкової інфраструктури в пост трансформаційній економіці / А.А. Ткач // Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. — 2004. — № 2. — С. 214—219.
6. Сазонєць О.М. Розвиток світового господарства та глобальні інформаційні системи / О.М. Сазонєць. — Донецьк: Юго-Восток, 2010. — 289 с.
7. Аналітичний звіт Gartner [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.gartner.com/en>
8. Аналітичний звіт Goldman Sachs Group [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [http://www.goldman-](http://www.goldman-sachs.com/investor-relations/financials/current/annual-reports/2017-annual-report/annual-report-2017.pdf)

Таблиця 4. Швидкості фіксованого широкопозвоного доступу в Інтернет (2017–2021 рр. — прогнозування), Мбіт/с

Region	Роки						Середньорічний темп зростання
	2016	2017	2018	2019	2020	2021	
У світі	27,5	39,0	42,3	47,9	50,4	53,0	14 %
Азіатсько-Тихоокеанський регіон	33,9	46,2	49,8	56,4	59,4	63,7	13 %
Латинська Америка	9,3	11,7	13,6	15,0	17,6	20,5	17 %
Північна Америка	32,9	43,2	51,0	57,5	65,0	74,2	18 %
Західна Європа	30,2	37,9	40,7	46,9	49,3	53,6	12 %
Центральна і Східна Європа	29,2	32,8	36,0	39,0	41,6	45,5	9 %
Середній Схід і Африка	29,3	39,0	46,0	51,6	59,2	67,4	18 %

Джерело: складено автором за [10].

sachs.com/investor-relations/financials/current/annual-reports/2017-annual-report/annual-report-2017.pdf

9. Сазонєць О.М. Глобальні інформаційні та наукометричні системи науково-технологічного розвитку України / О.М. Сазонєць, О.Л. Пінчук, С.О. Куницький. — Рівне: Волин. обереги, 2015. — 184 с.

10. The Zettabyte Era: Trends and Analysis, Cisco [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.cisco.com/c/en/us/solutions/collateral/service-provider/visual-networking-index-vni/vni-hyperconnectivity-wp.html>

References:

1. Shemiakina, N. V. and Ponomarenko, A. A. (2013), "Institutional prerequisites for improving the financial system of Ukrainian innovation development", *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnika": Menedzhment ta pidpriemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia i problemy rozvytku*, vol. 776, pp. 395—403.
2. Sazonets, I.L. and Leshchenko, M.M. (2017), *Derzhavno-instytutysijne rehuliuвання kontsentratsii kapitalu mizhnarodnykh ta natsionalnykh korporatsij* [State-institutional regulation of the concentration of capital of international and national corporations], Volyn. oberehy, Rivne, Ukraine.
3. Verhun, V.A. (2014), *Mizhnarodnyj biznes* [International business], VADEKS, Kyiv, Ukraine.
4. Maslov, A.O. (2012), *Informatsijna ekonomika: stanovlennia, struktura ta teoretychne osmyslennia* [Information economy: formation, structure and theoretical comprehension], Ahrar Media Hrup, Kyiv, Ukraine.
5. Tkach, A.A. (2004), "Institutionalization of market infrastructure in the post of transformational economics", *Derzhava ta rehiony. Seria: Ekonomika ta pidpriemnytstvo*, vol. 2, pp. 214—219.
6. Sazonets, O.M. (2010), *Rozvytok svitovoho hospodarstva ta hlobalni informatsijni systemy* [World economy development and global information systems], Yuhovostok, Donetsk, Ukraine.
7. Gartner (2017), "Annual report 2017", available at: <https://www.gartner.com/en> (Accessed 4 May 2018).
8. Goldman Sachs Group (2017), "Annual report 2017", available at: <http://www.goldmansachs.com/investor-relations/financials/current/annual-reports/2017-annual-report/annual-report-2017.pdf> (Accessed 14 May 2018).
9. Sazonets, O.M. Pinchuk, O.L. and Kunytskyj, S.O. (2015), *Hlobalni informatsijni ta naukometrychni systemy naukovo-tehnolohichnoho rozvytku Ukrainy* [Global information and science-research systems of scientific and technological development of Ukraine], Volyn. oberehy, Rivne, Ukraine.
10. Cisco (2017), "The Zettabyte Era: Trends and Analysis", available at: <https://www.cisco.com/c/en/us/solutions/collateral/service-provider/visual-networking-index-vni/vni-hyperconnectivity-wp.html> (Accessed 7 June 2018).

Стаття надійшла до редакції 04.07.2018 р.

В. И. Вороненко,

к. э. н., ассистент кафедры экономики, предпринимательства и бизнес-администрирования, Сумской государственной университет, г. Сумы

И. М. Бурлакова,

к. э. н., доцент, доцент кафедры экономики, предпринимательства и бизнес-администрирования, Сумской государственной университет, г. Сумы

ЭФФЕКТЫ ОТ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЭНЕРГЕТИЧЕСКИХ ПРИРОДНЫХ РЕСУРСОВ В СТРАНАХ ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА И УКРАИНЕ¹

V. Voronenko,

PhD, assistant of the chair of economics, entrepreneurship and business-administration, Sumy State University, Sumy

I. Burlakova,

PhD, associate professor, associate professor of the chair of economics, entrepreneurship and business-administration, Sumy State University, Sumy

EFFECTS OF THE ENERGY RESOURCES USE IN THE EUROPEAN UNION COUNTRIES AND UKRAINE

В этой статье рассматриваются результаты влияния использования природных ресурсов на эколого-экономическое развитие. Выполнен сравнительный анализ скорректированных чистых сбережений без вычитания и с вычитанием затрат на добычу энергетических природных ресурсов. Результаты показали значительную разницу между ними. При вычитании затрат на добычу скорректированные чистые сбережения получаются намного ниже. Этим фактором не следует пренебрегать.

Чтобы одновременно учесть экономический результат, истощение энергетических природных ресурсов, их потребление, а также последствия потребления, предложены соответствующие индикаторы. Результаты исследования показали, что у большинства стран Европейского Союза удовлетворительные скорректированные энергетические и углеродные эффективности, так как они превышают общемировые значения. Анализ изменений во времени также показал удовлетворительные результаты, согласно которым у большинства стран Европейского Союза скорректированная энергетическая эффективность повышается. Поэтому у некоторых стран есть хорошая возможность добиться значительного прогресса в эколого-экономическом развитии.

In this article are considered results of the impact of the natural resources use on environmental and economic development. The comparing of adjusted net savings without subtraction and with subtraction costs for the extraction of natural resources was performed. The analysis indicated that there is a big difference between them. Adjusted net savings are lower when extractions costs are subtracted. This factor should not be neglected.

The need to cover economic growth, depletion of natural resources, their consumption, and the consequences of consumption, led to the development of relevant indicators. Calculations showed that most EU countries have satisfactory adjusted energy and carbon productivity, because they exceed the average world values. Time-based calculations also yielded satisfactory results, which showed an increase of the adjusted energy productivity in many European Union countries. Therefore, some countries have great potential to achieve significant success in ecological and economic development.

Ключевые слова: устойчивое развитие, эколого-экономическое развитие, истинные сбережения, природные ресурсы, валовый национальный доход, диоксид углерода.

Keywords: sustainable development, environmental and economic development, genuine savings, natural resources, gross national income, carbon dioxide.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМЫ

Конференция Организации Объединенных Наций по окружающей среде и развитию в Рио-де-Жанейро в 1992 году благодаря принятой совместной Декларации

дала старт воплощению идей устойчивого развития. После этого ученые со всего мира начали работать над развитием этих идей, что создало целую отрасль науки. При исследованиях возникали проблемы и очень важ-

¹ Материал подготовлен в рамках НИР "Розроблення фундаментальних основ відтворювального механізму соціально-економічного розвитку в ході Третьої промислової революції", которая финансируется за счет государственного бюджета Украины (№ ДР 0118U003578), 2018—2020 гг.

ним вопросом было то, как правильно определить, является ли экономическое развитие устойчивым. Для решения этой проблемы было разработано большое количество критериев и индикаторов, которые постоянно совершенствовались. Среди них появилось много индикаторов для оценки результатов управления энергетическими природными ресурсами, которые стали использоваться для характеристики зеленого роста. Некоторые из критериев и индикаторов перестали использоваться, а многие из них были агрегированы в другие индикаторы для облегчения проведения анализа развития. Но за время, прошедшее с конференции 1992 года, было не решено много проблем и одной из них является проблема качественного и простого оценивания устойчивого развития, а также зеленого роста стран. В этом вопросе важное место занимает учет эффектов от истощения и потребления энергетических природных ресурсов.

АНАЛИЗ ПОСЛЕДНИХ ИССЛЕДОВАНИЙ И ПУБЛИКАЦИЙ

На данный момент уже достаточно работ, посвященных исследованию влияния использования энергетических природных ресурсов на устойчивое и эколого-экономическое развитие. Это влияние отражено в подходах к разработке систем макроэкономической оценки устойчивого развития и прогресса зеленого роста. Среди первых ученых, кто занимался исследованием связи устойчивого развития и национального богатства с помощью индикаторов были Пирс и Аткинсон [1]. Далее развитие исследований в этом направлении происходил благодаря таким ученым, как Диксон, Бэккенс, Хэмилтон и др. [2].

Исследование успехов в эколого-экономическом развитии началось после наработки базы для оценки устойчивого развития. Одними из первых отечественных ученых, кто начал исследовать прогресс эколого-экономического развития были О.Ф. Балацкий и др. [3; 4], А.Г. Мельник и О.И. Каринцева [5], А.С. Грынив [6]. Далее исследования продолжали С.И. Дорогунцов, М.А. Хвесик, А.М. Горбач и др. [7], И.М. Сотник [8], А.В. Жарова и Е.В. Хлобыстов [9], И.М. Билецкая [10], О.В. Кубатко [11] и другие ученые.

На основании проведенного литературного обзора установлено, что ученые, которые исследовали и исследуют научное поле субъекта, предоставили возможность для дальнейшего совершенствования инструментария макроэкономической оценки прогресса эколого-экономического роста на пути к устойчивому развитию стран. Поэтому есть возможность более детально оценить эффекты от потребления и истощения природных ресурсов, сделать их сопоставление с экономическими индикаторами стран.

ПОСТАНОВКА ЗАДАНИЯ

Цель статьи состоит в определении влияния инвестиций в добычу энергетических природных ресурсов на индикаторы устойчивого развития, а также в изучении эффектов от использования энергетических природных ресурсов в странах Европейского союза, Украине и мире в целом на основе расчета соответствующих индикаторов эффективности и составлении рейтинга стран по этим индикаторам. Объектом исследования являются процессы управления энергетическими природными ресурсами.

ОСНОВНОЙ МАТЕРИАЛ ИССЛЕДОВАНИЯ

В качестве макроэкономического индикатора оценки устойчивого развития часто применяются скорректированные чистые сбережения. Этот индикатор разработан Всемирным Банком. Его сущность связана с новыми тенденциями в оценке богатства народов. Скорректированные чистые сбережения характеризует накопление национальных сбережений после надлежа-

щего учета истощения природных ресурсов и ущерба от загрязнения окружающей среды. База их расчета включает стандартные индикаторы национального учета.

Скорректированные чистые сбережения рассчитываются и публикуются Всемирным Банком каждый год для более чем 200 стран мира. Всемирный Банк включил в индикатор скорректированных чистых сбережений истощение минеральных, лесных и энергетических природных ресурсов. Истощение энергетических природных ресурсов учитывает каменный уголь, нефть и природный газ.

В общем случае истощение природных ресурсов рассматривается как разница между стоимостью в мировых ценах определенного количества добытых природных ресурсов и себестоимостью их производства, то есть расходов на добычу, получение, восстановление, амортизацию и др. Мы предлагаем рассматривать истощение минеральных и энергетических природных ресурсов также в виде их стоимости в мировых ценах без вычета расходов на их добычу и всех сопутствующих расходов. Такое предложение объясняется тем, что минеральные и энергетические природные ресурсы относятся к категории не возобновляемых и расходы на их добычу не являются по сути инвестициями в будущее. Инвестиции в добычу можно считать упущенными, поскольку альтернативой могли быть вложения, например, в развитие альтернативной энергетики. Добыча таких природных ресурсов приводит к уменьшению богатства народов на полную их стоимость, а не только на величину ренты. Поэтому уместно делать анализ величин скорректированных чистых сбережений для случая расчета истощения природных ресурсов также согласно нашему предложению.

Оценить прогресс страны в зеленом росте на пути к устойчивому развитию можно с помощью различных индикаторов, основные из которых разработаны Организацией экономического сотрудничества и развития. Также есть потоковые данные в виде абсолютных величин, которые используют и как самостоятельные индикаторы. Для того, чтобы одновременно учесть экономический результат, истощение энергетических природных ресурсов и их потребление, мы разработали дополнительный индикатор, который характеризует энергетическую эффективность, опираясь на особенности оценивания устойчивого развития.

Сущность разработанного индикатора заключается в удельной величине скорректированного результата экономической деятельности страны на единицу потребленного для этого энергетического природного ресурса. Индикатор скорректирован вычитанием истощения энергетических природных ресурсов, поскольку зеленый рост не может происходить за счет добычи не возобновляемых природных ресурсов. Расчет производится для трех основных типов энергетических природных ресурсов: каменный уголь, нефть, природный газ. Такой подход, по нашему мнению, может помочь принимать более оптимальные управленческие решения касательно обращения с природными ресурсами.

Данный индикатор экономического результата на единицу потребления природных ресурсов, скорректированный вычитанием стоимостной оценки их истощения за год, рассчитывается по формуле (разработано авторами):

$$ER = (ВНД - ИР) / ПР \quad (1),$$

где ER — индикатор скорректированного экономического результата на единицу потребленных страной энергетических природных ресурсов; $ВНД$ — валовый национальный доход в рыночных ценах; $ИР$ — стоимостная оценка истощения энергетических природных ресурсов страны без вычитания затрат на их добычу; $ПР$ — количество потребленных страной природных ресурсов.

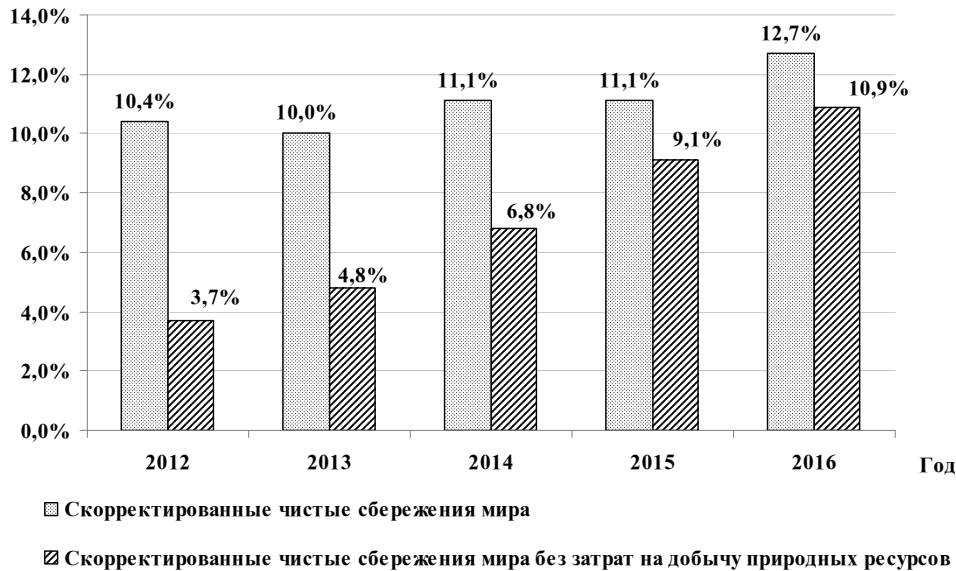

Рис. 1. Скорректированные чистые сбережения мира

Источник: построено и рассчитано авторами на основе данных Всемирного Банка [12].

Для оценки эффективности зеленого роста страны с точки зрения энергетического потребления мы предлагаем рассчитывать разработанный сводный динамический индикатор эффективности развития страны по скорректированному экономическому результату относительно энергетического потребления, то есть специальный индекс. Положительное направление динамики этого индекса — рост. Критерием эффективности является значение индекса больше единицы. Сводные динамические индексы рассчитываются на основе цепных относительных приростов индикаторов ER по формуле (разработано авторами):

$$I_{ER} = N^{-1} \prod_{n=1}^{N-1} \left[\frac{ER_{\{n+1\}}}{ER_{\{n\}} (1 + ir_{\{n+1\}})} \right] \quad (2),$$

где I_{ER} — сводный динамический индекс эффективности зеленого роста страны по скорректированному экономическому результату относительно энергетического потребления; ir — уровень инфляции; N — количество лет, за которые совершается анализ; n — обозначение номера года.

Кроме проблемы истощения энергетических природных ресурсов, происходят также выбросы диоксида углерода (CO_2) после их сжигания. Для оценивания эффективности экономики с точки зрения выбросов CO_2 используются разноплановые индикаторы. Также используются потоковые данные в виде абсолютных величин. Для того, чтобы одновременно учесть экономический результат, ущербы от выбросов диоксида углерода и количество выбросов, мы разработали дополнительный индикатор, который характеризует углеродную эффективность экономики, опираясь на особенности оценивания устойчивого развития.

Сущность разработанного индикатора заключается в удельной величине результата экономической деятельности страны на единицу выбросов CO_2 . Результат экономической деятельности корректируется ущербами от эмиссии CO_2 , так как ущербы от загрязнения приводят к экономическим потерям. Всемирный Банк установил размер удельного ущерба от выброса одной тонны CO_2 на уровне 20 долларов США. Эта величина используется как общепринятая при расчетах ущербов от эмиссии диоксида углерода.

Индикатор экономического результата на единицу выбросов диоксида углерода, скорректированный вычитанием ущерба от выбросов диоксида углерода в год,

рассчитывается по формуле (разработано авторами):

$$EE = (BND - UE) / KB \quad (3),$$

где EE — индикатор скорректированного экономического результата на единицу выбросов диоксида углерода; BND — валовый национальный доход в рыночных ценах; UE — ущербы от эмиссии диоксида углерода; KB — количество выбросов диоксида углерода.

Такие методы оправдываются рисками, которые несут выбросы диоксида углерода в результате потребления энергетических природных ресурсов, что является главной причиной парникового эффекта.

Процессы истощения минеральных и энергетических природных ресурсов имеют существенное отличие. Отличие заключается в том, что энергетические природные ресурсы потребляются в мире в значительно большей степени, чем минеральные. Поэтому и истощаются они сильнее.

Следует отметить, что потребление энергии является основой любой экономики. Характер и эффективность энергопотребления страны, а также его изменение во времени определяют устойчивое развитие страны и показывают наличие у нее зеленого роста. Поэтому при анализе величин скорректированных чистых сбережений основной интерес представляет истощение именно энергетических природных ресурсов. Сделаем анализ скорректированных чистых сбережений для случая расчета истощения энергетических природных ресурсов без вычитания затрат на их добычу и сопутствующих затрат (рис. 1).

Из рисунка 1 видим, что вычитание затрат на добычу энергетических природных ресурсов приводит к значительно меньшим значениям скорректированных чистых сбережений. В среднем за этот период они меньше на 4% от валового национального дохода. Это означает, что богатство народов меньше сберегается и больше теряется. Примечательно, что чем более далекий год в прошлом, тем меньше скорректированные чистые сбережения без учета затрат на добычу энергетических природных ресурсов. Это связано с тем, что мы делали расчет по соответствующим среднегодовым ценам на энергетические природные ресурсы. Существенное падение цен отразилось на росте второго варианта скорректированных чистых сбережений. Стоимость добытых природных ресурсов во всем мире представлена на рисунке 2. Эта стоимость является результатом произведения количества добытого угля, нефти и природного газа на их соответствующую среднегодовую цену. Именно это уменьшает скорректированные чистые сбережения до существенно меньших значений, так как является скорректированным энергетическим истощением.

Скорректированным энергетическим истощением мы назвали истощение энергетических природных ресурсов с учетом всех затрат на их добычу. Но так как с каждым годом стоимость общего количества добытых энергетических природных ресурсов уменьшалась, скорректированные чистые сбережения мира без учета затрат на добычу росли. Это, как уже было сказано, по большей степени связано с существенным падением мировых цен на нефть, природный газ и уголь.

Сделав сравнительный анализ графиков на рисунках 1 и 2, можно прийти к заключению, что расчет скорректированных чистых сбережений с вычитанием зат-

рат на добычу энергетических природных ресурсов дает совершенно иное представление о сбережениях. Этот факт нужно учитывать и нежелательно игнорировать. Поэтому мы предлагаем при расчете и анализе скорректированных чистых сбережений также учитывать результаты без учета затрат на добычу энергетических природных ресурсов. Это позволит провести более качественный анализ устойчивости развития и оценить прогресс зеленого роста.

Потребление ископаемого топлива ставит большую проблему перед обществом, так как возникающее в результате сжигания загрязнение окружающей среды происходит практически повсеместно. К этому следует добавить также немаловажные последствия добычи и транспортировки энергетических природных ресурсов. Поэтому снижение темпов истощения и потребления энергетических природных ресурсов в результате внедрения энергоэффективных технологий и возобновляемой энергетики позволяет добиться значительного прогресса в зеленом росте на пути к устойчивому развитию.

Чтобы на сегодняшний день охарактеризовать прогресс в зеленом росте, нужно оценить эффекты от управления энергетическими природными ресурсами. Для этого были посчитаны значения индикаторов ER для тех стран Евросоюза, которые являются наиболее крупными потребителями или производителями энергетических природных ресурсов, а также для Украины и всего мира за 2012—2016 гг. Результаты представлены в виде таблицы 1, в которой страны проранжированы по величине среднего за пять лет индикатора ER в порядке убывания.

Полученные результаты, представленные в таблице 1, показывают, что в рассматриваемых странах Европейского союза в целом положительные значения индикаторов ER, так как у большинства стран они превышают значения индикаторов ER для всего мира, взятые за базу сравнения. Особенно стоит выделить Швецию, средний ER у которой за пять лет превышает ER для всего мира почти в пять раз и составляет 31000 долларов США на одну тонну нефтяного эквивалента. Также стоит выделить Данию и Францию, у которых значения этих индикаторов выше 20. У названных трех стран наблюдается высокое значение валового национального дохода на единицу потребленного энергетического природного ресурса. Кроме того, в этих странах практически отсутствует энергетическое истощение из-за добычи энергетических природных ресурсов. У некоторых других стран индикатор ER уменьшается из-за такой добычи. Крупными добытчиками угля являются Болгария, Чешская Республика, ФРГ, Греция, Польша, Румыния, Украина. Крупными добытчиками природного газа являются Нидерланды, Великобритания, Украина. Крупным добытчиком нефти является Великобритания. У всех этих стран крупные доли валового национального дохода составляют производства этих энергетических природных ресурсов. Причем в странах с большими экономиками, таких как ФРГ, Нидерланды, Великобрита-

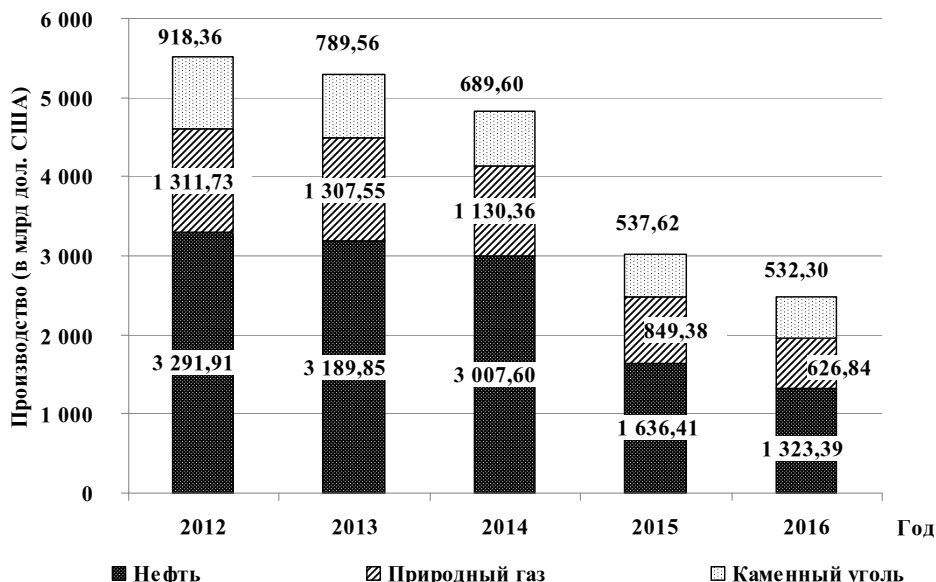

Рис. 2. Стоимость добытых во всем мире энергетических природных ресурсов — скорректированное энергетическое истощение

Источник: построено и рассчитано авторами на основе данных Всемирного Банка [12].

ния, на индикатор ER это влияет в меньшей степени. А в таких странах, как Болгария, Чешская республика, Греция, Польша, Румыния, Украина, производство энергетических природных ресурсов влияет на уменьшение индикатора ER существеннее, что отражается на их рейтинге в таблице 1.

Теперь проанализируем ситуацию в динамике. Это покажет нам, двигаются ли страны в направлении улучшения значения индикатора ER. Для анализа применим предложенный сводный динамический индекс эффективности зеленого роста страны по скорректированному экономическому результату относительно энергетического потребления IER. Расчет значений индикатора сделан также за 2012—2016 гг. Положительным значением индекса за пять лет будет среднее значение, которое больше 1. Результаты расчета представлены в таблице 2.

Таблица 1. Рейтинг стран по среднему значению индикатора ER, 2012—2016 гг.

Рейтинг	Страна	ER в тыс. дол. США на 1 т нефтяного эквивалента					
		2012	2013	2014	2015	2016	2012-2016 (среднее)
1	Швеция	27	29	31	35	34	31
2	Дания	23	23	25	27	26	25
3	Франция	21	21	23	24	23	23
4	Австрия	17	17	18	19	18	18
5-6	Финляндия	16	16	16	18	18	17
	Италия	15	16	17	17	17	17
7	Великобритания	13	13	15	17	18	16
8	Ирландия	15	15	15	16	16	15
9-10	ФРГ	13	13	14	15	15	14
	Испания	14	15	15	14	14	14
11	Португалия	13	13	13	12	12	12
12-13	Греция	11	11	11	11	11	11
	Бельгия	11	11	11	11	11	11
14	Нидерланды	9	10	10	11	11	10
15-16	Словакия	8	8	9	9	9	9
	Литва	8	8	9	9	9	9
17	Венгрия	8	8	8	8	8	8
18	Румыния	6	7	7	7	8	7
19	Чешская республика	6	6	6	6	6	6
20	Польша	5	5	5	6	6	5
21	Болгария	3	4	4	4	4	4
22	Украина	1	1	2	3	2	2
-	Мир	5	6	6	7	7	6

Источник: рассчитано авторами на основе данных Всемирного Банка [12].

Таблица 2. Результаты расчета индекса IER, 2012–2016 гг.

Страна	I _{ER}					Результат
	2012-2013	2013-2014	2014-2015	2015-2016	2012-2016 (среднее)	
Австрия	1,02	1,03	1,03	0,94	1,01	+
Бельгия	0,99	1,03	0,98	0,98	0,99	-
Болгария	1,16	0,94	1,02	1,06	1,04	+
Чешская республика	1,06	1,01	1,01	0,95	1,01	+
Дания	0,99	1,07	1,09	0,94	1,02	+
Финляндия	0,98	1,04	1,11	0,96	1,02	+
Франция	0,99	1,08	1,01	0,95	1,01	+
Германия	0,99	1,06	1,03	0,97	1,01	+
Греция	0,98	0,99	0,97	1,00	0,98	-
Венгрия	1,02	0,97	0,99	0,97	0,99	-
Ирландия	0,98	1,00	1,05	1,01	1,01	+
Италия	1,06	1,04	0,99	0,95	1,01	+
Литва	1,10	1,11	1,03	0,99	1,06	+
Нидерланды	1,02	1,04	1,06	0,97	1,02	+
Польша	0,99	1,07	1,05	0,96	1,02	+
Португалия	0,96	0,98	0,93	1,00	0,97	-
Румыния	1,20	0,99	1,07	1,02	1,07	+
Словакия	0,91	1,20	0,99	0,96	1,01	+
Испания	1,09	0,98	0,95	0,97	0,99	-
Швеция	1,06	1,06	1,13	0,95	1,05	+
Великобритания	1,01	1,12	1,12	1,05	1,07	+
Украина	1,15	1,35	1,46	0,81	1,16	+
Мир	1,04	1,08	1,08	1,01	1,05	+

Источник: рассчитано авторами на основе данных Всемирного Банка [12].

Результаты показывают, что большинство стран Евросоюза и Украина имеют положительные темпы роста значений ER. У них значение сводного динамического индекса эффективности зеленого роста страны по скорректированному экономическому результату относительно энергетического потребления IER больше 1. При сохранении темпов роста у этих стран есть хоро-

шая возможность добиться значительного прогресса в эколого-экономическом развитии за счет наличия потенциала. При этом страны, имеющие высокие значения индикатора ER, могут нуждаться в дорогостоящих инвестициях.

У Бельгии, Греции, Венгрии, Португалии и Испании значения индекса IER меньше 1, что означает опережающие темпы потребления энергетических природных ресурсов по сравнению с ростом экономики этих стран. Следует также отметить, что для всего мира в целом значение индикатора больше 1, что означает опережающие темпы роста мировой экономики по сравнению с темпами потребления и добычи энергетических природных ресурсов.

Отдельное внимание следует уделить Украине, у которой значение индекса IER также выше 1. В этой стране в последнее время имело место сокращение роста экономики, но сокращение потребления и добычи энергетических природных ресурсов происходило значительно более высокими темпами. Промежуточные значения IER в целом не испытывают значительных колебаний и очень близки к средним значениям. Также нужно отметить тот факт, что за 2016 год по сравнению с 2015 годом значения индексов IER большинства стран меньше 1, что, возможно, связано с увеличением темпов потребления энергетических природных ресурсов в связи с падением цен на них.

Так как в результате потребления энергетических природных ресурсов образуется диоксид углерода, который является одним из основных парниковых газов, это должно ставить некоторые ограничения для стран. Иначе это все может привести к многократному усилению естественного парникового эффекта и в результате сделать температурные изменения, а также другие последствия для Земли острой проблемой. На данный момент управление выбросами диоксида углерода в результате потребления энергетических природных ресурсов стало одним из важнейших аспектов климатической политики большинства стран. Для того, чтобы оценить эффекты от управления, были посчитаны значения индикаторов EE для стран Евросоюза, Украины и всего мира за 2012–2016 гг. и представлены в таблице 3.

Таблица 3. Рейтинг стран Европейского союза и Украины по среднему значению показателя EE, 2012–2016 гг.

Рейтинг	Страна	EE в тыс. дол. США на 1 т					
		2012	2013	2014	2015	2016	2012-2016 (среднее)
1	Швеция	9,43	11,29	10,00	11,00	11,18	10,58
2	Франция	7,16	7,56	7,45	7,75	8,24	7,63
3	Дания	7,05	7,23	7,19	7,41	8,50	7,48
4	Австрия	5,79	6,49	5,98	6,28	6,34	6,17
5	Великобритания	4,47	4,89	4,85	5,26	6,09	5,11
6	Италия	4,80	5,25	5,16	5,14	5,14	5,10
7	ФРГ	4,47	4,89	4,94	5,17	5,33	4,96
8	Испания	4,39	4,89	5,04	5,14	5,05	4,90
9	Бельгия	4,66	4,76	4,46	4,61	5,35	4,77
10	Ирландия	4,20	4,19	4,42	4,88	5,87	4,71
11	Нидерланды	4,61	4,80	4,35	4,62	5,12	4,70
12	Финляндия	4,47	4,76	4,03	4,23	4,73	4,44
13	Португалия	4,11	3,94	4,12	4,23	4,53	4,18
14	Латвия	3,51	4,42	3,89	4,23	3,99	4,01
15	Кипр	3,71	3,91	3,71	3,58	3,92	3,76
16	Люксембург	3,56	3,77	3,34	3,25	3,61	3,51
17	Мальта	3,06	3,08	3,16	3,36	3,48	3,23
18	Литва	2,54	3,40	3,12	3,37	3,40	3,17
19	Словения	2,79	3,13	3,02	3,08	3,12	3,03
20	Греция	3,08	2,90	3,06	2,90	2,98	2,98
21	Хорватия	2,60	2,74	2,85	2,84	2,68	2,74
22	Словакия	2,42	2,55	2,55	2,64	2,76	2,58
23	Венгрия	2,36	2,58	2,41	2,58	2,70	2,53
24	Румыния	1,76	2,18	2,18	2,30	2,25	2,13
25	Чешская республика	1,58	1,80	1,67	1,75	1,74	1,71
26	Польша	1,48	1,57	1,51	1,58	1,63	1,55
27	Эстония	1,04	1,26	1,17	1,27	1,34	1,22
28	Болгария	0,93	1,17	1,12	1,21	1,12	1,11
29	Украина	0,41	0,51	0,50	0,58	0,55	0,51
-	Мир	1,87	2,00	2,06	2,16	2,18	2,06

Источник: рассчитано авторами на основе данных Всемирного Банка [12].

Полученные результаты, представленные в таблице 3, показывают, что почти во всех странах Европейского союза в основном положительные значения индикаторов EE, так как они превышают значения индикаторов EE для всего мира в целом, взятые за базу сравнения. Кроме того, результаты в целом соответствуют тем позициям, которые занимают большинство стран в таблице 1. Связано это с тем, что индикаторы ER и EE тесно взаимосвязаны. Первое место, как и в таблице 1, занимает Швеция с наибольшим средним значением индикатора, равным 10580 долларов США на одну тонну выбросов, что доказывает ее высокий уровень эколого-экономического развития. Далее в рейтинге расположились те же страны, что и в таблице 1. Это Франция, Дания, Австрия. У этих стран средние значения EE превышают общемировую EE примерно в 3 раза, что также является хорошим результатом. К сожалению, такие страны, как Чешская Республика, Польша, Эстония, Болгария и Украина имеют средние значения индикаторов меньше общемирового, что не

является позитивным фактом. Особенно на фоне того, что эти же страны, кроме Эстонии, замыкают рейтинг по среднему значению индикатора ЕР. Этим странам нужно обратить особое внимание на свой зеленый рост.

Индикаторы ЕР и ЕЕ хоть и тесно взаимосвязаны, но не тождественны. Выбросы диоксида углерода в основном происходят в результате сжигания ископаемого топлива, но по мере его замещения альтернативной энергетикой, связь между потреблением энергии и выбросами диоксида углерода ослабевает.

ВЫВОДЫ

Сравнительный анализ скорректированных чистых сбережений без вычитания и с вычитанием затрат на добычу энергетических природных ресурсов показывает разницу в 4% от валового национального дохода для мира в среднем за 2012—2016 гг. Вычитание затрат на добычу значительно уменьшает скорректированные чистые сбережения и это нужно учитывать. Такой подход может иметь продолжение для исследований в виде изучения упущенных возможностей. Инвестиции в производство энергетических природных ресурсов не являются инвестициями в устойчивое развитие и зеленый рост, поскольку они не могут способствовать возобновлению исчерпаемых ресурсов. С этой точки зрения затраты на добычу можно в будущих исследованиях рассматривать как упущенные, поскольку уместной альтернативой могло быть вложение в развитие альтернативной энергетики.

Результаты исследования эффектов от использования энергетических природных ресурсов показывают, что преимущественно в странах Европейского Союза положительные скорректированные энергетические и углеродные эффективности, так как значения индикаторов превышают общемировые значения. При этом взаимосвязь углеродной эффективности с энергетической эффективностью в рассматриваемых странах продолжает оставаться тесной. Анализ изменений во времени также показал положительные результаты, согласно которым у большинства стран Европейского Союза скорректированная энергетическая эффективность растет. Перспективы будущих исследований в данной области заключаются в анализе изменения характера взаимосвязи между потреблением энергии и выбросами диоксида углерода. Эта взаимосвязь по мере развития в будущем сектора альтернативной энергетики и уменьшения потребления энергетических природных ресурсов будет ослабевать, что уже представляет исследовательский интерес. В связи с этим, будущая работа заключается в изучении новых возможностей добиться значительного прогресса в зеленом росте на пути к устойчивому развитию.

Литература:

1. Pearce D. Capital theory and the measurement of sustainable development: an indicator of weak sustainability / D. Pearce, G. Atkinson // *Ecological Economics*. — 1993. — № 8. — P. 103—108.
2. Expanding the Measure of Wealth. Indicators of Environmentally Sustainable Development / J. Dixon, J. Bakkes, K. Hamilton, A. Kunte, E. Lutz, S. Paggiolo and J. Hie. — Washington D.C.: The World Bank, 1997. — 111 p.
3. Моделирование социо-эколого-экономической системы региона / О.Ф. Балацкий, Д.В. Бельшев, В.И. Гурман, Е.В. Рюмина; под ред. В.И. Гурмана, Е.В. Рюминой. — М.: Наука, 2001. — 175 с.
4. Балацкий О.Ф. Антология экономики чистой среды / О.Ф. Балацкий. — Сумы: Университетська книга, 2007. — 272 с.
5. Методи оцінки екологічних втрат: монографія / за ред. д. е. н. Л.Г. Мельника та к. е. н. О.І. Карінцевої. — Сумы: Університетська книга, 2004. — 288 с.
6. Гринів Л.С. Економічна теорія природного капіталу: нові моделі, функції та оцінки / Л.С. Гринів //

Науковий вісник ЛНТУ. — 2005. — Вип. 15.6. — С. 65—71.

7. Екосередовище і сучасність. Регіональні процеси, прогнозування й оптимізація екосередовищ: монографія / С.І. Дорогунцов, М.А. Хвесик, Л.М. Горбач, П.П. Пастушенко. — К.: Кондор, 2006. — 470 с.

8. Сотник І. М. Економічне стимулювання ресурсозбереження у контексті сталого розвитку України / І.М. Сотник // *Економіст*. — 2010. — № 12. — С. 72—75.

9. Жарова Л.В. Макроекономічне регулювання природоохоронної діяльності: монографія / Л.В. Жарова; за наук. ред. проф. Є.В. Хлобистова. — Сумы: Університетська книга, 2012 — 296 с.

10. Білецька І.М. Економічний механізм екологічного регулювання, як передумова стійкого розвитку [Електронний ресурс] / І.М. Білецька // *Ефективна економіка*. — 2014. — № 6. — Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3063>

11. Кубатко О.В. Флуктуації розвитку еколого-економічних систем: монографія / О.В. Кубатко. — Сумы: Університетська книга, 2017. — 383 с.

12. Ukraine [Електронний ресурс] / The World Bank Data. — Режим доступу: <https://data.worldbank.org/country/Ukraine>

References:

1. Pearce, D. and Atkinson, G. (1993), "Capital theory and the measurement of sustainable development: an indicator of weak sustainability", *Ecological Economics*, vol. 8, pp. 103—108.

2. Dixon, J. Bakkes, J. Hamilton, K. Kunte, A. Lutz, E. Paggiolo, S. and Hie, J. (1997), *Expanding the Measure of Wealth. Indicators of Environmentally Sustainable Development*, The World Bank, Washington D.C.

3. Balatskiy, O.F. Belyshev, D.V. Gurman, E.P. and Riumina, E.V. (2001), *Modelirovanie sotsio-ekologo-ekonomicheskoy sistemyi regiona [Modeling the socio-ecological and economic system of the region]*, Nauka, Moscow, Russian Federation.

4. Balatskiy, O.F. (2007), *Antologiya ekonomiki chistoy sredy [Anthology of clean economy]*, Universytets'ka knyha, Sumy, Ukraine.

5. Melnyk, L.G. and Karintseva, O.I. (2004), *Metody otsinky ekolohichnykh vtrat [Methods for assessment of ecological losses]*, Universytets'ka knyha, Sumy, Ukraine.

6. Gryniv, L.S. (2005), "The Economic Theory of Natural Capital: New Models, Functions and Assessments", *Naukovyi visnyk LNTU*, vol. 15.6, pp. 65—71.

7. Doroguntsov, S.I. Hvesyk, M.A. Gorbach, L.M. and Pastushenko, P.P. (2006), *Ekoseredovische i suchasnist'. Regionalni protsesi, prognozuvannya y optimizatsiya ekoseredovisch [Eco-environment and modernity. Regional processes, forecasting and optimization of environmental environments]*, Kondor, Kyiv, Ukraine.

8. Sotnyk, I.M. (2010), "Economic stimulation of resource conservation in the context of sustainable development of Ukraine", *Ekonomist*, vol. 12, pp. 42—75.

9. Zharova, L.V. (2012), *Макроекономічне регулювання природоохоронної діяльності [Macroeconomic environmental control]*, Universytets'ka knyha, Sumy, Ukraine.

10. Biletska, I.M. (2014), "Economic mechanism of ecological regulation, as a prerequisite for sustainable development", *Efektynna ekonomika*, [Online], vol. 6, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3063> (Accessed 4 July 2018).

11. Kubatko, O.V. (2017), *Fluktuatsiyi rozvitku ekologo-ekonomichnih system [Fluctuations in the development of ecological and economic systems]*, Universytets'ka knyha, Sumy, Ukraine.

12. The World Bank Data (2017), "Ukraine", available at: <https://data.worldbank.org/country/Ukraine> (Accessed 4 July 2018).

Стаття надійшла до редакції 16.07.2018 р.

В. А. Гевко,
к. е. н., доцент, докторант кафедри менеджменту у виробничій сфері,
Тернопільський національний технічний університет імені І. Пулюя

ОСНОВНІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВ МЕРЕЖЕВОГО ТИПУ

V. Hevko,
PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Management in Production,
Doctoral Ivan Puluj Ternopil National Technical University

THE MAIN ASPECTS OF ORGANIZATION OF CHAIN-STYLE ENTERPRISES

В умовах глобалізації економіки та її інтеграції в соціальні процеси підприємствам необхідно застосовувати мережеві підходи для отримання конкурентних переваг у виробничому та збутовому сегментах своєї діяльності. У статті узагальнено та згруповано основні особливості підприємств мережевого типу та їх відмінності від традиційних. Охарактеризовано особливості внутрішніх, стабільних та динамічних мережевих зв'язків. Визначено роль людського капіталу та міжособистісних комунікацій у досягненні успіху підприємства мережевого типу, зокрема за рахунок використання сучасних медійних каналів. Зазначено вимоги до сучасних інформаційних систем для підприємств мережевої торгівлі. Окреслено особливості використання системи з розподіленими базами даних та інформаційної системи з єдиною базою даних для підприємств роздрібною торгівлі. Охарактеризовано основні особливості, а також переваги і недоліки оболонкового та віртуального різновидів підприємств мережевого типу. Зазначено можливі напрями подальших досліджень за цією тематикою.

In the conditions of globalization of the economy and its integration into social processes, the enterprises need to apply network approaches to obtain competitive advantages in the production and distribution segments of their activities. The article it is generalized and grouped the main features of the chain-style enterprises and their differences from the traditional ones. It is characterized the features of internal, stable and dynamic network connections. It is determined the role of human capital and interpersonal communications in achieving the success of the chain-style enterprise, in particular through the use of modern media channels. The requirements for modern information systems for enterprises of chain retailing are specified. It is also outlined the specific features of using a system with distributed databases and information system with a single database for retailers. There are characterized the main features, as well as the advantages and disadvantages of shell and virtual types of the chain-style enterprises. The possible directions of further research on this subject are indicated.

Ключові слова: підприємства мережевого типу, оболонкові підприємства, віртуальні підприємства, внутрішні мережеві підприємства, стабільні мережеві підприємства, динамічні мережеві підприємства.

Key words: chain-style enterprises, shell enterprises, virtual enterprises, internal chain-style enterprises, stable chain-style enterprises, dynamic chain-style enterprises.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Однією з характеристик сучасного економічного суспільства є різновекторний розвиток комунікаційних каналів. Поглиблена інтеграція множинності суспільних комунікацій в економічну систему формує новий тип ринкових відносин та нову організаційну культуру підприємництва. Якщо традиційні компанії характеризуються жорсткими вертикальними зв'язками та окремими корпоративними горизонтальними, тобто існує жорстка вертикальна ієрархія, то мережеві підприємства нового типу демонструють можливості поєднання соціальної та економічної компонент розвитку суспільства. Таке поєднання потребує поглиблення розуміння можливостей і перспектив використання соціального та інформаційного суспільства в економічному розвитку підприємств.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженню питань мережевої економіки та мережевого підприємництва загалом присвячено ряд наукових

праць. Основи мережевого підходу в суспільстві та підприємствах загалом досліджували М. Кастельс [4], Р. Войтович [1], Т. Дзядук [2; 3], Л. Смоляр і О. Котенко [7], О. Паливода [6], В. Краля [5], О. Шубчик [8] та інші. Разом з тим, інтенсивний розвиток інформаційних та ринкових систем розкриває нові способи ринкової комунікації, що є основним інструментом розвитку підприємств мережевого типу, та можливості удосконалення усталених. Це актуалізує обрану тему дослідження.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження особливостей організації підприємств мережевого типу та визначення можливостей їх розвитку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Розуміння мережі як особливого суспільного явища виокремив теоретик концепції мережевого суспільства М. Кастельс, який визначив її як колективну взаємодію, що

Таблиця 1. Відмінності традиційних та мережевих підприємств

№ з/п	Критерій	Традиційне підприємство	Підприємство мережевого типу
1	Основний ресурс	Фінансовий	Людський
2	Ключовий інструмент розвитку	Капітал	Інформація
3	Економічне зростання	Прогнозоване	Складно прогнозоване, пов'язане зі значним впливом людського чинника
4	Конкурентоспроможність	Визначається розміром підприємства та його потужностями	Визначається швидкістю динаміки розвитку комунікаційних каналів
5	Комунікації в середині підприємства	Чітко регламентовані та ієрархічно структуровані	Значно більша свобода при формуванні комунікативних каналів
6	Організація робочих процесів	Стабільна	Гнучка, ситуативна
7	Ієрархічна структура	Багаторівнева, переважають вертикальні зв'язки	Переважають горизонтальні зв'язки
8	Основний механізм координації діяльності	План	Формальні і неформальні домовленості
9	Роль неформальних відносин	Незначна	Визначальна
10	Методика розподілу прибутку	Адміністративні методи	Пропорційно внеску у формування кінцевого прибутку

Джерело: сформовано автором.

пов'язує в єдине ціле об'єкти живої і неживої природи, кількість та особливості яких яких швидко зростають та змінюються. Ядром мережі може бути все, що здатне реалізовувати обмін даними. Причому ядру зовсім не обов'язково володіти розвинутим інтелектом, оскільки розумний результат можна отримати, правильно поєднавши не надто складні речі. Таке поєднання зовсім не змінює принцип здійснення дії і саме завдяки цьому задає нові правила поведінки [4, с. 49].

Поширення організаційних методик мережевого підприємництва обумовлює поступове зменшення частки традиційних фірмових структур. У результаті цього відбувається часткове розмивання кордонів між підприємствами, нівелюються традиційні розмежування між внутрішніми і зовнішніми членами організації, власними і чужими ресурсами, крупними і дрібними підприємствами. Таким чином, головною особливістю мережевих підприємств стає відсутність встановлених регламентів, правил і процедур. Координація діяльності реалізовується через контракти, визначальною є взаємодія учасників мережі, тобто, підприємство в павутину множинних мереж і інституціонального оточення.

Виділяють такі різновиди мережевих підприємств: внутрішні, стабільні і динамічні [5, с. 129]. Внутрішні мережі зв'язки формуються на основі взаємодії між підрозділами та є результатом внутрішнього підприємництва. Стабільні мережі характеризуються функціональним виходом за межі підприємства. Такі мережі характерні для традиційних галузей через передачу частини робіт субпідрядникам. Найбільш сучасними та інноваційними є динамічні мережі, що побудовані на принципі максимальної гнучкості. В умовах безперервних змін в гіперактивному інформаційному середовищі така мережа здатна до миттєвої перебудови та адаптації відповідно до умов ринку.

Важливою умовою ефективного функціонування підприємств мережевого типу є врахування специфічних особливостей соціального суспільства, в межах якого формуються інструменти, правила, процедури і прийоми, за допомогою яких "люди впливають на природу, себе та інших людей" [1, с. 10]. Реалізація таких технологій передбачає створення відповідних мереж, що модифікують соціальну та економічну структуру суспільства.

Причинами появи та поширення феномену мережевої взаємодії підприємств є [6, с. 93]:

- можливість використання комплементарних ресурсів для створення вартості, що більшою мірою задовольняє потреби споживачів;
- зменшення всіх видів витрат виробництва, насамперед трансакційних;
- збільшення виробництва за рахунок розширення збутової мережі;

— розподіл ризику та зменшення невизначеності;

— розширення можливостей у навчанні, обміні інформацією, знаннями та технологіями;

— можливість спільного фінансування інноваційних проєктів;

— зниження обмеженої раціональності та опортунізму фірм.

Сукупність цих та ряду інших причин та особливостей формує визначальні риси підприємств мережевого типу (табл. 1).

При подальшому дослідженні охарактеризуємо особливості реалізації окремих із зазначених відмінностей.

Як зазначено в таблиці, основним ресурсом підприємств мережевого типу є людський капітал. Одним з найважливіших аспектів налагодження мережевої комунікації в сучасному економічному суспільстві є формування та обґрунтування напрямів розвитку системи взаємозв'язків між людьми, що визначається мірою активності стосовно включення в структури мережевого суспільства та є основним критерієм визначення рівня суспільного розвитку, стабільності та ефективності його управлінської системи.

Однією з базових умов успіху підприємств мережевого типу є необхідність їх учасників йти на контакт, утворюючи економічні структури в межах глобального простору. Їх інтеграція в загальну економічну систему дозволить сформувати необхідну сітку збутових каналів. У такій ситуації міжособистісні рекомендації та власний досвід стає особливим комунікативним ресурсом підприємств в умовах ускладнення збуту продукції.

Вагомою є така особистісна інтеграція і з маркетингової сторони. В умовах посилення впливу інформаційного суспільства на споживачий вибір роль людського ресурсу стає виключно вагомою. Сьогодні покупець при виборі продукту значною мірою керується інформацією про експлуатаційні чи інші її характеристики та якість з мережі Інтернет. Ведення спеціалізованих інформаційних каналів буде ефективним лише за наявності достатньої кількості позитивних відгуків про них та компанію. Компанії навіть часто платять стороннім користувачам за такі відгуки. З іншої сторони, така активність може бути методом конкурентної боротьби (написання негативних відгуків), або просто способом нанесення шкоди з різних причин. Яскравим прикладом останнього є масове виставлення негативного рейтингу негативних оцінок сторінки ФІФА у фейсбук (за 1 добу більше 150 тис. оцінок 1), що знизило рейтинг сторінки з рівня 5 до 1,3. Виникнення такої ситуації для сторінки підприємства призведе до зниження і рейтингу в пошуковій системі і, відповідно, менше потенційних клієнтів зможуть її побачити.

Наведені можливості є лише незначною часткою використання інформаційних систем для забезпечення економічного успіху підприємств мережевого типу. В глобальному розумінні розв'язання стратегічних завдань компанії майже в усіх сферах нерозривно пов'язане з інформаційними системами. Власне інформаційна система є вагомим засобом формування конкурентоспроможності підприємства. Форми її організації повинні враховувати специфіку виробництва, особливості цільового сегменту споживачів, продукції, складність комунікаційних каналів, масштаб підприємства. Таким чином, базовими вимогами до інформаційних систем підприємств мережевої торгівлі є:

- оптимальний формат та структура (система має бути масштабована й побудована легко, щоб підтримувати швидкий розвиток торговельної мережі);
- логічна зрозумілість проведення операцій (функціональність інформаційної системи має забезпечувати роботу мультимедійних мереж, а також урахувати особливості інших форматів, зокрема магазини, що працюють за системою самообслуговування);
- відповідність параметрам бренду компанії (кольорова гамма, музичний супровід та інші параметри сайту та інформаційних сторінок повинна відповідати параметрам бренду підприємства);

— гнучкість та інноваційність;

— урахування територіального розміщення цільового сегменту споживачів (формування параметрів інформаційних систем повинні враховувати особливості національних, культурних та інших характеристик споживачів).

Оскільки одним з ключових призначень інформаційних систем є забезпечення збуту продукції, розглянемо два основні підходи до формування інформаційної системи для управління роздрібною торгівлею.

Перший підхід передбачає використання системи з розподіленими базами даних. Вона характеризується наявністю індивідуальної бази для кожного мережевого об'єкта. Забезпечення паралельного оновлення даних та адекватного обміну інформацією здійснюється шляхом синхронізації. Другий підхід (інформаційна система з єдиною базою даних) передбачає єдину базу даних на центральному сервері. У випадку її встановлення на різних серверах вони працюють в режимі онлайн.

При розгляді інформаційних систем на підприємствах мережевого типу варто звернути окрему увагу на медійні мережі, що сьогодні застосовуються не тільки для обміну інформацією, але і у діловому спілкуванні. Розвиток комунікацій такого типу формує підґрунтя для поступу у освітній, науковій і культурній сферах шляхом налагодження відповідних форм інформаційної взаємодії між суб'єктами глобального простору.

Однією з ключових відмінностей організації робочих процесів підприємств мережевого типу є їх висока ситуаційна гнучкість. Здатність швидко реагувати на зміну кон'юнктури ринку дозволяє випускати більш інноваційну продукцію (послуги), що в підсумковому результаті визначає конкурентоспроможність усього підприємства. Це можливо через оптимізацію використання інформаційно-пошукових систем та співпраці з суб'єктами інноваційного підприємництва.

Попри ряд переваг організація роботи підприємств мережевого типу має окремі недоліки, які мають свої особливості в залежності від форми організації роботи. За цим критерієм розрізняють оболонкові та віртуальні підприємства.

Оболонкове підприємство, працюючи на, в основному, залучених виробничих потужностях має можливість основні фінансові ресурси вкладати у способи реалізації продукції. Таким чином нівелюються ряд супутніх витрат, пов'язаних з обслуговуванням основного капіталу.

До недоліків оболонкового підприємства відносять:

— у результаті додаткових орендних відрахувань ціна продукції збільшується, що негативно позначається на її купівельній привабливості;

— значна залежність і, відповідно, прихована загроза зі сторони партнерів та поставників сировини. Мінімізація загроз зі сторони поставників потребує використання ґрунтового наукового підходу щодо диверсифікації джерел поставок сировини;

— значні обсяги давальницької сировини з різних джерел підвищують ризик втрати продукцією належного рівня якості, що може бути усунуто якісною роботою кваліфікованих менеджерів-технологів та фахівців з економічної безпеки.

Особливістю підприємства віртуального типу є швидкість виконання замовлень шляхом об'єднання ресурсів різних партнерів, що мають відповідні ринковим потребам ресурси, знання і здібності у єдину систему. З урахуванням переваги у використанні ресурсу часу та інших аспектів мережевих процесів, перевагами віртуальних підприємств є [3, с. 37]:

— швидкість виконання ринкового замовлення;

— можливість зниження сукупних витрат;

— можливість повнішого задоволення потреб замовника;

— можливість гнучкої адаптації до змін навколишнього середовища;

— можливість знизити бар'єри виходу на нові ринки.

Проблемами при створенні та налагодженні роботи підприємств віртуального типу є:

— необхідність детального дослідження усіх партнерських підприємств (їх більше ніж при традиційному підприємстві) та чіткого розуміння стратегії їх розвитку;

— значно більшою є залежність від кадрового складу, що суттєво підвищує ризики плинності кадрів;

— необхідність досягнення високого рівня довіри між партнерами;

— фактично відсутні матеріальна та соціальна підтримка учасників мережі унаслідок відмови від класичних довгострокових договірних форм і звичайних трудових відносин;

— формування системи координації діяльності територіально розділених партнерських компаній передбачає розробку чи адаптацію захищеної інформаційної мережі.

Враховуючи наведене, ефективна діяльність підприємства мережевого типу потребує урахування переваг та недоліків обох типів підприємств.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Використання мережевих технологій в підприємницькій діяльності є необхідною умовою дотримання вимог часу. За рахунок глибокої економічної та соціальної інтеграції підприємства отримують можливість залучення більш повного спектру ресурсів, використання яких потребує урахування особливостей типу підприємства. В подальших дослідженнях доцільно звернути увагу на інші, згруповані автором особливості організації підприємств мережевого типу.

Література:

1. Войтович Р. Мережеве суспільство як нова форма соціальної організації в умовах глобалізації / Р. Войтович // Політичний менеджмент. — 2010. — № 5. — С. 3—18.
2. Дзядук Т.В. Мережева економіка як елемент формування сучасної світової господарської системи / Т.В. Дзядук // Економіка та держава. — 2008. — № 7. — С. 25—27.
3. Дзядук Т.В. Позитивні та негативні ефекти формування мережевих підприємств / Т.В. Дзядук // Інвестиції: практика та досвід. — 2010. — № 10. — С. 36—38.
4. Кастельс М. Інформаційна епоха: економіка, общество і культура / Пер. с англ. под науч. ред. О.И. Шкаратана. — М.: ГУ ВШЭ, 2000. — 608 с.
5. Краля В.Г. Розвиток підходів до проектування організаційних структур управління підприємств та їх об'єднань / В.Г. Краля // Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка. — 2016. — Вип. 171. — С. 124—134.
6. Паливода О.М. Феномен мережевої структури підприємств: історичні та економічні передумови / О.М. Паливода // Економічний аналіз. — 2014. — Т. 17 (2). — С. 89—94.
7. Смоляр Л. Г. Мережеві структури як сучасна форма організації економічної діяльності [Електронний ресурс] / Л.Г. Смоляр, О.А. Котенко // Ефективна економіка. — 2012. — № 12. — Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1660>
8. Шубчик О.А. Класифікація підприємницьких мережевих структур / О.А. Шубчик // Бізнес Інформ. — 2014. — № 9. — С. 210—214.

References:

1. Vojtovych, R. (2010), "Network society as a new form of social organization in the conditions of globalization", *Politychnyj menedzhment*, vol. 5, pp. 3—18.
2. Dziaduk, T. V. (2008), "Network economics as an element of the formation of a modern world economic system", *Ekonomika ta derzhava*, vol.7, pp. 25—27.
3. Dziaduk, T. V. (2010), "Positive and negative effects of the formation of chain-style enterprises", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 10, pp. 36—38.
4. Kastel's, M. (2000), *Informacionnaja epoha: jekonomika, obshhestvo ikul'tura* [The information age: economics, society and culture], GU VShJe, Moskow, Russia.
5. Kralia, V. H. (2016), "Development of the approaches to project organizational structures for managing enterprises and their associations", *Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho tekhnichnoho universytetu sil'skohospodarstva imeni Petra Vasylenka*, vol.171, pp. 124—134.
6. Palyvoda, O. M. (2014), "Phenomen of the network structure of epy enterprises: historical and economic background", *Ekonomichnyj analiz*, vol.17(2), pp. 89—94.
7. Smoliar, L. H. and Kotenko, O.A. (2012), "Network structures as a modern form of organization of the economic activity", *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 12, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1660> (Accessed 16 July 2018).
8. Shubchik, O. A. (2014), "Classification of entrepreneurial network structures", *Biznes Inform*, vol.9, pp. 210—214.

Стаття надійшла до редакції 16.07.2018 р.

О. П. Зоря,
к. с. н., доцент кафедри обліку та оподаткування,
Запорізький національний технічний університет, м. Запоріжжя
М. А. Саєнко,
магістрантка 6 курсу,
Запорізький національний технічний університет, м. Запоріжжя

ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРЕДИТНИХ ОПЕРАЦІЙ БАНКІВСЬКОЇ УСТАНОВИ В КОНТЕКСТІ ЗАКОНОДАВЧИХ ЗМІН

O. Zorya,
Ph.D. in Sociology, Associate Professor of Accounting and Taxation chair, Zaporozhye National Technical University
M. Saenko,
master, the 6th course, Zaporizhzhya National Technical University

ACCOUNTING AND ANALYTICAL PROVISION OF CREDIT OPERATIONS OF THE BANKING
INSTITUTION IN THE CONTEXT OF LEGISLATIVE CHANGES

У зв'язку з запровадженням вимог Міжнародного стандарту фінансової звітності 9 "Фінансові інструменти" затверджена нова редакція Плану рахунків бухгалтерського обліку банків України, який набрав чинності з 25 грудня 2017 року та Інструкції про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку банків України (Постанова Правління Національного банку України від 11.09.2017 р. № 89 зі змінами і доповненнями, в редакції від 03.04.2018 р.), яка розроблена відповідно до загальноприйнятих у міжнародній практиці принципів і стандартів та встановлює порядок ведення рахунків бухгалтерського обліку, визначає характеристику і коротке призначення рахунків для відображення інформації за типовими операціями. У статті визначено методологічні засади відображення кредитних операцій в бухгалтерському обліку, а також розглянуто характеристику рахунків, що використовуються для обліку операцій з кредитування клієнтів банку. Проведено аналіз динаміки та структури обсягу кредитування, резерву під зменшення корисності кредитів клієнтам "Райффайзен Банк Аваль" за 2016—2017 рр.

In connection with the introduction of the requirements of the International Financial Reporting Standard 9, "Financial Instruments", a new version of the Accountancy Account of Ukrainian Banks has been approved, which entered into force on December 25, 2017, and the Instruction on the Application of the Accountancy Account of Banks of Ukraine (Resolution of the Board of the National Bank of Ukraine dated 11.09.2017, No. 89 with amendments and supplements, dated 03.04.2018), which is developed in accordance with generally accepted principles and standards in international practice, and establishes according keeping accounts, defining characteristics and short-purpose accounts to display information on typical operations. The article outlines the methodological principles for the reflection of credit operations in accounting, and also describes the characteristics of accounts used to account for bank lending operations. The analysis of dynamics and structure of the volume of lending, provision for impairment of loans to clients of Raiffeisen Bank Aval for 2016—2017 is carried out.

*Ключові слова: аналіз, кредитні операції, банк, облік, резерв, фінансовий актив, фінансовий інструмент.
Key words: analysis, credit operations, bank, accounting, reserve, financial asset, financial instrument.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Вчасне виявлення проблемних кредитів, оцінка якості активів може дати банку підстави для перегляду кредитної політики і коригування структури кре-

дитного портфеля, встановлення обмежень на позички з урахуванням стану галузі, особливостей регіону і типу позичальника або певних обсягів кредиту одного позичальнику, збільшення резервів для покриття

кредитних ризиків, розробку процедури списання непогашених кредитів, розробку технології погашення проблемних позичок, перегляд політики забезпечення повернення кредитів у частині використання застав, гарантії, поручительства, страхування, оптимізації порядку прийняття рішень про видачу кредитів та інші заходи.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Банківське кредитування є об'єктом пильної уваги вітчизняних вчених: Базилевича В., Бутинця Ф., Васильченко З., Вітлінського В., Галасюка В., Заруби О., Івасіва Б., Ковальчука Т., Лагутіна В., Луціва Б., Пересади А., Лютого І., Міщенко В., Мороза А., Пікус Р., Пернарівського О., Савлука М., Старостіної А., Сугоняки О., Шарова О., Шелудько В.

МЕТА І ЗАВДАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою даної статті є розгляд ключових аспектів відображення кредитних операцій в бухгалтерському обліку банку. Для досягнення поставленої мети необхідно виконати такі завдання:

- 1) визначити методологічні засади відображення кредитних операцій в бухгалтерському обліку;
- 2) розглянути характеристику рахунків, що використовуються для обліку операцій з кредитування клієнтів банку;
- 3) проаналізувати динаміку та структуру обсягів кредитування, резерв під зменшення корисності кредитів клієнтам "Райффайзен Банк Аваль" за 2016—2017 рр.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Стаття 2 Закону "Про банки і банківську діяльність" визначає банківський кредит — будь-яке зобов'язання банку надати певну суму грошей, будь-яка гарантія, будь-яке зобов'язання придбати право вимоги боргу, будь-яке продовження строку погашення боргу, яке надано в обмін на зобов'язання боржника щодо повернення заборгованої суми, а також на зобов'язання на сплату процентів та інших зборів з такої суми [1].

Порядок відображення в бухгалтерському обліку кредитних операцій визначає Інструкція з бухгалтерського обліку операцій із фінансовими інструментами в банках України [2].

Бухгалтерський облік операцій із фінансовими інструментами здійснюється згідно з економічною суттю цих операцій за балансовими та позабалансовими рахунками Плану рахунків бухгалтерського обліку банків України [3].

Фінансовий інструмент — контракт, який одночасно приводить до виникнення (збільшення) фінансового активу в одного підприємства і фінансового зобов'язання або інструмента власного капіталу в іншого.

Фінансовий актив — це: грошові кошти та їх еквіваленти; контракт, що надає право отримати грошові кошти або інший фінансовий актив від іншого підприємства; контракт, що надає право обмінятися фінансовими інструментами з іншим підприємством на потенційно вигідних умовах; інструмент власного капіталу іншого підприємства.

Фінансові активи створюються шляхом здійснення фінансових операцій за рахунок власного капіталу та залучених коштів. У структурі фінансових інструментів фінансовим активам належить найбільша питома вага, а в структурі фінансових активів — банківським кредитам [4].

Надані банком клієнтам кредити в національній та іноземній валюті обліковуються на рахунках другого класу "Операції з клієнтами", таких розділів

Плану рахунків бухгалтерського обліку банків України: розділ 20 "Кредити, що надані суб'єктам господарювання, які обліковуються за амортизованою собівартістю", розділ 21 "Кредити, що надані органам державної влади та органам місцевого самоврядування, які обліковуються за амортизованою собівартістю", розділ 22 "Кредити, що надані фізичним особам, які обліковуються за амортизованою собівартістю", розділ 23 "Кредити, що надані суб'єктам господарювання, органам державної влади та органам місцевого самоврядування, які обліковуються за справедливою вартістю", розділ 24 "Кредити, що надані фізичним особам, які обліковуються за справедливою вартістю". Усі рахунки для обліку наданих банком кредитів є активними. За дебетом цих рахунків проводяться суми наданих кредитів, а за кредитом — суми погашення заборгованості. Рахунки для обліку неамортизованої премії/дисконту за кредитами, які обліковуються за амортизованою собівартістю є активно-пасивні. За дебетом цих рахунків проводяться суми премії за наданими кредитами; суми амортизації дисконту під час нарахування доходів за звітний період. За кредитом цих рахунків проводяться суми амортизації премії під час нарахування доходів за звітний період; суми дисконту за наданими кредитами. Рахунки для обліку нарахованих доходів за кредитами, які обліковуються за амортизованою собівартістю є активними. За дебетом цих рахунків проводяться суми нарахованих доходів, а за кредитом — суми нарахованих доходів під час їх отримання. Рахунки для обліку резерву за кредитами, які обліковуються за амортизованою собівартістю є контр-активними. За кредитом цих рахунків проводяться суми сформованих резервів. За дебетом цих рахунків проводяться суми зменшення резервів; суми використаних резервів [3].

Розглянемо динаміку та структуру обсягів кредитування, резерв під зменшення корисності кредитів клієнтам "Райффайзен Банк Аваль" за 2016—2017 рр. Кредити — це непохідні фінансові активи з фіксованими або визначеними платежами, що не котируються на активному ринку. Угоди за ними не укладаються з метою негайного або короткострокового перепродажу та не класифікуються як торгові цінні папери або інвестиційні цінні папери, наявні для продажу. Такі активи відображаються за амортизованою вартістю з використанням методу ефективної ставки. Прибутки та збитки відображаються у консолідованому звіті про прибутки та збитки при припиненні визнання або зменшенні корисності кредитів та дебіторської заборгованості, а також у процесі амортизації. У консолідованому звіті про прибутки та збитки доходи від продажу кредитів розкриті як "Непроцентні доходи", збитки від продажу кредитів, за якими не визнано зменшення корисності на індивідуальній основі, розкриті як "Непроцентні витрати".

Кредитний ризик — це ризик понесення Банком збитку у результаті невиконання договірних зобов'язань позичальниками, клієнтами або контрагентами. Банк здійснює управління та контроль кредитного ризику шляхом встановлення лімітів на суму ризику, який він готовий взяти на себе, стосовно окремих контрагентів і географічної та галузевої концентрації, а також шляхом моніторингу рівня заборгованості до встановлених лімітів.

"Райффайзен Банк Аваль" запровадив процес перевірки якості кредитів для забезпечення завчасного виявлення можливих змін кредитоспроможності контрагентів, включаючи регулярний перегляд забезпечення. Ліміти стосовно контрагентів встановлюються шляхом застосування системи класифікації кредитного ризику, яка встановлює рейтинг ризику для кожного контрагента. Рейтинги ризику підлягають регулярному перегляду. Процес перевірки

якості кредитів дозволяє Банку оцінювати потенційний збиток у результаті ризиків, на які він наражається, та вживати відповідні заходи для їх усунення.

Для аналізу кредитної якості клієнтів, "Райффайзен Банк Аваль" сегментує кредитний портфель на наступні категорії клієнтів: великі підприємства — категорія включає кредити, надані Банком великим корпоративним клієнтам; малі підприємства — категорія включає кредити, надані Банком підприємствам малого та середнього бізнесу; фізичні особи — категорія включає кредити, надані Банком фізичним особам; мікропідприємства — категорія включає кредити, надані Банком підприємствам малого та середнього бізнесу, які не відносяться до категорій великих та малих підприємств за критеріями об'єму реалізації та сумами наданих кредитних коштів, які визначаються внутрішніми політиками Банку. Сегментація клієнтів Банку між категоріями "великі підприємства" та "малі підприємства" базується на обсягах реалізації підприємства та сумі наданого кредиту, які визначаються внутрішніми політиками Банку [5].

Станом на 31 грудня 2017 року нормативи кредитного ризику "Райффайзен Банк Аваль", встановлені Національним банком України, були дотримані та були такими: Н7 "Норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента" (нормативне значення не більше 25%) 12,04 %, Н8 "Норматив великих кредитних ризиків" (нормативне значення не більше 800%) 21,92 %, Н9 "Норматив максимального розміру кредитного ризику за операціями з пов'язаними з банком особами" (нормативне значення не більше 25%) 2,45%.

Проведено аналіз кредитів клієнтів "Райффайзен Банк Аваль" за 2016—2017 рр. Кредити клієнтам 2016 році склали 54165437 тис. грн, з них великим підприємствам 32182281 тис. грн, кредити малим підприємствам 3563980 тис. грн, кредити фізичним особам 16447125 тис. грн, кредити мікропідприємствам 1972051 тис. грн, резерв під знецінення корисності кредитів (26241811) тис. грн. Усього кредитів за мінусом резервів 27923626 тис. грн. Кредити клієнтам 2016 році склали 44755504 тис. грн, з них великим підприємствам 32580004 тис. грн, кредити малим підприємствам 2814076 тис. грн, кредити фізичним особам 7825106 тис. грн, кредити мікропідприємствам 1536318 тис. грн, резерв під знецінення корисності кредитів (7406818) тис. грн. Усього кредитів за мінусом резервів 37348686 тис. грн.

Банк визнає оціночний резерв під очікувані кредитні збитки за: фінансовим активом, що оцінюється за амортизованою собівартістю; фінансовим активом, що оцінюється за справедливою вартістю з визнанням переоцінки в іншому сукупному доході; зобов'язаннями з кредитування та фінансовими гарантіями; фінансовою дебіторською заборгованістю [14].

Розглянуто резерв під зменшення корисності кредитів клієнтам. Узгодження змін резерву під зменшення корисності кредитів клієнтам за категоріями є таким: на 1 січня 2017 р. всього 26241811 тис. грн, з них великим підприємствам 10612745 тис. грн, малим підприємствам 1845146 тис. грн, фізичним особам 12715701 тис. грн, мікропідприємствам 1068219 тис. грн. Зменшено за рік складає (1679785) тис. грн, з них великим підприємствам (1117061) тис. грн, малим підприємствам (145062) тис. грн, фізичним особам (353097) тис. грн, мікропідприємствам (64565) тис. грн. Списання за рік складає (16988751) тис. грн, з них великим підприємствам (6625895) тис. грн, малим підприємствам (1365328) тис. грн, фізичним особам (8316799) тис. грн, мікропідприємствам (680729) тис. грн. Відновлення за рік складає 19032 тис. грн, з них великим підприємствам 6154 тис. грн, малим підприємствам 4935 тис. грн, фізичним особам 7813 тис. грн, мікропідприємствам 130 тис. грн. Курсові

різниці за рік складають (185489) тис. грн, з них великим підприємствам (34826) тис. грн, малим підприємствам (27863) тис. грн, фізичним особам (114460) тис. грн, мікропідприємствам (8340) тис. грн. На 31 грудня 2017 р. всього 7406818 тис. грн, з них великим підприємствам 2841117 тис. грн, малим підприємствам 311828 тис. грн, фізичним особам 3939158 тис. грн, мікропідприємствам 314715 тис. грн. Зменшення корисності на індивідуальній основі на 31 грудня 2017 р. всього 7163037 тис. грн, з них великим підприємствам 2707446 тис. грн, малим підприємствам 309975 тис. грн, фізичним особам 3848975 тис. грн, мікропідприємствам 296641 тис. грн. Зменшення корисності на сукупній основі на 31 грудня 2017 р. всього 243781 тис. грн, з них великим підприємствам 133671 тис. грн, малим підприємствам 1853 тис. грн, фізичним особам 90183 тис. грн, мікропідприємствам 18074 тис. грн. Всього зменшення корисності кредитів на 31 грудня 2017 р. всього 7406818 тис. грн, з них великим підприємствам 2841117 тис. грн, малим підприємствам 311828 тис. грн, фізичним особам 3939158 тис. грн, мікропідприємствам 314715 тис. грн.

Загальна сума кредитів, зменшення корисності яких визначено на індивідуальній основі, до вирахування суми резерву під зменшення корисності таких активів на 31 грудня 2017 р. всього 9215759 тис. грн, з них великим підприємствам 4695193 тис. грн, малим підприємствам 330748 тис. грн, фізичним особам 3888613 тис. грн, мікропідприємствам 301205 тис. грн.

Узгодження змін резерву під зменшення корисності кредитів клієнтам за категоріями є таким: на 1 січня 2016 р. всього 30701715 тис. грн, з них великим підприємствам 10984685 тис. грн, малим підприємствам 2579808 тис. грн, фізичним особам 15912830 тис. грн, мікропідприємствам 1224392 тис. грн (Зменшено)/ нараховано резерву за рік складає (30499) тис. грн, з них великим підприємствам (465137) тис. грн, малим підприємствам (70898) тис. грн, фізичним особам 398991 тис. грн, мікропідприємствам 106545 тис. грн. Списання за рік складає (7400168) тис. грн, з них великим підприємствам (879077) тис. грн, малим підприємствам (895289) тис. грн, фізичним особам (5251566) тис. грн, мікропідприємствам (374236) тис. грн. Відновлення за рік складає 37275 тис. грн, з них великим підприємствам 20585 тис. грн, малим підприємствам 12086 тис. грн, фізичним особам 3981 тис. грн, мікропідприємствам 623 тис. грн. Курсові різниці за рік складають 2933488 тис. грн, з них великим підприємствам 951689 тис. грн, малим підприємствам 219439 тис. грн, фізичним особам 1651465 тис. грн, мікропідприємствам 110895 тис. грн. На 31 грудня 2016 р. всього 26241811 тис. грн, з них великим підприємствам 10612745 тис. грн, малим підприємствам 1845146 тис. грн, фізичним особам 12715701 тис. грн, мікропідприємствам 1068219 тис. грн. Зменшення корисності на індивідуальній основі на 31 грудня 2016 р. всього 25976267 тис. грн, з них великим підприємствам 10497333 тис. грн, малим підприємствам 1841980 тис. грн, фізичним особам 12595430 тис. грн, мікропідприємствам 1041524 тис. грн. Зменшення корисності на сукупній основі на 31 грудня 2016 р. всього 265544 тис. грн, з них великим підприємствам 115412 тис. грн, малим підприємствам 3166 тис. грн, фізичним особам 120271 тис. грн, мікропідприємствам 26695 тис. грн. Всього зменшення корисності кредитів на 31 грудня 2016 р. всього 26241811 тис. грн, з них великим підприємствам 10612745 тис. грн, малим підприємствам 1845146 тис. грн, фізичним особам 12715701 тис. грн, мікропідприємствам 1068219 тис. грн. Загальна сума кредитів, зменшення корисності яких визначено на індивідуальній основі, до вирахування суми резерву під зменшення корисності таких активів на 31 грудня 2016 р. всього 2835084 тис. грн, з них великим підприємствам

12752138 тис. грн, малим підприємствам 1893559 тис. грн, фізичним особам 12654803 тис. грн, мікропідприємствам 1050324 тис. грн.

Процентні доходи, нараховані за кредитами, стосовно яких був визначений резерв під зменшення корисності на індивідуальній основі, за 2017 рік, становили 599 079 тис. грн (2016 р.: 695 329 тис. грн).

Розмір та види застави, що вимагається Банком, залежать від оцінки кредитного ризику контрагента. "Райффайзен Банк Аваль" запровадив основні принципи прийнятності різних видів застави та параметрів оцінки.

Основні види отриманої застави включають: при комерційному кредитуванні: об'єкти нерухомого майна, запаси та дебіторська заборгованість; при кредитуванні фізичних осіб: застава житла, комерційна нерухомість. Банк зі встановленою періодичністю здійснює моніторинг ринкової вартості застави, переоцінку її вартості, вимагає додаткової застави згідно з базовими умовами.

Станом на 31 грудня 2017 року "Райффайзен Банк Аваль" мав концентрацію кредитів у розмірі 7685500 тис. грн, наданих десятиєм найбільшим позичальникам або групам позичальників (17,17% загального кредитного портфелю) (2016 р.: 10349362 тис. грн, 19,11%). За цими кредитами було сформовано резерв у розмірі 548555 тис. грн (2016 р.: 6586754 тис. грн) [5].

ВИСНОВКИ

Таким чином, розглянуто методологічні засади бухгалтерського обліку операцій із фінансовими інструментами в банках України, які встановлюють порядок ведення кредитних рахунків клієнтів у контексті законодавчих змін, з метою надання доречної та корисної інформації користувачам фінансової звітності для їхньої оцінки обсягів, часу та невизначеності майбутніх грошових потоків суб'єкта господарювання. Підсумувавши результати проведеного аналізу динаміки та структури обсягів кредитування, резерву під зменшення корисності кредитів клієнтам "Райффайзен Банк Аваль" за 2016—2017 рр., можемо зазначити, що ключовими перспективами його подальшого розвитку збільшення обсягів кредитування є: нарощування корпоративного кредитування за рахунок підвищення ділової активності; зменшення частки валютних кредитів та зменшення валютних ризиків; підвищення активності банку у сфері інвестиційного та інноваційного кредитування.

Літератури:

1. Закон України "Про банки і банківську діяльність" № 2121-14 від 07.12.2000 р. зі змінами і доповненнями, в редакції від 04.05.2018 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2121-14>

2. Інструкція з бухгалтерського обліку операцій із фінансовими інструментами в банках України (Постанова Правління НБУ № 14 від 21.02.2018 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://bank.gov.ua/document/download?docId=64650484>

3. План рахунків бухгалтерського обліку банків України (Постанова Правління Національного банку України № 89 від 11.09.2017 зі змінами і доповненнями, в редакції від 03.04.2018 р.) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v0089500-17>

4. Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 13 "Фінансові інструменти" (Наказ Міністерства фінансів України від 30 листопада 2001 року № 559 зі змінами і доповненнями, в редакції від 09.08.2013 р.) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.help/.../polozhennya-standart-buhgalterskogo-o...>

5. Річний звіт "Райффайзен Банк Аваль" за 2017 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.aval.ua>

References:

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (2000), The Law of Ukraine "On Banks and Banking", available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2121-14> (Accessed 05 July 2018).

2. National Bank of Ukraine (2018), Resolution "Instruction on accounting of operations with financial instruments in banks of Ukraine", available at: <https://bank.gov.ua/document/download?docId=64650484> (Accessed 05 July 2018).

3. National Bank of Ukraine (2017), Resolution "Plan accounts for banks of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v0089500-17> (Accessed 05 July 2018).

4. Ministry of Finance of Ukraine (2001), Order "Regulation (Standard) of Accounting 13 "Financial Instruments", available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1050-01> (Accessed 05 July 2018).

5. Raiffeisen Bank Aval (2018), "Annual report for 2017", available at: <https://www.aval.ua> (Accessed 05 July 2018).

Стаття надійшла до редакції 09.07.2018 р.

ІНВЕСТИЦІЇ.

ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

www.investplan.com.ua

Передплатний індекс: 23892

Виходить 24 рази на рік

Видання включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІКИ та ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

*Нематли Аяз Видади оглы,
докторант, Азербайджанский Университет Кооперации*

РОЛЬ БАНКОВСКОЙ СИСТЕМЫ В СОЗДАНИИ СТАБИЛЬНОЙ ФИНАНСОВОЙ СИСТЕМЫ В АЗЕРБАЙДЖАНЕ

*Nematli Ayaz Vidadi,
doctoral candidate, Azerbaijan University of Cooperation*

ROLE OF THE BANKING SYSTEM IN CREATION OF THE STABLE FINANCIAL SYSTEM IN AZERBAIJAN

В статье рассмотрены причины финансового кризиса, произошедшего в Азербайджане в 2014 году. Автор раскрыл своеобразные особенности кризиса, рассмотрел отрицательные тенденции, созданные им в экономике страны. Был проведен анализ катаклизмов, произошедших в банковской и финансовой системе, выявлены меры, которые необходимо осуществить для выхода из кризиса. Автор считает, что документом, отражающим цели и приоритеты, необходимые для реализации этих мер, является "Стратегическая Дорожная Карта по развитию финансовых услуг в Азербайджанской Республике", которую необходимо изучать и взять за основу. Для выхода из состояния кризиса и создания стабильной финансовой системы необходимо обосновать роль банковской системы в направлении ее развития.

In article the reasons of the financial crisis which has happened in Azerbaijan in 2014 are considered. The author has revealed peculiar features of crisis, has considered the negative tendencies created by him in national economy. The analysis of the cataclysms which have taken place in a banking and financial system has been carried out, measures which need to be carried out for recovery from the crisis are revealed. The author considers that the document reflecting the purposes and priorities necessary for realization of these measures is "The strategic Road Map on development of financial services in the Azerbaijan Republic" which needs to be studied and taken as a basis. For an exit from a condition of crisis and creation of a stable financial system it is necessary to prove a role of a banking system in the direction of her development.

Ключевые слова: финансовая система, банковская система, финансовый кризис, девальвация, оздоровление.

Key words: financial system, banking system, financial crisis, devaluation, improvement.

ВВЕДЕНИЕ

По мере усиления глобализации мировой экономики растет взаимозависимость стран, укрепляются связи между ними, и этот фактор превращается в один из

основных направлений развития. Используя его, страны стараются развивать и усиливать свои как геополитические, так и геоэкономические позиции. Параметры устойчивого развития каждой страны, вовлечен-

ной в процесс глобализации, будут меняться в зависимости от состояния стран, участвующих в этом процессе. Последний финансовый кризис, произошедший в мире, обладал именно такими характеристиками и привел к углублению кризиса в странах-партнерах. Из-за многократного снижения цены на нефть, страны, добывающие нефть, столкнулись с серьезными катаклизмами.

В Азербайджанской Республике, являющейся нефтедобывающей страной, также серьезно проявились последствия кризиса, который повлиял на все сферы экономики страны, как на макроэкономическом, так и на микроэкономическом уровне. Это проявилось в росте ссудного процента в банковской сфере, увеличении удельного веса проблемных кредитов, снижении совокупного капитала банков, снижении ликвидности отдельных банков, банкротстве некоторых банков, задержке денежных расчетов, создании проблем в возврате депозитов, увеличении денежных суррогатов, снижении наличного денежного оборота, увеличении уровня долларизации, девальвации, быстром изменении уровня вальвации, снижении валютных резервов, ухудшении платежного баланса, снижении курса ценных бумаг, уменьшении акций и операций на фондовом рынке, сокращении, а в большинстве случаев и приостановлении эмиссии ценных бумаг [1, с. 5].

За короткий промежуток времени, потрясения, произошедшие в мировой экономике, волатильность цен создали множество проблем, в результате которых произошло серьезное отставание в экономике нашей страны. Эти отставания наблюдались не только в финансовой и банковской системе, они охватили всю экономику. Для углубленного понимания последствий кризиса необходимо рассмотреть общее состояние экономики.

Банковская система Азербайджана на современном этапе экономического развития

За период с 2004 по 2014 годов, в результате роста доходов от нефти, а также направления части этих средств на развитие ненефтяного сектора, осуществления широкомасштабных реформ в этой сфере, наша республика в геоэкономическом пространстве по темпам экономического роста встала в ряд стран с ускоренным экономическим ростом. Все полученные положительные результаты оказали сильное влияние как на финансовый сектор, так и на все сектора экономики.

За период, прошедший после обретения независимости, в нашей стране проводились продолжительные реформы по институциональному развитию и формированию эффективной финансовой системы. В результате, была подготовлена нормативно-правовая база по регулированию финансовых рынков и реализованы необходимые работы по приведению ее в соответствие с международной практикой. В различных сегментах финансовых рынков начато применение современных операционных систем [1, с. 9].

Основываясь на данных Центрального Банка Азербайджана, можно сказать, что за период с 2004 по 2014 годы предоставляемая банками среднегодовая ставка кредитования составила 30%. За этот период рентабельность банковского сектора выросла, были ужесточены требования к совокупному капиталу, выросли вложения в систему внутреннего и внешнего капитала. По данным того же источника, в 2014 году совокупный капитал в секторе составил 4,3 миллиарда манат, что составляет 7,3% от валового внутреннего продукта.

Анализ показывает, что снижение цены на нефть начиная с конца 2014 года, оказало сильное влияние на экономику Азербайджана. В результате снижения цены уменьшились доходы от нефти, в соответствии с этим снизился уровень потоков иностранной валюты в страну. Таким образом, превышение валютного спро-

са над валютным предложением увеличило давление на курс маната.

На валютном рынке возникла напряженная ситуация. С целью нормализации этого положения, обеспечения баланса на рынке, обеспечения устойчивости платежного баланса, а также обеспечения долгосрочной устойчивости международной платежеспособности страны, в 2015 году 2 раза была проведена девальвация национальной валюты. При первой девальвации 1 доллар США вырос с 0,78 манат до 1,05 манат. При второй девальвации 1 доллар вырос до 1,7 манат. Такое резкое удешевление маната в течение одного года по сравнению с долларом вызвало серьезные катаклизмы в экономике. После первой девальвации, произошла долларизация кредитных и депозитных портфелей в банках. Долларизация кредитного портфеля достигла 65%, а депозитного портфеля — 85%. А после второй девальвации было отмечено изъятие финансовых средств из банковской системы. Из-за ослабления общего экономического роста в экономике страны, активность, существующая в банковском секторе на протяжении длительного времени, была снижена [1, с. 9].

На фоне снижения общей активности в экономике страны уменьшилась платежеспособность заемщиков, вырос уровень кредитных рисков. С целью эффективного управления возникшими рисками и в то же время, снижения долговой нагрузки заемщиков, банки начали осуществлять реструктуризацию кредитов. Некоторые из принятых мер дали положительные результаты. Однако продолжение макроэкономической неопределенности и нестабильности повысило расходы банков на резервирование по кредитным рискам. В результате, была утрачена часть капитала подушки безопасности, сформированной в банках в период экономического роста, коэффициент адекватности совокупного капитала приблизился к минимальным стандартным нормативам. Согласно данным Центрального Банка, по сравнению с 2014 годом, в 2015 году этот показатель снизился на 4,2 процентных пункта и составил 14,7 процентов.

Другим сегментом финансового рынка, в деятельности которого наблюдалось отставание в результате произошедшего в стране кризиса, является рынок страхования. Годовой темп роста на этом рынке за период с 2010 по 2015 годы составил 20 процентов. На конец 2015 года, объем страховых взносов на страховом рынке страны значительно вырос и составил 444 млн манат. Доля этого рынка в ВВП составила 0,8%. Этот показатель значительно ниже аналогичного показателя в развивающихся странах. Один из важнейших рисков в деятельности этого рынка связан с его высокой зависимостью от банковского сектора [3, с. 19].

В связи с возникшей ситуацией, вопрос развития финансовых рынков в стране превратился в один из самых важных. Правительство проделало большую работу в этом направлении, и этот процесс продолжается. С целью оживления финансового рынка была принята "Государственная Программа по развитию рынка ценных бумаг в Азербайджанской Республике за 2011—2020 годы". На первом этапе этой программы, охватывающей 2011—2014 годы, были поставлены и осуществлены такие важные задачи, как модернизация инфраструктуры рынка, совершенствование нормативно-правовой базы, укрепление материально-технической базы.

Согласно информации, предоставленной Контрольной Палатой по Финансовым Рынкам, на конец 2015 года в стране действовало 43 банка, 27 страховых организаций, 48 небанковских кредитных организаций, 109 кредитных союзов и 5 инвестиционных фирм. За этот период, кредитные организации смогли сохранить свои ведущие позиции в финансовой системе. Так, доля банков в общих активах финансовой системы состави-

ла 88%, доля небанковских кредитных организаций — 9,7%, страховых организаций — 2,3%.

Произошедший кризис оказал негативное воздействие на финансовую систему и привел к ухудшению целого ряда ее показателей. Согласно данным Контрольной Палаты по Финансовым Рынкам, из 43 действующих на конец 2015 года банков, в 2016 году и в первые три месяца 2017 года были закрыты 11 банков. Общее их число снизилось до 32-х [2].

Согласно этим же данным, из общего числа банков, действующих на дату 31.03.2017 года, два банка были государственными, а 30 — являлись частными банками. Из них, число банков с иностранным капиталом достигло 16-ти. Число банков с Уставным капиталом от 50% до 100% достигло 7, число местных филиалов иностранных банков — 2, а число банков, уставный капитал которых меньше 50% — 9. Число филиалов банков снизилось с 650 до 561, а число отделений банков снизилось со 167 до 137. Число работников в этих банках уменьшилось на 2500 человек и составило 16312 человек. На эту дату, число небанковских кредитных организаций составило 145, число кредитных союзов достигло 97.

С целью устранения отставаний в финансовой системе страны в результате произошедшего кризиса, а также обеспечения устойчивости системы, были выявлены цели и приоритеты, обеспечивающие выход из проблемных ситуаций и продолжительное развитие на краткосрочный, среднесрочный и долгосрочный периоды. Эти цели нашли свое отражение в "Стратегической Дорожной Карте по развитию финансовых услуг в Азербайджанской Республике".

Цели и приоритеты, выявленные в этой сфере, очень важны для развития финансовой системы. Каждый из этих целей и приоритетов отражает в себе отдельные вопросы по оздоровлению финансовой системы, повышению ее устойчивости. Считается, что первой целью, необходимой для выхода из создавшейся кризисной ситуации, является формирование финансовой системы, состоящей из динамичных и надежных институтов. Для достижения этой цели необходимо проведение капитализации банковской системы, обеспечение ликвидности, преобразование неработающих активов в производительные активы, усиление финансовой инклюзивности и развитие рынка страхования [5, с. 162].

Для обеспечения финансовой стабильности, формирования стабильной финансовой системы, необходимо осуществление реформ и неотложных мер в этой сфере. С этой целью необходимым является развитие финансовых рынков.

Ключевыми проблемами в этом направлении являются повышение активности на межбанковском денежном рынке, создание благоприятной среды для финансовых инструментов и обеспечение доступа инвесторов на финансовые рынки.

Одно из важнейших средств, которые используются для выхода из кризиса и обеспечения стабильности финансовой системы, является укрепление финансовой инфраструктуры. Основными приоритетами в этом направлении являются совершенствование системы обмена кредитной информацией, ознакомление с правовыми ограничениями и ускорение исполнения судебных решений [4, с. 246].

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Для создания здоровой и устойчивой финансовой системы особое значение имеет совершенствование механизма контроля над деятельностью банковской системы. Для выполнения этой задачи необходимо применять более эффективный механизм управления рисками в банках, запустить в секторе консолидированную контролируемую модель, основанную на рисках, повысить прозрачность финансовых отчетов, со-

вершенствовать механизмы страхования и усилить контроль над их деятельностью.

Одним из путей преодоления кризиса, повышения роли банковской системы в создании стабильной финансовой системы, является повышение знаний и навыков участников финансового рынка. Совершенствование знаний и навыков, профессионального уровня участников рынка может еще больше повысить эффективность банковской деятельности. Благодаря этому, можно ускорить создание стабильной финансовой системы и усовершенствовать ее деятельность.

Литература:

1. Стратегическая дорожная карта развития финансовых услуг в Азербайджанской республике (утверждена указом Президента Азербайджанской Республики от 6 декабря 2016-го года) [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://www.president.az/articles/21953> от 10 июня 2018.

2. Периодические материалы Палаты по надзору по финансовым рынкам Азербайджанской Республики. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://fimsa.az/az/implementing-supervision> от 31.03.2017.

3. Багиров М.М. Теоретический анализ, кредитных отношений. — Баку // Журнал "Аудит". — № 3. — 2000. — С. 17—26.

4. Ершов М.Б. Валютно-финансовые механизмы в современном мире (кризисный опыт конца 90-х), М.: Издательство "Экономика", 2000. — 320 с.

5. Диченко М.Б. Ликвидность коммерческого банка. — СПб: Изд. СПбУЭФ, 2009. — 177 с.

References:

1. Prezident of Azerbaijan Republic (2016), "Strategicheskaja dorozhnaja karta razvitija finansovyh uslug v Azerbajdzhanskoj respublike", available at: <https://www.president.az/articles/21953> (Accessed 10 June 2018).

2. Periodicheskie materialy Palaty po nadzoru po finansovym rynkam Azerbajdzhanskoj Respubliki (2018), [Elektronnyj resurs]. — available at: <https://fimsa.az/az/implementing-supervision> (Accessed 31 Mart 2018).

3. Bagirov, M.M. (2000), "Teoreticheskij analiz, kreditnyh otnoshenij", Audit, vol. 3, pp. 17—26.

4. Ershov, M.B. (2000), Valjutno-finansovye mehanizmy v sovremennom mire (krizisnyj opyt konca 90-h), Izdatel'stvo "Ekonomika", Moskva, Rossiyskaya Federasiya.

5. Dichenko, M.B. (2009), Likvidnost kommercheskogo banka, SPBUJeF, StPb, Rossiyskaya Federasiya.

Стаття надійшла до редакції 17.06.2018 р.

www.economy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

Ефективна ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

Видання включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІКИ

e-mail: economy_2008@ukr.net
тел.: (044) 223-26-28
(044) 458-10-73

*Бабаев Аббасага Адил оглу,
диссертант, Научно-Исследовательский Институт Экономических Реформ
при Министерстве Экономики Азербайджанской Республики*

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ ИННОВАЦИОННОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В НАХИЧЕВАНСКОЙ АВТОНОМНОЙ РЕСПУБЛИКЕ

*Babayev Abbasagah Adil,
author of dissertation, Scientific and research Institute
of Economic Reforms by Ministry of Economics of Azerbaijan Republic*

THE CURRENT SITUATION OF INNOVATIVE BUSINESS IN THE NAKHCHYVAN AUTONOMOUS REPUBLIC

В статье дана общая характеристика Нахичеванской Автономной Республики, изложены ее своеобразные особенности, показаны трудности экономики республики, живущей в условиях блокады, основные параметры и направления ее развития.

Автор провел анализ таких основных макроэкономических показателей, как валовый внутренний продукт (ВВП), инвестиционные вложения, объем ВВП на душу населения, доходы населения, денежный и кредитный оборот, динамика внешней торговли, розничной продажи и услуг общественного питания, транспортных услуг, услуг связи и др.

В статье была отмечена доля негосударственного сектора, его удельный вес по сферам экономики республики, обоснована роль инновационного предпринимательства в экономическом развитии, определены особенности, свойственные экономике Нахичеванской Автономной Республики.

In article the general characteristic of the Nakhchyvan Autonomous Republic is given, her peculiar features are stated, difficulties of economy of the republic living in blockade conditions, key parameters and the directions of her development are shown.

The author has carried out the analysis of such key macroeconomic indicators as the Gross Domestic Product (GDP), investment investments, GDP volume per capita, the income of the population, a money and credit turnover, dynamics of foreign trade, retail and services of public catering, transport services, communication services, etc.

In article the share of the non-state sector, its specific weight on spheres of economy of the republic have been noted, the role of innovative business in economic development is proved, the features peculiar to economy of the Nakhchyvan Autonomous Republic are defined.

Ключевые слова: предпринимательская деятельность, инновационное предпринимательство, модернизация, инфраструктура, инвестиции.

Key words: business activity, innovative business, modernization, infrastructure, investments.

ВВЕДЕНИЕ

С обретением независимости Азербайджаном, экономика страны вступила в новый этап развития. Во всех ее районах, а также в единственной существующей в ее составе Нахичеванской Автономной Республике началась реструктуризация экономики и внедрение рыночных принципов хозяйствования.

Существующие при СССР зарубежные связи были нарушены, приостановлены соглашения, заключенные между партнерами, заморожены счета. В этот период уровень безработицы вырос, а уровень занятости снизился.

Регулярная рецессия в производстве носила систематический характер. Инфляция усилилась и дос-

тигла уровня гиперинфляции, а также проявились другие катаклизмы [4, с. 126]. Кроме этого, был еще один факт, еще более отягощающий экономическое положение Нахичевана. Фактически, Нахичеванская Автономная Республика находилась в состоянии войны в связи с проблемой Нагорного Карабаха. Можно сказать, что этот регион Азербайджана последние тридцать лет живет в условиях блокадной экономики.

Несмотря на блокаду, начиная с 90-х годов прошлого века, в Автономной Республике начаты работы по оживлению всех отраслей экономики. В общественной, политической и экономической жизни Автономной Республики начали осуществляться процессы по обновлению и модернизации. Техника и технологии, а также методы и условия работы, оставшиеся со времен Советского Союза, уже не соответствовали требованиям нового времени и не могли удовлетворять потребности экономики.

Именно по этой причине, способы и правила, внедряемые во всех сферах экономики, были новыми и современными. За годы независимости в Нахичеванской Автономной Республике были восстановлены и заново созданы сферы экономики и производства, необходимые для удовлетворения потребностей людей. Таким образом, стало возможным выживание населения в жестких военных условиях. В результате всесторонней помощи центрального правительства и напряженного труда населения Автономной Республики, а также налаживания связей с Турцией и Ираном, Нахичеван продолжает свое экономическое развитие [3, с. 216].

Основываясь на статистических данных последних лет, мы можем отметить, что только за 2017 год в городе Нахичеван созданы следующие новые направления деятельности, связанные со сферами инновационного предпринимательства: центр продажи автомобилей и запасных частей к ним, а также подземный гараж; жилой комплекс "Молодежный городок", построенный объединением коммерческих компаний Cahar Holding; сеть мобильной связи четвертого поколения, построенная Обществом с Ограниченной Ответственностью "Naxtel"; две линии по производству мебели, окон и дверей в деревне Гарачухур; производство по ремонту и покрытию автомобильных шин; фармацевтическая промышленность. В городе создано ООО "Naxçıvan Məhsulları", имеющая линии по производству макарон, меда, сыра, а также плодовоовощной консервной продукции. В деревне Булган создан центр по предоставлению бытовых услуг населению. В издательско-полиграфическом объединении "Аджери" была запущена новая печатная линия. ООО "Дизайн" наладило производство различного вида и формы золотых и серебряных ювелирных изделий, медалей и нагрудных знаков; в Производственном Комплексе "Cahar" были построены новые производственные участки. ООО Промышленный Комплекс "Naxçıvan Təxil Məmulatları" построил участок по производству смешанных кормов; ООО "D-adli daımaq" запустило линию по производству сметаны; был запущен участок по производству электродов. В деревне Тумбул создан центр по оказанию бытовых услуг населению и т.д.

Наряду с вышеуказанным, в таких административных районах Нахичеванской Автономной Республики, как Шарур, Бабек, Ордубад, Джулфа, Шахбуз, Кенгерли, Садарак были созданы хозяйственные участки и службы услуг различного назначения [1, с. 3].

За исследуемый год в автономной республике был произведен ВВП на сумму 2 млрд 582 млн 361 тыс. 400 манат, что на 0,5% больше по сравнению с прошлым годом. Объем ВВП на душу населения вырос на 3,6% по сравнению с прошлым годом и составил 5779,7 манат. Развитие инновативного предпринимательства во всех сферах автономной республики имело положи-

тельную динамику. Для ее анализа, необходимо рассмотреть положение по отраслям экономики. В 2017 году, с учетом домохозяйств автономной республики, производства промышленной продукции, а также деятельности работающих в промышленной сфере как физическое лицо, не создавая юридического лица, было произведено продукции и оказано услуг на сумму 942944,7 тысяч манат, что на 1,7% больше по сравнению с прошлым годом. На долю товарной продукции приходится 96,1%, на долю услуг — 3,9% этого показателя. Из общего объема, 71709,6 тысяч манат или 4,5% произведенной продукции пришлось на долю государственного сектора, остальная часть, или 95,5% — на долю предприятий, работающих в частнопредпринимательском секторе экономики. 95,4% этой продукции было произведено на предприятиях обрабатывающей промышленности, 0,1% — в добывающей, 4,2% — в производстве электроэнергии, 0,3% — на предприятиях по водоснабжению.

Также за этот год была отмечена положительная динамика в сфере капитального строительства. Так, за счет всех финансовых источников были использованы инвестиции в объеме 997609 тысяч манат. Этот показатель больше соответствующего показателя прошлого года на 4,9%. Объем инвестиций, израсходованных за отчетный год на строительно-монтажные работы, составил 95941 манат, т.е. вырос на 10,4% и составил 921555,6 тысяч манат. Это составляет 92,4% инвестиций направленных в основной капитал [2, с. 14].

За тот же год, объем строительно-монтажных работ, выполненных строительными организациями за счет собственных средств, составил 686911,8 манат, что на 8,3% больше соответствующего показателя прошлого года.

2017 год был очень удачным и для сельского хозяйства, играющего особую роль в экономике автономной республики. В целом, в сельском хозяйстве, опирающемся на предпринимательские предприятия и частные хозяйства, был зарегистрирован рост по производству пшеницы, ржи, кукурузы, подсолнечника, картофеля, овощей, бахчевых культур и др.

В сфере животноводства также наблюдался рост и развитие. Так, в этой сфере наблюдался рост по производству мяса, молока, яиц, шерсти соответственно на 1,9%, 1,4%, 9,4%, 1,2%.

В течение года в сельском хозяйстве и рыболовном хозяйстве Автономной Республики было произведено продукции на сумму 429448,4 тысяч манат. Это больше по сравнению с прошлым годом на 6,1% или 26,2 тысяч манат.

Также наблюдалась положительная динамика и в транспортной сфере, играющей особую роль в экономике автономной республики. Так, в 2017 году физическими лицами, действующими в сфере транспортных предприятий и автомобильного транспорта, было перевезено 16082,7 тысяч тонн грузов, 100129 тысяч человек пассажиров. По сравнению с прошлым годом, грузооборотки увеличились на 1,2%, пассажиро-перевозки — на 2%. В результате предоставления этих услуг было получено 53802 тысяч манат прибыли. По сравнению с прошлым годом этот показатель вырос на 10,7%. На долю частного предпринимательства или негосударственного сектора приходится 16023,6 тысяч тонн или 99,6% перевезенных грузов, 94480,6 тысяч человек или 94,4% пассажиро-перевозок, 42889,6 тысяч манат или 79,7% полученной прибыли. В негосударственном секторе, где действуют частные предприятия, грузооборотки увеличились на 1,4%, пассажиро-перевозки — на 1,2%, прибыли, полученная от грузооборотки и пассажиро-перевозок увеличилась на 1,6%. Согласно статистическим данным, 5,6% пассажиров или 5648,4 тысяч человек, и 0,4% или 59,1 тысяч тонн грузов были перевезены государственными предприятиями.

В сфере информации и связи, являющейся важной составной частью экономики Нахичеванской Автономной Республики, объем услуг, оказанных в течение 2017 года, составил 48727,2 тысяч манат. Это на 3,9% больше, чем в прошлом году. За этот же период объем услуг по мобильной связи вырос по сравнению с прошлым годом на 2% и составил 40258 тысяч манат [1, с. 9].

За исследуемый период в автономной республике сумма кредитов, выданных банками и кредитными организациями юридическим и физическим лицам, составила 43354,9 тысяч манат. Из них, 24,2% или 10512,3 тысяч манат — были краткосрочные кредиты, и 75,8% или 32842,6 тысяч манат — долгосрочные кредиты.

На конец исследуемого года объем сбережений населения в банках автономной республики составил 6787,4 тысяч манат. Сумма страховых взносов, поступивших по действующим здесь страховым организациям, составила 6145 тысяч манат. Это на 1,1% больше, чем в прошлом году.

За весь 2017 год в Нахичеване было зарегистрировано 33 юридических лица и 2173 физических лица, что говорит о росте этого показателя по сравнению с прошлым годом.

В автономной республике были зарегистрированы улучшения в сфере туризма. Так, за этот год число приехавших сюда туристов выросло по сравнению с прошлым годом на 13452 человека или 3,5% и составило 403 тысячи 275 человек.

В сфере внешней торговли, являющейся важным сектором экономики автономной республики, также зарегистрированы положительные результаты. Так, в течение 2017 года, в результате осуществления внешнеторговых операций действующими здесь предприятиями, организациями и физическими лицами, внешнеторговый оборот составил 463244,8 тысяч долларов США. Из них, 90,5% или 419120,8 тысяч долларов США приходится на долю экспорта, 9,5% или 44124 тысяч долларов США — на долю импорта. Объем экспорта вырос по сравнению с прошлым годом на 1,1%. Также наблюдался рост доходов населения, являющийся одним из основных макроэкономических показателей автономной республики. Так, за 2017 год доходы населения выросли по сравнению с прошлым годом на 1,2% и составили 1825591,9 тысяч манат. Объем доходов на душу населения вырос на 0,1% и составил 4085,9 манат. Уровень заработной платы на одного работника по сравнению с прошлым годом вырос в исследуемом году на 4,1% и составил 411,7 манат.

Одним из самых важных показателей экономики Нахичеванской автономной республики является показатель товарооборота и платных услуг. За 2017 год в республике было продано населению потребительских товаров и оказано услуг на сумму 1719995 тысяч манат. Это на 1,0% больше, чем в прошлом году. В розничной торговой сети населению было продано товаров на сумму 1450218,2 тысяч манат, а на предприятиях общественного питания и бытовых услуг — на сумму 56125,4 тысяч манат. По сравнению с прошлым годом, товарооборот в розничных предприятиях вырос на 2,3%, а на предприятиях общественного питания и бытовых услуг — также на 2,3%.

За 2014 год объем платных услуг, оказанных населению Нахичеванской автономной республики, вырос по сравнению с прошлым годом на 3,1% и составил 213651,4 тысяч манат. 47,6% от этого или услуги на 101660,2 тыс. манат были предоставлены юридическими лицами, 52,4% или 111991,2 тыс. манат — физическими лицами. Объем услуг, оказанных юридическими лицами, вырос по сравнению с прошлым годом на 3,2%, а объем услуг, оказанных физическими лицами, вырос по сравнению с прошлым годом на 3%.

За 2017 год численность населения Автономной Республики выросла по сравнению с прошлым годом на 4813 человек или на 1,1% и составила 448807 человек.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Проведенные исследования показывают, что за анализируемый 2017 год основные макроэкономические показатели имели положительную динамику развития. Так, объем ВВП вырос на 0,5%; объем ВВП на душу населения вырос на 3,6%; общий объем промышленной продукции вырос на 1,7%; объем инвестиций, направленных в основной капитал, вырос на 4,9%; общий объем сельскохозяйственной продукции вырос на 6,1%; грузоперевозки — на 1,2%; объем информационных услуг и услуг по связи — на 3,9%; объем мобильной связи — на 2,0%; объем розничного товарооборота — на 2,0%; объем платных услуг населению — на 3,1%; объем экспорта — на 1,1%; доходы населения — на 1,2%; среднемесячная заработная плата на одного работника — на 4,1%. Эти данные показывают, что экономика автономной республики имеет устойчивый характер и может обеспечить свое продолжительное развитие. Это было достигнуто путем внедрения новой техники и технологий, способов и правил, модернизированных и инновационных идей предпринимательскими структурами.

В целом, рост доли предпринимательских структур, негосударственного сектора, малого и среднего предпринимательства и положительная динамика этого процесса доказывает повышение роли инновационного предпринимательства в Нахичеванской автономной республике и обусловленность развития всех сфер ее экономики.

Литература:

1. Материалы Государственного Комитета Статистики Нахичеванской Автономной Республики, 2017 г. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://statistika.nmr.az/macroeconomy/index.php> (от 10 июня 2018).
2. Показатели социально-экономического развития городов и районов Нахичеванской Автономной Республики, 2017 г. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://statistika.nmr.az/macroeconomy/source/002.xls> (от 10 июня 2018).
3. Атакишиев М., Сулейманов Г. Инновационный менеджмент. — Баку: изд. "Тефеккюр Университети", 2004. — 395 с.
4. Алиев Т.Н. Инновационное развитие промышленности Азербайджана: нефтепереработка, химия и нефтехимия: монография / Т.Н. Алиев. — М.: Palmarium academic publishing, 2016. — 232 с.

References:

1. State Statistics Committee of the Nakhichevan Autonomous Republic (2017), "Macroeconomic indicators", available at: <http://statistika.nmr.az/macroeconomy/index.php> (Accessed 10 June 2018).
2. State Statistics Committee of the Nakhichevan Autonomous Republic (2017), "Indicators of social and economic development of cities and regions", available at: <http://statistika.nmr.az/macroeconomy/source/002.xls> (Accessed 10 June 2018).
3. Atakishiev, M. and Sulejmanov, G. (2004), *Innovatsionnyj menedzhment* [Innovative management], Tefekkjur Universiteti, Baku, Azerbaijan.
4. Aliev, T.N. (2016), *Innovatsionnoe razvitie promyshlennosti Azerbaydzhana: neftepererabotka, himija i neftehimija* [Innovative development of Azerbaijani industry: oil refining, chemistry and petrochemistry], Palmarium academic publishing, Moscow, Rossiyskaya Federasiya.

Стаття надійшла до редакції 17.06.2018 р.

*І. П. Міщенко,
аспірант, Міжрегіональна академія управління персоналом*

ФОРМУВАННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ СТАТИСТИЧНОЇ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ

*I. Mishchenko,
postgraduate student of the Interregional Academy of Personnel Management*

FORMATION OF REGIONAL STATISTICAL INFORMATION AND ANALYTICAL SYSTEM

Зазначено, що створення та впровадження регіональної статистичної інформаційно-аналітичної системи з метою ефективного управління регіоном забезпечить інтеграцію регіональних автоматизованих систем, надасть можливість створення регіональних і місцевих статистичних інформаційних ресурсів і їх використання з застосуванням ІКТ. Крім того, спростить процедуру отримання статистичної та аналітичної інформації, надасть постійний доступ до неї державним службовцям, депутатам, членам громадських організацій в режимі реального часу, значно скоротить урядові операційні витрати, підвищить прозорість роботи уряду і відповідальність його структурних підрозділів.

Визначено, що концепція побудови регіональної статистичної інформаційно-аналітичної системи виходить із загальних вимог створення інформаційного суспільства, в тому числі електронного уряду, при цьому широкий набір інформаційних послуг реалізується з урахуванням сучасних технологічних можливостей.

Виділено передумови, що сприяють удосконаленню інформаційного забезпечення державного управління регіоном, а саме: органи влади регіонів України зіткнулися з необхідністю перегляду традиційних моделей державного управління, які виявилися неадекватними інформаційних технологій; рівень технічного оснащення відомств дозволяє сьогодні перейти до надання державних статистичних інформаційних послуг через Інтернет і інші провідні та безпроводні види зв'язку, а також до електронної міжвідомчої взаємодії та інші.

It is noted that the creation and implementation of a regional statistical information and analytical system for the effective management of the region will ensure the integration of regional automated systems, will provide the opportunity to create regional and local statistical information resources and their use with the use of ICT. In addition, it will simplify the procedure for obtaining statistical and analytical information, provide permanent access to it to civil servants, deputies and members of public organizations in real time, will significantly reduce government operating expenses, increase transparency of the work of the government and the responsibility of its structural divisions.

It is determined that the concept of building a regional statistical information and analytical system is based on the general requirements for the creation of an information society, including the e-government, while a wide range of information services is implemented taking into account modern technological possibilities.

The prerequisites for improving the information provision of state governance by the region are highlighted, namely: the authorities of the regions of Ukraine faced the need to revise the traditional models of public administration, which turned out to be inadequate information technologies; the level of technical equipment of departments allows today to switch to the provision of state statistical information services over the Internet and other leading and wireless communications, as well as to electronic interagency interaction, and others.

Ключові слова: регіональна статистична інформаційно-аналітична система, ефективне управління регіоном, регіональні автоматизовані системи, інформаційне суспільство, інформаційне забезпечення державного управління регіоном, технологічні можливості.

Keywords: regional statistical information and analytical system, effective regional management, regional automated systems, information society, information provision of state administration of the region, technological opportunities.

ВСТУП

Інформація як сукупність соціально-економічних даних про відповідні явища і процеси, зібраних і систематизованих в оптимальну для використання систему, становить основу державного управління. Всі управлінські процеси — це пошук, фіксація, аналіз, оцінка, закріплення, поширення економічної та соціальної інформації. Державні інформаційні системи створюються і експлуатуються на основі статистичної та іншої відомчої інформації. При цьому перелік видів офіційної статистичної інформації, наданої в обов'язковому порядку, встановлюється нормативними актами на державному рівні, де визначається порядок її подання. Але і це, найважливіше в державному управлінні взаємодія відбувається не з усією статистичною інформацією, а тільки з тією, яка безпосередньо необхідна для формування і реалізації державних керуючих впливів.

Велика частина статистичної інформації залишається в розпорядженні територіальних органів Держстату для інформаційного забезпечення органів влади регіонів України, відповідно до їх потреб і технічними можливостями. Тому створення і функціонування регіональної статистичної інформаційно-аналітичної системи — це об'єктивна не-

обхідність. Застосування ІКТ при обробці і надання регіональним органам влади статистичної інформації сприяє збільшенню обсягу інформації, що передається в одиницю часу і сприяє ефективному міжвідомчій інформаційній взаємодії, що підвищує швидкість і якість державних послуг [4, с. 89].

Створення та впровадження регіональної статистичної інформаційно-аналітичної системи з метою ефективного управління регіоном забезпечить інтеграцію регіональних автоматизованих систем, надасть можливість створення регіональних і місцевих статистичних інформаційних ресурсів і їх використання з застосуванням ІКТ. Крім того, спростить процедуру отримання статистичної та аналітичної інформації, надасть постійний доступ до неї державним службовцям, депутатам, членам громадських організацій в режимі реального часу, значно скоротить урядові операційні витрати, підвищить прозорість роботи регіонального уряду і відповідальність його структурних підрозділів [2, с. 12]. Надалі — відкривається доступ до регіональної статистичної інформаційно-аналітичної системи місцевим органам влади і різним установам і громадянам регіону.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Науковими дослідженнями регіональної статистичної інформаційно-аналітичної системи, у тому числі на державному та регіональному рівнях, займалися такі вітчизняні вчені: Н. Бусленко, Є. Балашов, В. Гончаров, В. Глушков, А. Іваненко, Н. Міхеєва, І. Кононенко, М. Раду, Г. Поспелов, Ю. Якутін та ін

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження регіональної статистичної інформаційно-аналітичної системи з метою розробки пропозицій, щодо ефективного управління регіоном забезпечити інтеграцію регіональних автоматизованих систем, надасть можливість створення регіональних і місцевих статистичних інформаційних ресурсів і їх використання.

РЕЗУЛЬТАТИ

Інформація, що міститься в інформаційних ресурсах органів статистики, стає останнім часом стратегічним чинником розвитку країни та її регіонів, економічне і соціальне благополуччя яких безпосередньо визначаються рівнем застосування ІКТ.

Концепція побудови регіональної статистичної інформаційно-аналітичної системи виходить із загальних вимог створення інформаційного суспільства, в тому числі електронного уряду регіону, при цьому широкий набір інформаційних послуг реалізується з урахуванням сучасних технологічних можливостей. Термін "електронний уряд" поки недостатньо визначено і відсутній в явному вигляді в тексті Розробленої Державним комітетом зв'язку та інформатизації України програми "Електронна Україна", презентація якої відбулась у 2002 році [1, с. 102].

У процесі переходу від традиційного взаємодії органу статистики з органами виконавчої та законодавчої влади до інформаційного через створення регіональної статистичної інформаційно-аналітичної системи можна виділити чотири основні етапи, між якими немає чітких меж.

Перший етап полягає в організації постійного:

а) присутності в Інтернеті Web-сайту Уряду і Web-сайту і портали територіального органу і їх регулярного оновлення;
б) наявності загальнодоступної інформації, що міститься в базах даних, на виділеному сервері територіального органу статистики та його регулярне поповнення та актуалізація;

в) віддаленого санкціонованого доступу до статистичної інформації за допомогою ІКТ органів законодавчої і виконавчої влади [5, с. 234].

Другий етап полягає в організації режиму інтерактивної взаємодії регіонального уряду і його структурних підрозділів з територіальним органом державної статистики (далі ТОДС).

На третьому етапі реалізується обробка транзакцій. Тут серйозними проблемами стають платежі за інформаційні послуги та безпеку роботи [3, с. 201].

На четвертому етапі можливий перехід на нові технології та програми ІКТ, які підтримують можливості використання міжвідомчої інформації.

Оцінка готовності регіону до розгортання РСІАС може здійснюватися за такими характеристиками:

— організаційна готовність, яка охоплює структуру управління регіоном, кваліфікацію фахівців;

— технічна готовність, що враховує можливості застосування ІКТ і додатків, інфраструктуру ІКТ, готовність ключових партнерів (регіонального уряду і ТОДС), інфраструктуру забезпечення безпеки роботи, можливості інтеграції [6, с. 339].

Перспективи розвитку РСІАС пов'язані в значній мірі з підготовкою кваліфікованих фахівців з ІКТ. Інвестиції в фахівців є одним із головних завдань розвитку РСІАС, оскільки комп'ютерна грамотність є необхідним елементом формується в регіоні інформаційного суспільства.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження можна виділити такі передумови, що сприяють удосконаленню інформаційного забезпечення державного управління регіоном:

— Органи влади регіонів України зіткнулися з необхідністю перегляду традиційних моделей державного управління, які виявилися неадекватними інформаційних технологій.

— ІКТ займають сьогодні центральне місце в оновленні та реструктуризації державного управління України. Впровадження ІКТ в діяльність органів державної влади здійснюється в відповідно до Закону України "Про адміні-

стративні послуги" від 06.09.2012 р. (передбачає безумовну обов'язковість існування офіційного веб-сайту органу місцевого самоврядування), Закону України "Про засади запобігання та протидії корупції" від 07.04.2011 р. (передбачають обов'язковість використання ІКТ для інформування громадян), Закону України "Про оренду державного та комунального майна" від 10.04.1992 р., зміни від 21.04.2011 р. (оприлюднення інформації про майно, яке може передаватися в оренду, та про намір це здійснити), Закону України від 10.04.2014 р. "Про здійснення державних закупівель" (передбачено використання ІКТ для оприлюднення інформації), Закону України "Про доступ до публічної інформації" від 13.01.2011 р. (передбачає використання офіційного веб-сайту для оприлюднення інформації про орган влади та його діяльність), Концепції розвитку електронного урядування в Україні, затвердженій розпорядженням Кабінету Міністрів України від 13.12.2010 р. № 2250 (форма організації державного управління, яка сприяє підвищенню ефективності, відкритості та прозорості діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування з використанням інформаційно-телекомунікаційних технологій для формування нового типу держави, орієнтованої на задоволення потреб громадян) та ін.

— Рівень технічного оснащення відомств дозволяє сьогодні перейти до надання державних статистичних інформаційних послуг через Інтернет і інші провідні та безпроводні види зв'язку, а також до електронного міжвідомчої взаємодії.

— ІКТ забезпечують органам влади і управління регіонів можливість оперативного отримання інформації для прийняття рішень і поліпшення їх якості, територіального розширення зон впливу за рахунок впровадження і використання РСІАС.

— У ТОДС накопичені значні обсяги інформаційних ресурсів, їх велика кількість створює інформаційні ілюзії і позбавляє органи управління достовірної інформації.

— Поява принципово нових підходів до використання ІКТ створює можливість реалізації факторів, що впливають на ефективність державного управління регіоном на основі РСІАС.

Застосування ІКТ в управлінні соціально-економічним розвитком регіону забезпечить підвищення оперативності при роботі зі статистичної та аналітичної інформації, що особливо актуально для органів виконавчої влади регіонів з метою прийняття обґрунтованих управлінських рішень.

Література:

1. Завгородний В.И. Информационные риски и экономическая безопасность предприятия / В.И. Завгородний. — М.: Финакадемия, 2008. — 160 с.
2. Кульба В.В. Модифицированные сети Петри / В.В. Кульба, А.Г. Мамиконов, А.Р. Швецов. — М.: ИПУ, 1991. — 45 с.
3. Липаев В.В. Функциональная безопасность программных средств / В.В. Липаев. — М.: СИНТЕГ, 2004. — 348 с.
4. Матвійчук А.В. Моделювання економічних процесів із застосуванням методів нечіткої логіки / А.В. Матвійчук. — К.: КНЕУ, 2007. — 264 с.
5. Ротштейн А.П. Интеллектуальные технологии идентификации: нечеткие множества, генетические алгоритмы, нейронные сети / А.П. Ротштейн. — Винница: УНІВЕРСУМ-Вінниця, 1999. — 320 с.
6. Zadeh L.A. Fuzzy sets / L.A. Zadeh. — Information and Control, 1965. — № 8. — P. 338—353.

References:

1. Zavgorodnij, V.I. (2008), Informacionnye riski i jekonomiceskaja bezopasnost' predprijatija [Information risks and economic security], Finakademija, Moscow, Russia.
2. Kul'ba, V.V. Mamikonov, A.G. Shvecov, A.R. (1991), Modificirovannye seti Petri [Modified Petri net], IPU, Moscow, Russia.
3. Lipaev, V.V. (2004), Funkcional'naja bezopasnost' programnyh sredstv [Functional safety of software], SINTEG, Moscow, Russia.
4. Matviichuk, A.V. (2007), Modeliuvannia ekonomichnykh protsesiv i zzastosuvanniam metodiv nechitkoilohiky [Modeling of Economic Processes Using Fuzzy Logic Methods], KNEU, Kyiv, Ukraine.
5. Rothstein, A.P. (1999), Yntellektual'nye tekhnolohy yydentyfykatsyy: nechetye mnozhestva, henetychesk yealhoritymy, nejronnyesety [Intellectual Technology of Identification: fuzzy set, genetic algorithms, neural network], UNIVERSUMVinnitsa, Vinnitsa, Ukraine.
6. Zadeh, L.A. (1965), "Fuzzy sets", Information and Control, vol. 8, pp. 338—353.

Стаття надійшла до редакції 18.06.2018 р.

*О. С. Єфремова,
аспірант кафедри економічної теорії та конкурентної політики,
Київський національний торговельно-економічний університет, м. Київ*

КРЕДИТУВАННЯ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

*О. Yefremova,
postgraduate student of Department of Economic Theory and Competition Policy,
Kyiv National University of Trade and Economics, Kyiv*

SMALL ENTREPRENEURSHIP CREDITING IN UKRAINE

У статті розглянуто специфіку фінансового забезпечення розвитку малих підприємств за участю держави та місцевих органів самоврядування та пошук альтернативних джерел фінансування вітчизняного малого підприємництва в розрізі міжнародного досвіду. Виділено підсистеми системи підтримки малого підприємництва та елементи фінансової підтримки розвитку малого підприємництва на рівні держави. Досліджено проблеми розвитку банківського кредитування та перешкод активізації кредитування малого підприємництва загалом. Досліджено та висвітлено інформацію щодо найбільш активного суб'єкту у сфері мікрокредитування в Україні Німецько-Українського фонду. Розглянуто специфічні критерії прийнятності Німецько-Українського фонду для України як банка-партнера, оскільки саме Програма мікрокредитування Німецько-Українського фонду є найбільшою за обсягами програмою підтримки та розвитку малого підприємництва у національній економіці.

The article deals with the small entrepreneurship financial support development specifics with the participation of the state and local self-government bodies and the search for small entrepreneurship domestic financing alternative sources in the context of international experience. The small entrepreneurship support system subsystem and small entrepreneurship financial support development elements at the state level are highlighted. The bank crediting development problems and obstacles to the small entrepreneurship crediting activation in general are investigated. The information about the most active microcrediting subject in Ukraine, the German-Ukrainian Fund has been researched. We consider the specific eligibility criteria of the German-Ukrainian Fund as a partner bank for Ukraine, because micro-credit program of the German-Ukrainian Fund is the largest in terms of small entrepreneurship program support and development in the national economy.

Ключові слова: мале підприємництво, малий та середній бізнес, фінансова державна підтримка, бізнес-клімат, система кредитування МП, мікрокредитування.

Key words: small entrepreneurship, small and medium business, financial state support, business climate, SE crediting system, microcrediting.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ

Досвід країн, що активно впроваджують економічні реформи на підтримку і стимулювання розвитку малого та середнього бізнесу, досягають суттєвого економічного зростання, впроваджуючи даний напрям політики. Фінансове забезпечення розвитку малих підприємств за участю держави та місцевих органів самоврядування є складовою системи підтримки малого підприємництва, концепція якої зводиться до вирішення завдань функціонування недержавного сектора національної економіки через використання методів макроекономічного регулювання.

Виділемо такі підсистеми системи підтримки малого підприємництва:

- організаційна (суб'єкти та об'єкти управління, інформаційні, фінансові та ресурсні потоки між ними);
- функціональна (аналіз, планування, організація і контроль);
- підсистеми нормативно-правового, інформаційного та фінансового забезпечення.

Крім того, політику підтримки розвитку малого та середнього підприємництва (МСП) слід розглядати у взаємозв'язку з іншими елементами державної політики: політики у сфері державних фінансів (бюджетна політика), торговельної та регуляторної політики, політики в галузі освіти та науки, політики регіонального розвитку [1; 2].

Реалізація державної політики саме фінансової підтримки має наразі найгостріші прогавини для підпри-

ємств малого бізнесу на теренах України, тому вимагає підвищення рівня пріоритетності. Концентрація державної підтримки має бути зосереджена на налагоджені привабливого бізнес-клімату для стартапів, інновацій, розгалуження фінансування щодо місцевих ресурсів, сільської місцевості, депресивних територій тощо). При цьому об'єктами інфраструктури підтримки малого та середнього бізнесу є: регіональні агенції розвитку підприємництва, кредитно-гарантійні установи (фінансова підтримка), бізнес-інкубатори (підтримка стартапів), бізнес-центри (інформаційна підтримка), інноваційні та консалтингові центри, які гостро вимагають запозичення успішного зарубіжного досвіду.

Загалом, можна виділити три основних елемента фінансової підтримки розвитку малого підприємництва на рівні держави [1—3]:

1. Бюджетний механізм, який передбачає широкий спектр прямої і непрямої фінансової підтримки розвитку малого підприємництва, що здійснюється усіма ланками бюджетної системи країни (фінансові механізми державного бюджету та бюджетів різних рівнів).

2. Податковий режим (спеціальні податкові режими, податкові пільги, податкові канікули, спрощені правила ведення бухгалтерського обліку, спрощені форми податкових декларацій).

3. Кредитний механізм, що включає державну підтримку у вигляді пільгового кредитування (компенсація кредитних ставок комерційним банкам), фінансування з державних та регіональних фондів підтримки малого підприємництва, державні гарантії та гарантії

Таблиця 1. Кредитування малого підприємництва за видами економічної діяльності

Галузь	Сума короткострокових кредитів, тис. грн					
	На 1 мале підприємство			На 1 мікропідприємство		
	2014	2015	2016	2014	2015	2016
Сільське, лісове та рибне господарство	112,6	205,8	225,7	53,9	139,1	119,9
Промисловість	195,6	173,6	239,0	153,6	123,0	120,2
Будівництво	234,8	249,0	249,5	160,7	177,3	213,9
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	443,1	614,3	630,0	329,7	445,7	458,0
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	161,8	171,5	245,6	56,4	97,3	158,5
Тимчасове розміщення та організація харчування	34,8	50,2	46,3	13,1	14,5	17,4
Інформація та телекомунікації	137,5	71,8	93,3	125,8	38,0	42,0
Фінансова та страхова діяльність	1452,6	1467,0	1869,1	819,0	855,0	962,9
Операції з нерухомим майном	548,9	956,4	808,0	435,5	921,4	594,3
Професійна, наукова та технічна діяльність	413,8	752,4	775,1	409,4	709,2	632,4
Діяльність у сфері адміністративного допоміжного обслуговування	196,4	222,1	265,7	192,3	191,6	161,2
Освіта	9,5	16,1	24,6	0,4	18,4	28,6
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	7,2	5,1	13,7	1,6	4,1	11,4
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	123,1	302,5	313,0	8,8	203,6	208,0
Надання інших видів послуг	3,2	2,7	1,5	1,7	1,1	0,8

Джерело: опрацьовано на основі [3; 6].

місцевих органів влади, фінансово-майнова підтримка через лізинговий механізм.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Проблеми та джерела фінансування розвитку малого та середнього бізнесу висвітлювали в своїх працях такі вітчизняні науковці, як: О.Ю. Апостолюк [1], І.М. Холоменюк [2] і т.д. Питання кредитування малого та середнього бізнесу в Україні є дослідженням багатьох вчених, серед яких: І. Гонта [4], Р.Л. Синоверський [5] тощо. А проблеми банківського кредитування та мікрокредитування малого підприємництва зокрема, такими науковцями: Ю.М. Галіцейська [8], Ж.П. Лозінська [9] і т.д. Проте сучасні реалії вимагають свіжих ідей для вирішення цих питань, навіть за умов постійних пошуків шляхів ведення бізнесу в Україні та за кордоном видатними науковцями, як В. Беспалько [10] та Р.Дж. Діглер [13] та ін.

МЕТА СТАТТІ

Метою дослідження є пошук державних та альтернативних джерел фінансування для розвитку малого підприємництва в Україні в розрізі міжнародного досвіду та підбиття певних позитивних та негативних результатів у національній економіці.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Успішний розвиток малого підприємництва значною мірою залежить від забезпеченості підприємств фінансовими ресурсами як довго-, так і короткострокового характеру. Дефіцит фінансових ресурсів — типова проблема, з якою стикаються малі підприємства. Більше того, без адекватної фінансової підтримки реалізація потенціалу малого підприємництва у вирішенні соціально-економічних проблем неможлива. В цьому контексті особливої уваги заслуговує проблематика банківського кредитування як основного зовнішнього джерела фінансування діяльності підприємства.

Нестача фінансових ресурсів небезпечна з двох точок зору. По-перше, у випадку економічної дестабілізації, суттєвого зниження попиту виникає загроза суттєвої частки малих підприємств з усіма соціально-еко-

номічними наслідками для регіону. По-друге, багато успішних та динамічних підприємств опиняються в пастці незначних масштабів бізнесу, оскільки мають недостатньо сил, аби вийти за вузькі рамки існуючих фінансових можливостей [3—6].

Як показали проведені дослідження, якщо не враховувати фінансову діяльність, де кредитування відіграє специфічну роль, то найбільша сума кредитних ресурсів на одне підприємство припадає на сферу операцій з нерухомим майном, а також професійно-наукову та технічну діяльність [7; 8].

Серед основних галузей найбільше кредитних ресурсів короткострокового характеру припадає на підприємства торгівлі, дещо менше — на будівництво, промисловість та сільське господарство. Позитивним можна вважати той факт, що практично у всіх галузях економіки відбулося зростання показника кредитних ресурсів в розрахунку на одне мале підприємство. Водночас помітною залишається різниця між забезпеченістю кредитними коштами малих підприємств та мікропідприємств, а масштаби кредитного забезпечення малого бізнесу залишаються недостатніми для покриття потреби у фінансуванні розвитку суб'єктів господарювання [4—6].

Для банківських установ, кредитування малого середнього бізнесу України надзвичайно ускладнено через високий рівень економічного ризику, що практично виключає можливість довгострокового інвестування. Суб'єкти малого та середнього підприємництва в основному утримують в обороті майже весь свій капітал, і в умовах існуючої економічної нестабільності надають перевагу швидким операціям, зв'язку чим втрачають інвестиційну привабливість як для вітчизняного, так для іноземного інвестора [9; 10].

Проблеми розвитку банківського кредитування мають багатогранний характер, що обумовлює необхідність комплексного підходу до їх вирішення.

Підвищений рівень вимогливості банків щодо потенційних позичальників-малих підприємств обумовлений специфічними рисами діяльності малого підприємництва, що проявляється у [9; 10]:

- нестачі основного капіталу малих підприємств, наслідком чого є зниження заставних можливостей. Лише незначна частка малих підприємств мають у власності комерційну нерухомість, більшість працює в орендованих приміщеннях і з використанням орендованого обладнання;
- незначному обсязі власних ресурсів у зв'язку з невеликими оборотами та масштабом бізнесу;
- характерному для малих підприємств короткій життєвому циклі і, відповідно, відсутності репутації на ринку фінансових послуг, кредитної історії;
- незначній, в порівнянні з великим та середнім бізнесом, потребі в обсягах зовнішнього позикового фінансування, що обумовлює зростання операційних витрат при фінансуванні;
- непрозорості господарської діяльності, пов'язаної із наявністю тіньового обороту;
- невідповідності рентабельності вкладеного капіталу величині процентних ставок за кредитними операціями, до яких додаються ще комісії;
- недостатності спеціальних знань у фінансово-економічній сфері, що призводить до виникнення проблем при підготовці фінансової документації, необхідної для одержання фінансування, а також до неефективного управління позиковими коштами.

Однією із найсуттєвіших проблем, що перешкоджають активізації кредитування малого підприємництва, є високий ризик кредитних операцій, з одної сторони, та відсутність дієвих механізмів його мінімізації, з іншої.

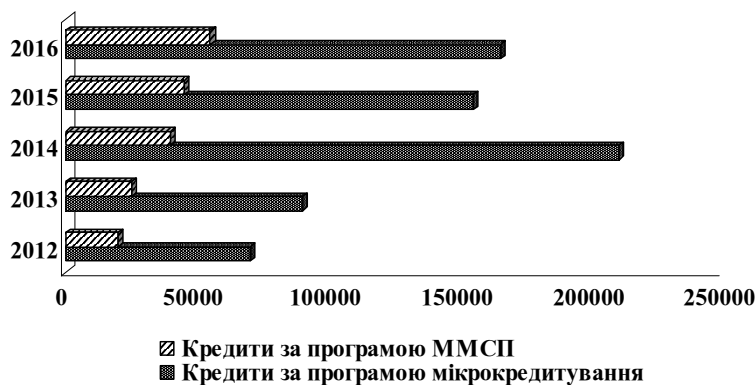

Рис. 1. Динаміка фінансування НУФ програм кредитування малого та середнього бізнесу, 2012–2016 р.р., тис. грн

Джерело: [11].

Загальновідомим є той факт, що ставки за кредитами малому бізнесу є суттєво вищими, ніж ціна кредитних ресурсів, що пропонуються великому бізнесу. Водночас прибутковість діяльності малого бізнесу часто є нижчою, ніж дохідність здійснення господарської діяльності великими підприємствами. В результаті виникає ситуація невідповідності рентабельності діяльності малого бізнесу розміру процентних ставок за кредитами. Цю проблему можна вирішити шляхом поєднання низки заходів [1; 5; 6; 11]:

1) використання кредитних ресурсів міжнародних фінансових організацій;

2) субсидування за рахунок коштів державного бюджету процентної ставки за кредитами малим підприємствам, які працюють в галузях з низьким рівнем рентабельності;

3) активізація програм регіональної підтримки малого підприємництва в частині часткової компенсації кредитної ставки;

4) використання банками механізмів маркетингових досліджень, цільова сегментація клієнтів-малих підприємств;

5) кооперація банків і великих підприємств для спільного кредитування малого підприємництва.

Найбільш активно у сфері мікрокредитування в Україні працює Німецько-Український фонд (далі — НУФ), який був створений у 1996 р. у рамках програми "TRANSFORM", започаткованої федеральним урядом Німеччини. Створення НУФ відбулось після підписання Договору про грант між НБУ та Kreditanstalt für Wiederaufbau (Німецькою Кредитною Установою для Відбудови, далі — KfW) з метою підвищення конкурентоспроможності мікро— та малих підприємств шляхом надання їм доступу до фінансування через уповноважені українські банки-партнери. KfW виділяв кошти гранту окремими траншами на процентний рахунок, які подавалися НБУ [11; 12].

Для досягнення задекларованих цілей діяльності НУФ здійснює розміщення на договірних засадах коштів у визначених українських банках-партнерах, що відповідають конкретним технічним та фінансовим критеріям.

Зокрема, щоб набути та утримувати статус банка-партнера НУФ, банк повинен, задовольняти такі загальні вимоги [11]:

— бути зареєстрованим в Україні;

— контрольний пакет акцій (часток власності) банку має належати приватним юридичним і фізичним особам;

— дотримуватися регулятивних вимог НБУ, зокрема, щодо відповідності регулятивного капіталу нормативно-ліцензійним вимогам, дотримання економічних нормативів, норм обов'язкового резервування коштів на кореспондентському рахунку в Національному банку України, нормативно-правових актів Національного банку України, формування резервів за активними операціями, та чинного законодавства України;

— бути учасником кредитного бюро та (або) Єдиної інформаційної системи "Реєстр позичальників";

— надати НУФ інформацію про присвоєння рейтингових оцінок банку національними/ міжнародними рейтинговими агентствами та Національним банком України (за результатами комплексних інспекційних перевірок) з коментарями та обґрунтуваннями;

— вести прибуткову діяльність не менше трьох років;

— підтримувати частку проблемних активів (прострочені та сумнівні) у загальному портфелі банку, не більше 5%;

— підтримувати частку залучених коштів на міжбанківському ринку в загальних зобов'язаннях, не більше 45%;

— частка сум всіх вимог банку до 10 найбільших контрагентів або груп пов'язаних контрагентів (за винятком банківських установ), а також всіх позабалансових зобов'язань банку щодо цих контрагентів (або груп пов'язаних контрагентів), не повинна перевищувати 50% кредитного портфелю банку;

— підтримувати частку негативно класифікованих активів в загальних активах на рівні не більше 10%.

Крім того, щоб відповідати специфічним критеріям прийнятності, банк-партнер зобов'язаний:

— у рамках програми мікрокредитування НУФ:

— кредитувати найпріоритетнішу для цієї програми групу позичальників — мікропозичальників, що отримують кредити у розмірі до 7,500 євро;

— не допускати перевищення частки прострочених субкредитів (термін прострочення яких складає понад 30 днів) більше 3%;

— не допускати перевищення частки прострочених субкредитів (термін прострочення яких складає понад 30 днів) більше 5%.

— дотримуватись величини середнього розміру субкредитів у межах до 50 000 євро;

— у рамках програми кредитування ММСП України за пріоритетними галузевими напрямками:

— дотримуватись величини середнього розміру субкредитів у межах 60 000 євро (в гривневому еквіваленті);

— не допускати перевищення частки прострочених субкредитів (термін прострочення яких складає понад 30 днів) більше 3% [11].

Таким чином, участь комерційних банків у програмах мікрокредитування міжнародних кредитних інститутів, і зокрема НУФ, не лише дозволяє отримати довгострокові кредитні ресурси та здешевити кредити для малого підприємництва, але й стимулює комерційні банки дотримуватись певних критеріїв фінансової стійкості, що, безумовно, позитивно впливає на банківську систему загалом.

Банками-партнерами Німецько-Українського фонду є 4 банки:

АБ "Укргазбанк", ПАТ "Мегабанк", ПАТ "ПроКредит Банк", ПАТ "Міжнародний інвестиційний банк".

Найбільшою за обсягами програмою НУФ є Програма мікрокредитування, її фінансування охоплює 40—60% кредитного портфеля НУФ. Водночас, як видно з рисунка 1 після зростання обсягів фінансування за програмою мікрокредитування у 2012—2014 рр., відбулось зменшення суми виданих кредитів майже на 25% у 2015 р. Більше того, кредити, видані під програмою мікрокредитування характеризуються високим рівнем кредитного ризику: у 2015 року частка кредитів з простроченою заборгованістю понад 90 днів, складала 65,4% від обсягу наданих позик за цією програмою, що становило 38,5% всього кредитного портфеля НУФ у 2015 р. [11].

Негативні тенденції, на нашу думку, певною мірою пов'язані із "доляльністю" програми. Як вже зазначалося вище, програма мікрокредитування НУФ характеризується найменшою кількістю обмежень, зокрема:

— кредити можуть надаватись усім малим та середнім підприємствам, тоді як дві інші програми перед-

бачають кредитування підприємств з кількістю працівників до 250 осіб та оборотом до 5 млн євро;

— відсоткова ставка за мікрокредитом визначається банками-партнерами, тоді як у програмі кредитування ММСП України за пріоритетними галузевими напрямками встановлено максимально допустимий рівень ставки.

З іншого боку, програма мікрокредитування НУФ передбачає диференціацію максимального розміру кредиту залежно від організаційно-правової форми ведення бізнесу та розмірів підприємства. Зокрема, якщо мікропідприємство або ФОП за програмою мікрокредитування НУФ може максимально одержати кредит у сумі до 25 тис. євро, то за програмою з рефінансування заходів підтримки системи кредитування у сільській місцевості максимально можлива сума кредиту є в десять разів більшою і становить 250 тис. євро.

На сьогодні в Україні мікрокредитування розвивається лише у двох напрямках:

— у рамках співпраці з міжнародними фінансовими організаціями (НУФ, ЄБРР);

— надання мікрокредитів малому бізнесу (з відшкодуванням частини відсотків) у рамках співпраці комерційних банків з місцевими органами влади на регіональному рівні [12; 13].

Порівнюючи стан мікрокредитування в Україні з можливостями використання цього інструменту загалом, на сьогоднішній день потенціал мікрокредитування використовується навіть не наполовину.

ВИСНОВКИ

Таким чином, незважаючи на виявлені позитивні зрушення, що безперечно є ознакою покращення ситуації, рівень фінансового забезпечення малих підприємств як власними, так і позиковими ресурсами залишається недостатнім. Водночас, якщо проблематика формування власних джерел фінансового забезпечення в основному пов'язана із сферою внутрішньофірмового менеджменту, то питання організації кредитного забезпечення виходить далеко за межі мікросфери і може бути вирішене шляхом ефективного регулювання партнерських відносин фінансових установ та малих підприємств на макро- та міжнародному рівнях.

Література:

1. Апостолук О.Ю. Державна фінансова політика підтримки розвитку малого підприємництва [Текст]: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.08 / Апостолук Олександр Юрійович; Київ. нац. торг.-екон. ун-т. — К., 2017. — 20 с. — Режим доступу: <https://www.knteu.kiev.ua/file/Mg==/51c36fd38e8f012676d94ae0576a89a4.pdf>

2. Холоменюк І.М. Джерела та проблеми фінансування розвитку малого та середнього бізнесу: вітчизняний та закордонний досвід / І.М. Холоменюк // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Економіка і менеджмент. — 2016. — Вип. 18. — С. 113—116.

3. Опитування про умови кредитування [Електронний ресурс] // Національний банк України. — 2017. — Вип. № 11 (23). — Режим доступу: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=52647578>

4. Гонта І. Кредитування малого та середнього бізнесу в Україні: бути чи не бути? [Електронний ресурс] / І. Гонта // Проект "Checkpoint". — Режим доступу: <https://ckp.in.ua/business/13431>

5. Синоверський Р.А. Кредитування малого та середнього бізнесу: проблеми та перспективи / Р.А. Синоверський // Економіка та держава. — 2016. — № 9. — С. 72—76.

6. Статистичний збірник "Діяльність суб'єктів великого, середнього, малого та мікропідприємництва" / За редакцією Кузнецової Маргарити Станіславівни / Державна служба статистики України. — 2016. — 515 с.

7. Діяльність суб'єктів малого підприємництва: статистичний збірник / За ред. І.Ж. Жук. — К.: ТОВ "Август трейд", 2016. — 195 с.

8. Галіцейська Ю.М. Проблеми банківського кредитування малого і середнього підприємництва // Молодий вчений. — 2016. — № 12.1 (40). — С. 689—693.

9. Лозінська Ж.П. Проблеми розвитку банківського кредитування малого бізнесу / Ж.П. Лозінська // Nauka i studia — 2017. — № 13 (174). — С. 3—11.

10. Беспалько В. Скільки коштує вести бізнес в Україні [Електронний ресурс] / В. Беспалько // Дзеркало Тижня. — № 1149. — 24 червня — 30 червня 2017. — Режим доступу: <https://dt.ua/business/skilki-koshtuyevesti-biznes-v-ukrayini-246479.html>

11. Офіційний веб-сайт Німецько-Українського фонду [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://guf.gov.ua>

12. Лозінська Ж.П. Мікрокредитування в системі фінансового забезпечення малих підприємств / Ж.П. Лозінська // Економічний вісник запорізької державної інженерної академії. — 2017. — № 3 (09). — С. 124—129.

13. Dilger R. J. Small Business Administration 7 (a) Loan Guaranty Program Congressional Research Service / R.J. Dilger [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.fas.org/>

References:

1. Apostoliuk, O.Iu. (2017), "Small entrepreneurship development state financial policy support", Ph.D. Thesis, Money, Finance and Credit, Kyiv National University of Trade and Economics, Kyiv, Ukraine.

2. Kholomeniuk, I. M. (2016), "Small and medium-sized businesses development financing sources and problems: domestic and foreign experience", *Ekonomika i menedzhment*, vol. 18, pp. 113—116.

3. The official site of National Bank of Ukraine (2017), "The credit conditions survey", available at: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=52647578> (Accessed 05 July 2018).

4. Honta, I. (2016), "Small and medium businesses crediting in Ukraine: to be or not to be?", *Proekt "Checkpoint"*, [Online], available at: <https://ckp.in.ua/business/13431> (Accessed 05 July 2018).

5. Synoverskyi, R. L. (2016), "Small and medium-sized businesses crediting: problems and prospects", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 9, pp. 72—76.

6. Statistics Service of Ukraine (2016), *Dialnist sub'iektiv velykoho, serednoho, maloho ta mikropidpriemnytstva. Statystychnyj zbirnyk* [Edited by Kuznetsova Margarita Stanislavovna. Statistics digest State], *Derzhkomstat*, Kyiv, Ukraine.

7. Zhuk, I. Zh. (2016), *Dial'nist' sub'iektiv maloho pidpriemnytstva: statystychnyj zbirnyk* [Small entrepreneurship entities activity. Statistics digest], *Avhust treid*, Kyiv, Ukraine.

8. Halitseiska, Yu.M. (2016), "The problems of bank crediting to SMEs", *Molodyi vchenyi*, vol. 12.1 (40), pp. 689—693.

9. Lozinska, Zh.P. (2017), "Small entrepreneurship bank crediting development problems", *Nauka i studia*, vol. 13 (174), pp. 3—11.

10. Bepalko, V. (2017), "How much does it cost to do business in Ukraine?", *Dzerkalo Tyzhnia*, [Online], available at: <https://dt.ua/business/skilki-koshtuyevesti-biznes-v-ukrayini-246479.html> (Accessed 05 July 2018).

11. The official site of the German-Ukrainian Foundation (2018), available at: <http://guf.gov.ua> (Accessed 05 July 2018).

12. Lozinska, Zh.P. (2017), "Microcrediting in the small entrepreneurship financial support system", *Ekonomichnyi visnyk zaporizkoi derzhavnoi inzhenernoi akademii*, vol. 3 (09), pp. 124—129.

13. Dilger, R. J. (2018), "Small Business Administration 7 (a) Loan Guaranty Program Congressional Research Service", [Online], available at: <http://www.fas.org/> (Accessed 05 July 2018).

Стаття надійшла до редакції 10.07.2018 р.

Є. С. Гарбар,
аспірант, Київський національний торговельно-економічний університет,
начальник відділу сегментації активів та управління майном неплатоспроможних банків,
Фонд гарантування вкладів фізичних осіб

СИСТЕМИ ОЦІНКИ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ БАНКІВ В УМОВАХ ВОЛАТИЛЬНОСТІ РИНКУ

E. Harbar,
Ph.D. student, Kyiv national university of trade and economics,
Head of assets segmentation and property management division, Deposit guarantee fund

ASSESSMENT SYSTEMS OF FINANCIAL BANK STABILITY UNDER THE CONDITIONS OF MARKET VOLATILITY

У статті розглянуто проблему значного послаблення рівня фінансової стійкості банків у період ринкової нестабільності останніх років, що призводить до зниження рівня ділової активності як банків, так і інших суб'єктів економічних відносин, відтоку клієнтів, дефолту по зобов'язанням перед контрагентами та час від часу до їх банкрутства. Наводиться оцінка наявного інструментарію діагностики та сповіщення про послаблення фінансової стійкості, що застосовується регулятором та банками (рейтингові системи, системи коефіцієнтного аналізу, системи оцінки комплексного ризику, пруденційний нагляд тощо). Наводяться рекомендації щодо механізму діагностики банків та банківської системи в цілому з метою вжиття вчасних заходів підтримки фінансової стійкості, що знизять ризик її втрати в період волатильності ринку.

The article deals with the problem of a considerable weakening of the level of financial bank stability in the period of recent market volatility. It in its turn results in the decrease of business activity of both banks as well as other members of economic relations, customers outflow, default commitment to counterparts and also to their bankruptcy. The article provides evaluation of the existing instruments of diagnostics and reporting of the weakening of the financial stability that are used by the regulators and banks (rating systems, systems of ratio analysis, assessment systems of compound risk, prudential control etc). The article gives recommendations as of the mechanism of bank diagnostics and bank system as a whole with the purpose of taking immediate measures to support financial stability that will decrease its losses when the market is volatile.

Ключові слова: фінансова стійкість, аналіз діяльності банку, ефективне управління, фінансовий ринок, індикатори діяльності банку.

Key words: financial stability, bank performance analysis, effective management, financial market, bank activity indicator.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У сучасних умовах високої волатильності фінансових та товарних ринків, турбулентності економічного розвитку та високої залежності економічних зрушень від зовнішнього впливу сукупність ризиків діяльності суб'єктів економіки постійно зростає. Нездатність учасників ринку об'єктивно оцінювати та адекватно реагувати на чинники дестабілізаційного впливу призводить до поступового зниження ефективності діяльності та, час від часу до банкрутства установ. Наслідками цього є деструктивні процеси в економіці, що відображається на рівні розвитку держави, інвестиційному кліматі та добробуті населення. Поглиблення проблеми може відобразитися на зниженні рейтингу міжнародного іміджу держави, збільшення рівня тінізації економіки та втрати довіри населення до банківської системи.

Банки в системі функціонування економіки відіграють особливу роль як головний елемент ринку капіталу. Проте функціонування банків тісно пов'язано не тільки з фінансовим ринком, а також з товарними, здебільшого, через залежність ефективності своєї роботи від добробуту клієнтів та здатність їх виконувати власні зобов'язання та користуватись фінансовими послугами. Відповідно, банки абсорбують ризики діяльності ринків та відчують вплив дестабілізаційних процесів у період ринкових коливань.

Забезпечення фінансової стійкості є невід'ємним процесом роботи кожного банку, але в період волатильності питання збереження фінансової стійкості стає вкрай актуальним зважаючи на різке збільшення рівня впливу дестабілізаційних чинників.

Протидія високій волатильності з метою забезпечення фінансової стійкості банків можлива лише за наявності механізму діагностики поточного стану ринку та банку та системі дій направлених на формування діяльності, що буде здатна утримати вплив дестабілізаційних чинників.

Недосконалість існуючих підходів діагностики стану банків призводить до дефіциту обсягу та змісту інформації необхідної для оперативного прийняття регуляторів та іншими учасниками ринку неупереджених рішень відносно комплексу дій направлених на стабілізацію стану установи, посилення контролю за обсягом та станом активів та діяльності банку в окремих періодах, або зміни механізму регулювання ринку в цілому. В комплексі, це приводить до зменшення гнучкості фінансової системи, що в свою чергу обмежує її здатність протистояти волатильності ринку та втраті фінансової стійкості окремої установи.

Питання недосконалості підходів діагностики стану банків не обмежується функціонуванням регуляторів ринку. Це питання також вкрай актуальне і для кожного банку. Аналіз та прогнозування зміни стану як середовища функціонування, так і самої установи надає можливість для генерування рішень, що можуть забезпечити стійкість банку при ринкових потрясіннях. Недопущення втрати фінансової стійкості банку нині є одним із головних питань для менеджменту, що може вирішити проблему планування діяльності та стратегії розвитку установи під час волатильності ринку.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Фундаментальні питання дослідження поняття фінансової стійкості, структури та механізмів її підтримання досліджували такі науковці: Івасів І.Б., Королева Е.В., Бобрик М.А., Касютин А.Е., Мстоян К.В. та інші. Разом з тим, не зважаючи на наявність окремих публікацій, певні аспекти окресленої проблеми у науковій літературі залишаються невирішеними. Зокрема не отримали належної уваги питання взаємозв'язку ринкових коливань зі зміною значень показників фінансової стійкості банку, не досліджений механізм аналізу стану банку при постійній зміні оптимальних до ринкового стану показників.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті — провести аналіз та надати оцінку наявної системи забезпечення фінансовою стійкістю банків в умовах волатильності ринку, запропонувати на основі дослідження альтернативні методи, що в результаті практичного застосування збільшать рівень фінансової стійкості банків.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Кризовий період 2012—2015 років на теренах України відзначився масштабним процесом виведення банків з ринку. Так, відповідно даних Національного банку України станом на 01.01.2015 року в Україні функціонувало 146 банків. За період з 2014 по 2017 (включно) рік Фондом гарантування вкладів фізичних осіб було прийнято рішення про початок ліквідації 90 банків [1]. Під управлінням Фонду гарантування вкладів фізичних осіб опинилось 518 794,48 млн грн банківських активів (без врахування резервів станом на 01.12.2017 рік) [2]. В кількісному виразі, процес виведення з ринку розпочався більше ніж по 50% установ всієї банківської системи.

Зважаючи на значний масштаб хвилі ліквідації банків, виник реальний ризик тотального знищення довіри до банківської системи у підприємств та населення. Втрата платоспроможності та втручання держави в діяльність банків стає повсякденним явищем на фоні затяжної банківської кризи. Вираженням цих подій є збільшення рівня тінізації економіки [3] та відтік капіталу населення з банківської системи.

Відомо, що банки є одним із головних елементів економіки, що забезпечують розподіл капіталу серед суб'єктів господарських відносин, тим самим стимулюють їх ділову активність та спонукають до розвитку та росту. Тобто проблема масштабного процесу виведення банків з ринку є загрозою ефективного існування всіх суб'єктів економіки.

У випадку детального розгляду стану банків, що опинились в управлінні Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, можливо побачити вкрай низьку якість активів на фоні значного обсягу накопичених зобов'язань. Є ряд причин цього але, на нашу думку, одна з головних — нездатність банків вчасно виявляти та протидіяти наслідкам кризових явищ.

Механізм забезпечення фінансової стійкості може бути розподілений відповідно до природи виникнення дестабілізаційних чинників, зокрема: механізм забезпечення зовнішньої стійкості та внутрішньої банку. При цьому у випадку наявних динамічних процесів зміни ринку будь-яка оцінка має брати до уваги тренди зміни ринку.

Більшість країн з розвинутою фінансовою системою для оцінки стану фінансової стійкості банків використовують рейтингові моделі на основі індексних показників. Ці методи — методи "раннього реагування" розроблені для проведення оцінки зміни фінансового стану банків. Так, наприклад, в Аргентині та Італії, розроблені схожі одна з одною системи показників рейтингової оцінки стану фінансової установи, в яких за основу взяті основи комплексної системи банківського нагляду Федеральної резервної системи США.

У країнах світу при комплексній оцінці фінансової стійкості, крім аналітичних даних банків прийнято також брати інформацію із зовнішніх джерел — результати аналізу зовнішніх аудиторів та рейтингових агентств, а також у випадку проведення оцінки репутаційних ризиків від правоохоронних органів, статистичних видань, та невідомо — засобів масової інформації. Використання публічної інформації, як правило, обмежується інформацією спеціалізованих та акредитованих видавництв.

Аналіз наукових праць, що характеризують систему оцінки фінансової стійкості банків, дає змогу виділити методи оцінки фінансової стійкості як частини загального моніторингу фінансового стану банків. Визначення поняття "моніторингу фінансового стану", що наводить у своїх наукових працях Е.В. Королева таке: "моніторинг фінансового стану — є системою заходів, яка охоплює безперервне спостереження за важливими показниками фінансового стану, їх оцінку, аналіз і прогноз із метою прийняття своєчасних та ефективних управлінських рішень для забезпечення фінансової стійкості банку" [4, с. 32—39].

Підходи до оцінки та аналізу фінансового стану банків постійно перебувають в динамічному русі. Так, відповідно до зміни цілей та завдань, актуальних ризиків, в тому числі — до збільшення рівня чуттєвості до ризиків в окремому періоді часу, змінюються і підходи до проведення оцінки фінансового стану.

Акценти при проведенні оцінки можуть бути різні, наприклад, стан ліквідності установи (у випадку наявності загрози системного відтоку коштів), рівень покриття капіталом ризиків (у випадку наявності загрози росту рівня негативно — класифікованих активів), вплив на установи операцій з пов'язаними особами (у випадку наявності загрози ведення непрозорої діяльності, або надмірної концентрації цього ризику, що може вплинути на стан банку), але у будь-якому разі вимірюється стійкість установи до того чи іншого ризику та події [5].

У цілому, у світовій практиці є велика кількість методів організації моніторингу фінансового стану, але за своєю суттю вони піддаються групуванню та консолідації у такий спосіб:

1. Коефіцієнтний аналіз.

У Німеччині система аналізу такого типу має назву BAKred Information System (BAKIS). Дана система по-

єднує 47 коефіцієнтів, при цьому, коефіцієнти мають розподіл між собою на:

- коефіцієнти, що оцінюють кредитний ризик (основний блок) — 19 одиниць;
- коефіцієнти, що оцінюють ринкові ризики — 16 одиниць;
- коефіцієнти, що оцінюють ефективність функціонування банком — 10 одиниць;
- коефіцієнти, що оцінюють ризик ліквідності — 2 одиниці.

У Сполучених Штатах Америки використовується система аналізу фінансового стану, що має назву Bank Monitoring Screens (BMS). Аналогічно до німецької системи оцінки, така система поєднує ряд розрахункових коефіцієнтів, а саме 39 одиниць, але крім фінансових коефіцієнтів як складова аналізу приймається і 35 параметрів ринку капіталу. Крім індексної оцінки, в Сполучених Штатах Америки використовуються також принцип ранжування банків відповідно до наявних показників діяльності та постійно триває робота регулятором по системі раннього реагування та діагностиці установ на чутливість до ризику.

2. Рейтингові системи оцінки ступеня ризику установи.

Ці системи набули значної популярності серед країн світу. Так, ранжування банків за групами проводять в таких країнах: Італія, Франція, Росія, Україна, Польща, Чехія, Словаччина, Туркменістан, Казахстан, Узбекистан, Вірменія, країни Балтики.

3. Системи комплексної оцінки банківського ризику наявні у таких країнах, як Великобританія та Нідерланди.

Однією з умов знаходження в складі країн-членів Міжнародного Валютного фонду є наявність ефективної системи макропруденційного аналізу.

Для прикладу, під час макропруденційного аналізу МВФ розробив у 2000 році "макропруденційні індикатори" (macroprudential indicators), які у 2001 році були трансформовані у "показники фінансової стійкості" (financial soundness indicators).

4. Системи статистичного аналізу.

Головне завдання систем статистичного аналізу полягає у виявленні індикаторів можливого погіршення стану установи. Іншими словами — складання прогнозу розвитку наявної ситуації у діяльності банку. Ці моделі дають змогу завчасно попередити про наблизження ризику (збільшення чуттєвості до ризику), сформулювати стратегію дій та прийняти рішення щодо необхідності проведення роботи для усунення можливих ризиків.

При проведенні аналізу установи з використанням таких систем використовуються складні математичні моделі.

Ці моделі широко використовуються в США, Франції, Швеції, Нідерландах. Моделі аналізу в цілому можливо поділити на такі групи:

1. Моделі розрахунку можливих збитків (SAABA (Франція)).

2. Моделі прогнозування можливості банкрутства та схильності до банкрутства (SEER rank, Bank Calculator (ОСС) — США).

3. Моделі розрахунку рейтингів та рейтингової міграції (системи SEER, SCOR (США) [6]).

Доцільно зауважити, що використання даних моделей було розпочато в Сполучених Штатах Америки на початку 1990-х років. В арсеналі даного методу є різні за ступенем складності моделі: від більш примітивних — статистичних моделей, що оцінюють стан банку на дату, до багатофакторних моделей, що можуть спрогнозувати час реалізації ризику.

5. Моделі розрахунку можливих збитків.

Цей тип моделей здебільшого набув популярності у Франції. Такі моделі прогнозують настання збитків при реалізації сценаріїв, ознаки яких вже наявні у діючій установі. Звертаючи увагу на причини можливих збит-

ків, характер та комплексність явищ, що приводять до них, а також наслідки реалізації сценарію, можливо зробити висновок про ступінь фінансової стійкості установи.

Найвідомішою системою аналізу даного типу є система SAABA, що використовується органами банківського нагляду Франції.

6. Пруденційний аналіз.

Як вже було згадано, при побудові ефективної системи оцінки фінансової стійкості банку повинні прийматися чинники як зовнішнього середовища так і внутрішнього. Більш того, для виявлення прогнозу розвитку ризику, вкрай необхідно прослідити динаміку розвитку процесів що генерують ризик.

Одним із головних завдань регулятора ринку є нагляд за фінансовими установами та контроль розвитку ризику для недопущення процесу саморуїнації банків країни. Для реалізації даної функції регулятор повинен виявляти тенденції ринку та реалізовувати пошук шляхів ліквідації негативних тенденцій для підтримання зі свого боку стійкості фінансових установ. Така функція покладена на пруденційний нагляд.

Пруденційний нагляд, або пруденційне регулювання діяльності банків, можливо поділити на два підтипи:

— макропруденційний нагляд — аналіз та оцінка функціонування всієї банківської системи;

— мікропруденційний нагляд — при якому здійснюється аналіз окремих установ системи банків.

Ці види нагляду, враховуючи свої функції, доповнюють один одного при аналізі стану банківської системи. Крім цього, відсутність можливості проведення якісного макропруденційного аналізу без мікропруденційного, і — навпаки: мікропруденційного без макропруденційного.

З метою оцінки банківського сектору в межах взаємодії з міжнародними фінансовими інститутами здійснюються розрахунок і аналіз ключових показників для розрахунку індикаторів фінансової стабільності (ІФС), що розробив МВФ. Ці показники є індикаторами поточного фінансового стану і стабільності фінансових інститутів країни, а також їх контрагентів (компаній, підприємств, населення). Показники поєднують агреговані дані щодо банків, а також індикатори, що характеризують ринки, на яких працюють банки.

ІФС побудовані на основі методології системи національних рахунків, що забезпечує можливість їх міжнародного порівняння, і вміщують 24 рекомендовані показники [7] "Рекомендації по визначенню показників для розрахунку індикаторів фінансової стабільності" [8, с. 22] оснований на досвіді розрахунку й аналізу індикаторів стану та стабільності фінансових систем більш як 100 країн — членів МВФ. ІФС характеризують зміни на рік та два роки, проте вони свідчать не про можливе нарошування кризових явищ, а лише відображають їх наявність.

Важливе місце при оцінці фінансового стану відводять стрес-тестуванню ризику, що передбачає оцінку стійкості банківського сектору в умовах негативного впливу, а саме при можливому зниженні ліквідності, фінансової дисципліни клієнтів, зростанні волатильності процентних ставок та змінах валютних курсів.

Умова стрес-тестування — врахування впливу факторів, що можуть спричинити значні збитки у портфелі активів або труднощі в управлінні ризиками. Ці фактори охоплюють компоненти ринкового, кредитного та ризику ліквідності.

Стрес-тестування передбачає компоненти як кількісного, так і якісного аналізу. Кількісний аналіз спрямований на визначення можливих коливань основних макроекономічних показників та оцінку їх впливу на різні складові активів банку. Якісний аналіз має на меті оцінити здатність банку покрити ризики капіталом, або розробити план дій направлений на покриття капіталом виявлених ризиків.

З метою чіткої ідентифікації сценаріїв, необхідно залучати широке коло спеціалістів банку. Керівництво повинно приділяти постійну увагу актуальності стрес-тестування та контролювати процес його уточнення та модифікації з метою більш об'єктивної оцінки поточного фінансового стану та перспектив банку.

Важливо зазначити, що наявність систем діагностики та, в цілому, аналізу фінансового стану не свідчить про його ефективне використання та про оперативне прийняття рішень стосовно недопущення ситуації виникнення ризику втрати банками фінансової стійкості.

Майже всі без виключення системи аналізу та діагностики містять елементи коефіцієнтного аналізу та застосовують під час розрахунку стану банків фіксовані нормативні значення. Основною проблемою застосування елементів коефіцієнтного аналізу є те, що для банків із різною спеціалізацією чи з індивідуальною специфікою нормативні діапазони значень деяких коефіцієнтів можуть суттєво відрізнятись, і зрозуміло, що результати такого аналізу за всією сукупністю банків будуть неточними. Для розв'язання цієї проблеми необхідним є проведення розподілу банків на декілька однорідних груп за одним чи кількома критеріями (розмір активів, регіональне розміщення). Для кожної з груп необхідним є проведення визначення оптимальних значень при цьому оцінку фінансової стійкості необхідно здійснювати у межах однієї групи.

Під час аналізу фінансової стійкості, необхідним є прийняття факту динамічної зміни тренду ринку, отже, описаний вище кластерний підхід доцільно застосовувати в кожному окремому періоді, що аналізується.

ВИСНОВКИ

Забезпечення фінансовою стійкістю установи можливе тільки у випадку наявності дієвої системи діагностики, аналізу та прогнозування рівня зміни коефіцієнтних показників, що характеризують фінансову стійкість банку. При цьому використання встановленого нормативного значення не є ефективним, зважаючи на необхідність прийняття до уваги тренду ринку та динаміки показників установи, що формує в тому числі волатильність ринку. Відповідно до цього, є нагальна необхідність впровадження системи оцінки фінансової стійкості на основі кластерного аналізу з використанням розрахунку нормативних значень під час коефіцієнтного або статистичного аналізу в кожному окремому періоді, що аналізується.

Література:

1. Офіційний сайт Національного банку України (2018). "Статистичні показники банківської системи України" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442&cat_id=34798593
2. Офіційний сайт Фонду гарантування вкладів фізичних осіб (2018). "Статистичні показники діяльності" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.fg.gov.ua/statystyka>
3. Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку та торгівлі України (2018) / "Прес-центр" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=f1af7de3-9a52-427b-8445-949e29169f1b&title=RivenTinovoiEkonomikiUIKvartali2017-RokuSklav37-Vvp>
4. Королева Е.В. "Мониторинг финансового состояния коммерческого банка в системе регулирования банковской деятельности" / Е.В. Королева // Финансы и кредит. — 2003. — № 22 (136). — С. 32—39.
5. Івасів І.Б. Управління вартістю банку: монографія / І.Б. Івасів. — К.: Вид-во КНЕУ, 2008. — 288 с.
6. Dr. John C. Mbuya Risk management strategy [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://books.google.com.ua/books?id=X9FzOjLDX1EC&pg=PA163&dq=Risk+Assessment,+Tools+and+>

Evaluation+rate&source=bl&ots=Mt5KuCMYI4&sig=hYGWfU2820uK3SzcHC5RYjFTZY&hl=uk&sa=X&ved=0ahUKEwj5pXN-4jYAhXKNJoKHdsNAIcQ6AEIYDAH#v=onepage&q&f=false

7. Сайт Міжнародного валютного фонду. Індикатори фінансової стабільності [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/fsi/guide/2006/pdf/rus/guide.pdf>

8. Сайт Міжнародного валютного фонду. Рекомендації по застосуванню індикаторів фінансової стабільності [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/fsi/guide/2006/pdf/rus/guidereg.pdf>

9. Бобрик М.А. Совершенствование системы индикаторов финансовой устойчивости коммерческих банков: автореф. дис. к. э. н.: специализация 08.00.10 "Статистика" / М.А. Бобрик. — М., 2011. — 22 с.

10. Касютин А.Е. О понятиях надёжности и устойчивости коммерческого банка / А.Е. Касютин // Фундаментальные исследования. — 2005. — № 4. — С. 76—77.

11. Мстойан К.В. Надійність банку: сутність, складові та фактори впливу [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?op=1&z=1142>

References:

1. The official site of National bank of Ukraine (2018), "Statistical indicators", available at: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442&cat_id=34798593; (Accessed 25 July 2018).
2. The official site of Deposit guarantee fund (2018), "Statistical indicators", available at: <http://www.fg.gov.ua/statystyka> (Accessed 25 July 2018).
3. The official site of Ministry of economic development and trade of Ukraine (2018), "Press center", available at: <http://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=f1af7de3-9a52-427b-8445-949e29169f1b&title=RivenTinovoiEkonomikiUIKvartali2017-RokuSklav37-Vvp>; (Accessed 20 July 2018).
4. Koroleva Y.V. (2003), "monitoring of the commercial bank's financial condition in the banking regulation system", Finance and Credit, vol. 22 (136), pp. 32—39.
5. Ivasiv, I.B. (2008), Upravlinna vartistyu banku [Bank's value management], KNEU, Kyiv, Ukraine.
6. Mbuya, J. (2009), "Risk management strategy", MP, [Online], available at: <https://books.google.com.ua/books?id=X9FzOjLDX1EC&pg=PA163&dq=Risk+Assessment,+Tools+and+Evaluation+rate&source=bl&ots=Mt5KuCMYI4&sig=hYGWfU2820uK3SzcHC5RYjFTZY&hl=uk&sa=X&ved=0ahUKEwj5pXN-4jYAhXKNJoKHdsNAIcQ6AEIYDAH#v=onepage&q&f=false> (Accessed 16 June 2018).
7. The official site of International Monetary Fund (2018), "Indicators of financial stability", available at: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/fsi/guide/2006/pdf/rus/guidereg.pdf> (Accessed 25 July 2018).
8. The official site of International Monetary Fund (2018), "Practical guide of indicators of financial stability", available at: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/fsi/guide/2006/pdf/rus/guidereg.pdf> (Accessed 25 July 2018).
9. Bobrik, M.A. (2011), "Improvement of the system of commercial banks financial stability indicators", Ph.D. Thesis, Global economy, Financial university under the government of the Russian Federation, Moscow, Russia.
10. Kasutin, A.Y. (2005), "About concepts of commercial bank reliability and sustainability", Fundamentalnie issledovania, vol. 4, pp. 76—77.
11. Mstoyan, K.V. (2012), "Reliability of the bank: the essence, components and factors of influence", Efektyvna ekonomika, [Online], vol. 5, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?op=1&z=1142> (Accessed 16 June 2018).

Стаття надійшла до редакції 11.07.2018 р.

М. І. Ліфанова,
аспірант кафедри міжнародної економіки,
Тернопільський національний економічний університет

РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ ФОРМУВАННЯ МІЖНАРОДНИХ ФІНАНСОВИХ ЦЕНТРІВ

M. Lifanova,
post-graduate student of the department of international economics,
Ternopil National Economic University

RETROSPECTIVE ANALYSIS OF THE FORMATION OF INTERNATIONAL FINANCIAL CENTERS

Статтю присвячено ретроспективному аналізу формування міжнародних фінансових центрів як ключових інститутів глобального фінансового ринку, котрі наприкінці ХХ ст. почали відігравати ключову роль у накопиченні й обігу міжнародного капіталу, що супроводжується об'єктивним процесом глобалізації та фінансіалізації.

Розглянуто історичні аспекти становлення і розвитку міжнародних фінансових центрів. У статті проаналізовано підходи до визначення дефініції "міжнародний фінансовий центр" у зарубіжній та вітчизняній літературі, дано авторське трактування цього терміну. Виокремлено особливості формування традиційних та "нових" фінансових центрів. У статті наголошується, що країни, орієнтовані на подальше формування міжнародного фінансового центру на своїй території, повинні розробити насамперед сприятливі умови. Запропоновано, що позитивний досвід соціально-економічних і політичних перетворень Сінгапуру та Гонконгу може бути успішно використаний і в Україні, але з урахуванням соціальних, політичних, історичних та економічних особливостей нашої країни.

This article is devoted to the retrospective analysis of the formation of international financial centers, as key institutions of the global financial market, which, at the end of the twentieth century, began to play a key role in the accumulation and circulation of international capital, accompanied by an objective process of globalization and financialisation.

The historical aspects of the formation and development of international financial centers are considered. The article analyzes the approaches to defining the definition of "international financial center" in foreign and domestic literature, author's interpretation of this term is given. The features of the formation of traditional and "new" financial centers are singled out. The article states that countries aimed at the further formation of an international financial center in their territory should develop favorable conditions first of all. It is suggested that the positive experience of the socio-economic and political transformations of Singapore and Hong Kong can be successfully used in Ukraine, but taking into account the social, political, historical and economic peculiarities of our country.

Ключові слова: ретроспектива, генезис, міжнародний фінансовий центр, фінансіалізація, фондова біржа, потоки капіталу.

Key words: retrospective, genesis, international financial center, financialisation, stock exchange, capital flows.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Детермінантним фактором міжнародного руху капіталу на сьогодні безумовно виступають глобалізаційні процеси в світовій економіці. Економічна глобалізація як феномен проявляється в трьох головних аспектах: розширення міжнародної торгівлі (реальна глобалізація), швидке розповсюдження інформаційних технологій (науково-технологічна та інформаційно-комунікаційна глобалізація) і стрімке зростання міжнародних потоків капіталу (фінансова глобалізація) [1, с. 41].

Фінансова глобалізація відбувається шляхом інтеграції національних фінансових ринків і формування на їх основі міжнародних фінансових центрів. Як наслідок, фінансова компонента економічної глобалізації генерує високу мобільність капіталу, постійно зростаючі масштаби фінансових та інвестиційних операцій, диверсифікацію та інтеграцію міжнародних фінансових потоків.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питанням виникнення і розвитку міжнародних фінансових центрів, механізму їх функціонування в кон-

тексті фінансової глобалізації присвячені праці зарубіжних науковців: Дж. Гелбрейта, М. Голдберга, Ю. Кассіса, Р. Лі, М. Мейнеллі, С. Сассен, М. Сіракави та Дж. Тобіна. Проблеми розвитку світової фінансової системи, фінансових ринків, зокрема міжнародних фінансових центрів, порушуються у працях вітчизняних учених: О. Білоруса, Т. Богдан, В. Гейця, Т. Єфименко, В. Козюка, В. Колосової, Д. Лук'яненка, З. Луцишин, А. Поручника, О. Рогача, С. Циганова, Н. Шелудько та ін.

Однак попри посилену увагу наукової спільноти до функціонування і розвитку міжнародних фінансових центрів, деякі аспекти генезису міжнародних фінансових центрів залишаються недостатньо відпрацьованими і вимагають додаткового обґрунтування.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою проведення дослідження є ретроспективний аналіз формування міжнародних фінансових центрів в умовах глобальної економіки, встановлення чинників, які впливали на їх розвиток на кожному з етапів.

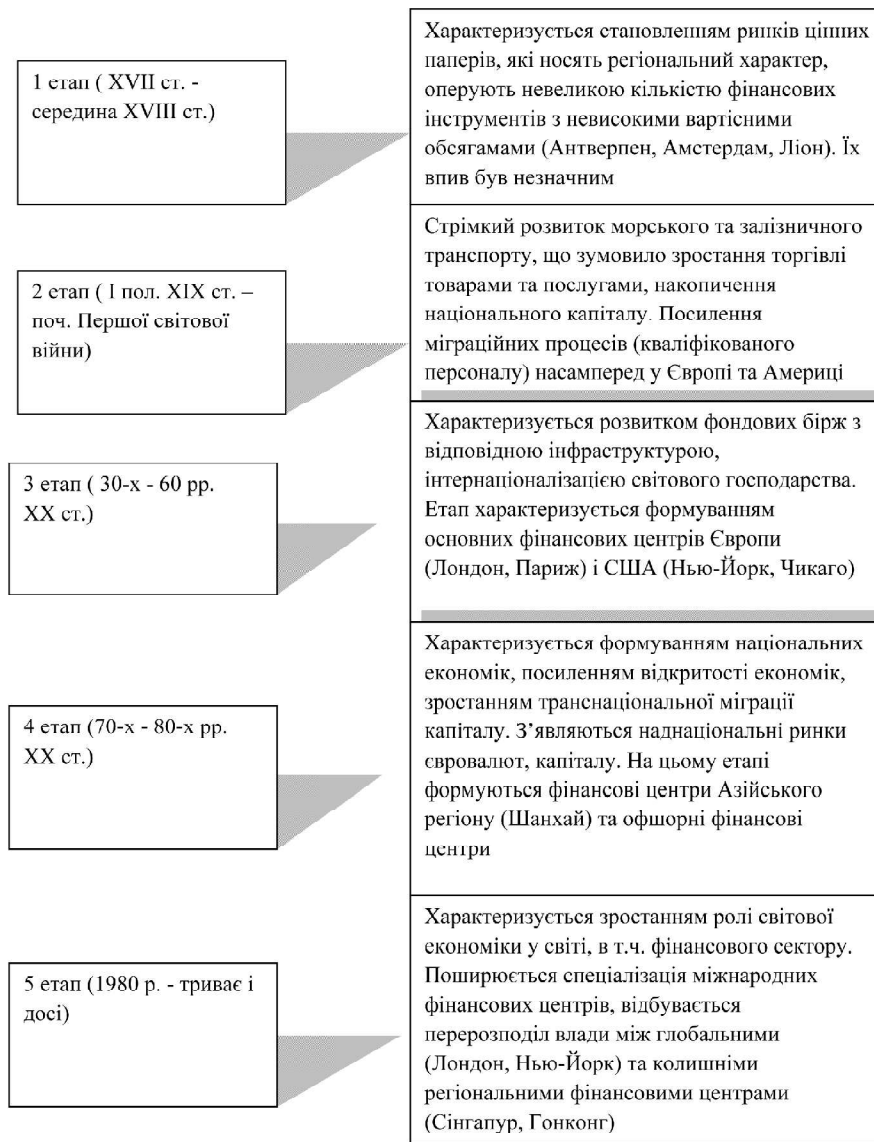

Рис. 1. Етапізація процесу формування міжнародних фінансових центрів

Джерело: складено автором.

ВИКЛАДЕННЯ ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

У сучасній глобальній економіці фінансова активність міжнародних суб'єктів господарювання переважним чином зосереджена у фінансових центрах. Міжнародні фінансові центри формуються у результаті агрегування перманентних потоків фінансових чинників в глобальному масштабі. В епоху геофінансової економіки, міжнародні фінансові центри виконують увесь спектр фінансових функцій, а також мають різноманітні організаційні типи, що пояснюється багатомірністю моделей їх розвитку.

Підходи до тлумачення поняття міжнародні фінансові центри завжди були предметом активних дискусій серед представників наукового співтовариства, існує низка підходів, що зумовлено динамічністю та багатогранністю цієї дефініції.

Е.В. Семенцова розглядає міжнародні фінансові центри як "ланку глобального фінансового ринку, в якому концентруються фінансові установи, міжнародні валютно-кредитні операції і транскордонні потоки капіталу" [2, с. 59].

Схоже визначення подає Ю.Н. Гусєв, який під терміном "міжнародний фінансовий центр" має на увазі інституційно-територіальну форму організації участі країни в міжнародних валютно-кредитних і фінансових відносинах, в транскордонній торгівлі фінансовими

інструментами і послугами [3, с. 41]. Досить нестандартне визначення дефініції "міжнародні фінансові центри" подає російський учений С.Р. Мойсєєв. На думку автора, "міжнародні фінансові центри — це міська чи приміська територія, де зосереджені учасники фінансового ринку" [4, с. 46].

Щодо зарубіжних видань, то в Кембріджському словнику вказано, що фінансовий центр — це місто, для якого характерна висока фінансова активність, де є велика кількість банків, фінансових організацій, бірж, представництв фондів [5]. Згідно із вченням Томаса Геріга, міжнародний фінансовий центр являє собою геопростір, утворений на певній ділянці території, де є масове скупчення дочірніх структур, філіалів і представництв різних фінансових посередників [6, с. 417].

Щодо вітчизняних учених, то М.В. Шуба, дотримується схожої думки і трактує поняття "міжнародний фінансовий центр" як центр фінансової відповідальності, який займає значну нішу на світових фінансових ринках та має справу з проведенням транснаціональних угод з різнотипними активами [7]. В.В. Кучеренко розуміє під міжнародними фінансовими центрами "ланки єдиного ланцюга, який формує світовий капітал у всіх його проявах" [8, с. 314]. Однак нам близька точка зору С.Б. Пахомова, який розуміє під міжнародним фінансовим центром своєрідний майданчик, що забезпечує взаємодію продавців капіталу і його покупців [9, с. 144].

Зважаючи на вищевикладені думки науковців, ми можемо запропонувати власне визначення. Міжнародний фінансовий центр — це фінансова платформа, де є велика кількість банків, фінансових організацій, бірж, представництв фондів, та інших інституцій, які здійснюють формування та розподіл та капіталу між їх учасниками.

З точки зору історії, міжнародні фінансові центри представляють собою не нове явище. Їх початковою формою були світові міста. Існують два підходи щодо періоду зародження міжнародних фінансових центрів. Згідно з першим підходом, МФЦ (у сучасному розумінні) виникли ще до періоду Великих географічних відкриттів (1500 р.). Другий підхід пов'язує МФЦ з кінцем XX ст., особливо з глобальним розвитком економіки.

Узагальнюючи напрацювання вітчизняних науковців та враховуючи сучасні тенденції розвитку глобальної економіки, виділимо етапи формування міжнародних фінансових центрів (рис. 1).

На кожному зі згаданих етапів під впливом як зовнішніх, так і внутрішніх чинників створювались передумови розвитку міжнародних фінансових центрів. Відповідно кожен період свої позитивні та негативні риси і наслідки.

Протягом першого етапу (XVII ст. — середина XVIII ст.) закладено підвалини формування міжнародних фінансових центрів. У даний час основними фінансовими центрами, міжнародного рівня були Ліон, Амстердам, Антверпен.

XVII ст. вважають за золотим віком Амстердаму. У цей період місто стало найбагатшим у світі. До Амстердама припливали судна з Балтики, Північної Америки, Африки, Індії, Шрі Ланки, Бразилії, що зробило місто центром світової торгової мережі. Амстердамські купці мали найбільшу долю у Голландській Вест-Індійській і Голландській Ост-Індійській компаніях. Ці компанії придбали для себе заморські землі, які потім стали нідерландськими колоніями. У Європі Амстердам був пунктом, що до нього стікалися товари з усього континенту, а також провідним фінансовим центром світу. В 1602 році в Амстердамі відкрилася перша біржа [10].

У XVIII ст. Амстердам дещо втратив свої провідні позиції в зв'язку з європейськими війнами, і фінансовий та торговий центр Європи та світу перемістився до Лондона. Однак і донині Амстердам залишається важливим економічним вузлом.

Другий етап розпочався з I пол. XIX ст. і тривав до початку Першої світової війни. У цей період починається стрімкий розвиток морського та залізничного транспорту, що зумовило зростання торгівлі товарами та послугами, накопичення національного капіталу.

Третій період (30-х — 60 рр. XX ст.) характеризується розвитком фондових бірж з відповідною інфраструктурою, інтернаціоналізацією світового господарства. У цей час сформувалися такі фінансові центри, як Лондон, Париж, Нью-Йорк, Токіо.

Як найбільший у світі національний фінансовий центр Лондон відомий ще з часів епохи становлення капіталізму і початку колоніальних завоювань. Його особливість — здатність до "викили та відповіді" на будь-яку нову ситуацію і фінансові інновації.

У 1215 р. англійський уряд проголосив Велику хартію вольностей, яка гарантувала індивідуальні права в Англії і те, що Лондон є безпечним місцем для вітчизняних і зарубіжних торговців. З цього періоду починається історія становлення і розвитку Лондона як міжнародного фінансового ринку.

Але як міжнародний центр отримав розвиток лише з другого десятиліття XX ст., утвердившись у цій ролі тільки в кінці 1950-х років. Причому, якщо в якості національного фінансового центру він традиційно виступав як універсальний організм з однаково добре розвченими ринками короткотермінових кредитів і довготермінових позик, потужною біржею, високо поставленим страхуванням і фрахтовою справою та ін., то в якості світового фінансового центру його виділяють головним чином чотири ринки: ринок золота, ринок валют, ринок коротко- і середньострокового кредитування, ринок страхування. Основою Лондонського фінансового центру є банки, біржі та біллерброкери (вексельні маклери). Лондон вважається фінансовим центром Європи, з огляду на провідну роль Англії у промисловій революції [11, с. 45].

Між першою і другою світовими війнами (1914—1945 р.), перетворившись у світовий фінансовий центр, Нью-Йорк кинув виклик пануванню Лондона, особливо його ринку довгострокового позичкового капіталу. Однак Лондон залишився домінуючим фінансовим центром. У Лондоні 12 вересня 1919 року створено ринок золота. Це стало можливим у результаті демонетизації золота, що привело до того, що "жовтий метал" черговий раз отримав властивість бути переважно звичним товаром з ціною, яка виражається в кредитних і кредитно-паперових грошах. Лондон впевнено повертає свої втрачені (ще з 1968 р.) позиції на світовому ринку дорогоцінних металів [11].

Нью-Йорк, поряд із Лондоном, є найстарішим світовим фінансовим центром, який виник після першої світової війни і досить швидко став головним місцем зосередження міжнародних валютних і фінансових операцій. На ньому домінує іноземний капітал, який є основним першоджерелом євродоларів. Ринок золота у Нью-Йорку не відіграє значної ролі; до 1975 року взагалі

не міг вважатися ринком (це було місце, де за фіксованою офіційною ціною золото переходило з рук одного власника в особі держави в руки іншої держави — власника). Нью-Йоркський ринок золота став ринком монетарного золота, яке пропонується як товар за ринковою ціною, що формується через механізм аукціону.

Іншим важливим фінансовим центром цього періоду був Париж. У результаті двох світових воєн і кризового стану в 30-х роках XX ст. значення Парижу як міжнародного фінансового центру було підірвано. Проте, починаючи з 60-х років XX ст. французький ринок капіталів відновив свою діяльність і міжнародний рейтинг. На розвиток паризького ринку капіталів вливали певні чинники, а саме: обмеження прямих капіталовкладень у французьку економіку, контроль за емісією іноземних цінних паперів і одержання місцевими компаніями позик за кордоном, жорстке регулювання валютного ринку та грошового ринку, які обмежували розширення міжнародних фінансових операцій у Парижі [11].

З метою подолання цих факторів у 1985 році Франція розпочала політику дерегулювання і відкриття французького ринку. У тому ж році було засновано строковий ринок фінансових інструментів — MATIF. У 1987 році починається радикальна модернізація біржових інститутів. На біржовому ринку проводиться безпосереднє безперервне котирування і функціонує ринок опціонів [11, с. 51].

Токійська фондова біржа була заснована в 1878 р., однак, Токіо довгий час не вважався міжнародним фінансовим центром з кількох причин:

- фінансові ринки Токіо впливали не ринкові сили, а урядова політика, яка була спрямована на вирішення завдань національної економіки;

- Токіо був імпортером капіталу;
- жорстке державне регулювання ринку цінних паперів не стимулювало іноземних кредитно-фінансових установ до розширення операцій на цьому ринку;

- валютно-фінансовий контроль в Японії обмежував можливості іноземних позичальників та інвесторів.

Однак з часом сприятливі умови для Токіо як міжнародного фінансового центру поступово розвивалися і були підкріплені змінами в національному і міжнародному становищі.

Збільшення обсягів випуску облігацій іноземними позичальниками в Токіо стимулювало зростання ринку міжнародного капіталу в 1970-ті роки. Значні фінансові резерви Японії, які виникли в результаті активного сальдо торгового балансу і високої норми індивідуальних заощаджень, дали можливість залучити на національний ринок іноземних позичальників (наприклад, корпорації США) і міжнародні організації (Міжнародний банк реконструкції та розвитку, Азіатський банк розвитку та ін.). Таким чином, Токіо в 80-х роках XX ст. перетворився в конкурентоспроможний міжнародний фінансовий центр. Упродовж тривалого періоду Токіо цілком справедливо вважали фінансовим центром Азіатсько-Тихоокеанського регіону (АТР). Але зараз колишня столиця другої наймогутнішої економіки світу поступово втрачає свої позиції. Японський ринок капіталу і надалі в значною мірою орієнтований на Японію, тому список курсів акцій Токійської біржі, радше, показник престижу, а не фактичного розширення кола акціонерів.

Четвертий етап займає досить малий проміжок часу — 70—80-ті рр. XX ст. На цьому етапі формуються нові фінансові центри Азійського регіону (Шанхай, Гонконг, Сінгапур) та офшорні фінансові центри.

Гонконг та Сінгапур — це дві країни, які в кінці минулого століття сильно здивували світ. Обидві — колишні англійські колонії, населені на 3/4 китаїцями. За останні 50—60 років вони перестрибнули з третього світу в перший і не перестають змагатися за місце у трійці лідерів міжнародних фінансових центрів [12].

Іноді можна подумати, що Сінгапур та Гонконг — країни-близнюки. Але це не так. Шляхи цих країн до добробуту виявилися повністю протилежними. Гонконг відгукнувся на пропозицію старої Європи прийняти обкатану модель економічного успіху, засновану на демократичних інститутах і цінностях, і в результаті трансформувалася зсередини. А Сінгапур, звільнившись від колоніального ярма, вибрав унікальний шлях, по якому країну повів своєю жорсткою рукою Лі Куан Ю.

Дуже важливим елементом розвитку нового покоління, створення успішної економіки, а також елементом зниження градусу соціальної напруги у суспільстві, Лі Куан Ю вважав ефективне вирішення мовного питання [13]. Керівник Сінгапуру законодавчо закріпив існування 4 офіційних мов Республіки Сінгапур: 3 мови етнічних груп та англійська мова. Найвність трудових ресурсів, які вільно володіли англійською мовою, стало головним аргументом для відкриття виробництв та офісів транснаціональних корпорацій у Сінгапурі, а не в інших азійських країнах.

Таким чином, Лі Куан Ю одним своїм рішенням одночасно вирішував і внутрішню проблему соціальної комунікації різних етнічних груп, і зовнішню проблему залучення іноземних інвестицій у економіку країни. Завдяки цьому рішення, що мало характер соціальної інновації, починаючи з 90-х років Сінгапур займає провідні місця у світових рейтингах легкості ведення бізнесу. Звичайно, проблем із вивченням нової іноземної мови було багато, але зараз практично кожен мешканець Сінгапуру вільно володіє англійською. Це спричинило неймовірний стрибок у міжнародному бізнесі та підвищило конкурентоздатність Сінгапуру [13].

Сінгапур як світовий фінансовий центр почав формуватися у 1965 році, після отримання країною незалежності. Відбувалося це під впливом досить суперечливих факторів. Оскільки Сінгапур не належить до країн експортерів капіталу, тут немає його надлишку, немає високорозвиненої індустрії. Але сприяло формуванню його як світового фінансового центру вигідне географічне положення на шляхах регіональної і світової торгівлі; комунікативні зв'язки з Лондоном та іншими містами; пільговий податковий режим.

Друга особливість Сінгапуру — це те, що він є єдиним фінансовим центром країн, що розвиваються з майже повним набором всіх необхідних складових, тобто: ринком золота; валютним ринком; ринком банківських кредитів з фондовим ринком. Активне економічне зростання країни на фоні швидкого розвитку економік країн Східної та Південно-Східної Азії викликало приплив значних обсягів іноземного капіталу до Сінгапуру [11, с. 54].

Сінгапур є яскравим прикладом всесвітнього процесу глобалізації економіки, становлення сучасної державності та розвитку демократії. Позитивний досвід соціально-економічних і політичних перетворень Сінгапуру може бути успішно використаний і в Україні, але з урахуванням соціальних, політичних, історичних та економічних особливостей нашої країни.

Протягом багатьох років Гонконг був усього лише глухим закутком, залишком колоніальних часів, і рівень життя тут був не кращим, ніж в інших осередках діяльності європейців в Азії. Після революції в материковому Китаї до міста ринула іноземна допомога для розвитку промисловості та аграрної реформи, щоб запобігти повстанням. Однак колоніальний режим усе ще був доволі жорстким у своєму управлінні нестабільним суспільством та намаганням справитися з напливом іммігрантів. Протягом десятиліть після Китайської революції повстання були звичайним явищем. Переломним моментом став бунт 1967 року, який ознаменував початок регулярних конфліктів із британським урядом. Після бунтів 1967 року уряд почав масштабне розширення державного соціального забезпечення. Потужне зростання виробництва, яке можна було спостерігати

ще з п'ятдесятих років, нарешті почало супроводжуватися помірним підвищенням зарплат — і Гонконгу було забезпечено місце серед перших "Азійських тигрів". До вісімдесятих місто стало невід'ємною ланкою між Заходом і шойно відкритим ринком Китаю — як унаслідок географічної близькості Гонконгу до першої спеціальної економічної зони Китаю в Шеньчжені, розташованому на протилежному березі затоки, так і завдяки його історичним зв'язкам із материковим Китаєм. Саме в ці десятиліття було закладено фундамент для "глобального міста" та стало початком формування фінансового центру в Гонконгу, який за короткий термін досягнув статусу міжнародного [14].

Гонконг став ідеальним місцем для управління цими новими промисловими центрами та ключовим вузлом реекспорту для материкової Азії. Багато китайських промислових зон узагалі були започатковані капіталом із Гонконга, Сінгапура і Тайваню, а також представниками більш віддаленої китайської діаспори. Азійські прями іноземні інвестиції в Китай на сьогодні все ще переважають інвестиції з США чи Європи — найчастіше у партнерстві з японським капіталом або від його імені.

Гонконг — це територія, де однаково добре розмовляють і англійською, і китайською, де умови ведення бізнесу зрозумілі і місцевим, і західним бізнесменам, а величезний китайський ринок — поруч. Тут панує закон, і за це Гонконг люблять інвестори. Започаткований на перетині великих торгових шляхів, цей район максимально використовував і продовжує використовувати своє вигідне географічне положення. Гонконг — це другий серед міжнародних фінансових центрів ІРО, другий за масштабом фондовий ринок в Азії і перший за обсягом торгів у юанях. А ще Гонконг є базою для 70 зі 100 найбільших на нашій планеті банків. Проте час змінює пріоритети [14].

Для того, щоб Гонконг залишався і надалі конкурентоспроможним фінансовим центром ділової спільноти Китаю послідовно й цілеспрямовано вибудовує екосистеми, в яких логіка конкуренції перетворюється на логіку взаємодії та кооперації. Ця сучасна логіка, яку ще називають соопетіцією, базується на тому, що учасники ринку дбають не тільки про власні інтереси, але й про партнерів та ринок в цілому. Так, співпраця бірж Гонконгу й Шанхаю спрямовується на підтримку інвесторів, зацікавлених у присутності як у материковому Китаї, так і в Гонконзі. Зокрема такою взаємодією прискорюється впровадження ідеї використання юаня як розрахункової, а згодом — і резервної світової валюти.

Гонконгський Cyberport є майданчиком, на якому зустрічаються, зав'язують стосунки, спілкуються і розвивають спільні проекти підприємці не тільки Гонконгу, але й материкового Китаю та інших країн [14].

Поступово четвертий етап переріс у п'ятий, який триває і досі. Для цього етапу є характерним зростання ролі світової економіки у світі та поширення спеціалізації міжнародних фінансових центрів. На основі цього відбувається перерозподіл влади між глобальними (Лондон, Нью-Йорк) та колишніми регіональними фінансовими центрами (Сінгапур, Гонконг).

Нові міжнародні фінансові центри демонструють помітний динамізм зростання в порівнянні з "старими". Так, середньорічний темп зростання міжнародних кредитних операцій в нових міжнародних фінансових центрах помітно вище, ніж в більшості традиційних. Кількість міжнародних фінансових центрів у світовій економіці збільшується з кожним роком. При цьому, якщо на початку 70-х рр. серед 15 найбільших фінансових центрів світу було лише три розташованих у країнах, що розвиваються, то на початку 2000-х рр. таких центрів стало вже в декілька разів більше. Змінилася не лише кількісна, а й географічна складова МФЦ. "Нові" фінансові центри змістилися до Азійсько-Тихоокеанського регіону.

Досвід Сінгапуру та Гонконгу доводить: сучасну державу приводять у рух цінності, важливі для всього суспільства: освіченість, здоров'я, соціальна відповідальність, добробут, законність. Успішна державна політика спрямована на розвиток інфраструктурних елементів, які сприяють появі нових ділових екосистем — мереж соціальних та економічних агентів, що створюють економічні цінності світового рівня. Основним результатом описаних кроків є розвиток соціального капіталу, екосистем і продуктивних бізнес-моделей — тобто усього всередині необхідного зараз Україні.

ВИСНОВКИ

Таким чином, вивчення генезису міжнародного фінансового центру трансформується від абстрактного вивчення руху грошових коштів до розвитку просторових фінансових процесів, механізмів міграції капіталу. Такий підхід зобов'язує накладення на такі ніби звичні фінансові терміни незвичних урбаністичних, соціологічних та культурологічних теорій. Отримана таким чином "суміш" формалізується у філософському та економічному напрямках із точністю математичних залежностей між капіталом і різноманітними зовнішніми по відношенню до нього агрегатами.

З поглибленням процесу фінансiалiзацiї та транснаціоналізації виробництва посилюється єдність світового господарства, зростає його органічна цілісність, що проходить у системній єдності з такими взаємопов'язаними явищами економічного життя суспільства, як становлення глобальної конкуренції та подальша консолідація світового господарства, а також формування міжнародного фінансового центру.

Література:

1. Бурмака М., Зінченко Ф. Глобальний формат фінансово-інституційної трансформації фондових бірж / М. Бурмака, Ф. Зінченко // Міжнародна економічна політика. — 2017. — № (27). — С. 40—61.
2. Семенцова Е.В. Оценка уровня развития финансовых центров с применением методов многомерного дискриминантного анализа / Е.В.Семенцова // Финансы и кредит. — 2013. — № 2 (530). — С. 59.
3. Гусев Ю.Н. Стратегия формирования и развития международного финансового центра в России: дис. ... д-ра эк. наук: 08.00.10 / Гусев Ю.Н. — М., 2012. — С. 41.
4. Моисеев С.Р. Что нам стоит финансовый центр построить? / С.Р. Моисеев // Рынок ценных бумаг. — 2008. — № 10(361). — С. 46—50.
5. What is Financial Centre? // Cambridge Dictionaries Online. URL: <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/business-english/financial-centre>
6. Gehrig T. Cities and the Geography of Financial Centers, in Thisse, J. and Hurriot, J.-M., eds. // The Economics of Cities. — Cambridge: Cambridge University Press, 2001. — P. 415—445.
7. Шуба М.В. Світові фінансові центри — "серце" глобального фінансового ринку / М.В. Шуба // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Сер. "Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм". — 2014. — Т. 1. — Вип. 3. — № 1144. — С. 85—88.
8. Кучеренко В.В. Роль фінансових центрів у посткризовій трансформації світової валютної системи / В.В. Кучеренко // Вісник Донецького національного університету. Серія В. Економіка і право. — 2013. — № 2. — С. 313—316.
9. Пахомова Л.Ф. Модели процветания (Сингапур, Малайзия, Таиланд, Индонезия) / Л.Ф. Пахомова. — М.: Инсти-тут востоковедения РАН, 2007. — 256 с.
10. Walther Schoonenberg The Genesis of Amsterdam [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.bma.amsterdam.nl/adam/uk/intro/gesch1.html>
11. Луцишин З.О. Світові фінансові центри у глобальній фінансовій архітектурі / З.О. Луцишин // Світ фінансів. — 2006. — Вип. 3 (8). — С. 38—59.

12. Горбач І. Два шляхи з третього світу у перший: як схожі країни, Сінгапур та Гонконг, досягли успіху зовсім різними шляхами / І. Горбач // Новое время. — 2016. — 6 серпня [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://nv.ua/ukr/publications/dva-shljahi-z-tretogo-svitu-u-pershij-jak-shozhi-krajini-singapur-i-gonkong-dosjagli-uspihu-zovsim-riznimi-shljahami-189003.html>

13. Lee Kuan Yew From Third World to First: The Singapore Story, 1965—2000 // Harper Collins Publishers, 2000. — 752 p.

14. Чорний проти жовтого: класове протистояння та рух парасольок у Гонконзі / Пер. з англ. Н. Кошаков, М. Гетьманченко, І. Цюпа // Спільне. — 2014. — № 6 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://commons.com.ua/uk/chornij-proti-zhovtogo-klasove-protistoyannya-ta-ruh-parasolok-u-gonkonzi>

References:

1. Burmaka, M. and Zinchenko, F. (2017), "Global format of financial and institutional transformation of stock exchanges", *Mizhnarodna ekonomichna polityka*, vol. 27, pp. 40—61.
2. Semencova, E.V. (2013), "Assessment of the level of development of financial centers using methods of multidimensional discriminant analysis", *Fynansy y kredyt*, vol. 2, p. 59.
3. Husev, Yu. N. (2012), "Strategy of formation and development of the international financial center in Russia", Abstract of Ph.D. dissertation, Finance, money circulation and credit, Russian Academy of Entrepreneurship, Moscow, Russia.
4. Moiseev, S.R. (2008), "What should we build a financial center?", *Rynok tsennykh bumag*, vol. 10, pp. 46—50.
5. Cambridge Dictionaries Online (2001), "What is Financial Centre?", available at: <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/business-english/financial-centre> (Accessed 01 July 2018).
6. Gehrig, T. (2001), "Cities and the Geography of Financial Centers", *The Economics of Cities*, pp. 415—445.
7. Shuba, M.V. (2014), "World financial centers are the "heart" of the global financial market", *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V.N. Karazina*, vol. 3, pp. 85—88.
8. Kucherenko, V.V. (2013), "The role of financial centers in the post-crisis transformation of the world monetary system", *Visnyk Donetskoho natsionalnoho universytetu*, vol. 2, pp. 313—316.
9. Pakhomova, L. F. (2007), *Modely protsvetanyya Synhapur, Malayzyya, Tayland, Yndonezyya [Models of Prosperity Singapore, Malaysia, Thailand, Indonesia]*, Ynstytut vostokovedenyia RAN, Moscow, Russia.
10. Schoonenberg, W. (2006), "The Genesis of Amsterdam", available at: <http://www.bma.amsterdam.nl/adam/uk/intro/gesch1.html> (Accessed 01 July 2018).
11. Lutsyshyn, Z. O. (2006), "World Financial Centers in Global Financial Architecture", *Svit finansiv*, vol. 3, pp. 38—59.
12. Horbach, I. (2016), "Two paths from the third world to the first: like the similar countries, Singapore and Hong Kong, have succeeded in a very different way", *Novoe vremya*, [Online], available at: <https://nv.ua/ukr/publications/189003.html> (Accessed 01 July 2018).
13. Lee Kuan Yew (2000), *From Third World to First: The Singapore Story*, Harper Collins Publishers, New York, USA.
14. Koshakov, N. Hetmanchenko, M. and Tsiupa, I. (2014), "Black vs. Yellow: class confrontation and movement of umbrellas in Hong Kong", *Spilne*, available at: <https://commons.com.ua/uk/sotsialnii-protest/?page=9> (Accessed 01 July 2018).

Стаття надійшла до редакції 13.07.2018 р.